

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 1—2

БЕОГРАД 1954

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О синтаксичкој конструкцији са свезицом <i>што</i>	1
2. М. Стевановић: Акцент трпног придева	7
3. Св. Георгијевић: О конструкцији <i>види му се</i>	20
4. Д-р А. Ђ. Костић: О потребама стручних терминологија	26
5. Св. Марковић: Положај замјеничке енклитике у вези са напредном употребом инфинитива и презента са свезицом <i>да</i>	33
6. М. С. Московљевић: Како треба изговарати и разумети Његошев стих „Чудна попа, јади га не били“?	41
7. Милимир Дражић: Језичка ситуација у Норвешкој	46
8. М. С. Лалевић: О језику у преводу два страна филма.	51
9. Језичке поуке	58

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Ривита

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1954

Штампа Графичко предузеће „Академија“ - Београд, Космајска ул. бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига VI

Нова серија

Св. 1—2

О СИНТАКСИЧКОЈ КОНСТРУКЦИЈИ СА СВЕЗИЦОМ *ШТО*

Још од почетка рада Вука Караџића једна је конструкција са заменицом *што* занимала научнике. Вук у првом издању свога речника, у граматици која му је приложена (стр. LIII), говорећи о односној заменици (*који, која, које; ко и што*), примећује ово:

„Кад је говор о трећем лицу, највише се говори *што* мјесто *који, која, које*, али по особитом синтаксису (разред мој — А. Б.), н. п. човек, што је био код мене: жена, што смо је виђели; вино што смо (га) пили; човек, што смо код њега ноћили; човек, што су му коња украли; човек, што смо га данас виђели (у напомени поводом *га* Вук вели: „Кад се говори о бездушним стварима, онда се у мушкомме и у средњем роду *га*, и у женском *је*, може изоставити, н. п. нож, што смо данас купили; да ти платим чашу, што сам разбио; добра је она пушка, што си ми поклонно; какво је оно вино, што смо данас пили и т. д.); човек, што смо дошли с њиме; столица, што се на њој сједи; књига, што се из ње учи; перо, што се (њим) пише (овде у другој напомени Вук вели: „Код оваковије ријечи, којима се што ради, често се у говору изостави оно *њиме* (њим) и *њоме* (њом), н. п. брус, што се бритва оштри; лопата, што се жито вије; гвожђе, што се кашике дубу и т. д.); човек, што смо о њему говорили; подај оном човеку, што је донио врећу; метни код оног човека, што сједи онамо; подај оним људима, што стоје на пољу и т. д.“

Маретић (Gramatika i stilistika 1931, 435—436) наводи

горње примере из Вукова Рјечника и додаје им још неке које дели у две групе: кад *што* стоји без предлога и када оно стоји са предлогом. Да наведем покоји типичнији пример од обе врсте: чекић, што се коњи кују (у речн. под „кораћ“); сврдао, што се врте рупе за палицу (под „паличњак“); живе доста налик на она времена, што поете називају златним вијеком (Нар. пј. 1824, XX); и свакоме (т. ј. даде) хиљаду дуката, што ће пити вино од Прилепа (Нар. пј. 2, 255); бијаше један од најбољијех судија, што су имали Израилци (Даничић, Прип. 92); хвала ти на новинама, што си ми послао (Пис. Бошк. 187, 129); овце и козе, што је Јана чувала, беху се напасле (Милићевић, Међудневица 120).

Од примера са предловима да наведем само понешто: лађе друге не бјеше осим оне једне, што у њу уђоше ученици (Јован 6, 22); на косишту онај дршчић, што се држи руком за њега кад се коси (под „бабак“); велика шупља клада што кроз њу тече вода (под „бадањ“) и др. Веома се ретко у овим случајевима изоставља предлог и заменица: уже, што жене носе бreme (место: што на њему). Осамљен је, вели Маретић, пример: чувши за њ жена, што у њезиној кћери бијаше дух нечисти (Мар. 7, 25).

Као једино објашњење које Маретић даје овим својим примерима, може се навести његова примедба: „Пораби облика *што* одговара пораби облика *ово, оно* у §-у 470 б“. На том се месту дају примери као: *ово педесет година, ово дана* и сл.; али ту се *ово* или *слаже* са бројем (исп. *ово пет људи* и сл.) или је прилог, као што и Маретић примећује (као *оволико, онолико* и сл.); према томе, све ово нема никакве везе са горњим конструкцијама јер је *што* у ном. или акуз. јд. (у свом једином облику за те падеже, пошто се у овој функцији *шта* не употребљава).

Иако су неки књижевници и стручњаци (као напр. Даничић) избегавали ову конструкцију, она живи у нашој књижевности пуним животом; али ја нећу наводити других примера сем наведених, само ћу их пропустити кроз савремено језичко осећање. Могу рећи да се и данас они сви употребљавају, само је понегде, где и Вук допушта двојаку могућ-

*Добра је она љушка што
 си ми поклонио.
 Какво је оно вино што смо
 данас пили.*

Од примера које наводи Маретић да наведем:

3. *Бијаше један од најбољих
 судија што су имали Изра-
 иљци.*

4. *Овце и козе, што је Јана
 чувала, беху се напасле.*

*У Сријему, и у Бачкој и
 у Банашу по варошима се
 већ ни женске народне
 ђесме не ђевају, него ко-
 јекакве што праве учени
 људи и ђаци.*

*Живе доста налик на она
 времена што ђоше нази-
 вају злашним вијеком.*

*Хвала ти на новинама
 што си ми послао.*

Поређење ових примера јасно показује да се *што* осећа још више као свезица него у првој групи примера, тако да је неопходна анафорска заменица (која је данас у нашем језику заменица за треће лице у зависним падежима). И у трећем примеру могао је Даничић (пример је његов) употребити *их*: *Бијаше један од најбољих судија што су их имали Израиљци*. И у примеру *Жена што смо је виђели* може се разумети као *Што смо жену виђели*, па када се из ове реченице *жена* ставила напред, онда се морао употребити акуз. анафорске заменице да би се знало на кога се реченица (управо, предикат) са образложењем односи. Слично томе и у другим случајевима.

Природно је да се *што* и анаф. заменица у оваквим реченицама могло осетити као замена за релативну заменицу овога падежа у којем стоји анафорска заменица, дакле: *жена што смо је виђели*—*жена коју смо виђели*.

3. Одавде је сасвим природно, кад уз реченицу са *што* стоји какав зависни падеж са именицом, па се именица изнесе напред у облику номинатива, да морамо употребити анафорску заменицу у падежу у којем је била именица, да би се знало на шта се прирок односи јер се анафорском заменицом на то упућује. То значи само да зависни падеж анафорске

заменице, стојећи места зависног падежа именице, која је из реченице извађена и стављена у номинатив јд. или множ., испред *што* мора бити у оном облику у којем је стајала именица, иначе се реченица не би добро разумела. Тако: *човек што смо код њега ноћили* = *што смо код човека ноћили*; исп. још: *човек што су му коња украли*; *човек што смо дошли с њиме*; *столица што се на њој седи*; *књига што се из ње учи*; *човек што смо о њему говорили* и сл.

Она именица која се напред ставља као номинатив слаже се, наравно, са даљим речима у реченици, напр. *Човек што смо код њега ноћили разболео се* и сл.

4. Има један случај који претставља отступање од онога што је изнесено у тачки пред овом. Вук вели да код речи „којима се што ради, често се у говору изоставља *њиме* (*њим*) и *њоме* (*њом*), н. п. *брус што се бришва оштри*, *лојаша што се жишо вије*; *ивојђе што се кашике дубу* и т. д.“ Овамо иде и Вуков пример: *џеро што се (њим) љише*, поводом којег Вук и наводи ове примере у којима се *њим* или *њом* изостављају (за последњи пример, сматра Вук да је употреба *њим* необавезна). Маретић додаје још: *чекић што се коњи кују*; *сврдао што се врше рује за палице*.

Маретић доводи ове примере у везу са оним у акузативу и за обе групе примера вели: „Иза *што* може се акузатив и инструментал замјенице трећег лица изоставити, али то понавше бива, ако се *што* протеже на ријеч, која значи какву ствар“. Видели смо да то не вреди ни за акузатив па зато за инструментал може још мање вредети. У синтагми *џеро што се (њим) љише* Вук ставља *њим* у заграду, али не објашњава зашто то чини; међутим у другим случајевима то не чини иако је и у њима то могуће. Откуда то двојство: изостављање анафорске заменице у неким и истовремена употреба са анафорском заменицом у другим случајевима?

Ја сматрам да та двојака употреба долази од двојаког смисла реченице: када се у њој *што* употребљава као о п ш т а свезица за образложење, анафорска се заменица не употребљава, а када се у њој упућује и нарочито на дани предмет (тј. предмет који је познат), онда се мора употребити анафорска заменица. Узмимо напр.: *чекић што се коњи кују*, у којем

се овде *што* не може никако разумети као релативна заменица: тада би *што* требало да значи номинатив једнине; међутим са номинативом се никако не би слагао остали део, што ће нам бити јасно ако *што* заменимо са *који*. Да је ово заменица односног значења, морао би бити употребљен инструментал *чиме*, наравно, поред *којим*. Зато ја и сматрам да овде *што* стоји као кад бисмо рекли *чекић када се коњи кују* или чак, можда, и *чекић за то да се коњи кују*. У свима је горњим случајевима значење *што* — намена или образложење. То није обична употреба свезице *што*, али ми знамо добро да свезице своје значење добијају у синтагмама или у реченици. Значење лаког *образложења* које се развило из узрочног значења, које би овде било на своме месту, — могло је дати и значење намене.

Када би се хтело нарочито упутити на одређену ствар којом се нешто врши, тада би се морала ставити и анафорска заменица: *пери што се њиме пише, чекић што се њиме коњи кују* и сл.

Слично се употребљава у нашем језику и *иде*, дијалекатско *ше*, донекле *када* и друге свезице иако не у толикој мери као *што*. Употреба у овим реченицама анафорске заменице са *што* у многим случајевима где се без тога не би знало о чему се ради, — дало је утисак као да се *који, која, које* растворило у *што* + анафорска заменица. Тако су на ту конструкцију гледали многи истакнути испитивачи нашег језика. Уствари, ово су само две паралелне конструкције (са *који* и са *што* + анаф. зам.) које имају слично значење.¹

А. Б.

¹) Исп. и примере за *ше* код А. Лескина: Die Entwicklung serbischer Sätze mit *te* Parataxis zu Syntaxis, Archiv für slavische Philologie XXII, 1—5, нарочито стр. 5.

АКЦЕНАТ ТРПНОГ ПРИДЕВА

Када се говори о овоме акценту у односу на акценат осталих глаголских облика, за њ се обично каже да је најсроднији с акцентом радног глаголског придева. И то је несумњиво тачно. Али је он свакако нешто сложенији, а опет уједначенији и устаљенији од овога. У непосредно претходном броју НЈ (V, 9—10) видели смо да радни придев углавном има двојак акценат: онај, наиме, који има инфинитив, од чије основе се изводи, или пак првосложни силазни акценат, који се у сложених глагола превлачи на први слог префикса а при том не мења природу своју.

Трпни придев већине глагола такође има један или други од ових акцената, али се овај облик по акценту врло често слаже и с презентом. Осим тога, акценат овога облика, презента и инфинитива заједнички је у великог броја глагола, а међу њима је знатно мање оних чији се трпни придев, када се презент и инфинитив разликују по акценту — слаже с овим последњим обликом. И карактеристика акцента трпног придева ће бити тачнија ако за њ кажемо да се овај облик најчешће слаже с презентом, да је само у малог броја глагола који се презентом и инфинитивом овде разликују трпни придев једнак с инфинитивом, да од неких глагола, без обзира да ли у презенту и инфинитиву имају исти или различит акценат — овај облик, каогод аорист у 2 и 3 л. једине већине глагола и радни придев нешто мањег броја њих, има силазни акценат на првом слогу и простих и сложених глагола. И, најзад, трпни придев једних глагола, у већини његових облика, по акценту се разликује и од облика од чијих основа се изводи и од свих осталих глаголских облика.

Ако само потсетимо на то да се трпни придев гради и од основе презента и од основе инфинитива, као

и да он иде међу оне перфекатске облике на које је знатног утицаја имао прастари имперфект, који се сачувао у данашњем облику 2 и 3 л. ј. аориста (в. код А. Белића, Постањак прасловенске глаголске системе. — Глас СКАН, 164, стр. 17), неће нам бити тешко закључити да је порекло разноликом акценту овог облика у различним основама његовим. Али одмах пада у очи да су се и овде, као и у осталим глаголским облицима, првобитни акценатски односи знатно пореметили. Отуда, рецимо, није мали број примера с презентатским акцентом у трпном придеву и када се он гради од основе инфинитива. А трпни придеви који се изводе од ове основе имају, и то доста често, и акценат старог имперфекта (тј. 2 и 3 л. ј. аориста). И зато је данас несразмерно мали број трпних придева с инфинитивним акцентом у односу на све оне који се граде од основе инфинитива. Тај је број нарочито мали ако не узимамо у обзир глаголе који и у презенту и у инфинитиву имају исти акценат. Ради потпуније прегледности ми ћемо ипак трпне придеве ових последњих глагола обухватити типом инфинитивног акцента.

I а) Глаголи свих врста промене који као прости имају силазне акценте у инфинитиву, изузимајући глаголе с једнословном основном на самогласник, без обзира на то да ли им је такав или друкчији акценат презента, — у трпном придеву имају исти акценат, који се у сложених глагола, опет као у инфинитиву, преноси на непосредно претходни слог префикса у виду ` (краткоузлазног акцента):

јџден-јџдена-јџдено-јџдени-јџдене-јџдена и џзјџден-џзјџдена, ... џзјџдени ... (као јџсџи и џзесџи); дџжен-дџжена и пџдижџен, пџдижџена (као дџђи и пџдиђи); вџжен-вџжена и пџрџвржџен-пџрџвржџена (као вџђи и пџрџврђи); гџizen-гџизена и џдџрижџен и џдџрижџена (као гџисџи и џдџрисџи); кџрџден-кџрџдена и уџкраден-уџкрадена (као кџрџсџи и уџкрасџи); сџечен-сџечена и пџсџечен-пџсџечена (као сџђи и пџсеђи); пџрџџден-пџрџџдена и дџпџреден-дџпџредена (као пџрџсџи и дџпџресџи); јџхан-јџхана и уџзџахан-уџзџахана (као јџхашџи и уџзџахашџи); рџзан-рџзана и пџрџрезџан пџрџрезџана (као рџзашџи и пџрџрезашџи); пџрџзновџан-пџрџзновџана и дџшпџрџзно-*

вдн-дшпразнована (као *празноваши* и *дшпразноваши*); *правддн-правдана* и *дшправддн-дшправдана* (као *правдаши* и *дшправдаши*); *слушдн-слушана* и *дшслушдн-дшслушана* (као *слушаши* и *дшслушаши*); *иджен-иджена* и *ндгажен-ндгажена* (као *идзиши* и *ндгазиши*); *виђен-виђена* и *превиђен-превиђена* (као *видеши* и *превидеши*); *пдмђен-пдмђена* и *упдмђен-упдмђена* (као *пдмђиши* и *упдмђиши*).

Овакав акценат у свих ових и других глагола њихова типа налазимо код Даничића. А такав је у већине њих и у свим говорима који чине основицу књижевног језика. Само од неколико глагола с осномом на сугласник, као што су глаголи: *јдсти* (- *јдџм*), *сџћи* (- *сџџм*), и *прдсти* (- *прдџм*) трпни придев у неким од ових говора по акценату се изједначио с трпним придевом глагола типа *плдсти-плдштм* (исп. ниже); трпни придеви: *јдден-јддена-јддено* и *изјдден-изјддена*, *сџчен-сџчена* и *посџчен-посџчена*, *прдден-прддена* и *опрдден-опрддена* данас нису мање обични с овде означеним него с акцентом инфинитива.

б) Вишесложни глаголи са ' (краткоузлазним акцентом) на слогу који није непосредно пред крајњим слогом основе инфинитива а са истим акцентом на истом слогу и у презенту не разликују се, уствари, од сложених с глаголима двосложне основе и са " или ^ на првом слогу; они, каогод и ови, ма кога типа промене били, у трпном придеву такође имају акценат инфинитива (разуме се и презента):

забџекнуш-забџекнуша (као *забџекнуши* и *забџекнџм*), *ондсвеснуш-ондсвеснуша* (као *ондсвеснуши* и *ондсвеснџм*), *зидшовлен-зидшовлена* (као *зидшовиши* и *зидшовџм*), *обдгађен-обдгађена* (као *обдгашиши* и *обдгаштм*), *забдравлен-забдравлена* (као *забдравиши* и *забдравџм*), *забџежен-забџежена* (као *забџежиши* и *забџежџм*), *укдлуђљен-укдлуђљена* (као *укдлуђиши* и *укдлуђџм*), *осдкађен-осдкађена* (као *осдкашиши* и *осдкаштм*), *удршачен-удршачена* (као *удршачиши* и *удршачџм*), *закалуђерен-закалуђерена* (као *закалуђериши* и *закалуђерџм*), *осирдмашен-осирдмашена* (као *осирдмашиши* и *осирдмаштм*), *одобрдвољен-одобрдвољена* (као *одобрдвољиши* и *одобрдвољџм*), *уљуљушкдн-уљуљушкдана* (као *уљуљу-*

шкаши и уљуљушкѣм), изударѣн-изударѣна (као изудараши и изударѣм), жѣгосѣн-жѣгосѣна (као жѣгосаши и жѣгосѣм), крунисѣн-крунисѣна (као крунисаши и крунишѣм), калѣјисѣн-калѣјисѣна (као калѣјисаши и калѣјишѣм), окалѣјисѣн-окалѣјисѣна (као окалѣјисаши и окалѣјишѣм), калдрмисѣн-калдрмисѣна (као калдрмисаши и калдрмишѣм), шесѣѣрисѣн-шесѣѣрисѣна (као шесѣѣрисаши и шесѣѣришѣм), прешесѣѣрисѣн-прешесѣѣрисѣна (као прешесѣѣрисаши и прешесѣѣришѣм), дѣсешковѣн-дѣсешковѣна (као дѣсешковаши и дѣсешкујѣм), кѣшшиговѣн-кѣшшиговѣна (као кѣшшиговаши и кѣшшигујѣм), ђдликовѣн-ђдликовѣна (као ђдликоваши и ђдликујѣм).

в) И глаголи са ' (дугоузлазним акцентом) на било којем слогу инфинитива којему одговара непромењен акценат на истом слогу презента, као у глагола:

шрѣсѣши-шрѣсѣм, вѣћи-вѣчѣм, шѣћи-шѣчѣм, обући-обуѣм, наджѣвѣши-наджѣвѣм, прешрѣѣши-прешрѣѣм, ушѣѣдѣши-ушѣѣдѣм, залѣдѣши-залѣдѣм, узнѣвидѣши-узнѣвидѣм, замрѣѣши-замрѣѣм, зайѣрложѣши-зайѣрложѣм —

у трпном придеву такође имају овај акценат:

шрѣсѣн-шрѣсѣна и ошрѣсѣн-ошрѣсѣна, вѣчен-вѣчена и ѡвѣчен-ѡвѣчена, шѣчен-шѣчена, обуѣн-обуѣна, наджѣвѣн-наджѣвѣна, прешрѣѣн-прешрѣѣна, ушѣѣѣн-ушѣѣѣна, залѣѣн-залѣѣна, узнѣвиѣн-узнѣвиѣна, замрѣѣн-замрѣѣна, зайѣрложѣн-зайѣрложѣна, ѡлѣвѣн-ѡлѣвѣна, оѡлѣвѣн-оѡлѣвѣна.

Број глагола с овим односом акцента у инфинитиву и презенту није тако велики, а нарочито је међу њима мало прелазних глагола, и отуда је релативно мали број трпних придева с оваквим акцентом. Пада у очи да су ово или глаголи с инфинитивном основом на сугласник или пак они који у основи презента имају вокал *и*. Међу овим последњима има и таквих који могу бити и прелазни и непрелазни, само што као прелазни припадају другом акценатском типу — у презенту, наиме, имају ~ на одговарајућем или ' на непосредно претходном слогу [*слѣдиши-слѣдѣм* значи: бити у извесној мери сладак, одавати од себе сласт, а *слѣдиши / слѣдѣм* — заслађивати (нешто); *шѣжѣши-шѣжѣм* значи

јадиковаши, нарицаши, а шѹжиши-шѹжѣм — оптуживати итд., исп. и Ђ. Даничића, Српски акценти, 138]. У вези с овим потребно је указати да међу овима има и глагола који су у презенту сачували акценат основног глагола: *ушáјашѣ* или *ушáјѣши*, — *ушáјѣм* (као прост непрелазни глагол *шáјашѣ* односно *шáјѣши-шáјѣм* значи не давати гласа од себе). У трпном придеву, међутим, акценат је пренесен, као у овоме облику и презенту осталих глагола овога типа: *ушáјен-ушáјена, као ойшѹжен и ойшѹжена, према ойшѹжѣм од ойшѹжиши*).

II а) Глаголи у којих дугоузлазном акценту инфинитива одговара $\bar{\text{~}}$ (дугосилазни) на истом или $\bar{\text{`}}$ (краткоузлазни) на непосредно претходном слогу презента чине посебни тип акцента трпног придева, чија је одлика у томе што се он редовно слаже с презентом, без обзира на то од које се основе овај облик гради и у коме се положају његов акценат налази:

ййсáн-ййсáна и наййсáн-наййсáна (као *ййшѣм* и *наййшѣм*, према *ййсáши* и *наййсáши*); *вѣзáн-вѣзáна и прѣвѣзáн-прѣвѣзáна* (као *вѣжѣм* и *прѣвѣжѣм*, према *вѣзáши* и *прѣвѣзáши*); *кáзáн-кáзáна и прѣкáзáн-прѣкáзáна* (као *кáжѣм* и *прѣкáжѣм*, према *кáзáши* и *прѣкáзáши*); *њѣхáн-њѣхáна и одњѣхáн-одњѣхáна* (као *њѣхáм*, одн. *њѣшѣм* и *одњѣхáм* (према *њѣхáши* и *одњѣхáши*); *йзвѣкáн-йзвѣкáна* (као *йзвѣчѣм*, према *вѣкáши-вѣчѣм*); *дѣрнѹш-дѣрнѹша* (као *дѣрнѣм* од *дѣрнѹши*), *крѣнѹш-крѣнѹша* и *пóкрѣнѹш-пóкрѣнѹша* (као *крѣнѣм* и *пóкрѣнѣм*, према *крѣнѹши* и *пóкрѣнѹши*); *уѣрѣгнѹш-уѣрѣгнѹша* (као *уѣрѣгнѣм* од *уѣрѣгнѹши*); *ошшкрѣнѹш-ошшкрѣнѹша* (као *ошшкрѣнѣм* од *ошшкрѣнѹши*), *зáгрнѹш-зáгрнѹша* (као *зáгрнѣм* од *зáгрнѹши*); *кáзѣвáн-кáзѣвáна и пóкáзѣвáн-пóкáзѣвáна* (као *кáзујѣм* и *пóкáзујѣм*, према *кáзѣвáши* и *пóкáзѣвáши*); *заййшкѣвáн-заййшкѣвáна* (као *заййшкѹјѣм* од *заййшкѣвáши*); *ййшáн-ййшáна* и *уѣйшáн-уѣйшáна*, као *ййшáм* и *уѣйшáм*, према *ййшáши* и *уѣйшáши*); *свѣрáн-свѣрáна* и *ошсвѣрáн-ошсвѣрáна* (као *свѣрáм* и *ошсвѣрáм*, према *свѣрáши* и *ошсвѣрáши*); *врѣђáн-врѣђáна* и *йзврѣђáн-йзврѣђáна* (као *врѣђáм* и *йзврѣђáм*, према *врѣђáши* и *йзврѣђáши*); *шѹжен-шѹжена* и *ойшѹжен-ойшѹжена* (као *шѹжѣм* и *ойшѹжѣм*, према

шўжисти и ойшўжисти); хваљен-хваљена и похваљен-похваљена (као хваљим и похваљим, према хваљисти и похваљисти); здружен-здружена и удружен-удружена (као здружим и удружим, према здружисти и удружисти); бащаљен-бащаљена и забашаљен-забашаљена (као бащаљим и забашаљим, према башаљисти и забашаљисти); једначен-једначена и изједначен-изједначена (као једначим и изједначим, према једначисти и изједначисти); куражен-куражена и окуражен-окуражена (као куражим и окуражим, према куражисти); скврњаљен-скврњаљена и оскврњаљена (као скврњаљим и оскврњаљим, према скврњаљисти и оскврњаљисти); искорењен-искорењена (као искорењим од искоренисти); ојамећен-ојамећена (као ојамећим од ојамећисти); прокријумчарен-прокријумчарена (као прокријумчарим од прокријумчаристи); одуговлачен-одуговлачена (као одуговлачим од одуговлачисти); закапешањен-закапешањена (као закапешањим од закапешањисти) итд.

О акценту трпног придева од глагола с краткоузлазним акцентом у инфинитиву уколико се не налази на слогу непосредно пред завршним слогом основе већ је било речи. Од оних, пак, глагола у којих је овај акценат на томе слогу трпни придев има неколика различна акцента зависно од типа промене.

б) У трпном придеву имају презентски акценат и глаголи с односом основа ну: не и и: и, типа: шакнуши-шакнућем и прдсиши-прдсѝм, уколико код њих краткоузлазном акценту инфинитива одговара краткосилазни презента: шакнуш-шакнуша и дошакнуш-дошакнуша (као шакнућем и дошакнућем, према шакнушти и дошакнушти); макнуш-макнуша и помакнуш-помакнуша (као макнућем и помакнућем, према макнушти и помакнушти); мешнуш-мешнуша и домешнуш-домешнуша (као мешнућем и домешнућем, према мешнушти и домешнушти); задахнуш-задахнуша (као задахнућем од задахнушти); прдшен-прдшена и испрошен-испрошена (као прдсѝм и испросѝм, према прдсишти и испросишти); сѣљен-сѣљена и исѣљен-исѣљена (као сѣљим и исѣљим, према сѣлишти и исѣлишти); кдшен-кдшена и поко

шен-пѡкошена (као *кѡсѣм* и *пѡкосѣм*, према *кѡсиши* и *пѡкодсиши*); *жѡѣнен-жѡѣнени* и *ѡжеѣнен-ѡжеѣнени* (као *жѡнѣм* и *ѡженѣм*, према *жѡниши* и *ѡжѡниши*); *рѡђен-рѡђена* и *пѡреѡрођен-пѡреѡрођена* (као *рѡдѣм* и *пѡреѡродѣм*, према *рѡдиши* и *пѡреѡрѡдиши*); *блаѡдсловѣнен-блаѡдсловѣнена* (као *блаѡдсловѣм* од *блаѡдсловѣши*).

в) А и не само глаголи са показаним односом презентског и инфинитивног акцента него и глаголи с односом основа *ш*: *ц*, и ако у презенту имају исти акцентат који у инфинитиву, као *лѡмиши-лѡмѣм*, *ѡђиши-ѡђѣм*, *крѡшиши-крѡшѣм*, *пѡђиши-пѡђѣм*, *учиши-учѣм*, — у трпном придеву имају акцентат као и глаголи из непосредно претходне тачке; место узлазног у овом облику, као *прости*, имају краткосилазни: *лѡмѣнен-лѡмѣнена*, *крѡшѣнен-крѡшѣнена*, *ѡђен-ѡђена* и *учен-учена*. А у њихових сложених је ' (краткоузлазни акцентат) на непосредно претходном слогу префикса, тачно као у презенту: *пѡломѣнен пѡломѣнена*, *пѡкрѡшѣнен-пѡкрѡшѣнена*, *ѡѡђен-ѡѡђена*, *научен-научена*, *ѡзбројен-ѡзбројена*, *пѡшѡлѣнен-пѡшѡлѣнена*, *ѡловѣнен-ѡловѣнена*, *пѡѡложено-пѡѡложена*, *зѡробѣнен-зѡробѣнена*, *пѡшѡрошен-пѡшѡрошена*, као: *пѡломѣм*, *пѡкрѡшѣм*, *ѡѡђѣм*, *научѣм* итд.

III а) Од глагола пак с основом инфинитива на *а* и краткоузлазним акцентом на непосредно претходном слогу, имали они у презенту на томе слогу исти или краткосилазни акцентат, — трпни придев се по акценту разликује и од инфинитива и од презентатива; овај облик тих глагола има редовно силазни акцентат на првом слогу простих глагола, а тај се акцентат у сложених скоро увек преноси на први слог њихова префикса. Овај првосложни акцентат у томе облику имају и *прости* и сложени глаголи с једносложном основом на било који самогласник, уколико број слогова основе код њих остаје непромењен и у облику м. р. јединине трпног придева:

ѡаши и *пѡрѡѡаши-пѡрѡѡаши-пѡрѡѡаши-пѡрѡѡаши*, *зѡвѡн* и *пѡрѡзѡвѡн-пѡрѡзѡвѡна*; *бѡран* и *убѡран-убѡрана*, *пѡран* и *ѡпѡран-ѡпѡрана*; *знѡн* и *пѡдзнѡн-пѡдзнѡна*, *пѡрѡзнѡн-пѡрѡзнѡна*, *ѡѡзнѡн-ѡѡзнѡна*, *кѡлѡн* и *ѡклѡн-ѡклѡна*, *пѡрѡсѡпѡн-пѡрѡсѡпѡна*, *рѡзѡсѡпѡн-рѡзѡсѡпѡна*, *зѡпѡн-зѡпѡна*, *пѡѡчѡн-пѡѡчѡна*, *ѡн-пѡчѡна*, *ѡзѡн-ѡзѡна*, *ѡбузѡн-ѡбузѡна*, *пѡѡѡпѡн-пѡѡѡпѡна*,

*дшеш-дшеша, прѣошеш-прѣошеша, ђбасуш-ђбасуша, ирдсуш-ирдсуша, љзасуш-љзасуша, рѢзайеш-рѢзайеша, нѢдуш-нѢдуша*¹.

О пореклу прастарих силазних акцената у облицима трпног придева ових глагола, поред њихова доследног преношења на први слог префикса сложених глагола уз чување непромењене природе, сведочи још и понекад друкчији акценат у облицима простих глагола у којима се број слогова повећава, тј. у ж. и ср. р. једн. и сва три рода множине. Даничић, истина, даје акценат: *знѢна* и *знѢша*.² Такав је акценат овога облика и у већини говора с четвороакценатском системом нашег књижевног језика. Па не само од овог него и од глагола: *дѢши*, *брѢши*, *ирѢши* и сл. акценат трпног придева је и у свим осталим облицима као и у м. р. једнине (*ДѢша* је наредба за општи покрет; *ДѢно* у Београду дне...; Ништа не вреде јер су *брѢне* по киши; Кошуља му није *ирѢна* богзна откад). Али у неким говорима на југозападу који свакако улазе бар у ширу, а гдекоји и у ужу основицу књижевног језика, према м. рода једнине имамо осталих облика трпног придева. За дубровачки, прчањски и озринићки, додуше, имамо потврду да се овде потпуно слажу с Вуковим акцентом³. Али нам је сасвим познато, а то смо и нарочито проверили, да је у другим неким говорима (у већини црногорских, напр., и у неким херцеговачким), у свим облицима у којима се број слогова увећава самогласником наставка, акценат баш на наставку: *дѢша-дѢшо*, *дѢши*, *дѢше*, *дѢша* (односно *дѢшѢ*, *дѢшѢ*, *дѢшѢ*, *дѢшѢ*, *дѢшѢ* — у говорима који не знају за најновије повлачење акцента за један слог према почетку), *брѢна-брѢно*, *ирѢна-ирѢно*, — дакле, на крајњем слогу, на који је у давној прошлости доспео по закону (Де Сосирову) о преношењу изворно силазних акцената. Старина је, значи, у ономе што налазимо у овим гово-

¹ Овде наведени вишесложени глаголи сви су сложени с једносложним простим, иако се данас већина више њих не осећају таквим.

² Српски акценти 1925, стр. 105.

³ М. Rešetar, Die Serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten, Wien, 179.

рима, а \sim (дугосилазни акценат) тих облика, какав је, реко-
смо, много чешћи у млађим говорима, добивен је касније и,
свакако, морфолошким путем.¹

Овакав акценат који се сачувао у облика некадашњег
имперфекта (данашње 2 и 3 л. ј. аор.) као и у неким случа-
јевима облика који су се на њ наслањали (а то су, како и
по данашњем њихову акценту можемо закључити, радни и
трпни глаголски придев) налазимо, рекли смо, у трпних при-
дева свих; боље рећи, скоро свих вишесложних глагола с
основом инфинитива на *a* и краткоузлазним акцентом на
непосредно претходном слогу:

др̄ан-др̄ана и *уз̄ор̄ан* (према: *др̄аши-др̄ем* и *уз̄ор̄аши-уз̄о-
р̄ем*); *л̄д̄д̄ан-л̄д̄д̄ана* и *д̄л̄од̄ан-д̄л̄од̄ана* (према *л̄д̄даши-
л̄д̄ђем* и *о̄л̄д̄даши-о̄л̄д̄ђем*); *з̄д̄бан-з̄д̄бана* и *п̄д̄з̄обан-
п̄д̄з̄обана* (према: *з̄д̄баши-з̄д̄бљем* и *п̄з̄д̄баши-п̄з̄д̄обљем*);
л̄д̄к̄ан-л̄д̄к̄ана и *п̄д̄лок̄ан-п̄д̄лок̄ана* (према: *л̄д̄каши-л̄д̄ч̄ем*
и *п̄од̄локаши-п̄д̄лоч̄ем*); *м̄еш̄ан-м̄еш̄ана* и *ӣс̄ир̄ем̄еш̄ан-ӣс̄ир̄е-
м̄еш̄ана* (према: *м̄еш̄аши-м̄ећ̄ем* и *ӣс̄ир̄ем̄еш̄аши-ӣс̄ир̄е-
м̄ећ̄ем*); *ш̄д̄сан-ш̄д̄сана* и *д̄ш̄ес̄ан-д̄ш̄ес̄ана* (према: *ш̄д̄саши-
ш̄д̄ше̄м* и *о̄ш̄д̄саши-о̄ш̄еше̄м*) — II и V врста;

к̄д̄в̄ан-к̄д̄вана и *п̄д̄ш̄ков̄ан-п̄д̄ш̄ков̄ана* (према *к̄д̄ваши-
к̄уј̄ем* и *п̄ош̄к̄д̄ваши-п̄д̄ш̄куј̄ем*), *ш̄р̄д̄в̄ан-ш̄р̄д̄вана* и *д̄ш̄ро-
ван-д̄ш̄рована* (према: *ш̄р̄д̄ваши-ш̄руј̄ем* и *о̄ш̄р̄оваши-
д̄ш̄руј̄ем*), *к̄ӯџ̄ов̄ан-к̄ӯџ̄ована* и *п̄д̄кӯџ̄ов̄ан-п̄д̄кӯџ̄ована* (пре-
ма *кӯџ̄оваши-кӯџ̄уј̄ем*) и *п̄окӯџ̄оваши-п̄окӯџ̄уј̄ем*), *вр̄-
бов̄ан-вр̄бована* (према: *вр̄б̄оваши-вр̄буј̄ем*), *ш̄р̄гов̄ан-ш̄р̄го-
вана* и *п̄д̄ш̄р̄гов̄ан-п̄д̄ш̄р̄гована* (према: *ш̄р̄г̄оваши-ш̄р̄гуј̄ем*
и *п̄ош̄р̄г̄оваши-п̄ош̄р̄гуј̄ем*), *п̄с̄д̄в̄ан-п̄с̄д̄вана* и *д̄й̄сов̄ан-д̄й̄-
сована* (према: *п̄с̄д̄оваши-п̄суј̄ем* и *о̄й̄с̄д̄оваши-д̄й̄суј̄ем*), *с̄н̄д̄-
в̄ан-с̄н̄д̄вана* и *д̄с̄нов̄ан-д̄с̄нована* (према: *с̄н̄д̄оваши-с̄нуј̄ем*
и *о̄с̄н̄д̄оваши-д̄с̄нуј̄ем*) — IV вр.;

й̄р̄ан-й̄рана и *п̄р̄дӣр̄ан-п̄р̄дӣрана* (према: *й̄раши-
й̄рам* и *п̄рой̄раши-п̄р̄дӣрам*), *ч̄еш̄љ̄ан-ч̄еш̄љ̄ана* и *д̄че-
ш̄љ̄ан-д̄чеш̄љ̄ана* (према: *ч̄еш̄љаши-ч̄еш̄љ̄ам* и *о̄ч̄еш̄љаши-
д̄чеш̄љ̄ам*), *ч̄ӣш̄ан-ч̄ӣшана* и *п̄р̄д̄чӣш̄ан-п̄р̄д̄чӣшана* (према:

¹ Исп. објашњење таквог акцента одговарајућих облика радног гла-
голског придева (НЈ, књ. V н. с., стр. 309).

чѣшашѣ-чѣшѣм и *прочѣшашѣ-прочѣшѣм*), *мѣшѣн-мѣшѣна* и *нѣмѣшѣн-нѣмѣшѣна* (према: *мѣшашѣ-мѣшѣм* и *нѣмѣшашѣ-нѣмѣшѣм*), *ѣружѣн-ѣружѣна* и *нѣружѣн-нѣружѣна* (према: *ѣружашѣ-ѣружѣм* и *нѣружашѣ-нѣружѣм*), *кѣмѣшѣн-кѣмѣшѣна* и *ѣкомѣшѣн-ѣкомѣшѣна* (према: *кѣмѣшашѣ-кѣмѣшѣм* и *ѣкомѣшашѣ-ѣкомѣшѣм* — VI вр.

Што у штокавским говорима на југозападу, и не само у тим говорима, старијег (зетског) типа, већ и у понеким од оних што улазе и у најужу основицу књижевног језика од неколико глагола с односом основа *a* (у инф.): *e* (у през.) наилазимо на трпне придеве са " на првом слогу само простих глагола, док с њима сложени на префиксу имају ', према: *ѣрѣн-ѣѣрѣн*, према: *кѣлѣн-ѣскѣлѣн*, према: *крѣсан-ѣкресан*, према: *ѣрѣшѣн-ѣѣрѣшѣн*, — томе ваља тражити објашњење у тенденцији ка све већем једначењу акцента трпног придева с акцентом презента. Двојак акценат глагола овога типа промене имамо, уосталом, и у аористу (2 и 3 л. једн.) и радном придеву, само што су случајеви отступања од првосложног силазног акцента и простих и сложених глагола у ова два облика, можемо рећи, општија појава¹. Ово отступање акцента код трпних придева обухватило је, међутим, како смо истакли, само неке наше говоре, а о њему се, осим тога, може говорити једино када су глаголи сложени, јер прости и у презенту имају силазни акценат, а трпни се придев овде, рекосмо, слаже с презентом, а не, као аорист и радни придев, с инфинитивом.

IV а) Глаголи једносложних основа на самогласник од којих се и облик трпног придева м. рода увећава за један слог, од којих се, тј., овај облик гради наставком *ен* а између тог наставка и основе, како је познато, развијају прелазни глас *в* или *ј*, са још неким глаголима, — чине посебни акценатски тип трпног придева. У овоме облику тих глагола према краткосилазном акценту на коренову слогу облика м. р. једине имамо такав акценат на наставку *ен* у ж. и ср. роду једине и у сва три рода множине, а исти

¹ В. Ђ. Даничић, Српски акценти, стр. 177—178; а исп. и Наш језик, књ. V н. с., стр. 259 и 314-315.

акценти, наравно, остају на истим слоговима и сложених глагола:

чувен-чувѐна-чувѐно-чувѐни-чувѐне-чувѐна (од *чу̀ши-чу̀јѐм*), *ши́вен-шивѐна* и *сашивен-сашивѐна* (од *шѝши-шѝјѐм* и *са̀шиши-са̀шијѐм*), *и́ијен-и́ијѐна* и *иси́ијен-иси́ијѐна* (од *ѝиши-ѝијѐм* и *ѝсиши-ѝсијѐм*), *би́јен-би́јѐна* и *изби́јен-изби́јѐна* (од *бѝши-бѝјѐм* и *ѝзбиши-ѝзбијѐм*); *ли́вен-ливѐна* и *изли́вен-изливѐна* (од *лѝши-лѝјѐм* и *ѝзлиши-ѝзлијѐм*), *млѐвен-млѐвѐна* и *самлѐвен-самлѐвѐна* (од *млѐ̀ши-млѐ̀ѐм* и *са̀млѐши-са̀млѐѐм*).

Па не само прости и од њих сложени глаголи с оваквим начином грађења трпног придева него и вишесложни глаголи који према себи немају простих или се данас више и не осећају као сложени — знају једино за овакав акценат трпног придева:

добивен-добивѐна (од *до̀биши-до̀бијѐм*); *обу́вен-обувѐна* (од *о̀буши-о̀бујѐм*); *за̀йодѐвен-за̀йодѐвѐна* (од *за̀йодѐсти-за̀йодѐнѐм*) итд.

б) Истог акценатског типа је и трпни придев глагола једносложне основе на сугласник са ¹инфинитива, без обзира на то да ли они и у презенту имају тај исти или ²(краткосилавни акценат);

од <i>бо̀сти-бо̀дѐм</i>	трпни придев је:	<i>бо̀ден-бо̀дѐна</i>
„ <i>забо̀сти-забо̀дѐм</i>	„ „	„ <i>забо̀ден-забо̀дѐна</i>
„ <i>до̀вѐсти-до̀вѐдѐм</i>	„ „	„ <i>до̀вѐден-до̀вѐдѐна</i>
„ <i>гребѐсти-гребѐм</i>	„ „	„ <i>гребѐн-гребѐна</i>
„ <i>огребѐсти-огребѐм</i>	„ „	„ <i>огребѐн-огребѐна</i>
„ <i>мѐсти-мѐшѐм</i>	„ „	„ <i>мѐшен-мѐшѐна</i>
„ <i>по̀мѐсти-по̀мѐшѐм</i>	„ „	„ <i>по̀мѐшен-по̀мѐшѐна</i>
„ <i>и́лѐсти-и́лѐшѐм</i>	„ „	„ <i>и́лѐшен-и́лѐшѐна</i>
„ <i>рѐћи рѐчѐ и</i>	„ „	„ <i>рѐчен-рѐчѐна</i>
„ <i>и́орѐћи-и́орѐчѐм</i>	„ „	„ <i>и́орѐчен-и́орѐчѐна</i> .

У неким говорима и глаголи с односом основа *е*, а понеки и с основом на *и* (у инфинитиву): *и* (у презенту) и краткоузлазним акцентом на слогу непосредно пред наставком за основу инфинитива, као што су глаголи: *жѐлѐши-жѐлѐм*, *и́дрѐши-и́дрѐм*, *благослѐвиши-благослѐвѐм*, такође иду

у овај тип акцента трпног придева. За овај облик првог глагола Даничић мисли (значи, није сасвим сигуран) да је његов акценат: *жѣљен-жѣљѣна-жѣљѣно*; за други се позива на П. Будманија, који у својој граматици даје: *гѣрен-горѣна-горѣно* (в. Српске акценте, стр. 129); а за трећи опет (у сад нав. делу, стр. 151) тврди да је „обичније старо *благослѣвен-благослѣвѣна*” него *благѣсловљен*, али је сасвим тачна Московљевићева напомена (у Јужнословенском филологу VII, стр. 39) да је такав акценат овог последњег везан за његову употребу у служби обичног придева. И иначе је познато да се трпни придев ових и сличних глагола употребљава погдегде с оваквим акцентом. Али у говорима с најновијом, четвороакценатском системом овај облик глагола о којима је реч има акценат који смо горе (у тач. II в.) означили као карактеристичан за глаголе *и*: *и* основа с ` на претпоследњем слогу: *жѣљен-жѣљѣна*¹ и *ужѣљен-ужѣљѣна*, као *лѣмљен-лѣмљѣна* и *пѣломљен-пѣломљѣна*. Ово на првом месту, а затим и несигурност Ђ. Даничића у акценат какав он сам означава говори више у прилог давања преимућства овоме другом акценту.

Овде ћемо истаћи још прилично познату иначе чињеницу да је у примера с различитим акцентом у облику м. рода једн., с једне, и у осталим облицима трпног придева, с друге стране, када се употребљава придевски и у одређеном виду — акценат увек на првом слогу основе: *чѣвенї* јунак, *чѣвенā* уметница, *исїїјѣнā* лица, *лївенѣ* гвожђе, *одѣвенї*м и *обувенї*м је лако, *самлѣвенā* кафа, *плѣшенѣ* чарапе итд.

¹ М. Решетар за дубровачки и озринићи говор даје примере: *изгѣрјен-изгорјѣно*, *учињен-учињѣно*, *зачињен-зачињѣно*, *изгубљен-изгубљѣно*, *узгѣрен-узгојѣно* и *благослѣвен-благослѣвѣно*, док за *жѣљен-жѣљѣно* изричито наглашава да се са овде означеним акцентом употребљава и у ова два и у прчањском говору (Die serbokroatische Betonung, 180); а Г. Ружичић за пјеваљски наводи: *чињен-чињѣна*, *начињѣна* и *учињѣна* и *кршћен-кршћѣна*, поред *кршћен-кршћѣна*, *пѣкршћен*, *пѣкршћѣн* и сл. (Српски дијалектолошки зборник III, стр. 172). У поцерском и пивско-дробњачком познати су трпни придеви простих ових глагола само с краткосилазним акцентом који се у сложених преноси на префикс као краткоузлазни (в. код М. Московљевића, у Јужнословенском филологу VII, 29, и Ј. Вуковића, у Дијалектолошком зборнику X, стр. 374).

Као на елеменат који је тесно везан с акцентом ваља, најзад, указати и на дужине облика трпног придева. Ово је нарочито зато потребно што у погледу чувања тих, као и других уосталом, дужина у нашем језику наилазимо на велику неуједначеност. Ујједним говорима (онима на истоку, углавном) те су дужине све ређе, а у другима (у штоковским говорима на југозападу) доследно се чува дужина крајњег слога трпног придева у свих глагола с основама на *ну* и на *а*.¹ Има и говора у којих је чак наставак *ен* под дужином. Али и поред тога што је ово забележено и у једном говору Вукова краја², њу Вуков језик, можемо бити сигурни, није познавао, јер је Даничић није означио. А и не само да ту код њега нема дужине него је нема ни у глагола на *ну* уколико овоме наставку непосредно претходи дуги слог. Значи да је у Вукову језику крајњи слог трпног придева на *ну* био дуг само иза кратких, а не и иза дугих вокала: *дѣинуш-дѣинуша* и *пѣдигнуш-пѣдигнуша*, а *крѣнуш-крѣнуша* и *пѣкрѣнуш-пѣкрѣнуша*). Редовно су имали дужину крајњег слога и трпни придеви с првосложним акцентом и простих и сложених глагола, као и трпни придеви свих глагола с вокалом *а* у основи инфинитива. А ово стање дужина трпног придева Вукова језика, које је тачно претстављено у Даничићевим Акцентима, можемо узети за образац класичног изговора у нашем савременом језику.

М. Стевановић

¹ Између осталог в. М. Решетара, нав. дело, стр. 178—181; Г. Ружицића, нав. 171—172; М. Стевановића, Систем акц. у пиперском говору, Дијал. зб. X, 161 и Ј. Вуковића, исто, стр. 371—373.

² М. Московљевић, Акценти поцерског говора. — Јужносл. филолог VII, стр. 38-39.

О КОНСТРУКЦИЈИ ВИДИ МУ СЕ

У НЈ (књ. V н.с., св. 9—10, стр. 337—40) написао је С. Матић чланчић Један Вуков латинизам. Матић је тако поставио ствар као да се ради о једној језичкој особини личног говора Вука Караџића. Он је нашао у Вукову језику на четири места где је гл. *видјети се* употребљен у значењу *scheint, videtur*, па верује да је ту особину Вук научио од Срба у ондашњој Аустрији (војвођанских и бечких — ваљда). То своје мишљење поткрепљује примерима из војвођанских писаца (износи укупно осам примера), у којима је употребљен исти глагол и са истим значењем. По Матићу је сасвим разумљиво што се овај „латинизам“ налази у језику Војвођана јер је *међу њих* „дубоко продрла употреба овог латинизма“. Међутим, писац чланка није могао да мимоиђе остали материјал који је скупио — онај из народне песме, из писаца из Србије, Босне, Црне Горе. Кад је тај материјал изнео, он га је одмах прогласио као — војвођански утицај! То је учинио кад је хтео да објасни откуда је „тај латинизам“ ушао и у народну песму. Што се тај глагол налази у стиху: „Ти се видиш јунак од мејдана“ (Вук, 2, 184) објаснио је просто тако што је „песму за Вука забележио Мушицки од једне слепице из Гргуреваца у Срему“ (с. 339). Што се јавља „код свих писаца наших и у данашњој Војводини, и код Србијанаца и код Његоша“, он је објаснио „као владајући израз у књижевном језику нашем од пре сто година“. С. Матић је остао дужан да нам објасни како је дошао тај израз у Војводину, како је пренет из латинског. За употребу код српских писаца у Далмацији, и код Хрвата, он налази да гл. *видјети се* у значењу „чинити се“ чак претставља „зацело и италијанизам, или још пре само то“ (с. 339—340).

Све оно што је Матић изнео (све је то написано више као белешка) има тежњу да се оправда замишљена теза како је *види се* синтаксички калк из латинског језика који се, ето, налази и у Вука. Вук га се, међутим, на своју срећу, отресао у својим доцнијим радовима. Не бих желео да узмем ову тезу као циљ који треба напасти. Узимам чланчић С. Матића као повод да говорим о једној дативној конструкцији која није никакав „латинизам“, или „италијанизам“, већ је чиста особина српскохрватског језика. Да се она налази на целој нашој језичкој територији (што се може видети из самих примера С. Матића), да је то врло стара конструкција, да је и данас врло честа, обична, и у извесном смислу неопходна конструкција, то ће показати примери које ћу ја навести. Хтео бих само да још нешто напоменем. Сваки онај који се бави језиком, могао је посумњати да се овде ради о једном „латинизму“. Ако се тај „латинизам“ налази на целој нашој српскохрватској језичкој територији, у језику старијих писаца, као и новијих и најновијих (узмимо само Душана Радића), у говору народа (у Војводини, и у народној песми), онда би то био јединствен случај утицаја ученог говора на народни језик. У лингвистици су, истина, познати случајеви утицаја ученог језика на књижевне језике, али не и на простонародне, као што би требало да буде у овој згоди. Према томе, врло је смело, ако не и невероватно, тврдити да се овде ради о једном латинизму, односно италијанизму.

Већ ми се често дешавало да сам, службујући по разним местима наше државе као гимназиски наставник, долазио до уверења како је криво када се гледа на језичке појаве кроз националну призму, а исто тако осудити нешто као „покрајинско“, па за то рећи да не спада у књижевни језик. Слично ми се десило и са конструкцијом „види му се“. Док сам тумачио језик у Мажуранићеву епу Смрт Смаил-аге Ченгијића у VI разреду Трстеничке гимназије, хтео сам да ученицима објасним и конструкцију „види му се“ у стиху: Види му се, мријет му се неће (Ноћник)¹, па сам рекао да је то „покра-

¹ Сада видим да се иста констр. налази и у другом делу стиха, мријет му се неће.

јинска употреба“ (тако сам и написао у издању овог дела, Школска библиотека, бр. 15, с. 39) и да ово значи „изгледа, чини се“. На то су ми ученици одговорили: „Па тако се и овде каже!“ Кад сам то проверио, нашао сам да се у околини Трстеника говори: Види му се скупо. — Тражили за то сто динара, а њој се то видло скупо па није ћела да узне. То је било довољно да одбацам као нетачно своје раније уверење да је „види му се“ покрајинска конструкција која се налази код наших западних писаца. Сад ме је и С. Матић уверио (јер нисам располагао материјалом који он износи) колико је конструкција општа, српскохрватска.

Морам признати да су филолози већ одавно запавили да је конструкција „види му се“, и то, додуше, као повратни глагол „види се“, општа у нашем језику. Лука Зима у својој студији Њекоје, већином синтактичне разлике између чакавштине, кајкавштине и штокавштине (Загреб, 1887) обрадио је гл. *чиниши се*, *видјеш се* и др. у значењу *videri* на с. 155-6 своје студије. Како је Зима унео материјал из старије књижевности, обухватио је њиме сва три наша дијалекта, а такође и нашу народну књижевност, али је, по обичају наших старијих филолога, занемарио савремену књижевност и говорни језик. Зима је нашао да гл. *чиниши се* долази у старом чакавском у значењу *мни ми се*, *види се*, итал. *raga*, да у старом дубровачком у том значењу долази глагол *видјеш се*, у новијем чакавском *види се*, *мисли се*, у кајкавском *види се*, *зди се*. Ипак све оно што нам износи Зима може да послужи само као материјал. Слично могу да послуже, као материјал, они примери из правног и говорног језика који нам даје Вл. Мажуранић у својим *Приносима за хрватски правни иовијесни рјечник* (ЈАЗУ). Кад смо прегледали сав поменути материјал, видели смо да се не ради само о једној безличној употреби извесних глагола, већ о једној конструкцији глагола у 3 л. ј. са дативом, обично личне заменице. Неретко, уз овакву конструкцију може стајати и нека прилошка реч. Тако то имамо већ од 15. века, упор. Нам се правдено види? (Кукуљевић, *Acta croatica*, 102). — Је да ти се, ђевојко, њешто криво види? (Богичевић, *Народне пјесме*, Бгд, 1878, с. 69). — Краљ му рече

да му се јако чудно види да му већ ни кћер прво какви глас од себе дала (Микуличић, Нар. приповј. и пјесме, Краљевица, 1876, с. 100). — То се Марку јако на жал видло (Плохл-Хердвигов, Хрв. нар. пјесме, Вараждин, 1867, с. 92). У народним песмама из Босне и Херцеговине имамо такође пример: Љубо моја, дража од очију, тко се видје теби јунак бољи? (Јукић, Народне пјесме босан. и херцеговачке, Осиек, 1858, с. 426). — Из ових примера се јасно види да се безличном облику додаје један датив, па се у овом случају ради о једној посебној употреби безличног глагола у којој датив има службу логичког подмета. Не ради се, дакле, просто о безличном облику глагола, већ о једној конструкцији, изразу. Општи је случај да глаголи у 3 л. ј. добивају посебно значење. Код наведених примера и код оних које ћемо навести постоји једна семантичка промена; упор.: видим (се), видиш (се), види (се); чиним (се), чиниш (се); чини (се); мислим...: мисли (се). Кад наступи једна оваква семантичка промена у 3 л. ј., онда је могуће да се тај облик одвоји од других облика (личних). Овакви облици, нови по семантици, одвојили су се од осталих и са дативом дали семантички и синтаксички нови израз — једно медијално значење. Њихова медијалност изражава једно стање, мишљење и расположење које настаје у нама готово против наше воље: „види му се“ је исто што и: „видљиво му је“, „јасно му је“, па: „изгледа му“, „чини му се“. Овде се не ради о једном дативу етичком, већ о дативу као пасивном субјекту који безличном глаголу даје посебну синтаксичку вредност.

Оваква конструкција није нипошто ограничена на један-два глагола. Постоји низ глагола уз које се у 3 л. ј. може створити оваква конструкција. Ваља овде истакнути да није увек потребно једно семантичко мењање у 3 л. ј. По аналогiji, оваква конструкција је могућна и без те особине. Већ у материјалу Л. Зиме и В. Мажуранића имамо овакву конструкцију уз глаголе: мнети, мислити, свидети се, хтети, не хтети. Гл. *мнети* налазимо у чакавском: Да ово могу рећи добром душом, како се мени мни да нисте ви нигдар бољега ни срченијега слугу ни пријатеља море бити тагајега од мене имали“ (Кукуљ., Аста сг. 220). — Мени се мни од броја

велика (Хекторовић, Ст. писци, 56). — Јер би рек да жива (мени се тач мније) оца прикажива (Луцић, Ст. писци, 56). — За *мислиши* у чакавском: Службу ку нам мисли наприда служити (Шурмин, Аста сг., с. 214 из г. 1458). — За *свидети се*: у штокавском: После очине смрти не свиди се сину у очевини, него се крене у друго царство (Којанов-Стефановић, Српске нар. прип., Н. Сад, 1871, с. 39). — Но се језу не свидје лисичји конак (Врчевих, Српске нар. прип., Београд, с. 186), с. 168). — *годиши се* у штокав.: Тад се д'јете на невољи нађе: да му даде (коња), годи му се стидно (Вук, Рјечник код *годиши се*). У Маретићевој Граматици (II изд, с. 54) налазимо примере за гл. *хшеши*, *моћи*, *видети*, *вечерашти*, *задремашти*, *сниши се*, *не хшеши*. Код њега налазимо конструкцију „хоће ми се“, „неће ми се“, која је сасвим обична у разговорном језику: Ја сам дошао да бацим огањ на земљу, и како ли ми се хтјело да се већ запалио, него је сваки морао бити слободан и весео, ако му се и неће (из Даничићеве Синтаксе, 349), итд. Разуме се да је број оваквих глагола с којима се може начинити поменута конструкција много већи. Из Даничићевих примера видимо да се каже: Љутици се на оно не може...; Ко хоће да му се види, нека носи свијећу; Да се види сестри вечерати; Ал' се њему мало задријема; Не казује баба како јој се снило, већ како јој је мило (у Вуковим Пословицама:] Да им се хити.

У стсл. споменицима нисам наишао на ову конструкцију. Она се ипак развила у старим периодима нашег језика јер је тако општа. Када се у језику развила употреба безличних облика, онда се развила и ова медијална конструкција са дативом. Она је једна од важних модалних форми које карактеришу нашу синтаксу времена.

Да ли се, према овоме, може говорити о „латинизму“ конструкције „види му се“? У лат. у: *mihi videor, sperare* „мислим да се могу надати“ налазимо донекле сличну конструкцију једног глагола који је по значењу близак нашем безличном „види се“, али цело постројење не одговара нашем. — У немачком постоји конструкција безличних глагола са дативом, али ти глаголи никад не одговарају нашим (напр. *es fehlt mir* недостаје ми), или немају такво значење као наши (напр. *es fehlt*

mir gut). Ако једну немачку личну конструкцију, напр. *ich finde gut* преведемо безличном "види ми се добро", превод ће бити сасвим у духу нашег језика, и није ни латински ни немачки калк.¹⁾

Св. Георгијевић

¹⁾ С. Матић је упоредио пример: „Кестени ми добри виде се“ (Лексикон, 1791) са нем. *Ich finde die Castanien gut*, па каже: „Тај пример добро показује укореењост овог латинизма у језику (војвођанске) интелигенције“. Ја пак мислим да је, осим реда речи, преводилац нашао добар домаћи израз у „виде му се добри“.

ПОТРЕБЕ СТРУЧНИХ ТЕРМИНОЛОГИЈА

Нова „поука“ Св. Предића, објављена¹⁾ као одговор на мој чланак „О грађењу и транскрибовању придева од латинских именица“ отвара широм врата дискусији о потребама стручних терминологија. А те су потребе и прешне и многоструке. Али, у томе, најпре ваља расправити важно питање: на коме је да излаже потребе тих терминологија. Да ли на стручњацима, којима је терминологија насушна потреба, или на лингвистима којима је она само мање-више интересантна? Мислим да сваком мора бити јасно да потребе стручних терминологија имају да излажу и да одређују само стручњаци којима та терминологија има да омогући тачно излагање и лако споразумевање. Од лингвиста се у томе тражи само права, убедљива и документована поука и директива: одговор да ли се те потребе могу задовољити, на који начин и у коме облику се могу задовољити. Другим речима: шта је потребно има да кажу стручњаци, а шта је могућно има да одреде лингвисти. Зато је на њима да пажљиво саслушају потребе стручњака, које су, добрим делом, поникле баш због тога што извесни досада употребљавани термини сметају стручњацима, мада, разуме се, с формалне стране они не морају да сметају ни лаицима, ни лингвистима, па ни писцу поменуто „поуке“. Према томе, нетачно је тврђење да неко помишља „да исправља оно што никоме не смета“. У овом случају, јасно и гласно речено: то смета стручњацима и о томе се, свакако, мора водити рачуна. Ми се не подухватамо неког забавног и хазардног подвига, него нас на све ово нагони стварна невоља. А када је у питању медицинска терминологија, нека Св. П. допусти да се чује и уважава

¹⁾ *Наш језик*, књ. V, 1—2, 1954

глас лекара који се тим проблемом баве и нека њихова залагања, изразито конструктивног смера, тако олако не проглашава „за несхватљиви покушај кварења нашег језика“. Смешна је, заиста, ситуација коју Св. П. насилу ствара: ми кажемо, у свој озбиљности, да нам је преко потребно да правимо разлику између извесних појмова и да за те појмове нађемо посебне термине, а Св. П. покушава да нас убеди да нам то није потребно, да је и за више појмова довољна једна реч, а да се при споразумевању служимо — погађањем.

У овој својој критици Предић открива да не схвата потребе стручних терминологија, и то је сасвим разумљиво. Али му то не смета да струкама, које су *што* баш због тога што су и делањем и језиком далеко од опште употребе и од обичног живота, намеће „законодавну“ силу обичне, свакидашње употребе, проглашавајући је, погрешно, за непогрешну, бар када су у питању струке за „свемоћног законодавца“ чак. Предић, очигледно, не може да сагледа све потребе стручне терминологије, јер не живи у сложеној проблематици те терминологије. Међутим, у свакој струци, у медицини нарочито, сваким даном се рађају нови појмови, док се стари проширују, допуњују или исправљају. Свему томе треба наћи подесан језички изражај. Св. Предићу изгледа да није потребно пронаћи „за све могуће преливе“ посебне термине. А, онда, у даљем излагању, он открива да за „преливе“ проглашује, ни мање ни више, и потпуно различне појмове и антиподне разлике, и то само зато што не познаје материју о којој даје свој суд. Оно што је за Св. Предића „прелив“ за нас је суштински различан појам који зато захтева и посебан термин. У томе лежи срж проблема. Нису „преливи“ *експериментални* и *експериментални*, *практични* и *практички*¹⁾, јер они казују два потпуно различна појма, као ни *пластични* и *пластички*, *реуматични* и *реуматички* итд. Већ сам у чланку на који се односи поменуто „поукá“ довољно подвукао да облик *практичан* означава да је нешто згодно, корисно употребљиво, док се облик

¹⁾ Та се разлика, уосталом, чини и у Белићеву *Правоиусу*, стр 386.

Практички односи на праксу, практиковање (*практичке* вежбе могу бити *практичне* и *непрактичне*); *Иластичан* значи нарочито својство да се нешто по вољи дотерује (*Иластична* маса), док *Иластички* означава да је нешто у вези с пластиком. Према томе, хирургија не може да буде *Иластична*, него *Иластичка*. *Реуматичан* се каже за болесника који болује од реуматизма, а *реуматички* казује припадање реуматизму (*реуматичке* појаве у *реуматична* болесника). Животиња може да буде *експериментна* (тј. она која служи експериментисању) и *експериментална* (тј. која је постала путем експериментисања) итд., итд. Зар, онда, није несхватљиво да се то разликовање које се сваки час намеће лекарима, проглашава, просто, непотребним „јер се из контекста увек може погодити право значење“. Зашто да погађамо ако одмах можемо да будемо тачни? Зар се, опет, препоручивање неког „погађања“ може сматрати за напредак у развиту језика? Кад се погађа, може да се и не погоди. А шта онда?

Поветња постаје још већа што се Св. П. оглушује и о извесна правила и примере који су садржани у Белићеву *Правопису*. Тиме се код нас, нестручњака за језик, убија вера да ћемо од наших језичких стручњака добити правилно тумачење. Св. П. доводи у питање и оно што нам је досада изгледало ван дискусије. Тако, он нам замера што употребљавамо *шранскрибовање* уместо *шранскрипција*²⁾, иако проф. Белић у своме *Правопису*, као наслов за главу која третира то питање (стр. 110), ставља баш облик *шранскрибовање*, а не *шранскрипција*. Ко онда има право, и чијег се поступка треба држати? За мене је ту, свакако, меродавнији проф. Белић. Исто тако, опет насупрот проф. Белићу (*Правопис*, стр. 120), Св. П. сматра да не треба градити „придеве према облицима промена који су се код нас одомаћили“ (напр. *системски* уместо *систематски*, *драмски* уместо *драматски* итд.). Чему такав јеретички став? Куда води такво идење ураскорак? Да ли се проблеми језика тиме расплићу или

²⁾ Зар Св. П., заиста, не осећа разлику између *шранскрибовања* и *шранскрипције*?

заплићу? Жели ли Св. П. да нама, стручњацима, помаже или одмаже у правилној изградњи наше терминологије?

Пре него што бисмо прешли на подробнију анализу неких његових тврђења, нека нам допусти да му отворено кажемо да улави у третирање проблема које не разуме; он сасвим површно и погрешно гледа на потребе медицинске терминологије, у чијој изградњи не могу одлучивати ни Ларус, ни Роцет, ни искључиво лингвисти, него на првом месту и у последњој речи стручњаци, лекари, којима је семантичка страна много значајнија и од које треба да зависи и сам облик речи.

У првом свом критичарском залету Св. П. опет осуђује што се праве придеви од *експериментш*, *бронхус* и *дијагноза*, али при томе не износи ништа ново, него само погоршава своју ситуацију тврдећи да су те речи латинске и грчке. Међутим, поменуте речи су само транскрибовани, одн. транслитеровани облици грчких и латинских речи: *experimentum*, *bronchus* и *diagnosis*. Зашто се од тих облика не смеју градити придеви према упутству бр. 274 Белићева *Правойиса*? Истина, Св. П. каже да то изузетно важи „за речи одомаћене у нашој употреби.... те је природно да од тих, сада већ наших, именица градимо придеве према облику који имају у нашем језику“. Ако се под то правило не могу подвести *експериментш*, *дијагноза* и *бронхус* зато што, по Предићу, ваљда, нису „одомаћене“ и нису постале „наше“, онда се љуто вара. Ако те речи нису одомаћене у општој употреби и у обичном језику, оне су опште у специјалној употреби; у медицинском језику оне су довољно наше, те се и на њих, због тога, може применити горње правило. Зато су придеви *експериментшни*, *бронхусни* и *дијагностни* правилно саграђени за појмове којима су намењени. Друго је питање што се, поред тих придева, с тим значењем, појављују и други облици: *експериментшални* и *дијагностички*. Они за сваког лекара који добро познаје медицинске појмове и који осећа потребе медицинског језика, имају сасвим друго значење. Облик *дијагностички* одговара именици *дијагностика* и чудна је смелост Св. Предића да то одриче. *Дијагностни* и *дијагностички* су два различна појма, иако се међусобно допуњују.

Што се Св. П. позива на то да се „такве цепидлачке разлике“ не праве ни у једном језику, то нас нинајмање неће поколебати. За нас је важно — и тога се, свакако, нећемо либити — да је у нашем језику то могућно. Да ли зато треба наш језик сматрати за сиромашнији и мање прецизан? У сваком случају, не користити широке пластичке могућности нашег језика зато што „тих разлика нема у другим језицима“, значило би, уствари, одрећи се стварних вредности нашег језика, учинити га сиромашним и поред свег обиља. Ми не желимо да „измишљамо нове облике за све могуће преливе“, него да пронађемо и да у пуној мери користимо све могућности нашег језика у једној стручној терминологији. Жалим што се пророчанство Св. Предића о судбини неких наших предложених облика неће испунити. Многе такве речи се већ годинама употребљавају (што Св. Предићу, изгледа, није познато), као: диферентовање, испрепарован, парадоксан, адипозан, а друге све више освајају: панкреасни, сифилисни, запаљењски итд.

Вреди указати на резонување Св. Предића о томе да ли треба задржати придев *bronхијалан*, иако је његов опстанак данас постао немогућан, после међународног договора анатома да се латински погрешан придев *bronchialis* замени исправним обликом *bronchalis*. Св. П. тврди да нам ништа терминологија неће бити гора ако задржимо досадашњи облик. А зашто да га задржимо? Из сентименталних обзира према досадашњој погрешној употреби? На једној страни се налазе оправдани језички разлози, који воде чишћењу и усавршавању језика, а на другој — конзервативно начело „*quieta non movetur*“, чак и када је у питању очигледна грешка. Ако бисмо оставили досадашњи облик, језик нам, можда, не би био гори, али медицинска терминологија би нам била дефектна. Кад се Св. П. пита „ко нас тера да мењамо придев који имају сви културни народи?“ — одговарамо му: терају нас баш ти културни народи, чији су се анатоми на последњем међународном конгресу (Оксфорд, 1951) сложили да ту измену учине, и ми у томе не можемо и не смемо да чинимо изузетак ако хоћемо да останемо у заједници културних народа. А најмање смемо да чинимо изузетак због

неке дирљиве расплуканости према старим, досадашњим облицима, чак и када се докаже да су били погрешни. Кад сам тврдио да *бронхија* (bronchia) није правилан медицински термин јер не постоји у анатомској номенклатури, свакако да имам озбиљних, стручних разлога и у супротно ме најмање може уверити Ларусов речник. Ако Св. П. већ хоће да нешто побије у медицини, он мора да се служи стручним, медицинским речницима, а не нестручним. Тиме би отпао и његов страх „да не будемо паметнији од других народа“, иако не видим разлога да се у грешкама морамо да поравњавамо с другим народима. Познато је да се *душник* (trachea) грана на две гране, *душнице* (леву и десну: bronchus dexter и bronchus sinister). Основа од bronchus је bronch, и „придевски облик се гради додавањем на основу наставка *-alis*, те исправно може да гласи само bronchalis, а никако bronchialis. То је од анатома запажено и зато је у модерној анатомској номенклатури облик bronchialis проглашен за неисправан, те је замењен исправним bronchalis. Онако како је у своје време у обичан говор уведен транскрибован облик термина bronchialis, тако се, на место њега, сад уводи транскрибован облик од bronchalis. У званичној анатомској номенклатури промена ће се, разуме се, брзо усвојити. У обичном језику неисправан облик bronchialis задржаће се свакако дуже, али постепено он мора и ту да уступи своје место исправном облику bronchalis, одн. у транскрипцији *бронхалан* уместо *бронхијалан*.

Тврђење Св. Предића да се „богатство језика састоји баш у многим значењима које речи имају, а не у цепидлачком тражењу¹⁾ многих облика“, могло би да буде повод за широку дискусију у коју, у овоме тренутку, не можемо да улазимо. Мислим, само, да језик чије речи имају многа и различна значења није богат, него шкрт и економан, али не разумем зашто би он изгубио од свог богатства, малтене осиромашео, ако се у њему нађу, и то без „цепидлачког тражења“, многи облици.

Радујем се што наши лекари сами демантују Св. Предића, јер суштину многих предложених промена у њихову

¹⁾ ваљда — налажењу?

језику правилно осећају и радо усвајају доказујући тиме да је у њих „баш језичко осећање јаче“ него „докази“ Св. Пре-дића. Њему, после свега овога, треба да буде јасно да медицинску терминологију не могу изграђивати лингвисти без сарадње с медицинским стручњацима, а нарочито не противно њихову мишљењу и образложењу, јер ови осећају разлику тамо где је нестручњаци и не слуте. Многе ствари је Св. П. излишно изрекао баш зато што није медицински стручњак и што њихово, стручно мишљење не жели да усвоји, док своје, нестручно, хоће да наметне, позивајући у помоћ општу употребу која није општа.

Језик је жива вредност, која се стално уобличава и усавршава идући у корак са сталним развјетком свих наука и омогућајући им што тачније изражавање нових појмова и нових схватања. Зато се на језик најмање сме да примени застарела изрека „*quieta non movere*“. Језик, као изражај највишег облика живљења, нити мирује, нити га треба оставити да мирује, нарочито када постоји опасност да се чине грешке.

Проф. д-р Александар Ђ. Косић

ПОЛОЖАЈ ЗАМЈЕНИЧКЕ ЕНКЛИТИКЕ У ВЕЗИ СА НАПОРЕДНОМ УПОТРЕБОМ ИНФИНИТИВА И ПРЕЗЕНТА СА СВЕЗИЦОМ *ДА*

У нашој стручној штампи, нарочито у два језичка часописа, београдском Нашем језику и загребачком Језику, опширно се расправљало о томе постоји ли или не постоји разлика у значењу између инфинитива и конструкције *да + презент* када се употребе као допуна глаголима и изразима непотпуног значења. У нашем језику писали су о томе М. Стевановић (НЈ III, 1935, стр. 282—288 и НЈ н.с. V, 1953/54, 85—102 и 165—285) и М.С. Московљевић (НЈ IV, 1936, 107—113), а у Језику о томе су расправљали Д. Брововић (Језик 1953, 13—18) и М. Кравар (Језик 1953, 42—47). И ово питање је с те стране, мислим, расправљено.

У различитим крајевима штокавске говорне територије ова двојака допуна се неједнако јавља, са преовлађивањем једне или друге. То је позната чињеница. Познато је такође да је преовлађивање једне допуне изразитије на истоку а друге на западу, али је доказано да се нигде у књижевном језику не употребљава искључиво једна. Пратећи у сарајевској штампи однос ових допуна запазио сам да је процес потискивања инфинитива конструкцијом *да + презент* знатно освојио, и не само уз глаголе непотпуног значења, што је обичније, него и ондје гдје инфинитив претставља дио сложеног глаголског облика, тј. у облику футура (Ловци знају унапријед који правац кретања *ће* дивљач *да изабере*; Творнице обуће *ће да* мало више *припазе* какву робу сервирају потрошачима; Изгледа да *ће* рат дуго *да траје*; Почев од данашњег броја лист *ће* у наставцима *да доноси* ове материјале; итд.)

Инфинитив је све ређи и у оним случајевима када употреба конструкције *да + презент* доводи до нагомилавања

свезице *да*, а што стилски изгледа прилично рогобатно, као што видимо из следећих реченица: Тада може *да* се деси *да* ловац мора врло дуго *да* трчи за својим плијеном; Јер зна *да* не можете *да* докажете *да* је он лопов; Ако мислиш *да* можеш наједанпут *да* почнеш *да* ме гађаш правилима; Тиме се ствар сужава, тако *да* можемо *да* почнемо *да* радимо; и сл. (исп. и НЈ III, 1935, 287—288).

Али нешто друго је привукло моју пажњу: положај замјеничке енклитике у реченицама са конструкцијом *да* + презент био је у многим примјерима друкчији него што је на источном дијелу штокавске говорне територије, иако је несумњиво да је све чешћа употреба презента са свезицом *да* претстављала утицај са истока.

У поменутом чланку Д. Брозовића наведена су Московљевићева правила о разлици у употреби инфинитива и *да* + презент из чланка објављеног у београдском НИИ-у и у њима су дата ова два примјера: „Овде *се* не сме пушити“ и „Овде не сме *да се* пуши“. Из њих видимо да енклитика *се* има различита мјеста у реченици, у зависности од тога да ли је допуна инфинитив или *да* + презент. А то је и разумљиво. „Енклитике теже да се наслоне на прву реч у реченици, па била она с акцентом или проклитика“¹⁾ У првој реченици енклитика *се* наслања на прву акцентовану реч *овде*. У другој тај је однос поремећен употребом још једног личног глаголског облика: презента уз свезу *да*. Док у првој реченици имамо предикат састављен од једног личног и једног безличног глаголског облика — презента и инфинитива (не сме пушити), у другој су оба глагола који чине предикат у личном облику — у презенту (не сме *да се* пуши). Граматички је то једна реченица са предикатом начињеним од два глагола, једног непотпуног значења и другог допунског и истовремено главног глагола. Оваква реченица је, међутим, слична сложеној реченици у којој друга, зависна, почиње свезом *да* (напр. Писао ми је *да се* сутра враћа). То значи да се у овом другом примјеру *да* + презент осјећа као засебна реченица у којој је *да* на првом мјесту, а енклитика *се*

¹⁾ П.П. Ђорђевић, у Гласу СКАН 53, 1898, стр. 222.

тежи да се наслони на њу, односно да заједно с њом чини акценатску цјелину са глаголом. Тако је енклитика *се* са другог мјеста у реченици са инфитивом доспјела на пето мјесто у реченици са да + презент, непосредно иза свезе *да*.

Такав је ред ријечи у језичком осјећању екаваца и уопште оних код којих је обичнија употреба да + презент мјесто инфинитива. Али није такав код оних у чијем језичком осјећању инфинитив претставља још врло живу категорију. Један од писаца поменутих чланака у Језику, замјењујући у Андрићевој реченици: Нико *га* није могао *заушћавиши* — инфинитив конструкцијом да + презент, дао јој је облик: Нико *га* није могао *да заушћави*. Супротно наведеној Московљевићевој реченици, у овој је енклитика (*га*) остала на истом мјесту, тј. ред ријечи је у обје реченице исти.

На овакве примјере доста често наилазимо у сарајевској штампи: Тада ће *се* моћи боље да освјетли лик сваког човјека; Мишљење да *се* дивљач сама може да брани од овог штеточине није правилно; И према којима *се* знају да равнају; Б. *се* није могао само тиме да задовољи; Онда *се* не може ништа да учини против таквог развоја ствари; Да би *се* са земље могло да прати његово падање; Може *се* на рачун амортизације да снизи цијена; У граду *се* почела да осјећа извјесна несташица хљеба; Грађани *се* могу да користе осталим расположивим средствима; Откуда *се* то може да назове демократизацијом научног живота; Није *се* могао да сјети ниједне од тих страшних ноћи; Морају га родитељи силом да вуку за рукав; Он *нам* то жели и да пркаже; Па *се* никако није могао да извуче из шкрипца; Оно што *се* сад може да учини; Али *се* то може да догоди сваког часа, итд. Број примјера показује да је ово врло раширена појава и да овакав ред ријечи одговара језичком осјећању многих, а налазимо га и у књижевним дјелима (у Ћопићеву Пролому имамо на стр. 33 сљедећу реченицу: Ујесен када би *се* сумаглица стала да хвата околних висова).

У свим наведеним примјерима енклитика *се* (она се налази у свим примјерима изузев два) налази се на мјесту које би одговарало употреби инфинитива мјесто да + презент (Сада ће се моћи освјетлити ...; ... Да се дивљач може само

бранити...; И према којима се знају равнати; итд.), што значи да је у свијести оних који су написали наведене реченице ред ријечи био подешен за инфинитив, а да је овај потиснут конструкцијом да + презент накнадно, пошто је ред ријечи већ начињен. Тако се поред оног реда ријечи утврђеног код екаваца по коме замјеничка енклитика стоји иза свезице *да* (у наведеним примјерима то би изгледало овако: Сада ће моћи боље да *се* освијетли...; ... да дивљач сама може да *се* брани...; И према којима знају да *се* равнају; итд.) јавља и ред ријечи у коме се енклитика *се* (и друге замјеничке енклитике) не везује за свезу *да*, већ стоји иза прве акцентоване ријечи (уколико, разумије се, нема и глаголске енклитике, јер ова, изузев *је*, стоји на првом мјесту, испред замјеничке).

Овакав ред ријечи је, као што смо видјели, исти као и у реченицама са инфинитивом, тј. енклитика је задржала своје мјесто и поред промјене у склопу реченице, док на једном дијелу српскохрватске говорне територије тој промјени одговара помијерање мјеста енклитике. Не би се могло рећи да онај први ред ријечи није правилан: не противи се правилу о мјесту енклитике иза прве акцентоване ријечи. Ипак, као последица механичког замјењивања инфинитива конструкцијом да + презент, изгледа да он мање одговара језичком осјећању већине претставника српскохрватског језика.

У најновијој Стевановићевој расправи о напоредној употреби инфинитива и презента са свезом *да* у Нашем језику (нова серија књ. V, 1953) дато је, ради освјетљавања овог питања, обиље примјера из већег броја наших писаца. У знатном дијелу тих примјера са да + презент имамо и замјеничку енклитику. Али ни у једном од њих, без обзира на то да ли је писац са истока или запада, пише ли екавски или јекавски, немамо замјеничку енклитику на другом мјесту, већ само иза свезе *да*. Ево тих примјера:

Ако хоћете да *га* отсечете; Ви хоћете да *се* смеје (Л. Лаваревић); А претур поче да *се* хвали (С. Матавуљ); Све хоће да *ми* узму; Ни воде неће да *се* напије из туђе руке (П. Кочић); Хоће да *га* сломе; Хтједе да *се*

осмјехне (Б. Ћосић); Једна мисао стала је да *се* увлачи под моју ћелу; Хоће нешто да *му* кажу (В. Цар Емин); Дакле, хоће да *их* презре; Јанош Томка је... хтео да *се* упусти у борбу (В. Петровић); И њима треба све да *се* постави готово; Гној треба да *се* испод њих иструже; Треба да *се* схвати правна свијест; Па морају да *се* напреду све силе (М. Крлежа); Почеше да *се* успињу к шумовитој висоравни; Он није могао тако лако да *се* смири; Ми би[смо] с вама морали да *се* бијемо (М. Ла-лић); У моменту када треба да *се* пређе Морава; Само је почео да *га* хвата сан; Поче чак и да *се* шали; Јо ван хтеде да *му* довикне нешто; Ух што ћу да *их* затирем; Могао би да *се* законспиришем (Д. Ћосић).

Да је ово ближе нашем језичком осјећању, доказује нам доста честа употреба оног другог реда ријечи, са енклитиком иза свезе *да*, и у оним крајевима гдје се често енклитика ставља на друго мјесто у реченици. У сарајевској штампи ћемо наћи доста оваквих и сличних примјера: Људи који ће моћи највише да *му* помогну; Аустрија не може да *се* задовољи само половичном слободом; Неки не умију још да *се* снађу; Па ипак нису хтели да *их* отклоне; Има и ствари које би могле да *се* избјегну; Већина њих не жели да *се* излаже већим трошковима; Наша публика не мора на таквим дјелима да *се* одмара; Кад није могло да *се* нађе заједничко решење; Како није могао одмах да *се* нађе одговор, одлучено је..., итд., итд.

Иако је код већине претставника источног дијела наше говорне територије положај замјеничке енклитике у реченицама са *да*+презент устаљен, и код њих се понекад јавља колебање, које је чешће код претставника средишњих и западних говора наших. Тако напр. у „Песми“ О. Давича налазимо углавном ред ријечи са енклитиком на другом мјесту у реченици. На првих сто страна имамо девет таквих примјера (А његово је лице обећавало да *се* Вековић неће морати због њих да покаје (стр. 17); И Мића *му* није могао да сагледа праве мисли (22); Од свега што *их* може да доведе у питање (29); Зар *се* не би могао мало да отшкрине прозор (34); Да вас потсетим да *се* један комуниста мора на

делу и речима увек да приближава идеалном лику... (43); Какав се таленат почиње да ослобађа окова (69); На Крфу, где *се* још крвава и свежа срамота почела да претаче у легенду (71); Лудовања која *им* нико не би могао да ускрати (94); Нико *их* не може да чита (99) — према само два примјера са оним обичнијим редом ријечи (Оне почињу да *се* слажу саме од себе (27); Продужује да *им* чита своје песме (96)).

Карактеристичан случај таквог колебања имали смо у преводу дијалога из једног филма. Дијалози су преведени у Загребу, а исписивање њихово на филмску траку извршено је у Београду. Загребачки преводилац је обилно употребљавао инфинитив, а у Београду је већина тих инфинитива, чак и у облицима футура, замијењена конструкцијом да + презент. И, што је са нашега гледишта нарочито значајно, то замјењивање је вршено на два начина: у петнаест од укупно двадесет и четири реченице са замјеничким енклитикама (тих замјена има знатно више) оно је извршено механички, тј. мјесто инфинитива стављено је да + презент, а у осталих девет измијењен је и ред ријечи утолико што је замјеничка енклитика стављена иза *да*. Тих девет реченица у загребачком тексту гласе: Није *је* хтјела ни пробати; Ако *се* желите освјежити прије вечере; Морамо *их* стићи; Морам *џи* завезати очи; Немојте *ме* оставити самог; Када ћемо *их* јести; Дошао си *нас* шпијунирати; Морате *се* помирити са судбином; Нећу *џи* платити; а у београдском: Није хтела ни да *је* проба; Ако желите да *се* освежите...; Морамо да *их* стигнемо; Морам да *џи* завежем очи; Немојте да *ме* оставите самог; Када ћемо да *их* једемо; Дошао си да *нас* шпијунираш; Морате да *се* помирите са судбином; Нећу да *џи* платим.

Међу петнаест примјера са механичком замјеном инфинитива највише их је са енклитиком *се*: Сутра ће *вас* гроф уграбити (у београдском тексту:... да уграби); Ко зна како ће *се* ово завршити (... да заврши); Ми ћемо *се* тамо сакрити (... да сакријемо); Могу *је* и овдје појести (... да поједем); Сад *ми* нећеш побјећи (... да побегнеш); Нећеш *ме* више видјети (... да видиш); Не може *се* више ништа учинити

(... да учини); Овога *се* пута нећеш спасти (... да спасеш) итд. Не улазећи у питање исправности замјене инфинитива, можемо, само на основу чињенице да је у последњој групи примјера највише таквих у којима имамо футур, закључити да "исправљач" или „посрбљивач“ текста (постоји накардно мишљење да употреба инфинитива није особина српског језика — чак и у футуру) није по свом језичком осјећању био позван да то учини. Тим прије што је првобитни текст, загребачки, с малим изузецима бољи него онај „исправљени“. И баш чињеница да је вршено „посрбљивање“ текста указује на несигурно језичко осјећање „посрбљивача“ јер језичком осјећању Срба екаваца (оних код којих конструкција да + презент носи превагу над инфинитивом) више одговара ред ријечи са замјеничком енклитиком иза свезе *да*. Ако бисмо у последњој групи примјера остали при замјени инфинитива (иако она није потребна ни у једном од њих), то би повукло за собом промјену реда ријечи; мјесто: Сутра ће *вас* гроф да уграби — имали бисмо: Сутра ће гроф да *вас* уграби; мјесто: Ко зна како ће *се* ово да заврши — Ко зна како ће ово да *се* заврши; мјесто: Ми ћемо *се* тамо да сакријемо — Ми ћемо тамо да *се* сакријемо; мјесто: Могу *је* и овде да поједем — Могу и овде да *је* поједем итд. Тај ред ријечи ће бити као и у првих девет примјера.

Упоредимо ли двије наведене групе примјера, видјећемо да прву углавном чине примјери са инфинитивом као допуном неком глаголу непотпуног значења (хтјети, жељети, морати), док у другој, као што смо већ напоменули, имамо претежно инфинитив као саставни дио фyuра. А то и објашњава разлику у реду ријечи у београдском тексту. Још је П. Ђорђевић прије више од педесет година у напред наведеној расправи „О реду речи у српском језику“ указао на тенденцију код неких писаца да употребљавају да + презент „и онде где је боље употребити конструкцију с инфинитивом“. Његова се напомена односи у првом реду на употребу конструкције да + презент уз глаголе непотпуног значења (Ђорђевић наводи као примјер употребе инфинитива неколико реченица из Вукова језика: Али се овакове ситнице *не могу оћросћити* писатељу; Нико *не може пресудити*;

Слободно могу рећи; Да се и овако може мазати; итд.). То значи да је замјена инфинитива у облицима футура новија и зато се у језичком осјећању чува ред ријечи за инфинитив, одн. врши се механичка замјена инфинитива.

Ако за поређење узмемо језик Вуков и народних умоворина, видјећемо, прије свега, да је употреба да + презент мјесто инфинитива ријетка, а да је у таквим случајевима замјеничка енклитика обично иза свезе да: Само ћу штогод о том да *Вам* назначим (Грамм. и пол. сп. III, 56); Сад спаситељ наш мора да се труди (исто, 185); А ја ћу да *га* учим (Рјечник, I изд., XII); И ја ћу да се хвалим (Н. завјет, 2 кор. 11, 18); Цар већ види да ће оно да се испуни што му је глава кавала (Рјечник, II изд., 836); Како није хтио да се стара (Прав. совј., 55); Па се даље не може да прочита (Даница 1826, 9); Али се овђе не може да начини (Грамм. и пол. сп. II, 164); Кад види да ће буква да му падне низ брдо (Посл., 47); Ко хоће да га други људи поштују, ваља најприје сам да се поштује (Нар. припов., 115); Јави говедару да ће цар да му узме кћер за сина (Нар. прип., 819); Кад се хоће да каже да што није за кога (Послов., 93).

Као што видимо, од тринаест примјера у десет је енклитика иза свезе да у три иза прве (наглашене) ријечи у реченици. То значи да је и код Вука у извјесној мјери постојало колебање у погледу мјеста замј. енклитике, одн. у она три примјера имамо ред ријечи за инфинитив (Па се даље не може прочитати; Али се овђе не може начинити; Кад се хоће казати ...) — па је мјесто њега употребљена конструкција да + презент.

Напријед је већ указано на то да је ово колебање у реду ријечи, одн. у положају замјеничке енклитике, у вези са потискивањем инфинитива од стране конструкције да + презент и да је јаче тамо гдје је инфинитив у живљој употреби, а да је знатно слабије или га уопште нема код оних претставника нашег језика у чијем је језичком осјећању конструкција да + презент готово сасвим потиснула инфинитив. Тако се, вјерујем, могу објаснити и она три примјера из Вукова језика.

Св. Марковић

КАКО ТРЕБА ИЗГОВОРТИ И РАЗУМЕТИ ЊЕГОШЕВ СТИХ „ЧУДНА ПОПА, ЈАДИ ГА НЕ БИЛИ“?

Приликом обраде гл. *биши-бијем* у Институту за српски језик САН обрађивачи су уз тај глагол дали израз за клетву *јади га (не) били* и као пример навели познати Његошев стих из „Горског вијенца“: „Чудна поџа, јади га не били.“ Ја сам прво мислио да је то случајна омашка, али кад су они гл. придев *били* изговорили кратко: *не били*, сматрајући да је то облик гл. *биши-бијем*, а не *биши-будем*, видео сам да они, по моме мишљењу, погрешно схватају тај израз, па га зато и погрешно изговарају. За моје уво такав изговор је потпуно немогућан, јер сам измалена слушао из уста своје матере и свуда по народу само изговор: *јади га били*, одн. *јади га не били*, тј. с рађним придевом гл. *будем*, (напоредо с: *јади га (не) убили*, *јади га (не) знали*), и никад ми није било ни накрај памети да је то облик гл. *бијем*, тј. да треба тај израз изговорити: *јади га били*, одн. *јади га не били*, утолико пре што раније нигде нисам чуо такав изговор, све док није дошло до обраде гл. *биши-бијем* за речник. Одмах сам извршио анкету међу сарадницима Института, професорима језика и књижевности на Универзитету и В. П. Школи и међу другим школованим људима и утврдио да у поменутом Његошевом стиху и у стиху народне песме о Предрагу и Ненаду „Не била вас вашег брата жеља, како мене и брата мојега“ облике гл. придева *били* и *била* изговарају дуго, тј. *не били* и *не била* људи из Подриња, Ваљева, Груже, Темнића, Расине, Васојевића, Мостара, Дубровника, Лике, Баније, Срема и Баната, а да изговарају кратко, тј. као облик гл. *бијем*, људи из Београда који не чувају добро дужине и квалитет акцента, затим један из Пиве и један са Цетиња. Према резултату

ове моје анкете и према томе што, колико је мени познато, тако говори народ у највећем делу земље где се добро чува Вуков акценат, јасно је да ту имамо стари изговор и да се у таквим клетвама и жељама употребљава гл. *будем*, а не *бијем*, а да су кратак изговор и схватање да је ту облик гл. *бијем* новијег порекла. Ако је ово моје мишљење тачно, намеће се питање: како је дошло до овог другог изговора и схватања?

У оба ова стиха исказује се жеља или клетва, а таква синтаксичка конструкција употребљава се само код народа по селима, а школовани и градски људи уопште га не употребљавају. Њима је таква конструкција нејасна кад је нађу у писаним стиховима или у народној прози, јер им је неприродно да се уз гл. *биши-будем* употребљава акузатив *га* — *вас*, па сасвим природно држе да су *били* и *била* облици гл. *биши-бијем*. Они, дакле, сматрају да се у оваквим изразима жели да некога јади *бију*, онако исто као што се каже: *бије га свако зло, бије га баксуз*. Томе је допринело и неосећање дужине, тако да се у изговору и слуху тих људи *не били* и *не била* поклапају. И сасвим је могућно да ће такав изговор и схватање да се ту има облик гл. *бијем* једног дана и преовладати. Али овде није реч о једном изразу савременог књижевног језика, већ о скоро застарелом изразу из народних песама и народског језика, у којима народ ту изговара гл. придев *била, било, били*, што значи да га осећа као облик гл. *биши-будем*, ма колико то некоме изгледало необично и неразумљиво. Зато покушајмо овај случај објаснити.

Сметњу за правилно разумевање и изговарање горњих израза чини употреба акузатива уз непрелазни глагол *биши-будем*, па ћемо покушати објаснити синтаксичку функцију тога глагола у изразима за исказивање жеље и клетве, тј. у оптативном значењу. Можда објашњење неће потпуно задовољити, а то је зато што су сви наши синтаксичари само констатовали употребу акузатива и гл. радног придева при исказивању жеље и клетве, али се нико од њих није упуштао у објашњење њихове синтаксичке функције.

Пре свега показаћемо како се радни глаголски придев сам (тј. без помоћног глагола) ма којег глагола, а најчешће гл. *будем*, употребљава за изказивање жеље и клетве.

Примери за жељу: Жив био, синко! Живели, јунаци! На част му било! На част им биле лажи! Жив био и велики порастао! Хиљадили се такви јунаци! Срећно путовала! и др.

Примери за клетву и прекор: Аратос те било! Анатема га било! Цркао дабогда! Срам га било! Од руке му ништа не родило! Јади га знали! Не била ти моја храна клета! Јади га (не) били! и др. Зашто се у оптативној служби употребљава самостално глаголски радни придев, колико ми је познато, код нас није нико покушао објаснити. Можда се до те конструкције дошло скраћивањем кондиционала-оптатива, чија је функција исказивање жеље. Од „*Желео бих нека би жив био*“ или „*Добро би било кад би жив био*“ постало је „*Жив био!*“ Од „*Био бих задовољан кад би га ђаво однео*“ постало је „*Ђаво га однео*“ Од „*Дао би бог да би цркао*“ постало је „*Цркао дабогда!*“

Друга ствар коју треба објаснити јесте употреба акузатива (обично од личних заменица) уз непрелазни глагол *бићи-будем*. Да би се то разумело, треба се сетити, да се за исказивање неког осећања и расположења с акузативом употребљавају многе именице, као што су: *сид*, *срам*, *срамоша*, *срах*, *брига*, *шуга*, *воља*, *жеља*, *милина*, *жао* (некадашња именица *жал*). Напр.: Њега је срамота. — Страх је мене биће погинуо. — Било ми га је жао. — Двије те воље — Све шеница да те је милина (Бранко). — Ако се ове именице употребе у оптативној реченици, онда се, као што смо малопре видели, употребљава уз њих радни придев глагола *будем*: *био*, *била*, *било*, *били*, напр. *срам (сид) га било*. То имамо и у стиховима: „*Не била вас вашег браћа жеља*“ и „*Чудна попа, јади га не били*“. Ту, дакле, немамо радни придев гл. *бићи-бијем*, већ гл. *бићи-будем*, који у оваквим случајевима има прелазну функцију, са значењем *имати*. Значи да акузатив уз облике гл. *будем* крије у себи логички подмет, тако да кад се каже: „*Стид га је*“, то значи исто што и „*Он има (осећа) стид*“, „*Срам те било*“ казује исто

што и „Нека би осетио срамоту,“ „Не била вас жеља“ је исто што и „Не имали жељу“, а „Јади га не били“ је равно изразу „Не имао јада“.

Оваку прелазну функцију имају и неки други непрелазни глаголи као:

мрзеши (овде он није прелазни гл.): Мрви га да учи;
зейсши, болеши, сврбеши: Зебу га руке. — Пауна нам
ноге боле. Мучи, вило, грло те бољело;

доћи: Ту ред Јакшу капетана дође.

зайасши, дойасши: Запала га велика срећа. — Грдне су
га ране допануле;

сшаши: То га је стало живота;

сшаши: (у значењу *почеши*): Стаде га вика.

Употреба ових непрелазних глагола као прелазних потврђује горње излагање о глаголу *биши-будем*, тј. да се у изразима за исказивање жеље и клетве употребљава он, а не гл. *бијем* и да, према томе, треба изговарати: Чудна попа, јади га *не били* и: *Не била* вас вашег брата жеља. Али остаје још једна ствар која уноси забуну у овај случај. Ако у стиховима „Чудна попа, јади га не били“ и „Не била вас вашег брата жеља“ имамо гл. *биши-будем* као и у изразима: „Срам га било“, и „Аратос те било“, који исто тако казују расположење или клетву, зашто у првом случају имамо личну конструкцију, тј. с подметом, са којим се радни придев слаже у роду и броју, док у другим имамо безличну конструкцију, с радним придевом у средњем роду једнине, како у безличним изразима мора бити?

У изразима као што су: „Срам га било“, „*арашос га било*“, као и у изразима: „*било га сшрах*“, „*било га жао*“, имамо безличну конструкцију, у којој речи *срам, арашос, сшрах, жао* нису подмет, већ допунски део прирока, с прилошким значењем, тј. значе: *срамно, проклешо, сшрашно, шужно*. Пошто те именице нису подмети, јер реченице у којима су и немају подмета, то се радни придев не може слагати с њима, већ мора имати средњи род, као увек у безличним реченицама. А у стиховима „Чудна *попа, јади га не били*“ и „*Не била вас вашег брата жеља*“ немамо безличну конструк-

цију, него реченицу с подметом *јади* одн. *жеља*, те се радни придев гл. *будем* мора с њима слагати у роду и броју. Значи, дакле, да у овим стиховима, као и у изразима типа *срам га било*, имамо исту семантичку функцију гл. *биши-будем*, само с различитом синтаксичком конструкцијом.

Милош С. Московљевић

ЈЕЗИЧКА СИТУАЦИЈА У НОРВЕШКОЈ

Данас у Норвешкој, поред огромног броја дијалеката, постоје и два званично призната језика. Постојање великог броја дијалеката није ни чудна ни необична ствар у земљи у којој је престоница (Осло) удаљена од норвешке најсеверније тачке исто толико колико, рецимо, од Рима. Али, да једна земља са непуну три и по милиона становника има два пуноправна језика јесте, доиста, врло чудна ствар. Мора се имати у виду да ова два језика нису јако различита међу собом. Норвежани, који говоре било којим од ова два језика, врло се лако споразумевају међусобно, али то су ипак два начина писања и говора, различити грама-тички облици и различите речи и изрази.

У Ослу и у југоисточној Норвешкој преовладава „државни“ језик (Riksmål), а у северозападним областима Норвешке највише се употребљава „сеоски“ језик (Landsmål). И поред тенденције извесних кругова да се ова два језика изједначе и стопе у један заједнички језик, оба језика су се развила толико да имају своје посебне књижевности, као и ватрене поборнике.

Можда се ни у једној земљи језички проблеми не дискутују толико у јавности као у Норвешкој. Готово сваки дан објављују се у листовима и часописима чланци у прилог или против једног или другог језика, у прилог или против спајања ова два језика у један. Па, ипак, паралелни развитак оба језика, са отприлике подједнаким бројем присталица, присилио је норвешку народну скупштину да још 1885 године донесе одлуку по којој су оба језика званично призната као равноправна. Све званичне одлуке могу бити објављене на било којем од ових језика, или на оба. Службеници морају

подједнако владати са оба језика, а нарочита се пажња обраћа на то да нико не сме да меша облике и изразе из ова два језика, већ увек мора да се чврсто држи једног од њих. У школама ученици уче оба језика, али школски савети одлучују који ће језик у дотичној школи бити главни, те, према томе, бити употребљаван на писменим вежбама.

Да би се лакше схватила ова компликована језичка ситуација у Норвешкој, потребно је осврнути се на неке чињенице из историје норвешког језика. Велике несреће норвешког народа у XIV веку, када Норвешка 1319 године пада прво под шведску, а потом под данску власт, као и куга 1349 године, која је покосила огроман број становништва, као и калуђера, који су били носиоци књижевне и културне активности у то доба, допринеле су да стари нордски (југозападни норвешки и исландски) језик постепено изумре и постане архаичан у Норвешкој.

Недостатак једног јаког културног центра у Норвешкој, јак утицај шведског, а потом још јачи утицај данског језика (за време норвешке уније с Данском од 1388 године до 1814-те), много су утицали на стварање једног новог норвешког говорног језика. Језик званичне администрације, дански језик, већ самим тим што није био јако различит од норвешког, него чак више личио на говорни норвешки језик него на стари норидски, задобио је још већи утицај са лутерском реформацијом 1536 године, када је Библија била преведена само на дански језик. Реформација је такође унела многе горњоњемачке речи и изразе и у дански и у норвешки језик, као што су ханзеатска насељавања немачких трговаца по скандинавским земљама, у своје време, унела у те језике многе доњоњемачке речи и изразе.

Од XVI века Норвежани пишу дански, иако са примесама норвешких облика и израза. Међутим, књижевни језик се употребљава само у службеним приликама. Говорни језик је разбијен у огроман број дијалеката. Чисти дански језик се никад није говорио у Норвешкој (осим у првих генерација данских службеника), већ је увек био заснован на норвешкој артикулацији, која је потпуно супротна данској.

Али, овај такозвани „свечани језик“ утицао је на формирање језика норвешке градске средње класе, који је поред данских, прихватио и многе немачке и француске речи.

Распад уније са Данском 1814 године донео је нови полет у норвешком културном и политичком животу. То је доба процвата романтизма, када се велича све што је народно и када се мисли да је језик једна од главних особина једног слободног народа. Норвешки песник Хенрих Вергеланд (1808 — 1845) захтева у то доба да се у норвешки књижевни језик унесу речи и облици говорног језика, јер је добро осећао колики је био јаз између писаног и говорног језика.

П. Асбјернсен (1812 — 1885) и Ј. Мое (1813 — 1882) са објављивањем своје збирке норвешких народних приповедака, у коју су унели многе речи и изразе из говорног норвешког језика, започели су са норвежинацијом писменог језика, коју ће касније неуморно спроводити педагог Кнуд Кнудсен (1812 — 1895), који је својим идејама утицао и на највеће норвешке књижевнике Ибзена и Бјерсона.

Сасвим нова епоха у историји норвешког језика настала је са појавом норвешког самоука филолога Ивера Иверсена (1813 — 1896), који је у стилу норвежинације променио чак и своје име и назвао се Ивар Осен (Ivar Aasen). На основу својих студија разних дијалеката, дао је своју „Граматику норвешког народног језика“ (*Det narske Falkesprogs Grammatik*, 1848) и Речник норвешког народног језика“ (*Ordbog over det norske folkesprog*, 1850) и хтео да на основу ових дијалеката створи прави норвешки писмени језик. Усвојио је три рода код именица, на супрот два рода именица у данском језику. Од почетка се борио за искључивање многих позајмљених речи из немачког језика тражећи да буду замењене речима норвешког или заједничког германског порекла.

Његов језик је назван „Landsmål“ (сеоски), на супрот писменом језику градске буржоазије, најчешће познатим под именом „Riksmål“ (државни језик). 1929 године званично су промењена имена „Landsmål“ у „Nynorsk“ (новонорвешки

језик), а „Riksmål“ у „Bokmål“ (књижевни језик), али се стари називи још и данас чешће чују у Норвешкој од нових.

Тако је половином XIX века започет овај норвешки језички сукоб, који још и данас траје. Једни су за Осенов језик, други за писмени данско-норвешки језик, који би се постепено прилагођавао норвешком изговору и усвајао специјалне норвешке речи и граматичке особине.

Агитација против „државног“ језика има националистички карактер, јер га оптужују да је то дански језик, док његове присталице тврде да је то сасвим различит језик од данског. И поред мањих измена унетих разним реформама у овај „државни“ језик, нпр. од 1907 године уместо сугласника *b, d, g* пишу се *p, t, k*, уместо предлога *af* употребљава се *av*, уместо наставка за прошло време *-ede* употребљава се *-et*, уместо *broder* (брат) пише се *bror*, уместо *sagde* (прошло време од *peћи*) употребљава се *sa*, уместо самогласника *aa* пише се *å*, уместо предлога *at* испред инфинитива глагола употребљава се *a*, итд., — неоспорна је чињеница да је писани облик овог језика веома близак данском, док је усмени облик различит од данског услед специјалне норвешке артикулације, која је много ближа шведском него данском начину изговора.

Тенденција да се ова два начина писања уједине, која је нарочито била јака после донете одлуке народне скупштине 1938 године о њиховом уједињавању, наишла је на велики број противника. Књижевници сматрају да би један вештачки створен заједнички језик био кочница за развој књижевности, док оба језика појединачно показују погодност за развој књижевности. Покренут је чак и један књижевни часопис „Реч“ (*Ordet*) за борбу против овог заједничког језика, названог „Samnorsk“. Иако је песник Вергеланд претсказивао да ће до краја XIX века бити створен један заједнички норвешки језик, тешко је веровати да ће то бити постигнуто и до краја XX века.

Али, и поред свега, и поред књижевних дела писаних „сеоским“ језиком, и поред изучавања овог у многим школама, и поред радио-емисија на овом језику, позоришних претстава на овом језику (чак и у Ослу једно од седам по-

зоришта даје претставе на овом језику) и необично јаког утицаја овог језика у северозападним покрајинама Норвешке, за странце, нарочито за оне заинтересоване за скандинавске језике као целину, од интереса може бити само норвешки „државни“ језик, не само због тога што су њиме писали Ибзен и Бјернсон, и што се већина листова објављују овим језиком, већ и због његовог средњег положаја међу скандинавским језицима, јер њега разумеју лако и Данци и Швеђани. Према статистици објављеној у норвешком листу „Morgenbladet“ од 28 августа 1954 године, 79% становништва Скандинавије разуме овај језик, док свега 47% разуме шведски, а 33% разуме дански. Филолози из скандинавских земаља раде на томе да се на овом језику објављују убудуће сва народна дела, пошто би то значило велике уштеде у штампарским трошковима, а била би доступна готово свима читаоцима из скандинавских земаља.

Могуће је да ће се норвешки „сеоски“ језик одржати још дуго времена, нарочито у удаљеним северозападним областима Норвешке, али је потпуно немогуће да би норвешки „државни“ језик могао ишчезнути или бити замењен „сеоским“, као што је тешко веровати да ће тенденција за уједињавањем ова два језика у ближој будућности успети, јер су оба језика захватила дубоке корене у народу. Рат између присталица ова два језика ће и даље трајати, писаће се и даље брда чланака по листовима о свим могућим комбинацијама језичких реформи, али за садашњу генерацију у Норвешкој је сигурно да ће и даље задржати два посебна језика.

Милимир Дражић

О ЈЕЗИКУ У ПРЕВОДУ ДВА СТРАНА ФИЛМА

Од коликог је значаја филм, не треба ни доказивати. Ни штампа, ни позориште, ни предавања у различним установама немају ни тако многобројне посетиоце нити је тако разноврстан степен образовања тих посетилаца као што је случај с посетиоцима филма. У свету је успех филма знатно деловао и на интересовање за забаву уопште и на скретање од позоришта. Многе велике позоришне куће осећају да су угрожене. Свет је нашао оно што му у свакој ситуацији може задовољити жеље, занос, одушевљење, што ће га разонодити, забавити, одморити. Човек се многоме учи из филма. И није се томе чудити. Хиљаде, десетине хиљада, стотине хиљада гледају исти филм у једној сезони. Гледају га мали и велики заједно, неписмени и врло образовани, деца и старци. Смеју се истим личностима, учествују у истим сценама својим присуством, одушевљавају се подвизима јунака једновремено — и по три нараштаја: деда, син, унук.

Кад је већ тако, да ли се текстовима који се јављају на платну поклања потребна пажња? Да ли се о језику води довољно рачуна? — Не, никако! Код нас се језику не поклања довољна пажња. Имамо недељу чистоће, недељу намењену биљу, борби против туберкулозе, здрављу уопште и многим проблемима, али немамо одређене недеље, месеца или године намењене језику. То је, накрају, и природно. Језиком се свакодневно служимо, сваког часа читамо, говоримо, слушамо, непрекидно то благо употребљавамо као хлеб, као ваздух. Тако га непрекидно и негујемо, или бар: тако га непрекидно треба и неговати. Само у биоскопским салама сваког дана

се смењују по три или чак и пет пута стотине гледалаца. Има у Београду биоскопа који свакодневно, по пет пута имају пуне сале. Разуме се: исти филм. Тако то траје недељама! И док једни с узбуђењем и осудом излазе из сале — вређа их непажња, незнање и неосећање шта значи давати из дана у дан језички тако рђаве преводе текстова; други и не запажају језичке грешке и прелазе преко тога као да их се ништа не тиче — дошли су да се одморе, насмеју, разведре; трећи, они најмногобројнији — омладина жељна и да се разоноди али и да нешто научи, — уствари напуштају салу с уверењем да су нешто „научили“ и из језика. Оди-ста, дечак другог разреда гимназије не пропушта ниједан филм, понеки гледа и двапут. Код њега се прво појавила сумња, па колебање, а потом је поверовао да је све оно што види на платну, што прочита, „правилно“, макар се и противило ономе што чује и учи у школи. Дечак овако размишља: мој наставник каткад каже да може и тако и овако, онај други наставник чешће каже да може само овако, у уџбеницима налазимо исто то, на филму — само једно, увек једно; трипут гледамо исти филм — свагда исто читамо; потом, кад не би било правилно оно на платну, свакако се не би допуштало да се на тај начин стално понавља оно што је неправилно, да погрешно учимо; али ја ипак запажам да има доста неслагања с оним што у школи учим; у једном сам задатку свесно употребио облике речи и реченица како сам их научио у биоскопу, — и добио сам слабу оцену... Ко, дакле, има право? Ко треба да нам помогне? Може ли наш наставник стићи на сваки филм и објаснити нам шта у језику ваља, шта не ваља?

И поред тога што филм учи многим позитивним вредностима и знањима, он може учити и ономе што не ваља, што није добро. Ово особито ако се неправилно схвате ствари, ако се наопако приђе питању. Он може учити прегалаштву, истрајности, борбености, честољубљу, пожртвовању. Он је права отворена књига из које се непосредно преносе многе појединости у душу гледаочеву. Из њега се учи и језик. У сали се колективно прима и значење и слика,

смисао, реч и облик. А ову школу похађа врло велик број гледалаца.

Ми ћемо овде изнети какав је језик у два страна филма која су преведена на наш језик. — Можда је то било случајно, а вероватно је тако и обично: већина посетилаца били су дечаци и девојчице, отприлике узраста нижих разреда гимназије, из привреде, са заната. Сви отворених очију и с напетом пажњом гутају све што се појави на пантљици. Многи се збуне, размишљају покаткад да ли је правилно оно што су учили у школи, а не доводе у сумњу оно што читају на платну. — Наш филм, дакле, болује од рђавог језика.

Нећемо износити овде ону несигурност у употреби запете: наћи ћете је где не треба, неће је бити где је потребна. Али има много тежих ствари.

Ту је прво *Риђокоса и каубој*. — Каубојски филм поред правилних облика од глагола *јахати* има и *јашо сам*. Кад знамо како је тај неправилни облик снажно захватио многе градове и мања места, јасно ће бити од коликог је то значаја. — „Хтели су да нас *обмане*“ — облик *обмане* за треће лице мн. презента направљен је према: они *бране*, они *ране*, они *смање* и сл. — Више пута читамо германизам *радује ме*. — Има једна сцена кад Риђокоса води коња коме се камен забо у ногу. Њој прилазе два разбојника и питају је: „Коју је ногу *шћедио*?“ — Није јасно шта то значи. Овде није у питању штедња ноге. То нема никаква смисла. Можда је преводилац и правилно превео, рекао, а онај који је израђивао текст погрешно схватио па погрешно написао. Није ли, према ситуацији, требало рећи: Коју је ногу *повредио*? Имате, потом, погрешну употребу заменице *нешта*. Каже се: То мора да буде *нешта* ново; Зашто не поједеш *нешта*? Пронашао сам и *нешта* друго... Требало би, међутим, да буде: То мора да буде *нешто* ново; Зашто не поједеш *нешто*? Пронашао сам и *нешто* друго.

Потом: „Нема поверења у људе који су *ојрезни код љића*“... И ово је страном духу нашег језика. Шта значи: бити *ојрезан код љића*? — То значи: бити опрезан стојећи или

седећи код пића, уз пиће, поред пића. А то се није мислило. Требало је рећи: бити опрезан *при пићу*, дакле: Нема поверења у људе који су опрезни *при пићу*..

Читамо и овакву реченицу: „*Користили су многи* војсковође“... Видите: *војсковође* је именица мушког рода (тај војсковођа). Њен атрибут и њен предикат су у једнини мушког, али у множини женског рода (стога што је та именица обликом женског а само смислом мушког рода). Рекло би се, дакле: *Користио* је један војсковођа, али: *Користиле* су многе војсковође.

Нова ситуација: наздравља се. Читамо уз пиће: *На здравље!* Пијем *на здравље!* — А то не ваља. На здравље! ће се рећи кад неко попије, пошто попије пиће. Пре него се почне пити каже се само: *У здравље!* Пијем *у здравље*, *у ваше здравље*...

Једно лице пита: *Је ли је* отскора ту? — Друго каже: *Ја ћу се вам* скоро вратити. — Овоме не треба никаква објашњења!

Честа су несхватања ситуације из које проистиче бесмисленост текста. — Каубој налази Риђокосу код мртваца, па се сад у њу може посумњати за убиство. Каубој јој каже: „Боље би било да останеш и попијеш са мном вино“... Они су били пре тога заједно, па он сад мисли: Боље би било да *си остала* са мном и (да си) *попила* вино... Или некако друкчије, али да се схвати ситуација.

На другом месту читамо: „Можда се ипак *састанемо*“.. — Тако каже једно лице другом. Мисли се на будућност. Стога је овде погрешно употребљен свршени глагол у значењу будућности. Требало је рећи: Можда *ћемо се* ипак *састаћи*... Исто је тако погрешно речено и: „Можда вас она *ојавда* код шерифа“, а требало је рећи: Можда *ће* вас она *ојавдаћи* код шерифа... (И ко је, дођавола, тај *шериф*? Мислио сам да то није неки *Шериф*, па ми један шврћа објасни... (Исто је тако погрешно употребљен и глагол *рујаћи*, који овде и нема никаква смисла (Не *рујај!*)..

Потом је филм *Карлова тешка*. Он је дат ћирилицом те утолико теже падају неке особености језичке и правописне. У текстовима нема никакве доследности у језику.

Поред: *врашиш* *ћу*, оне *ослаш* могу, *биш* *ће*, *писаш* *ће*, *одвеси* *ћемо*, *чекаш* *ћу*, *ухвашиш* *ћу* вас, не могу, *вјероваш*, *приказиваш* *ће*, једног *ће* дана *биш*, *ожениш* *ћу* се, тако *ће* те *зваш*, хтједох те *зваш*, *јавиш* *ћу*, *даш* *ћу* га, *узајмиш* *ћу*, *биш* *ће*, *врашиш* *ћемо* се и тако даље — имамо: хтио бих га *видјеш*, не ћете *неслаш*, *знаће*, на теби *ће* му *завидјеш*, ми *ћемо* *јавиш*, ти *ћеш* *биш*, не *ћу* *ушо* *ребљаваши*, ту морамо *чекаш*, морамо *сједиш*, *поићемо*, сад *ћемо* *се* *врашиш* кући, *изненадићу* те, моћи *ћемо* *видјеш*, *написаћу* сад писмо, *мораће* и тако даље. Не можемо измирити употребу пуног и крњег облика инфинитива не само у футуру него и у другим случајевима. И облици *не* *ћу*, *не* *ћемо* итд. у источним крајевима (дакле, у ћирилици) нису у обичају. — Потом имамо: што *бисте* рекли, ви не *бисте*, а према томе некњижевно: ви се не *би* дружили, хтјела *би* вас (ја) замолити, кад *би* ме ви разумјели и слично.

Једно лице наручује пет *ручака*, а треба пет *ручкова*. Друго каже: *Ко* птиче сам *дрхшио*. Облик сажетога *као* у *ко* требало је обележити дугосилазним акцентом, или бар апострофом. А откуд радни придев *дрхшио* од дрхтати? Као да је писац мислио да ће то бити боље јекавски (према желио, волио и сл.?!). — На капуту има рупица у коју се меће цвет, а друге су рупице намењене закопчавању. Једно лице нуди другоме цвет и каже: Стави цвијет у *зайућак*... Шта му је *зайућак*? Није ли се хтело рећи: „*зайучак*“, оно место којим се запуча, закопчава? — И иначе, писац није сигуран у употреби и разликовању *ч* и *ћ*. Он ће написати: *необићно* и *божич!* И у првом филму има тога: тамо се каже *већера*. Онде имамо и: *ајде*, *ајдемо*, а требало је задржати *х*.

Ни овде се није мислило о томе да је потребно да текст буде потпуно разумљив. Тако читамо: Узима ли она *врхње* уз чај; Мој костим за *играказ*; И избјегавамо *си* очи; Али ако *се* *исјричаше*... Ко је све разумео шта значи *врхањ* *уз чај*, *играказ*, *исјричаш* *се*? Текст је требало што је могуће више језички прилагодити онима којима је намењен. И облик *шкрца* (Сад ми пошаљи тог старог *шкрца*...) требало је заменити другим, јаснијим: шкртицу, тврдцицу... *Исјричаш* *се* у источним крајевима значи: *наразговараш* *се*, *изразговараш*

се, изрећи и сл., а у западним крајевима — *извиниши се, ојравдаши се...* Облик *си* у реченици — *Избјегавамо си очи...* — већ је архаизам...

Потом читамо: Молим те, *ошићу!* — Тај облик треба да гласи *ошиди* (императив од *ошићи*). Писац га је градио према *ући* — *уђи*, *наћи* — *нађи*, *прећи* — *пређи* и сл. Али како инфинитив *ићи* има императив *иди*, то се у сложеном глаголу *ошићи* није ништа изменило, те имамо: *ошиди...*, док је у инфинитиву: *изаћи*, *прећи*, *наћи*, *поћи* и сл. било других промена и основа је инфинитива померена (уп. от-ићи: из-а-ћи, пре-ћи, у-ћи и сл.). Само од глагола *изићи* (из-ићи) имамо презент *изидем* и *изиђем*, а императив отуд *изиди* и *изиђи...* Али је облик *изиди* већ покрајински.

Једно лице каже: Ја сам јој једини *живећи* рођак. — Облик *живећи* овде није употребљен како треба. *Живећи* значи: који живи. Овде је требало рећи: *који је жив* или само *живи*, дакле: Ја сам јој једини *живи* рођак.

Писац не осећа значења речи, па каже: Ви никад не ћете *ожениши* дјевојку. Оваквој се конструкцији смејао још покојни Давид Штрбац... „Оженити девојку“ значи: довести невесту девојци! Каже се: *оженити се девојком, Милицом, његовом сестром* и сл. (дакле, без предлога *са*), али: *венчати се с девојком, Милицом, његовом сестром* и сл.

Једно лице пита: *Што је на ствари?* — И то је туђе духу нашег језика. Трбало је рећи: *Шта је у питању?* или *Шта је у ствари?* Трбало је избећи и везу „*ради се* о двије даме“ (м. „у питању су две даме).

У свлационици се облачи једна дама, па каже другој да јој затегне одећу на леђима: „Угни се кољеном у леђа.. Мисли се: *Угни* кољеном у леђа, или: *Одугни* се кољеном о леђа (или како друкчије)...

Сем свега тога има неколико нејасних места, која не одговарају ситуацији, не могу се схватити. Наводимо само нека сакаћења језика. — Једно лице пита: „Јесте ли заборавили последњи плес?“ То је јасно. А одговор је на то: „*Ја га нећу*“. Мисли се: Ја га нећу *заборавиши*. Шта, потом, значи: Сваки савршен центлмен има и *слаб час*; Сваки има

слаб час...? Није ли се мислило да свако има (у животу) незгодан, несрећан тренутак?

Придев *срећан* требало је дати у облику *срећан*, избећи *иде* у јекавском тексту (ако већ не и цео текст у ћирилици дати екавштином?), заменити *варав* са *варљив*, а не упустити се у наказе које не иду ни у један наш говор као: Ви нисте достојни ни *пријезира*... И облик *вани* већ је редак и код осредњих писаца.

Аљкавост је што се каткад меша ћирилица с латиницом (те имамо: *Виш* ће то, место: *Биш* ће то; Данас сте веома *зававни*, место: Данас сте веома *забавни*)...

И реченичке су конструкције неправилне и недоследне. Читамо: Драго нам је *да* смо могле, Драго ми је *да* си дошао, Драго ми је *да* сте стигли. Овде није условно значење, нема погодбе, могућности. Те су се радње збиле. Требало је, стога, рећи: Драго нам је *што* смо могле, Драго ми је *што* си дошао, Драго ми је *што* сте стигли. Да је преводилац могао доћи на те облике, види се већ по томе што и сам има реченицу: Драго ми је *што* могу објавити... То је иста ситуација и исти случај као и у оним напред наведеним реченицама, па их је требало склопити на исти начин.

*

Кад ма какву робу купујете, за свој новац тражите што је боље и здравије. Друштво има законе који штите купца, дакле и — читаоца, слушаоца, гледаоца. Свака роба слабе вредности, слабо пакована, рђаво конзервирана губи од своје вредности, не пушта се на тржиште. Ми овде примамо рђаво „паковане“ филмове, у рђавој форми, рђавим језиком дате. Златом се плаћају страни филмови, а ми их грдимо рђавим језиком. Треба знати да школа није у стању да се снажно одупре ономе што се научи у биоскопу. Стога треба подићи глас против рђавог језика у филмовима... С тим циљем је и написан овај чланак.

М. С. Лалевић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. Изгледи после Брисла.

Захваљујући бриселској конференцији дневни листови и недељни часописи имали су прилике да често употребе Брисел у зависним падежима и давали су им у већини случајева облик Брислу, Брисла.

То је погрешно, јер у штокавском говору не постоји непостојано *e*, те мора да се напише Брисела, као што пишемо Корошеца, Крањеца итд.

2. Тек сада наступио је догађај за кога се може рећи да је раван највећем злочину.

Српска штамарија у Загребу прихватила се 1898 године поновног штампања популарног децјег листа „Невен“, којег је издавао Јован Јовановић Змај.

Зашто је свака његова новообјављена песма дочекана као нов и смео подухват кога са жаром процењују и расправљају критичари и књижевни историчари и кога користе и други песници.

Примери овако погрешног акузатива заменице који су све многобројнији иако ученици најнижих разреда знају да он за неживе ствари гласи — *који*.

3. С једне стране је разумљива тенденца да итд.

Досада је говорено и писано тенденција, као и фреквенција, интелигенција, консеквенција, вируленција, пошто се сличне речи у нашем језику транскрибују са својим оригиналним латинским наставком, а не са скраћеним немачким и талијанским наставком -енца. Изрази који су узети из талијанског као готови музички термини, а које нисмо ми начинили од латинског облика, задржали су свој талијански облик: каденца,

секвенца, али то не значи да писци имају право да пишу и тенденца, ителигенца итд.

4. Када сам оживео давно умрлу душу Мусићеву.

Писано је често да треба рећи оживио, јер писац каже да је душу Мусићеву он учинио живом, а глагол тада гласи оживити. Оживети значи постати жив.

5. Сувласнику приватне лабораторије „Санитарије“ из Ријеке, Витомиру Трајковићу, требало је већа количина олова.

Ни краће вести ни више предмета за разговор.

Прво, да је атрибут сувласнику приватне лабораторије „Санитарија“ био написан иза Витомиру Трајковићу, морао би бити одвојен запетама јер би тада био апозиција, која се увек одваја запетама као нешто накнадно додато, без чега би главна мисао била ипак потпуно изражена. Али кад се атрибут употреби и спред речи коју треба да објасни, он се не одваја запетом, јер се не сматра као апозиција, као и кад се каже *реktor Универзитета Вукић Мишовић*. Ваљало, је дакле, написати: *Сувласнику приватне лабораторије „Санитарије“ на Ријеци Витомиру Трајковићу требало је већа количина олова.*

Читалац ће приметити да је ту измењен и облик *требало у требала*. Зашто? Зато што је глагол *требати* у значењу *бити потребан* личан, те му се радни придев слаже с подметом у роду и броју, дакле — *требала је већа количина олова*.

И најзад, уз облик *требало* морао би бити други глагол, пошто је *требати*, кад се употреби безлично, глагол непотпуног значења, дакле — *требало је да се набави*.

6. Чудан сусрет двојих писаца.

Тако гласи наслов једног чланка у једном књижевном часопису. Читаоци који знају језик прочитали су га много пута, покушавајући да реше загонетку: зашто је наслов тако написан. Нису могли да нађу разлог за тај облик, јер по нашој граматици збирни бројеви употребљавају се само уз именице које означавају млада жива бића или бића различног рода (*двоје јагњаци, двоје деце*), а у множини се

употребљавају уз именице које имају само множину (*двоја враћа, двојих враћа*) или које означавају предмете који су увек повезани (*двоје рукавице, двојих рукавица; двоји свашови, двојих свашова*).

Пошто именица *писац* не спада ни у једну од наведених категорија, генитив плурала може гласити само *двају писаца* или просто *два писца*. Да су оба писца мушког рода, могло би се рећи и *двојице писаца*, али је извесно да се тако не може и овде рећи кад је један писац женско.

7. ...нашао је забелешку да је плесан на хлебу користан за лечење рана.

Тако пише у једном озбиљном дневном листу; али је *плесан* ипак женског рода, па је зато требало рећи да је *корисна* за лечење рана.

8. Оболење имамо у истом броју тог листа, што је погрешно. Каже се *оболеши* и *оболеваши*, али *оболење*.

9. Пејсаж из Централне Африке.

Све се чешће француска реч *paysage*, која се изговара пеизаж, транскрибује као *пејсаж*. Писцима који не знају ни француски ни српски правопис то изгледа елегантније. У правописном речнику имамо *пејзаж*, као што се у Београду раније не само говорило него и писало.

Св. П.

10. *Билеће* или *Билећа*. — Овдје, у Београду, постоји једна трговачка радња на чијој фирми пише „*Билеће*“. Овакав облик ове херцеговачке вароши често можемо прочитати и у дневној штампи. Он, изгледа, преовлађује у говору оних који су га научили у школи, а не знају како гласи у народу онога краја у коме се варош налази. Тако је раније писало у уџбеницима и на географским картама. Међутим, у Херцеговини нико и никада неће рећи *Билеће* него редовно *Билећа*.

И раније је, додуше, постојао дублет, али не у говору становника Херцеговине. Писци из Херцеговине употребљавају само други облик, а писци из других крајева скоро редовно први.

Ево за то неколико примјера —
 за Билеће: *Между Дабром и Чепелицом стојиш
 предјел Рудине, којег главно мјесто јест Билеће;
 Требишњица рјека извире у Херцеговини испод предјела
 Билећа* (оба примјера из Гласника СУД XLIII, 26 и 27 страна);
*Од Билећа Ахмеша Хаџића;
 На Требињу и на Гацку равну, на Билећу и на Корје-
 нићу* (оба примјера из Рјечника ЈАЗУ);
 за Билећа: *од Билеће, од Врџма и отъ Трџбини*
 (примјер из 1427 године, Мон serb. 349);
Имао је дворе у Билећи (Насеља, књига II 667);
Источно од Билеће (Српске области, 26);
Бивши га ојеш срио крај Билеће;
К Љубомиру пушоваше ошкли ојеш у Билећу и Црницу
напријед ходе;
Равну Плану и Билећу малу;
Ешо силне на Билећу војске (примјери из Рјечника ЈАЗУ);
С њоме иде право на Билећу;
Ешо мене с војском на Билећу (оба примјера из књиге
 Живот и обичаји Поповаца).

Осим ова два облика још налазимо и *Билећа* (Рјечник ЈАЗУ), а и *Билек* и *Билеч* (...*док сам био у Билеку*); овај и сличне примјере види у Гласнику земаљског музеја за 1899 год., 135 страна).

Како се види из наведених примјера и *Билеће* и *Билећа* и раније су били познати, али, а то је важно, не у говору и писму Херцеговаца. С обзиром на то што становници тога мјеста, а и цијеле Херцеговине, кажу једино *Билећа*, штога тако прописују наши правописи, што тако пише на новим географским картама и у именику мјеста ФНРЈ, једино га тако ваља и употребљавати. Дакле: *Билећа—Билеће*, а не *Билеће—Билећа*.

А. П.

11. У интервалу ових радова само су мјеситимично и повремено скадарски и херцеговачки паше могли остварити нешто од својих „права“ над нашим племенима. — У овој реченици није правилно слагање атрибута са именицом *паша*. Писац чланка се, вјероватно, повео за тим што именица *паша*

означава мушко лице, а није се сјетио да у нашем језику има низ таквих именица које се завршавају на *a* а означавају мушка лица, и да само уз њихов облик једнине атрибут стоји у мушком а у множини у женском роду (види о томе Ј. Фил. књига IV, 24-28 и Наш језик н. с. 376). Тако редовно имамо: *херцеговачки паша*, али *херцеговачке паше*, *српски владика*, али *српске владике*, или — да наведемо још неке примере:

Рече, да су оне паше биле луде које су пред њим уштајале; Касноћ што су ове нацјске поглавице викале на Борђија, да је ајдук, шако су га паше у Биограду држале за арамбушу (Маретић, Граматика и стилистика Згб. 1899, 399).

Као што се из ових примјера види и придјевски дијелови предиката у оваквим случајевима се употребљавају у множини у облику женског рода. Правилно је, дакле: *скадарске и херцеговачке паше (су) могле*, као и: *шако су га паше у Биограду држале*. Истина, код савремених писаца налазимо некад и у множини слагање у мушком роду. Код њих као да се осјећа тежња за природним слагањем у оба броја: *...Као да тамо нема Луйчека и да се шу не кесе ови барабе* (Крлежа). Ипак је данас обичније и правилније слагање у једнини у мушком, а у множини у женском роду.

Од овог може бити отступања и то у оним случајевима кад глаголски облик није у истој реченици и кад је даље од именице на коју се односи, као у примјеру: *Све бивше београдске паше ошиду к Видину и одведу са собом још много пријашеља из околних мјеста, куд су сједили* (Маретић *op. cit.*, 399), а наш примјер није такав. Према томе, наша реченица требало би да гласи: *У интервалу ових рашова само су мјестимично и повремено скадарске и херцеговачке паше могле оствариши нешто од својих права над нашим племенима*.

А. П.

12. *Постала је синоним ...одрицања од леће, једре, истином надахнуте речи и унаказивања за ситну пару*. — Глаголска именица *унаказивање* одговара учестало-трајном глаголу *унаказиваши*, изведеном од свршеног *унаказиши*, *унаказишм*. А глаголи изведени од глагола овог типа, тј. од глагола с вокалом *у* у основи презента, по правилу су мењали

непчани сугласник у одговарајући предњонепчани (у овом случају з у ж). Према томе, основном глаголу *унаказиши*, одговара изведени *унаказаваш*, а не *унаказиваш* (као што глаголу *унизиши* одговара *унижаваш*, а не *унизиваш*), па ће и глаголска именица бити *унаказаванье*, а не *унаказиванье*.

13. *Чак и у иностранству код постојања предузећа која су тошво искључиво, или бар у првоме реду, оријентисана на што већи финансиски ефекат, остварени су...*

Код постојања предузећа у наведеној реченици је употребљено у служби временске одреднице, у значењу *кад постоје предузећа*. У овој служби се, додуше, конструкција генитива с предлогом *код* доста често и, у последње време, све чешће употребљава, нарочито у дневној штампи. Али ова употреба није особина народног језика, нити је домаћег порекла, него је унесена из немачког језика, у коме се предлог *bei* (код) с одговарајућим падежом глаголске именице употребљава и у служби временског одређивања радње означене дотичном именицом. А синтаксичке особине туђег порекла не могу бити примљене у наш језик. Као таква не може бити примљена ни употреба генитива с предлогом *код* уз глаголске именице у служби временског одређивања радње у сличним случајевима, — не, дакле, ни за казивање услова, као у напред наведеном примеру. У оваквим службама се употребљавају други предлози и с другим падежима: *при*, напр., *на* и *у* с локативом или *уз* с акузативом. Место синтаксичке везе *код постојања предузећа* треба узети везу *уз постојање предузећа*. И наведена реченица ће гласити: *Чак и у иностранству уз постојање предузећа која су тошво искључиво, или бар у првоме реду, оријентисана на што већи финансиски ефекат, остварени су...*

С.

14. *Две бриге Бањелуке* — У једном од већих дневних листова читамо допис под овим насловом. У њему не ваља облик посесивног генитива *Бањелуке*. Не ваља *зашто* што је у сложеној именичкој речи *Бањалука* први саставни део *Бања* добио одговарајући падежни облик, а зна се да се у променљивим сложеницама мења само завршни део њихов, који

им одређује и категорију врсте речи. За то нису потребни примери. У нашим правописима, и у Белићевом и у Боранићевом, назначена је јасно таква промена месног назива *Бањалука*; код Белића стоји: *Бањалука*, у *Бањалуци*, а код Боранића: *Бањалука* (ген. *Бањалуке*). Али они допуштају — и то је дато на првом месту — да се назив овог нашег града употребљава и у облику од две одвојене речи, од којих у томе случају, разуме се, свака има свој акценат и своју промену: *Ба̂ња* — придевску, јер је то по пореклу придевска реч (исп. НЈ год. III, 1935, 85), а *Лу̂ка*, као именица, именичку промену; у том случају је генитив *Ба̂ње Луке*, лок. у *Ба̂њој Луци* итд. Нема сумње да је овакво употребљавање и писање овог географског назива и проузроковало горњу грешку (облик ген. *Ба̂њелуке*) у сложеници *Ба̂њалука*.

Б. М.

Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 шабака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 300 дин.; цена поједином броју је 60 дин. Претплату слаш Научној књизи (Кнез Михаилова 40/IV) на чек; рачун бр. 101-Т-297. Рукописе слаш Уређивачком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд. — Рукописи се не враћају.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 3—4

БЕОГРАД 1954

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Поводом анкете о књижевном језику и правопису и састанка у Новом Саду	6
2. М. Стевановић: Анкета Летописа Матице српске, новосадски договор и његови закључци	7
3. Б. Милановић: О деklinацији именице <i>Подне</i>	9
4. М. Стевановић: Поводом необичне употребе једног облика	10
5. Милија Станић: Још о Његошевом стиху „Чудна попа, јади га не били!“	11
6. Писма уредништву: 1. Душан Ћук: Редакцији Нашег језика	11
2. Св. Н.: Одговор на стављена питања	12
7. Језичке поуке	12

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Наша Реч

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ
БЕОГРАД 1954

Штампа Графичко предузеће „Академија“ - Београд, Космајска ул. бр. 2

НАШ ЈЕЗИК

Књига VI

Нова серија

Св. 3—4

ПОВОДОМ АНКЕТЕ О КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ И ПРАВОПИСУ И САСТАНКА У НОВОМ САДУ ОД 8—10 ДЕЦЕМБРА о. г.

Известан број учесника у анкети коју је покренуо Летопис Матице српске састао се, на позив Матице српске у Н. Саду, и расправљао је о могућности уједначења нашег правописа, о речнику нашег књижевног језика, састављеном у духу јединства књижевног језика (који су предузеле да израде Матица српска и Матица хрватска), и о потреби израде заједничких терминолошких речника за Србе и Хрвате.

Може се рећи да је дискусија текла повољно, сем малих инцидентата који ипак нису нарушили њен правилан ток, и на крају је донесена резолуција коју ниже објављујемо.

Пре те резолуције желели бисмо да упознамо наше читаоце са ових осам тачака којим се обухвата оно што се садржи у реферату уредника Летописа друга Ж. Милисавца, али гледано са нашег становишта. Ж. Милисавец је, у своме говору којим су горњи састанци отпочети, изнео главне мисли које су се појавиле у чланцима које је анкета изазвала.

Одмах после говора Ж. Милисавца узео је реч проф. А. Белић и укратко изнео свој став и став редакције Нашег језика о изнесеним питањима. Он је тиме желео да скрати непотребна удаљавања од предмета и да упути дискусију у правцу непосредног расправљања о извесним питањима. Он је сва та питања изнео овим редом: 1) јединство књиж. језика, 2) име језику, 3) о заједничкој азбуци (писму), 4) о књижевним изговорима,

5) о састављању информативног речника, 6) о заједничком правопису, 7) о термилошким речницима и 8) о сметњама извршењу онога што се овде износи. Ево тих напомена у неизмењеном облику (тј. потпуно онако како су оне биле изнесене на поменутом скупу, сем минималних редакциских измена).

1.

Јединство језика

Оно је примљено још од оног тренутка када је Људевит Гај прешао са кајкавског наречја на штокавско. Књижевни договор од 1850 год. у Бечу имао је да унесе ред у односе штокавског наречја код Хрвата и Вукова схватања књижевног језика. У полетном, готово поетском прогласу тада сакупљених Хрвата и Срба избијало је братско одушевљење што се нашао заједнички пут у српскохрватској књижевности. Тада је прокламовано да у књижевном језику Срба и Хрвата све мора бити једнако сем изговора старог гласа јата: јужног (југозападног) и источног.

То значи да су тада одређени основи нормативне граматике, ако не у појединостима, оно углавном. И од тога времена Вуков књижевни језик, изнесен у Даничићевим граматичким делима (Мала српска граматика од 1850, Облици у много издања), и служи као основ за нормативну граматику нашег језика.

Ту нормативну граматику треба разумети као систему гласова и систему облика.

Што се тиче синтаксе, ту треба да се сачува чистоћа конструкција; оне треба да су у духу нашег језика, који се огледа у добром језику штокавског дијалекта који је у основици и књижевног језика Хрвата и Срба, Вукову језику, народним умотворинама и сл.

Стручна критика и добри прегледи синтаксе нашег језика показале границе до којих се у том правцу може ићи.

И акценат треба да је доброг штокавског говора. Али ту не треба тражити више од основне употребе четири акцента

(“, ‘, ^ и’) и њихова распореда у речима: “ и ^ могу стајати у једносложним речима и на почетку вишесложних речи, док ‘ и ’ не могу стајати на последњим слоговима речи и не могу се употребљавати у једносложним речима. Што се тиче употребе тих акцената у поменутих границама, Даничићеве студије могу послужити као опште руководство, докле се на основу акценатске географије не би одредило оно што је у највећој и најчешћој употреби.

То исто вреди и за дужине, са напоменом да се крајње дужине могу изговарати и као полудужине.

2.

Име језику

Већ је у великој употреби за заједнички језик свих Срба и Хрвата српскохрватски или хрваткосрпски; код Хрвата је у употреби и назив хрватски или српски, у иностранству је у употреби такође српскохрватски, фр. serbo-croate, нем. serbo-kroatisch итд. Мислим да то не игра велику улогу и да један назив не бе морао искључивати други. Главно је да се у оба огледа потпуно подударате назива српски и хрватски. Тако исто неће и даље сметати употреба скраћених назива „српски“ код оних који желе употребљавати тај назив и „хрватски“ код других.

Мислим да се овим називима не нарушава јединство нашег језика и да би се сви могли употребљавати, само мислим да би њ делима: научним, званичним прописима и сл. било и јасније и логичније да се употребљава, у складу са употребом у научним делима у иностранству, назив хрваткосрпски или српскохрватски.

Назив југословенски је општи за све језике Југословена: словеначки, српскохрватски и македонски; зато би било сужавање његове садржине када би се свео само на језик Срба и Хрвата. Према томе, српскохрватски је језик југословенски — то је тачно; али да изједначимо југословенски са српскохрватским — не би било тачно.

3.

П и с м о

Мислим да је јасно и из анкете, а тако исто и из свега другога што је досад писано о томе, да је у интересу позитивног развитка наших народа да и даље остану у употреби обе азбуке које се употребљавају од почетка културног живота Срба и Хрвата. Ма како ми заодевали решење о једној азбуци, увек ће извесни део становништва осећати то као насиље другог дела становништва и, према томе, као увреду за себе.

Могла би се тим поводом исказати само једна жеља и дати једна сугестија. Било би корисно за изговор оних којим јужно наречје није домаће да се за *lj* и *nj* ипак нађу знаци који би одговарали по једном гласу *љ* и *њ*. Јер смо често сведоци да људи погрешно изговарају не само *љепота* као *лјепота* него чак *људи* место *људи*; исто тако се чује изговор *нјеговати* место *његовати*, па чак и *нјегов* м. *његов* и сл. Како примера за те гласове има много, има и прилика да се у том правцу греша. Наравно, и „превођење“ латинице на ћирилицу било би тада још лакше него што је данас; али то не би био главни повод за тражење горњег усавршавања латинице, већ правилност изговора књижевног језика.

Природно је да се у овом реду нојава мисли и на замену *dž* у латиници једним знаком кад оно претставља *џ*, а оставити *dž* тамо где ове гласове тако и треба изговарати (исп. *nadživjeti* и сл.); али и употреба *џ* и изговор *џ* знатно су у језику ређи од *љ* и *њ*, па зато и не претстављају тако знатну потребу реформе.

Рекли смо да ћемо у том правцу дати и једну сугестију. Када су два писма, ћирилица и латиница, потпуно равноправни, било би потребно да они такви буду и у пракси, тј. да се на свим странама где Срби и Хрвати живе подједнако употребљавају. То значи да се и у шкџлама на њих обраћа подједнака пажња и да се дела и написи обема азбукама штампани појављују у свима срединама. Слободна употреба латинице поред ћирилице у неким крајевима нашег народа дала је већ позитивне

результате. Када се толико одомаће обе азбуке, избор једне од њих за заједничко писмо биће знатно олакшан.

4.

Изговор

Двојаки изговор књижевног језика *јекавски* (ијекавски) и *екавски* има дугу традицију: он потиче готово од онога времена када и писменост наша. Зато и сам Вук Караџић од почетка свога рада, иако је сам писао јекавским изговором и желео да и други тако чине, допушта изговор старог јата онако како је у народу. У току времена, иако је изговор јата тројак, и као *е* и као *је* (или *ије*) и *и*, увиђавношћу претставника икавског говора (у другој половини XIX в.), сведен је на два изговора: *јекавски*, или *јужни* (југозападни) и *екавски* или *источни*.

Онима којима *јекавски* изговор није домаћи, он ствара знатних тешкоћа при његову савлађивању, али они ипак остају при његовој употреби. Од њихове увиђавности и њихове жеље зависи да ли ће они стално остати при томе. Али у принципу двојаки изговор старог гласа *јата* — исто је тако срастао са нашим народом као и ћирилица и латиница. Зато он треба и даље да остане у употреби.

Могла би се и овде учинити једна сугестија: да се стручњаци-претставници јужнога говора састану и уклоне оне разлике које их у овом тренутку деле. Оне нису сувише велике ни непремостиве, тако да би се у том правцу могло постићи потпуно јединство. Ово до извесне мере вреди и за претставнике источног говора, па би се на крају могле ревидирати и извесне разлике између источног и јужног говора. Оне не задиру дубоко у структуру тих изговора, тако да се и ту може постићи без велике муке потпуно јединство.

5.

Речник

У последње се време све чешће говори о нормативном речнику, о речнику књижевног језика који би био обавезан за све који пишу српскохрватским језиком.

Потребно је да имамо што исцрпнијих речника књижевних дела и дела писаних уопште на српскохрватском језику. Али то неће бити нормативни речник, већ информативна грађа коју ће моћи књижевници употребљавати. А шта ће они и како ће употребити, зависи од њихова књижевног талента. То вреди и за све друге претставнике наше културе.

Наш народни језик постао је књижевним језиком. Већ у првим делима Вуковим добија он облик књижевног језика на основу оног одабирања које је извршио Караџић из оне грађе коју је у себи носио.

Тај карактер остао је нашем књижевном језику до данашњег дана. Књижевници имају пуно право да узимају из народних дијалеката једре, пуне значења или значењских прелива речи, нарочито оне које су и по пореклу словенске. Наравно, књижевни је језик постао домаћим наречјем у приличног дела становништва, и он се ту, као и у делима књижевника, развија по општим законима језичким. Од свега тога књижевници узимају оно што одговара њиховим естетским и стилистичким захтевима и потребама њихова књижевног састава. Сем нормативне граматике, која прописује систем гласова и облика, других нормативних прописа за речник не може бити.

Према свему овоме потребно је да наша култура добије што боље обрађену лексичку грађу (са ознаком арх., вулг., прец. и сл.) и из целокупне досадашње писане књижевности, и српске и хрватске, и што више лексичке грађе из наших народних говора. Шта ће од тога који писац употребити, колико ће узети архаичних, колико страних речи, колико нових било из свог језика било из каквих лексичких извора, — све то зависи од књижевних особина самог писца. Колико то буде одговарало захтевима целокупног друштва, толико ће то добијати одклика у њему.

Према томе, потребно је да су речници савремених књижевних дела и народних говора *што исцрпнији* и *што боље обрађени*, да би се књижевници и стручњаци могли користити оним што је већ једном у књижевности створено или што се већ налази у нашим народним говорима. Тако ће се Срби упо-

знавати све више са оним што су створили Хрвати, и обрнуто; па ће од целог материјала узимати оно што је за њих најпо- десније.

6.

Правопис

Смаграм да питање правописа не би смело претстављати препреке нашем културном јединству. С друге стране, у интересу је наше опште образованости да се у различним центрима не пише различно, да не би књижевна дела једног центра уносила забуну својим правописом код читалаца другог центра, а општа је потреба да се баш што више врши узајамно познава- ње тих центара.

У свима правописима има двојакних особина: једних које се заснивају на особинама језика (различна претварања гласова, изговор гласова, засебно и одвојено писање речи, интерпункција) и других које се заснивају на договору (писање великих и малих писмена, скраћеница и сл.).

Мислим да ни једна ни друга врста особина, наравно при претпоставци уверења да је јединство и у овим стварима потребно код свих претставника скупова који о томе буду реша- вали, не могу претстављати непремостивих тешкоћа.

По себи се разуме да за решавање ових питања треба иза- брати у комисије људе који би, сасвим објективно, могли о њима закључивати.

7.

Терминологија

Нашој култури потребна је уједначена терминологија као гладну човеку комад хлеба.

Досада је наша терминологија рађена више од сто година у различним центрима наше земље. Она је рађена на основу не- једнаког познавања нашег народног и књижевног језика и на основу различног степена развијености науке у овом правцу.

Зато је потребно да се њена целокупност прегледа и ода- бере оно што је најпотребније. То би урадиле комисије струч-

њака из различних области науке и њене примене. Тада би стручњаци језика извршили ревизију, и у случају потребе каквих исправака они би се о њима споразумели.

Али, сем тога, велики број нових потреба у овом правцу које осећају различни научни центри, заводи, фабрике и сличне установе траже од нас да се побринемо о нарочитој установи која би радила искључиво на стварању нових термина који би били заједнички за целу нашу културну област. При стварању те установе треба обратити нарочиту пажњу да у њој учествују претставници струка из целог нашег народа.

8.

Укидање сметњи

Пре свега не треба стварати вештачких препрека. Кад се приме основне разлике, ћирилица и латиница, јужни изговор и источни, мислим да никаквих других препрека међу претставницима српскохрватског језика не би смело бити. Употреба речи које се радије употребљавају у једном крају неголи у другом, а потпуно су једнако добре речи наших народа, — могу остати напоредо, па нека будућност о њима донесе одлуку; само не треба нарочито једну гонити из језика, а другу помагати у употреби.

Све у нашем језику треба да је тако удешено да се свака књига изашла у једном крају ћирилицом може без икаквих преправака штампати латиницом и обрнуто. Све напомене које су горе учињене, — и извршене су, у том циљу.

Један од основних принципа културне узајамности међу нашим народима у томе је да се у сваком крају може писати и латиницом и ћирилицом других крајева без икаквих преиначавања. У последње време тако се ради са делима признатих књижевника; али је потребно да то буде опште правило. Истина, језички преправљачи нису чинили увек великих измена; баш зато оне мале измене, које су доста честе, треба сасвим да изостану.

То не значи да је све добро и правилно што је у неком ћириличком или латиничком тексту; али није задатак оних који

прештампавају текстове да врше поправке и измене. Свачији текст подлежи књижевној и научној критици и критици целог друштва, а оно ће, у крајњој линији, доносити закључке и о свачијем језику. Оно што не потоне у даљем развоју књижевног језика значиће обично да је добро урађено.

На крају ових бележака морам рећи да је за све ово потребно дубоко осећање неопходности јединства наше културе која ће као јединствено поље рада давати и више воље за рад својим трудбеницима и више користи нашем народу. Културни радници, који су свагда умели да схвате прогресивни развој нашег народа и који су га помагали, не могу ни сада напустити и не треба да напусте свој високи досадашњи став. Разлике и неуједначености, које нам је наша разједињена прошлост донела, треба да нестану пред сјајем нове јединствене епохе која се већ у нашем заједничком социјалистичком уређењу у потпуности огледа, а која се подједнако огледа и у нашем државном јединству које чини основицу наше садашњице. Зар сме и зар треба наша култура у томе да изостане?

А. Белић

АНКЕТА ЛЕТОПИСА МАТИЦЕ СРПСКЕ, НОВОСАДСКИ ДОГОВОР О КЊИЖЕВНОМ ЈЕЗИКУ И ПРАВОПИСУ И ЊЕГОВИ ЗАКЉУЧЦИ

I

Новосадски састанак лингвиста и књижевника припремило је Уредништво Летописа Матице српске на крају анкете која је у томе часопису скоро годину и по дана вођена о питањима књижевног језика и правописа. И сама анкета и договор на њеном завршетку дошли су, мислим, у прави час да припреме решење једног, по нашем мишљењу, врло значајног културног проблема два највећа југословенска народа.

Срби и Хрвати, како је одавна познато, имају један заједнички језик са три основна дијалекта и већим бројем подијалеката. А од пре сто и неколико година, од Илирског покрета (код Хрвата) и победе Вукових начела о језику и правопису (код Срба) имају и исти књижевни језик, који се развио на заједничкој основи само штокавског дијалекта најновијег типа, којим говори највећи део српског и хрватског становништва. Али се овај језик (мислим заједнички књижевни језик Хрвата и Срба) развијао у донекле различитим историским и културноисториским условима и око два главна културна центра наша, око Београда и Загреба, па је разумљиво што је од самог почетка у њему било и извесних разлика. А те су разлике — такође је разумљиво — првих деценија свакако биле веће. Иако су Вук Караџић и културни вођи Хрвата у Илирском покрету за основицу књижевног језика узели народни језик истог, штокавског дијалекта какав се у народу њихова времена говорио и каквим су

биле испеване наше најбоље народне песме, у чему су се у потпуности слагали, — они су се у једном погледу на основицу књижевног језика ипак разликовали. Народни језик у књижевности код Хрвата је онда већ имао дугу традицију од неколико векова, и ови су, дакако, и из књижевног језика прошлости, највише из језика богате дубровачке књижевности, узимали извесне језичке елементе, а Вук је дотадашњи књижевни језик у целини одбацивао, зато што тај језик код Срба није био народни. И склоност Хрвата к употреби неких архаичних језичких елемената, какве не налазимо у новијој књижевности код Срба, потиче још из тога времена и повлачи се, у извесној мери, све до данашњег дана. Код њих је у другој половини 19 века било и покрета за нарочитим архаизирањем књижевног језика у циљу наводног приближавања словеначком и осталим словенским језицима (потсећамо на *з а г р е б а ч к у ш к о л у* с Вебером-Ткалчевићем и на *р и ј е ч к у ш к о л у* с Франом Курелдом на челу). Али је и код Хрвата пред крај овога века савремена народна штокавштина, као основица књижевног језика, коначно однела победу, мада су хрватски писци и отада остали нешто приврженији и извесним одликама језика народних умотворина и Вукове прозе које се на другој страни данас осећају као стилски архаизми. Разлике у језику су се ипак, и најпре и касније, највише тикале речника.

Заједно с утицајем материјалне културе и културе уопште, уколико су им Срби и Хрвати били подложни са различитих страна — први су у свој језик примали нешто више речи из турског језика и балканског језичког амбијента, а други из западноевропских језика, из талијанског и немачког у првом реду. Разлике у речнику су, још више, и резултат неједнаког односа Срба и Хрвата према туђинским језичким елементима у време њиховог националног препорода и иза њега. Сасвим је разумљиво што су први у време када су се постепено ослобађали турског јарма били толерантни према речима турског порекла, тим разумљивије што су ове речи у току вишевековне употребе биле већ ухватиле дубоког корена у народу, тако да су се врло често осећале потпуно народним, па је један, додуше невелик, број тих речи и сасвим ушао у лексичку ризницу

нашег језика, док су друге, више спонтано, замењиване народним речима и сасвим ишчезле, или су сада у току ишчезавања из употребе.

Хрвати су, међутим, чим су извојевали право употребе матерњег језика у школама и администрацији, стали да га чисте од свих туђих, нарочито немачких речи, којих је, природно, било највише, па су, немајући им свагда народне замене, на брзину ковали нове речи или их узимали из западнословенских језика, нарочито из чешког. У тој тенденцији понорођавања они су, ми бисмо рекли, и претеривали, па су и научне, опште-европске термине замењивали народним, док су Срби, који никада нису предузимали неко слично организовано чишћење језика од туђица, ове термине већином задржали у употреби. И ту је управо полазна тачка разлика у стручним терминологијама код Хрвата и Срба.

Поред разлике у писму, која потиче од раних векова књижевности једног и другог народа — код њих је и до данас остало и нешто разлика у правопису. Те разлике ни овде, колико ни у самом језику, већ од прихватања штокавског дијалекта за књижевни језик (од 1836) од стране Хрвата, нису биле велике, а ипак су их најзначајнији претставници културнога живота наших народа и пре 100 година осећали као сметњу потпуном јединству књижевног језика, па су на знаменитом Бечком договору од 1850 г. решили да их уклоне и да језик (и правопис) Хрвата и Срба у свему постане исти сем што су дозволили да они који не прихвате ијекавски могу у књижевности задржати и свој екавски, односно икавски изговор. И не само да су неке правописне и друге разлике остале и после Бечког договора кроз неколико деценија све док, пред крај XIX века, и код Хрвата нису у потпуности прихваћене Вукове и Даничићеве идеје о књижевном језику, што је добило видног израза у Правопису Ивана Броза (1892), у Броз-Ивековићеву Рјечнику хрватскога језика (1901) и великој Граматици и стилистици Томе Маретића од 1899 (који нису ништа друго него правопис, речник и граматика Вукова језика) — него су се опет и после овога појавиле неке разлике у правопису иако је то уствари већ преко 60 година (не узимам у рачун време НДХ, када је у Загребу зва-

нично враћено „кориенско“ писање) и код Срба и код Хрвата један исти, фонетски правопис. И те правописне разлике, или тачније: оно неколико случајева различног начина писања код Хрвата и Срба потичу од неједнаког тумачења и неједнаке примене потпуно истих принципа истог творца тога заједничког правописа Вука Караџића. А, што је најзанимљивије, и најчудије у исто време, тим се разликама често даје ранг обележја националне културе једног и другог народа.

Развитак међусобних односа два брата народа од почетка XX века, и поред свих, често и крупних, препрека које су томе у току четири и по деценије стајале на путу, — ипак је водио постепеном смањивању разлика у језику српских и хрватских писаца. Међусобни додири и сарадња књижевника у истим публикацијама, анкете (она што ју је водила словеначка Веда 1912 и Српски књижевни гласник 1913) о језичком зближавању Срба и Хрвата, прихватање екавштине од неких хрватских писаца, писање и издавање часописа и књига латиницом у Београду, а писање неких хрватских писаца ћирилицом и сл. допринели су да се речничке и стилске разлике у нашем заједничком књижевном језику осетно смање. Сем тога, живот у заједничкој држави између Првог и Другог светског рата ишао је на руку природном процесу даљег уједначавања. Изаучавање и читање хрватских писаца у српским школама и српских писаца у хрватским, па онда дневна штампа, па употреба једне терминологије у неким гранама живота (у војсци, напр., у судству, поморству и другде) свакако су чинили своје. Али како се овај природни процес приближавања с једне стране искоришћавао у хегемонистичке сврхе, као снажно оруђе диригованог југословенства, то се, сасвим је разумљиво, на другој страни јављао снажан отпор овоме процесу. И ово су, што је најгоре, и на једној и на другој страни знали користити непријатељи југословенске заједнице ма у коме виду, који су сматрали да се при таквом стању ствари згодно латити доказивања да се језик, нарочито књижевни језик, Срба и Хрвата у толикој мери разликује да се ту чак и не може говорити о једном истом језику. И врло је занимљиво како се две, иако у националном погледу супротне, политички једнако назадне идео-

логије овде заснивају на истој нетачној тези да сви они што имају један заједнички језик сачињавају један народ. Али оставимо то по страни, него да констатујемо познату чињеницу да су Срби и Хрвати, који су имали и имају заједнички књижевни језик са два писма и два књижевна изговора, у југословенску државну заједницу после Другог светског рата и наше народне револуције ушли са извесним незнатним разликама у стилу, речнику и правопису свога језика и да се у тој заједници, у условима који су у њој остварени: између осталог у потпуној националној равноправности, уз истинско братство и чврсто политичко јединство — те разлике постепено смањују. Ово су тачно констатовали уредници Летописа Матице српске у писму којим су позвали на анкету поводом које и говоримо, и ту њихову констатацију је поновило више учесника у анкети а, чини нам се, и сви учесници на новосадском договору. Али је несумњиво тачно да постоји и тенденција за неговањем, па чак и продубљивањем постојећих разлика у књижевном језику Срба и Хрвата. То су такође истакли покретачи анкете. Ово је побуђивало извесне стручне и јавне раднике да размишљају о томе проблему, па су неки од ових, последњих година, и писали о њему у појединим листовима и часописима. То је питање, управо, и навело Уредништво Летописа Матице српске „на мисао да би добро било расписати анкету о проблемима нашег књижевног језика да би се о њему чуло мишљење, књижевника, научника и јавних радника“. И оно је (то Уредништво, мислим), како само у своме поменутом писму каже — после саветовања „са најистакнутијим претставницима књижевности, лингвиста и јавног и политичког живота у Београду и Загребу“ добило „снажан потстрек да ову идеју спроведе у дело“. И оно ју је спровело. Ја мислим, а и многи други мисле — с потпуним успехом. Додуше, ни половина позваних није узело учешћа у анкети. Али је у одговорима знатне већине оних што су се одазвали (а тих је одговора било преко 40) ово врло важно питање културног, а и не само културног, живота наших народа са многих страна расветљено: приказано је данашње стање заједничког књижевног језика Срба и Хрвата, тачно оцењен карактер и наговештена даља судбина разлика које у њему

постоје, одртан је правац будућег његова развитака и изнета су одређена мишљења о потреби и ефикасности организованог утицања на тај развитака у данашњим нашим културно-економским и друштвено-политичким околностима.

У свега неколико одговора на анкету покренута су и извесна питања која, бар по нашем мишљењу, ниуколико не могу допринети решењу проблема ради којих је она покренута. Тамо је, рецимо, чињен апел да се језик повеже с књижевношћу која се на њему ствара — као да он с њом није везан и као да би га, штавише, и било могуће од ње одвојити и кад би то неко хтео. Чули смо и мишљење да лингвисти, они, дакле, што се баве законитостима језика не могу говорити и о језику књижевних дела — као да у томе језику не владају језички закони или као да у њему и нема никаквих законитости. У само једном прилогу анкети изражено је неверовање у могућност решења постављених питања, и уопште је тај прилог пун некакве неверице и сумње — чак и у језичке законе који су већ давно и експериментално утврђени. Али ако та неколика прилога не доприносе решењу проблема, они не поричу и не умањују значај анкете и оправданост њеног покретања. Ово су, и једно и друго, правилно схватили сви учесници сем једног јединог који је ди-гао свој глас противу анкете. И сви се они, што је најважније, слажу у оцени природе разлика у нашем заједничком језику. Већина њих говоре о двојаком писму и двојаком књижевном изговору, о различитом стилу и разликама у речнику, нешто мање њих се задржава посебно на термилошким разликама и различним називима заједничког књижевног језика Хрвата и Срба, а највише њих говори о разликама у правопису. Неки су с разлогом обратили пажњу и „србизирању“ стила и речника дела и написа хрватских писаца за српске читаоце и „хрватизирању“ српских текстова за читаоце у Хрватској. Али се сви писци прилога анкети Летописа не слажу у гледању на потребу организованог усмеравања развитака нашег језика у циљу уклањања означених разлика и што бржег остварења потпуне јединствености заједничког књижевног језика Срба и Хрвата, у правцу које се он и сам од себе развија. Једни су се у овоме изјаснили противу било какве интервенције; они препоручују

да се никако не жури са уједначавањем, чак ни тамо где га потребе хитно намећу (као у правопису, напр.). А овакву своју опрезност оправдавају тиме што се плаше да захтев за изменом и само неколика термина не повреди чију националну осетљивост, или да једна или друга страна не буде лишена уставом загарантованог права на развој своје националне културе ако се, у циљу уједначења, буде, рецимо, тражило да се одрекне неке своје правописне навике. Као да ће њихова култура изгубити свој национални карактер, ако Хрвати, напр., почну писати облик футура као једну реч (насупротив њихову досадашњем одвојеном писању саставних делова тога облика). Или као да ће бити угрожено право Срба на националну културу ако прихвате хрватски начин писања вишечланих географских имена почетним великим словом само прве речи.

Не може се, истина, рећи да неке од наведених разлика немају и карактер обележја посебности националних култура Срба и Хрвата. Овај карактер имају — у првоме реду две наше азбуке, иако се ћирилица употребљавала и код Хрвата, а латиница и код Срба, јер је хрватска књижевност, и она ранијих векова у појединим покрајинама, и новија хрватска књижевност и хрватска култура уопште, највећим делом стварана на латиници, а српска књижевност и култура углавном на ћирици. Па већ ни зато решење питања двеју азбука на начин који неки учесници у анкети предлажу не би било најсрећније. У тежњи да се што пре отклоне све препреке постизању апсолутне истоветности књижевног језика Срба и Хрвата, знатан број учесника изјашњава се за једноставно (мада то не би било баш тако једноставно) увођење само једног писма на целом српско-хрватском језичком подручју. И сви они, без обзира на то из кога се центра јављају, из Загреба или из Београда, или било одакле, говоре у прилог латинице — зато, кажу, што су овог типа азбуке претежно највећег броја културних народа, што су ти народи углавном на већем културном нивоу (свакако не због азбуке, нити су им азбуке баш тог типа због овог или оног нивоа културе), што су неки народи који су у скорије време одбацили своје несавршене азбуке из прошлости усвојили латинско писмо итд. Ја пак ми-

слим, а и више учесника у анкети је изнело исто мишљење да не само што није мали број људи на земљи који се служе ћирилским писмом него ни у коме погледу није за потцењивање ни оно што је у култури човечанства створено на ћирилици. А од свега је овде, по моме мишљењу, бар за нас — а ово се све и тиче само нас — најважније оно што је наш народ створио овом азбуком. И управо због тога што је створено на ћирилици, много више него из неких сентименталних разлога, никако није за препоруку неко декретирано одбацивање ћирилице и њене замене латиницом, јер би тим за неколико година генерацијама које долазе било отуђено релативно богато културно наслеђе наше. И због тога ће се, управо, ако се деси, као што има изгледа на то, да у догледно време латиница потисне ћирилицу, ова последња ипак и даље учити у школама. А зато што културна добра створена на ћирилици не припадају само народу који их је стварао него и свим нашим народима, и зато што треба да их сви наши народи могу што потпуније користити — ћирилицу је неопходно неговати и учити и тамо где је само латиница била у употреби, као што је, наравно, и латиницу напредо с ћирилицом, нужно учити у свим српским школама. Једном речју, место замене двеју азбука једном — потребе и Хрватима и Србима налажу прихватање поред једне и оне друге азбуке. А наш језик неће бити једини књижевни језик с две азбуке.

Они што траже да се и Срби и Хрвати отсада служе једном азбуком предлажу и јединствен књижевни изговор место досадашња два, па пошто су мишљења да ћирилицу (српско писмо) треба „жртвовати“ хрватској латиници, у замену за то захтевају да Хрвати као књижевни прихвате екавски изговор место ијекавског, који је једино код њих у књижевној употреби већ 120 година. Ови поборници само једног књижевног изговора екавштини дају првенство због несумњиво веће савршености, која се огледа у њеној једноставности. Ја ипак мислим да они, уколико овде још не иду утрвеном стајом, за Скерлићем, — ово, ако и потсвесно, пре свега чине у циљу постизања неке равнотеже и равноправности у „жртвама“. Које, по њима, ваља приложити на олтар потпуног језичког је-

динства. А ако се ради о томе, зар се баш тим равноправност и потпуно не нарушава — за Црногорце, рецимо, па за босанске и херцеговачке Србе и др., који за своје писмо или једино или свакако више сматрају ћирилицу, а служе се искључиво ијекавским књижевним изговором. Од њих се, значи, тражи да дају „све“ без икакве компензације. И заиста, мада многи од ових појединачно врло лако и врло радо прелазе на екавштину, за све њих као целину, затим за Србе у Хрватској и за Хрвате, нарочито оне који су по рођењу ијекавци, захтев за напуштањем матерњег изговора и за његовом заменом екавским значио би кршење права које им је демократским и рационалним начелом *пиши као што говориш* било загарантовано више од једног века, а којим су се и пре тога, и на једној и на другој страни, бар делимично, знатно дуже користили. А што је најглавније, ова неједнакост изговора, која је резултат неједнаке замене једног некадашњег гласа, што претставља стварну разлику у језику, и није разлика између српског и хрватског изговора, јер, с једне стране, више има ијекаваца Срба него Хрвата, а међу Хрватима је по рођењу опет више екаваца него ијекаваца. А осим тога ијекавски књижевни изговор, како је добро познато, није само хрватски него и српски. И у свакој је књижевној генерацији од Вука Караџића до данас било српских писаца — међу њима и врло познатих — који су писали ијекавски.

Иако су се из појединих мишљења изложених у анкети и из доказа којима су она образлажавана одржавали и закључци, њих ипак није било могуће извести без усменог расправљања постављених питања. А свакако је требало да их изведе неко заједничко тело претставника изнетих мишљења. И Уредништво Летописа Матице српске је, мислимо, сасвим правилно поступило када је решило да сумирање резултата анкете повери таквоме једном телу, које се морало негде састати да у међусобној размени мишљења договорно обави овај задатак. Како из техничких разлога (ово је захтевало приличне материјалне издатке) уз остале није било могуће сабрати све учеснике у анкети, Уредништво Летописа је, одлучивши се да припреми један састанак у Новом Саду, од ових позвало само оне који су више стране је прилазили целој проблему — њих 15 на броју, а сем

њих и претставнике удружења књижевника и преводилаца Хрватске и Србије и неке лингвисте, као и неколико чланова Књижевног одбора Матице без обзира на то да ли су учествовали у анкети. И сви позвани су, сем неколико њих што су били спречени болешћу или другом неком околношћу, дошли на новосадски договор.

Већ на почетку дискусије у реферату друга Милосавца, уредника Летописа, истакнути су основни проблеми који су били предмет анкете и о којима се и на овоме састанку свестрано расправљало у току три дана (од 8—10 децембра 1954). Само док су се у анкети износила мишљења мање-више независно једно од других, на новосадском договору су се поједина питања, како је и разумљиво, такорећи скидала с дневног реда. Да је ово разумљиво, кажем зато што су она добрим делом у анкети већ била расправљена, а нарочито зато што се гледишта усменим општењем много лакше и много брже уједначавају. Не значи то да су сви учесници на овоме састанку имали исто гледиште о појединим питањима о којима се расправљало; сви они нису ни с подједнако такта прилазили расправљању, него је било, ако не несрећно, свакако неспретно постављених питања да ли се с добром вољом и без некадашњих заблуда приступа овоме послу, било је непотребног истицања већих заслуга за заједнички језик једне него друге стране, па чак и изношења научно никад недоказане и недоказиве, а политички свагда штетне и неповратно преживеле тезе да су Хрвати и Срби један народ. Али је, брзим посредовањем и аргументованим противдоказима у ова неколика усамљена случаја, дискусија одмах враћана на правилан ток, па је и зато могла дати, без претеривања се може рећи, врло добре резултате.

На самом почетку истакнуто питање јединства књижевног језика Срба и Хрвата одмах је скинуто с дневног реда расправљања као питање које ни за кога није спорно.

О двојакном књижевном изговору и о двома азбукама говорило је неколико учесника договора. Понеки од њих је и даље бранио мишљење да би у интересу потпунијег јединства званично требало завести употребу само једног писма и једног књижевног изговора. И овде су то сваки пут биле екавштине и лати-

ница. Али, иако будућност код нас, вероватно, припада латинци, и иако није искључено да ће можда екавски изговор (мада ја лично не предвиђам да ће се ово десити у догледно време) потиснути из књижевне употребе ијекавски, — напред изнети и други разлози за све су се показали довољно убедљиви и толико јаки да обезбеђују и даљу напоредну употребу оба књижевна изговора и обе азбуке, које треба да остану не само равноправне него и подједнако обавезне у школама.

О изједначењу терминологије се није нарочито дуго говорило. Неки су учесници, истина, и посебно наглашавали њен значај за успешан развитак нашег културног живота, а сви су се сложили да што пре треба приступити изради стручних терминологија за све гране науке и технике. Притом је истакнуто да овоме, као и сваком другом заједничком послу, треба приступити с довољно међусобног разумевања јер су неки досадашњи покушаји сарадње на изради заједничке терминологије остали без резултата управо зато што је оно недостајало.

Речнику савременог књижевног језика посвећен је сразмерно знатан део времена у току кога је трајао новосадски договор. Можда и зато што су књижевници, уопште узев, највише интересовања показали баш за овај проблем, — ипак претстављали знатну већину учесника. У дискусији о речнику учествовали су, и то врло живо и лингвисти, нарочито у разјашњењу питања каква треба да буде овај речник — нормативан или информативан. Они су, наиме, или бар већина њих, доказивали да ни један речник у правом смислу не може бити нормативан, да то није ни речник Француске академије, који је рађен с највише претензија да то буде. И заиста, ни најидеалније замишљен и тако рађен речник не може дати лексичку норму, јер норму у апсолутном смислу речи претставља дело које даје све оно што је у језику допуштено, а таквог речника нема, и не може бити. Један речник савременог књижевног језика, за којим вапије не само наша књижевност него и цео културни живот, може и мора садржавати и означавати оно што је несумњиво добро, на шта се сваки књижевник и сваки културни радник може ослонити као на такво, али је питање да ли је то што он може дати нешто више него само неопходна и, у најсрећнијем случају, врло

добра информација. Но био он само ово или и нешто више, значај оваквог речника сви учесници договора су подједнако истицали, па су зато сви и поздравили учињене напоре Матице српске, која је заједно с Матицом хрватском већ приступала послу око припрема за израду овог речника. А баш зато што су ове две познате културне установе, једна српска и једна хрватска, заједнички узеле на себе издавање овог значајног дела, које ће на основу грађе из хрватских колико из српских писаца заједнички бити израђено од српских и хрватских стручњака, — оно ће већ самим тим бити најзначајнији прилог убрзавању процеса развика нашег књижевног језика к све већој његовој јединствености.

Као најкрупнија сметња и вештачка препрека овоме процесу на договору је с правом означена штетна пракса прилагођавања хрватских текстова за српске читаоце и обрнуто — српских текстова за читаоце у Хрватској. Овде је, истина, било и не-слагања у схватању: да ли прекинути са сваким „превођењем“ ове врсте, или се у неким случајевима може допустити извесно прилагођавање с обзиром на намену дотичног дела, односно написа. Чак се и после појавило мишљење да је на договору решено да се текст писаца само књижевних дела мора поштовати, а да, што се дневне штампе тиче — такав однос треба имати једино према потписаним чланцима у новинама, док се све остало може прилагођавати онако како ће бити што приступачније читаоцима којима је намењено. Ја мислим да је то неко остао само при своме схватању, јер се, мени се бар чини, најзад стало на гледиште да је, у циљу стварања читалачке публике на обема странама, — и дневне листове који се прештампавају у другоме центру, исто тако као и књижевна дела, и тамо нужно издавати у неизмењеном облику. У обзир долази једино штампање другом азбуком, јер међу читаоцима дневне штампе, најжалост, има још таквих који не читају оба писма. Све остало: и стил, и речник, па и књижевни (ијекавски, односно екавски) изговор — остаје онакво какво је у оригиналу, као што, по мишљењу већине, у томе погледу не би требало мењати ни текстове сарадника и дописника појединих листова према „укусу“ читалаца оне средине у којој се они први пут објављују.

Ако не вештачку, свакако сасвим формалну сметњу истоветности књижевног језика чини и оно неколико разлика у правопису код Хрвата и Срба. Још више, те разлике и на једној и на другој страни стварају забуну и знатно отежавају постизање основне писмености код школске омладине и где год се ради на систематском изграђивању те писмености. Ове тешкоће су највеће и најчешће у Босни и Херцеговини, а јављају се и у свим другим крајевима наше земље где функције васпитача напоредо и наизменично врше присталице једног и другог (београдског и загребачког) начина писања. А осим овога, у свим досад поменутих пословима око усмеравања што бржег развитка нашег језика у правцу његове потпуне једнакости (као при изради стручних терминологија, речника и сл.) такође ће се наилазити на огромне тешкоће ако се претходно не уједначи правопис. И зато је ово питање, ма колико га појединци сматрали за неважно, по нашем мишљењу, као и према закључцима учесника на новосадском договору, од прворазредног значаја. А решавању баш овога питања треба приступити најпре, и још одмах, и зато што је оно најрешљивије. Али да га неће бити тако сасвим једноставно решити, видело се и на договору у Новоме Саду, где су сви учесници истицали потребу и хитност уједначења правописа, а опет је већина показала велику заинтересованост за то како ће оно бити решено, па су неки тражили и да се још на овом договору приме обавезе на који начин да се уједначење правописа изврши. Кроз ово се, рекло би се, изражавала као нека бојазан да то не буде „на штету“ једне или друге стране у погледу оне чешће истицане и прецењиване националне осетљивости. Да те осетљивости уистини и има, доказ је и сама ова чињеница, само ваља утврдити да то није осетљивост народа, како то каткад хоће да се прикаже, него само осетљивост појединаца или највише осетљивост по неколицине оних што претерано држе до својих правописних навика.

Дискусија је показала да се учесници донекле разликују и у погледу на то да ли је правопис више научни принцип или конвенција. Ипак је изграђено заједничко гледиште да се при изради новог, уједначеног правописа мора полазити у првом реду од научних принципа, али да се мора водити рачуна и о

практичној страни, тј. о потребама да правопис буде што упрошћенији, наравно уколико то допуштају основни принципи његови. А добро је, најзад, што ће се, како је замишљено, и у закључцима договора препоручено, остварити широка сарадња при изради заједничког правописа српскохрватског књижевног језика, и што ће сви они који имају своје схватање о појединим питањима добити прилику не само да га кажу него и да га бране и одбране.

На договору се нешто дуже расправљало и о питању назива заједничког језика Срба и Хрвата. Овај језик, како је познато, зовемо разним именима: и српски, и хрватски, и српскохрватски (односно хрватскосрпски) и хрватски или српски и српско-хрватски (односно хрватско-српски). Једни од учесника су, свакако да би све задовољили, изложили мишљење да би сви ти називи и даље могли остати у употреби напоредо, док други сматрају да један језик, бар званично, треба да има и један назив, па кад остале треба одбацити, они мисле да између више термина треба одабрати најаутентичнији. Овде су се лингвисти, бранећи различита мишљења о преимућству појединих досад употребљаваних назива, упуштали у одвећ стручне детаље, али се показало да је за међусобно убеђивање потребно знатно више времена, па је остављено да то питање реши комисија стручњака кад она буде образована за израду заједничког правописа. У једноме су се ипак сви сложили: да званични назив нашег језика треба да садржи оба дела његова — и српски и хрватски, па је то и у закључке договора унесено.

М. Стевановић

II

Потписани учесници састанка који је сазвала Редакција *Летописа Матице српске* на завршетку анкете о српскохрватском језику и правопису после свестране дискусије одржане 8, 9 и 10 децембра 1954 године у Новом Саду донели су ове

ЗАКЉУЧКЕ:

1) Народни језик Срба, Хрвата и Црногораца један је језик. Стога је и књижевни језик који се развио на његовој осно-

ви око два главна средишта, Београда и Загреба, јединствен, са два изговора, ијекавским и екавским.

2) У називу језика нужно је увек у службеној употреби истаћи оба његова саставна дела.

3) Оба писма, латиница и ћирилица, равноправна су; зато треба настојати да и Срби и Хрвати подједнако науче оба писма, што ће се постићи у првом реду школском наставом.

4) Оба изговора, екавски и ијекавски, такође су у свему равноправна.

5) Ради искоришћавања целокупног речничког блага нашег језика и његовог правилног и пуног развитка неопходно је потребна израда приручног речника савременог српскохрватског књижевног језика. Стога треба поздравити иницијативу Матице српске, која је у заједници са Матицом хрватском приступила његовој изради.

6) Питање израде заједничке терминологије такође је проблем који захтева неодложно решење. Потребно је израдити терминологију за све области економског, научног и уопште културног живота.

7) Заједнички језик треба да има заједнички правопис. Израда тога правописа данас је најжитнија културна и друштвена потреба. Нацрт правописа израдиће споразумно комисија српских и хрватских стручњака. Пре коначног прихватања нацрт ће бити поднет на дискусију удружењима књижевника, новинара, просветних и других јавних радника.

8) Треба одлучно стати на пут постављењу вештачких препрека природном и нормалном развоју хрватско-српског књижевног језика. Треба спречити штетну појаву „превођења“ текстова и поштовати оригиналне текстове писаца.

9) Комисије за израду правописа и терминологије одређиће наша три универзитета (у Београду, Загребу и Сарајеву), две академије (у Загребу и Београду) и Матица српска у Новом Саду и Матица хрватска у Загребу. За израду терминологије потребно је ступити у сарадњу са савезним установама за законодавство и стандардизацију, као и са стручним установама и друштвима.

10) Ове закључке Матица српска ће доставити Савезном извршном већу и извршним већима: НР Србије, НР Хрватске, НР Босне и Херцеговине и НР Црне Горе, универзитетима у Београду, Загребу и Сарајеву, академијама у Загребу и Београду и Матици хрватској у Загребу, те ће их објавити у дневним листовима и часописима.

У Новом Саду, 10 децембра 1954.

Иво Андрић, књижевник и академик из Београда

Д-р Александар Белић, професор универзитета и претседник Српске академије наука из Београда

Живојин Бошков, књижевник и уредник Летописа Матице српске из Новог Сада

Мирко Божић, књижевник и претседник Друштва књижевника Хрватске из Загреба

Д-р Милош Ђурић, професор универзитета из Београда

Маријан Франичевић, књижевник из Загреба

Д-р Крешимир Георгијевић, професор универзитета из Београда

Милош Хаџић, секретар Матице српске из Новог Сада

Д-р Јосип Хам, професор универзитета из Загреба

Д-р Мате Храсте, професор универзитета из Загреба

Д-р Људевит Јонке, доцент универзитета из Загреба

Маријан Јурковић, књижевник из Београда

Јуре Каштелан, књижевник из Загреба

Радован Лалић, професор универзитета из Београда

Младен Лесковац, професор универзитета из Новог Сада

Светислав Марић, професор и потпретседник Матице српске из Новог Сада

Марко Марковић, књижевник из Сарајева

Живан Милисавац, књижевник и уредник Летописа Матице српске из Новог Сада.

Д-р Милош Московљевић, професор и научни сарадник Српске академије наука из Београда

Бошко Петровић, књижевник и уредник Летописа Матице српске из Новог Сада

Вељко Петровић, књижевник и академик, претседник Матице српске, из Београда

Буза Радовић, књижевник из Београда

Д-р Михаило Стевановић, професор универзитета из Београда

Д-р Зденко Шкроб, професор универзитета из Загреба

Д-р Јован Вуковић, професор универзитета из Сарајева.

О ДЕКЛИНАЦИЈИ ИМЕНИЦЕ ПОДНЕ

Питање које се овде поставља јесте у овоме: да ли се у нашем савременом књижевном језику именица *подне* мења по падежима, као што се мењају остале именице у њему, и каква јој је онда промена, или се увек употребљава само у том једном облику. Такво питање намеће се кад прегледамо све што је досад, на више места, о томе казано. Зато ћу се ја прво осврнути на то.

У Правопису проф. А. Белића (изд. од 1950 год., стр. 363) за ову именицу се каже да је непроменљива и узима се као пример неправилности у књижевном језику њен облик (локатива) *подну* с предлогом *о* — *о подну*. Исто тако стоји да су непроменљиве и сложене именичке речи *поподне* (374) и *преподне* (397), које су постале од временских израза: *по подне* и *пре подне* када су они почели „добивати именичко значење“ (стр. 35). Код Д. Боранића, у његовом Правопису хрватскога или српскога језика (изд. из 1951 год., стр. 54), за именицу *подне* има само то — да се пише одвојено од предлога кад значи 12-и сат, и у датим примерима она не мења свој облик, а кад значи половину дана, онда се пише заједно с предлозима, и у таквој сложеници није непроменљива — од *поподне* генитив је: (онога) *поподнева*. Ништа се, дакле, не каже да ли се тако мења и сама именица *подне*, тј. кад је употребљена без предлога а синтаксичка веза у реченици тражи какав зависни падеж, што би било логично претпоставити, и да ли се, затим, она може тако мењати и онда кад је с предлозима. А то је свакако требало рећи.

Толико у правописима. Оно што о овоме пружају речници савременог књижевног језика такође није свуда довољно одређено. Код Вука Караџића, у свим издањима његовога

Српскога рјечника, ова је именица индеклинабилна, а то значи да је она за Вука таква била у оном народном говору који је он ставио у темеље српскохрватског књижевног језика. Ивковић и Броз пренели су из Вуковог у свој Рјечник хрватскога језика све што тамо има о именици *подне*, потврђујући потом њену непроменљивост и примерима из његовог II издања (1852) s. v. *заучити, клањати, нагнути, оклањати*, из народних приповедака и песама које је скупио Вук, као и из његове Данице. Они уз то и сами веле за ову реч: „не мијења се по падежима“, али притом одмах упућују на примере из црногорских народних песама с променљивим њеним обликом у генитиву једине с предлозима: *око подна, усред подна*. Овде је потребно истаћи да је у оба ова речника, у Вуковом и Броз-Ивковићевом, именица *подне* употребљена свуда с разним предлозима (*до, на, послјед, по, пред, у, усред*) или у реченичној вези која може или мора имати падеж таквога облика; на пример: *долазе свако подне, подне пригреје* и сл. У друга два наша речника, у Ристић-Кангргином и Бакотићевом, не пише ништа да ли је ова реч променљива или није, као што то уосталом не стоји ни за друге именице, али је у наведеним примерима *подне* само у том облику и увек у вези с каквим предлогом који претставља обележје падежа; на пример: *око, до, у подне; пре подне, после подне, од подне*. Може ли се одавде извући закључак да за најпознатије лексикографе нашег књижевног језика ова именица нема других падежних облика? Према примерима који се наводе, могло би се одговорити потврдно, али с примедбом да је готово у свима њима она употребљена с предлозима. А шта то значи, видећемо ниже.

Једино се може рећи да Т. Маретић мисли друкчије. Он је у Рјечнику ЈАк., као обрађивач, s. v. *подне* написао и ово: „Гријешком се каже у Стулићеву и у Вукову рјечнику да се не склања, да је индекл.“ Ја ово узимам овде јер ако је Вук погрешно у свом Рјечнику, он се у исто време тиме огрешио и о општу правилност савременог књижевног језика.

Што се тиче граматика, само се у двома помиње именица *подне* — у Граматици српскохрватског језика Ж. Стефа-

новића (Београд, 1938) и у Граматици хрватскога или српског језика од И. Брабеца, М. Храста и Ср. Живковића (II изд., Загреб 1954, стр. 59) — и то се помиње као непроменљива реч и у примерима за зависне падеже такође с предлозима (*пре, после, до, од, у, о — подне*). У првој се (на стр. 94) још и изричито наглашава да се у данашњем књижевном језику не употребљавају облици ове именице који се могу наћи у народним песмама а који гласе по I именичкој врсти, какав је напр. облик генитива у наведеним стиховима: око *подна*, усред *подна*. У осталим познатим школским граматикама, од Даничићевић Облика српског језика до најновијих, не наилазимо у морфологији нигде на именицу *подне*. Да ли то може значити да и за њихове писце она нема никаквих других облика? Иако не желим да нагађам, рекао бих ипак да је највероватније тако, јер, као што ће се видети, у системи наше именичке дефлексије она има својствену промену, и с таквом променом не би смела изостати. Наравно, ми њих не можемо узимати у обзир.

Нешто више о овоме има у Маретићевој великој Граматици и стилистици (II изд. из 1931 год., стр. 155). Али је Маретић то изнео само као потврду онога што је нашао у одређеном језичком материјалу. Тако он вели: „Не склања се понајвише ни ријеч *подне*“, и ту се углавном држи Вука, а иза тога додаје — да се склања „сасма ријетко“, наводећи за то један стих из народне песме (цитиран и у Броз-Ивековићевом речнику) у коме је употребљен облик генитива једн. с предлогом *око*: *око подна*. Кад се узме да је Маретићева Граматика уствари граматичка „кодификација Вукова језика“ (П. Скок), онда је све остало што је у њој изнесено о овој именици — на своме месту. Али за нас ништа мање није важно оно што је Маретић тамо рекао на крају, више као узгред: „Облика *поднева, подневу* (ген. и дат.) нијесам нашао у употребљеној литератури“. Нема сумње да је он истакао ове облике зато што је њих имао на уму говорећи о промени именице *подне*, јер су они тада живели пуним животом код многих претставника новог књижевног језика, а свакако и у њему самом.

Да је то тако, потврђује нам, уосталом, без икакве резерве, његов Језични савјетник (1924 год.), намењен „погла-

вито хрватским књижевницима“, где за именицу *подне* налазимо само такве облике у примерима које је сâм дао. Маретић се ту отворено залаже за промену ове именице, нарочито кад је она употребљена без предлога. Тада се, по његовом мишљењу, она мора „склањати“ (примери: сјећаш ли се онога *поднева*? кад се вријеме приближавало *подневу*); а када је пред њом какав предлог, онда се може мењати, али не мора (на пример: *до подне* или *до поднева* и сл.).

Поводом Маретићевог Језичног савјетника наш познати научник и граматичар Љуб. Стојановић дао је своје напомене које су штампане и у овом часопису (у књигама пред-ратне серије). Једна се напомена тиче именице *подне* (НЈ год. IV, 60). Супротно Маретићу, Стојановић не признаје никакву њену промену „ни са предлозима ни без предлога“. За њега облик *поднева* из Маретићевог примера није генитив од *подне*, већ су то две речи — *по днева*. Затим, према Стојановићу — за нем. *Vormittag* и *Nachmittag* ми немамо једну реч већ две: *пре подне* и *по подне*, које се, као такве, „још мање могу мењати него *подне*“. У овом часопису налазимо још и две језичке поуке у којима се такође не допуштају променљиви облици именице *подне* и сложене речи *поподне*; тако се у једној (год II, 118) исправља о *подну* као погрешно, треба — о *подне*; у другој (год. VII, 282) — не ваља опет *једног поподнева*, већ треба *једно поподне* јер речи *подне* и *поподне* „остају увек у књижевном језику непроменљиве“; облици *поднева*, *подневу*, *поподнева* итд. покрајинског су порекла и зато немају права на књижевну употребу.

Све што је доведе изложено односи се на морфолошку страну именице *подне* у савременом српскохрватском књижевном језику. Као што се види, међу нашим истакнутим језичким стручњацима владају два супротна мишљења о том питању: једни износе да је ова реч непроменљива, тј. да је лишена сваке промене по падежима, да се увек јавља у истом облику, а други — да се мења и да се мора мењати. Колико је који од њих у праву показаће материјал из њене употребе код писаца данашњег језика. А сад — да се претходно упознамо са старијим стањем овог морфолошког појава. За то има довољно

података у великом историском Рјечнику Југославенске академије.

Из овог речника може се видети да је најстарија потврда за именицу *подне* са самога краја XV в., да је она поред тог облика имала и облик *полдне*, истина, знатно ређе, и да се налази и код чакавских и код штокавских писаца. Али нас у овај мах највише интересује како ствар стоји са њеном дефлексијом. У почетку се каже да се ова реч узима „у различитим падежима, пред којима је обично какав приједлог“, али то се односи само на једнину јер се за множину није наша ниједна потврда. Примери који се затим наводе показују да је именица *подне* у прошлости имала и засебне облике за зависне падеже у једнини. Она, дакле, није била непроменљива.

Доста је велик број примера за све зависне падеже употребљене са својим предлозима у којима именица *подне* не добија одговарајући падежни облик, већ је увек само у том облику. Тако она остаје без промене уз предлоге који се слажу: с генитивом — *око (окол, околу), послѣ (= после), прико (= преко), при (= пре), усред, од, из*; с дативом — *к, прѣма (прам), супротива*; с акузативом — *на, пред (прид), у*; с локативом — *о, по*. Али уз те предлоге ова се именица јавља готово ништа ређе и у облику, одн. у облицима дотичног падежа; генитив има најчешће два облика: *около (околи), послѣ, до, од поднева, усред (срјед), прије, послѣје, около, од подна*; датив: *к, проти, прам подневу*; локатив: *по подневу*; облик *подневи* који имају сва три ова падежа (напр. *од подневи, према подневи, по подневи*) толико је редак да га треба само поменути. Инструментал је у свим примерима употребљен без предлога и такође с два облика: *подневом и подном*. Напоследку, генитив без предлога у два примера из глагољских књига с почетка XVI в. нема засебног облика: за време *полдне*, на време *полдне*, док у једном који је много млађи (крај XVIII в.) тај облик је *поднева*: од стране *поднева*. — Из овога излази да је именица *подне*, у свом ранијем развјетку, кад се мењала по падежима, имала углавном двојаку промену: *подне — поднева и подне — подна*. Прва је чешћа од друге.

Једна напомена уз ово. Познато је да је за Академијин Рјечник прпена грађа из штокавских и чакавских књижевних и других културних споменика од најстаријих времена до Вука Караџића, писаних народним језиком, а да је из споменика на црквеном језику узимано у незнатној мери. Кад се то зна, онда је јасно да је главна грађа за речник поникла на западној половини територије нашег језика, јер на источној, кроз читаву ту историску прошлост, толико преовлађују споменици ове друге врсте да се сви остали такоређи губе у њиховој сенци. То се не сме испустити из вида кад год се расправља о каквој језичкој особини која се огледа и у материјалу овога речника, па, разуме се, ни кад је реч о питању које је овде изнесено.

Да узгред споменем и наше старије речнике, пре Вуковог времена, јер се и у њима налази забележена ова именица не само у облику *подне* и *полдне* већ и као *полудне*, *полдан*, *пладне*. Сви су ти речници, од Вранчићевог (1595) до Стулићевог (1810) дијалекатског или покрајинског карактера. Од њих треба издвојити Дела Белин *Dizionario italiano, latino, illirico* (1728) и Стулићев *Vocabolario italiano-illirico-latino* (1810), два велика речника дубровачког дијалекта, у којима именица *подне* има и различне падежне облике. У првом — *полудне*, *дна* и *полудне*, *неви*, *подне*, *днева*: *прие поднева*, *око поднева*, *од поднева*, као и: *по подневи* (лок.), *до подневи*, поред: *од подне*, *прид подне*, *око подне*, *до подне*; у другом, Стулићевом, налазимо слично — *полудне*, *а*, *полудне*, *дневи*, *подне*: *приа поднева*, *до поднева*, *од поднева*, *по подневу*, поред: *у подне*, *усред подне*, *о подне*, *прид подне*, *до подне*. А Бјелостенчев кајкавски речник „са примесом чакавизама“ (изашао у Загребу 1740 год.) s. v. *полдневи* има за инструментал облик *полдневом*: *спати пред полдневом*. Дакле, и ови нам речници потврђују да именица *подне* није увек била непроменљива реч.

За савремени књижевни језик, као што је то и горе наглашено, пресудну реч имају писци. Само на основу материјала из њихових дела ми можемо с правом закључити о томе да ли именица *подне* мења свој облик у различним падежима и у којој мери, или га не мења. Такав материјал може се наћи

у речничкој грађи Института за српски језик САН. У њој су заступљени у већем броју примери у којима ова именица остаје без промене; а не треба нарочито истичати да се слични могу наћи у књигама или чути у говору готово на сваком кораку, — што све показује да се та реч тако најчешће употребљава, тј. као непроменљива. Али има доста и таквих у којима се именица *подне* мења по падежима, и то не само у једнини него и у множини, и не само кад је употребљена без предлога *већ* и кад је у вези с каквим предлогом. Ја сам за овај рад узео највећи део тих примера и додао сам неке које сам сâм скупно. Наравно, ту спадају и примери за именичке речи сложене од именице *подне* и предлога *пре*, *по*, *после*, на које се у новије време често наилази.

У вези с поменутом грађом потребно је рећи и ово. Она обухвата писце са целе територије нашега језика, а код њих именица *подне*, у најширој својој употреби, не мења тај облик по падежима. Зато је за мене несумњиво да су на првом месту узимани примери у којима је она променљива, и да они, као ређи и мање обични, нису одбађивани. А то значи да нам њихов преглед, допуњен и другим примерима, може дати слику, иако само приближну, о томе у каквом је стању промена ове именице. Као што заиста и даје. Довољно је бацити поглед на прикупљене примере, па да се одмах види како они претстављају јасно одвојене три групе — према крају одакле су писци у чијим се делима налазе. Ја ћу их тако и износити јер сматрам да ће на тај начин излагање бити најпрегледније.

Узимам најпре најбројнију групу примера. То су примери у којима именица *подне*, и кад је с предлозима и кад је без предлога, има у промени проширене падежне облике: *подне* — *поднева* итд. Такве их употребљавају већином хрватски писци и уопште писци из западних и северозападних крајева наше језичке територије. Немам ниједнога писца који је отуда а код којег промена ове именице не би гласила тако. На тој страни друкчији облици именице *подне* јесу реткост. Да наведем примере за ову промену.

Без предлога: — Та ево *поднева*, а ја јадан још ни цијеле поште презентирао нијесам... (Б. Будисав-

љевић Приједорски, Бранково коло 1895, 292); — Не вјеруј пјесмам, има ти прича | слатких ко мирис, од шапта су тише, | маштања љетног су *поднева* спарног, | бесвиесно рука их пјесника пише (Драгутин Домјанић, Пјесме, Загреб 1917, 82); — Велики Пан пружа нам... динамичну слику великог сунчаног приморског *поднева*... (Нико Бартуловић, Море у нашој књижевности II, СКГл. XV н. с., Београд 1925, 131); — Прошла су, прошла многа румена сунца | у далеком луку нада мног. *Подневи* краткотрајни | и ноћи чемерне, дуге, кад су у сну блиставе дуге... (Густав Крклеџ, Нове песме, Београд, 17); — ...Опет даље други сивкастољубичасти облаци, друге њлиме, других далеких *поднева* и злато и пурпур (Вјекослав Калеб, Новеле, Београд 1947, 114); — Он је сликао зоре, свјеже, пуне свјетлости и весеља; *подневе* усијане, панске, кад је море слично тихој ријечи саливеног злата (Рикард Николић, Са сунчаних обала, Београд—Земун 1927, 102).

С предлозима: — Е, па добро; ићи ћу *око поднева* (Еуген Кумичић, Госпођа Сабина, Загреб 1883, 66); — Затим, *око поднева*, оде да доручкује у Општинску Кафану... (Доминко Ровета, Јунак нашега доба, превео с тал. Марко Цар, Забавник СКЗ 6, Београд 1899, 41); — Напокон се једног дана *око поднева* утиша зрак и смири море... (Вјенцеслав Новак, Тешки животи, Загреб 1911, 63); — *Око поднева* уздух бијаше свјеж, бистар и лаган... — (Брабеџ-Храсте-Живковић, Граматика хрватскога или српског језика, II изд., Загреб 1954, 234); — До мала одговори... нек слободно дођем тога и тог дана *иза поднева* (Б. Будисављевић Приједорски, Из старог завичаја, Нови Сад 1914, 204); — Свуда су је дуго тражили, чак и у бунару, а тек *иза поднева* дотрчаше к побусаном врелу (Динко Шимуновић, Са Крке и са Цетине, СКЗ 221, Београд 1930, 14); — Цијело доподне читаше срески начелник из тужбеница. Већ бијаху три сата *иза поднева*, када су жандари ишли од куће до куће са сеоским старјешиним (Иван Горан Ковачић, Да-

ни гњева, Загреб 1936, 93); — И тежади по ледини прихватише се јела, што бијаше преостало од *поднева* (И в о Ђ и п и к о, За крухом, Нови Сад 1904, 38); — Голети и суро камење што се је од *поднева* висило над селом, жестоко одсијеваше у сунцу... (исто, стр. 70); — Данас од *поднева*, не ће више бити наш ни кров над главом! (Ф е р и д М а г л а ј л и ћ, Из старог вилајета, Загреб 1909, 85); — А није ни чудо, јер је изврнуло Божје вријеме још од *поднева* па неће да јења (Б. Будисављевић Приједорски, Бранково коло VIII, 1902, 867); — Подигло се сунце до *поднева*... (И в а н а Б р л и ћ - М а ж у р а н и ћ, Приче из давнине, Загреб 1920, 92; стих из наведене песме); — Још *прије поднева* навукли се били с југа облади... (Б. Будисављевић Приједорски, Из старог завичаја, Нови Сад 1914, 143); — Мало *послије поднева* настане гibaње у дворишту озаљском (М и л а н Ш е н о а, Из кобних дана, Загреб 1914, 52); — Кад сам лежао у какову грму, да некако протурам најврше сатове одмах *послије поднева*, мени се чинило да видим пред очима њезино лице... (В л а д и м и р Н а з о р, Приче, Загреб 1927, 47); — Већ је сунце високо на небу стало, било је *близу поднева*... (А у г у с т Ш е н о а, Приповијести V, Загреб 1933, 50); — Погодно Сима моју жицу и жељу, па пођемо *за подневом* к Даниној кући... (Б. Будисављевић Приједорски, Из старог завичаја, Нови Сад 1914, 1); — Њешто *за подневом* приспијемо амо и на мах се у болницу запутимо (Б. Будисављевић Приједорски, Бранково коло 1901, 297).

Другу групу претстављају примери из дела наших писаца који су пореклом из југозападних крајева, из Црне Горе и Босне. Код њих именица *подне* има друкчију промену — по I именичкој врсти: *подне* — *подна* итд.; мења се, дакле, као именице ср. рода типа *поље* с којима се слаже у роду и у облику номинатива једн. (вокал *e* на крају). Овде знатно више има примера у којима је ова именица употребљена с предлозима неголи оних где је она без предлога; сразмерно више него што је то и горе случај. То ће се видети одавде.

Без предлога: — Јутром, *поднем* и вечером страховита тугњава разлијеже се зетском долином... (Јанко Ђонових, Код бригада, Стварање св. 6 год. III, Цетиње 1948, 309); — На твоја поља пала је суша, жуте пјеге сунца труну *поднима*... (Јанко Ђонових, Горски токови, пјесме, Београд 1947, 93).

С предлозима: — ... И рећи ћеш им, да по сваки начин дођу сутра *прије подна* до мене (Вук Врчевић, Низ српских приповиједака, Паңчево 1881, 65); — ... Једне недјеље *послије подна*... кренем у колима... (Лазо Томановић, Бранково коло 1904, 309); — Сјутрадан, тј. 12 јула у 6 сати *послије подна*, Србија је одговорила Аустро-Угарској на ултиматум... (Саво П. Вулетић, Црна Гора за уједињење, Записи 1929, књ. V год. III, Цетиње, 286); — ... До подне се чешља и облачи, *окола подна* предручкује кафу с млијеком... (Вук Врчевић, Народне сатирично-занимљиве подругачице, Дубровник 1883, 78); — ... Знади да она спава *до испред подна*, до подне се чешља и облачи... (исто); — Киша је — рече — тога дана лила од раног јутра, па *до испред самог подна*, а тада престаде... (Саво П. Вулетић, Бранково коло 1905, 639); — У свануће устах; ... град пуст без људи, јер тамо свако спава *до подна* (Стјепан М. Љубиша, Цел. дела I, 156); — Ти љепше знаш кад спаваш него ја *усред подна*... (исто, стр. 133); — На материце... састану се оба побратима на уговореноме мјесту *усред подна* (исто, стр. 134); — Удри друга [војска] *око подна* једнаком злом срећом (Стјепан М. Љубиша, Цел. дела II, 13); — *Између подна* и један сат то је прави рат са каменом (Јанко Ђонових, Код бригада, Стварање св. 6 год. III, Цетиње 1848, 309); — Тако Бока граничи се са истока и са сјевера Црном Гором, с југа Арбанијом, *с подна* морем Јадранскијем, а са запада Херцеговином (Стјепан М. Љубиша, Цел. дела I, 33); — ... Једне недјеље, *послије подна* — а могу рећи да је било ближе вечеру него *ли подну* — кренем у колима... (Лазо Томановић, Бранково коло 1904, 309).

У овом погледу свега се два примера издвајају од осталих, који су наведени. То су: Откуд год к њему приступиш, било откле сунце ниче јали гдје тоне, било *споднева* или *споноћи*, треба ти се пети као уз нос (Стј. М. Љубиша, Цел. дела II, 171) и *Испред самог поднева* се пригони стока на стругу, те се музе (Стеван Дучић, Живот и обичаји племена Куча, Београд 1931, 27). Нема никакве сумње, да су ови и слични облици именице *подне*, колико их год има, могли настати, највероватније, под утицајем тих истих облика из дела писаца који их као такве претежно или искључиво употребљавају.

Трећу групу чине примери из дела која су написана на источном, екавском наречју. Из њих се види да код писаца и у дневној штампи на том језичком подручју именица *подне* и речи сложене од ње и одређених предлога имају и једну и другу промену, тј. и *подне* — *поднева* и *подне* — *подна*. Али одмах пада у очи — и то треба истаћи — да примера има мање него у претходним групама. Нарочито је оскудан број оних у којима је именица *подне* употребљена у одговарајућем падежу с предлозима; за њих би се чак могло рећи да претстављају праву реткост. Значи да променљивост ове именице није ту изражена у оној мери у којој је изражена у другим поменутих крајевима. Ја ћу овде навести све примере ове групе, наравно, све које имам.

Без предлога: — а) — Она [старост] се код њега појави тек у очи шесете и би врло кратка, као кад би се сунце са врха *поднева* нагло скотрљало западу (Момчило Настасијевић, Из тамног вилајета, Београд 1927, 28); — Пожар је трајао неколико сати и локализован је у току *преподнева* (Политика, 4 децембар 1954, 5); — Али једног *преподнева* десио се преокрет (Политика, 15 децембар 1954, 7); — . . . Одлучено [је] да чланови комисије у току *преподнева* одлете авионом у престоницу Костарике Сан Хозе (Вечерње новости, 12 јан. 1955, 1); — Током тог *поподнева* видели смо комаде неке олушине... (Борба, 11 децембар 1954, 10); — Тихи су и суморни *поподневи* у недељу и у селу, камоли у граду (Богдан Чиплић, Летопис Матице Српске, окто-

бар 1954, 264); — б) — Сав разред зујао је тихо за време топлога *подна*... (Дело 1894, књ. 1, Отров, превод Х. Л., 29); — Почев од тога доба, тај комад сунчеве површине бива сваког даљег *подна* све већи... (Б. М. Становић, Из науке о светлости, СКЗ 28, 1895, 4); — Познато је да од неке и то врло незнатне дубљине топлота под земљом више не мења, као ово на површини, где је *поднем* и лети сила већа од ноћи и зиме, него је постојана... (Даница за год. 1862, 215); — Радиостаница Београд показује сву добру вољу за пропаганду народне песме и музике наше. Она ту пропаганду врши на учесталим „вечерима и („*поднима*“) народне песме“ (Д. Костић, Кварење језика, НЈ год. IV, 1936, 68); — ... Измирила би се са пријатељима јер су недељна *поподна* преко зиме била неподношљива (Богдан Чиплић, Летопис М. Српске, октобар 1954, 264).

С предлозима: а) — Зашто се тако журио да проговори с њоме, зашто се тако журио *ка подневу* љубави своје... (Исидора Секулић, Такон Богородичине цркве, Загреб 1919, 124); — После дугог и заморног *преподпева*... дошао је тренутак кад је и последњи тужени... напустио салу (Политика, 21 новембар 1954, 9); — б) — Кад то чује Бранко, зарадова се, јер је мислио *преподна*, да ће избрисан бити... (Јаков Игњатовић, Милан Наранџић, СКЗ 60—61, Београд 1900, 24); — ... Особито кад марва *о подну* лежи и прежива, навише мира треба (Нега краве, у Новом Саду 1853, 34).

Као што се види из овог прегледа, код неких претставника нашег књижевног језика, чији број није баш тако мали, именица *подне* понаша се као променљива реч, тј. мења тај облик у појединим падежима и једине и множине. То је чињеница. И њу не треба заобилазити, без обзира што та промена није општа и што територијално није заступљена свуда подједнако. Штавише, чак се ни сви наведени примери не би могли узети као доказ да се ова именица мења по падежима; а то су примери где је она употребљена у вези с каквим предлогом. У таквим случајевима не само да није обавезна промена именице *подне*, на-

равно, тамо где она још постоји, него је сваким даном све ређа и необичнија. Тако да се, за наш књижевни језик, уопштено може рећи да ова именица остаје у истом облику ако је испред ње предлог. У нашим речницима, граматицама и правописима, као потврда за њену непроменљивост, наводе се примери ове врсте, и ја сам тамо то нарочито наглашавао. То су стари сложени изрази прилошког карактера за исказивање времена у којима је именица *подне* окамењена (исп. сличне изразе с другим именицама: *прекодан*, *преконоћ*, архаичније *обдан*, *обноћ* и сл. који су већ срасли у једну, прилошку реч). Њихов је облик устаљен: предлог + *подне*. Зато што се овде испред именице *подне* не јавља атрибуцка реч, ја сматрам да таква комбинација потиче још из времена када је у језичком осећању био жив њен етимолошки састав, тако да се предлог везивао непосредно за *пол*, које је управљало и зависним падежним обликом *дне*. А кад је после пред ову именицу могао доћи какав придев или придевска заменица као атрибут, обе речи су добијале одређен падежни облик; горе имамо два примера за то: *испред самог подна* (С. П. Вулегић) и *испред самог поднева* (Ст. Дучић), који, као такви, не иду са осталим примерима где је именица *подне* употребљена само с предлозима. Исто тако треба издвојити још два у којима је ова именица — и то без атрибуцке речи — у генитиву с предлогом *с*: *с поднева*¹ (Стј. М. Љубиша) и у дативу с предлогом *ка*: *ка подневу љубави своје* (Исидора Секулић). И *с* и *ка* овде с именицом *подне* немају никакво временско значење, јер се они ни у вези с другим именицама не јављају у таквом значењу. У првом примеру именица *подне* означава „јужну страну неба, југ“, а у другом је употребљена у преносном, фигуративном значењу. И у оваквим случајевима она није могла остати непроменљива. Само један пример имам који се противи овоме што је овде изложено: И поноћ живота не мање је оригинална и интересантна од његовог *подне*. Колико нам ова конструкција изгледа страна, да не кажем — немогућа!

¹) Мислим да ове речи треба писати одвојено, а не заједно, као што стоји у књизи.

Да ово сада сведем. Именица *подне* нема промену по падежима кад је у свом основном значењу и у непосредном додиру с предлозима, што претставља њену најчешћу употребу. Тачније речено, она се тада данас готово не мења. А кад је између ње и предлога атрибут од придевске или заменичке речи или кад се њома не казује један одређени временски тренутак, онда је треба мењати. Маретић је свакако мислио на први случај кад је, у Језичном савјетнику, изнео да се *подне* може мењати, али не мора; бар такве је примере навео.

Што се тиче употребе без предлога, у свим падежима у којима именске речи мењају облик номинатива једнине, може се рећи да она уопште није тако честа. То се види и из горњег прегледа. Ја у потпуности прихватам Маретићево мишљење да је у таквој употреби именица *подне* променљива реч. Ту промену условљава сама језичка потреба као и код свих осталих именица. Она је зато неопходна, па према томе треба да је и обавезна. Међу толиким примерима које имам ниједан није с непромењеним обликом ове именице употребљене синтаксички у зависном падежу без предлога, какав је, например, онај Маретићев у редакцији Љуб. Стојановића: Сећаш ли се *оног подне* (НЈ год. IV, 60). Да је сличних примера било у коришћеној литератури, сигуран сам да се не би преко њих прелазило јер нису нимало обични и, уколико их уопште има, за језичко осећање звуче усиљено, неприродно, као свака вештачка, граматичка творевина. Тако је и малопре наведено „од његовог *подне*“.

Рекао сам већ да Љ. Стојановић види у облику генитива једн. *поднева* две речи: *по* (= *пола*) и *днева* ген. од *дан*. Одакле би се могло закључити да он не признаје именички карактер ове речи. Међутим *подне* је по значењу права именица која има и свој облик — у средњем роду, што је тако и за Стојановића, јер на истом месту вели да би према таквом облику и роду њена промена морала да гласи: *подне* — *поднета* — *поднету*, кад би она била деклинабилна. Јасно је да се овде полази од формалне стране ове речи. Уствари, како ће се она мењати одлучује један други, пресуднији моменат.

Познато је да је данашња именичка реч *подне* по пореклу састављена од старе именице *полѣ* (= половина) у номинативу и именице *дѣнь* у генитиву по некадашњим консонантским основама (*дѣне*), који се до данас сачувао у изразима типа *о Бурђеву дне*; дакле: *полѣдѣне* > *ѿолдне* > *поодне* > *подне*. Нема сумње да је умесна претпоставка према којој овако сложена реч упућује на првобитну синтаксичку везу њених саставних делова¹⁾. С друге стране, срастање тих делова у једну реч изазвала је сама измена у њиховој семантици, као што то, уосталом, увек бива при стварању сложеница у нашем језику; они су заједно почели да означавају одређен и нов временски појам: „онај кратки дио дана, који се збуде, кад се сврши дванаести сат послѣ поноћи“ (Рјечник ЈАк. s. v. *подне*). У вези с овим значењем после су се могла развити и друга: „јужна страна неба, југ“ и сл. Тако је од двочланог синтаксичког израза постала једна сложена именичка реч чији други део (*дне*) није више у језичком осећању претстављао одговарајући зависни падеж, већ је с првим делом дао именицу средњег рода према целом облику — са *е* на крају. У нашем језику, после извршене гласовне промене: *пол* > *ѿоо* > *ѿо* ова именица за толико мање потсећа на речи које су ушле у њен састав.

Како сада стоји с променом именице *подне* с обзиром на овакав њен склоп и на овакав облик? Напред је речено да једна промена — *подне* — *подна* — одговара потпуно именицама ср. рода као што су *поље*, *море* и сл. (инстр. једине је *поднем*.) Она је добила такву деklinацију иако јој се основа не завршава на палатални, умекшани консонант, а није пришла именицама типа *тане*, *-ета*, *јуне*, *-ета* и сл., као што би се очекивало јер има исти консонант испред вокала *е* у номинативу. За мене је несумњиво да је овде у свести одлучујући посредник била именица *дан* са својом променом без икаквог проширења између основе и падежних завршетака. Затим је констатовано

¹⁾ И. Л. Лосѣ, Сложныя слова въ польскомъ языкѣ, С.—Петербургъ 1901, 17—22.

где се оваква промена именице *подне* највише јавља. У исто време она се може узети и као особина народних говора јер се налази код писаца чија су дела писана, у правом смислу речи, чистим народним језиком оних крајева у којима су их они стварали, напр. код Стј. М. Љубише, В. Врчевића и др.²⁾ За црмнички говор знамо из Милетићеве дијалектолошке студије да уз предлоге *усред* и *по* именица *подне* може имати и облик генитива, тј. *подна*, одн. лок. — *подну*, поред њене употребе у непроменљивом облику у тим падежима, а познат је и ном. множ. *подна*.³⁾ Због тога сам ја склон да овим и оваквим облицима припишем више-мање покрајински значај.

Друга промена ове речи — *подне-поднева* — још је сигурније везана за именицу *дан*. Ту видимо у свим падежима, осим у ном., акуз. и вок јд., проширење *ев* испред падежних завршетака, које немају именице средњег рода. Такво проширење, зна се, има у промени именица *дан*. Она га је добила у току развитка разноликих морфолошких облика и очувала га је скоро до најновијег времена. Ђ. Даничић констатује у Облицима српскога језика (VII изд. 1874, 10) да је оно „тако узело мах да га може имати [им. *дан*] и пред наставцима какве имају остале именице мушког рода у свијем падежима и у јед. и у мн. (осим првога и четвртога јед.)“. Ове облике, са *ев* између старе констанантске основе *дн-* и падежних завршетака по I именичкој врсти, наводе, у својим граматикама и други наши граматичари после Даничића: Н. Будмани, Т. Маретић, Љуб. Стојановић, Ј. Флоршиц, Ж. Стефановић. Они се данас, истина, више не употребљавају у књижевном језику, архаични су, и не помињу се у новијим граматицима, али су дуго времена (према Академијином Рјечнику још од XV в.) живели пуним животом напоредо с другим облицима именице *дан*. Зато је именица *подне*, таквим својим основним обликом, одмах од почетка била довољно припремљена за промену: *поднева*, *подневу* итд. иако је била средњег рода. Гла-

²⁾ Б. Милетић сматра да облик *Подна* код Његоша „можда“ треба објаснити као номинатив множ. — СДЗБ. књ. IX, 404.

³⁾ Д-р Боанко Милетић, Црмнички говор, СДЗБ. књ. IX, 404.

совна слика другог њеног дела — *дне* изазивала је претставу о таквим падежним облицима, а било је увек присутно и живо осећање за облике *днева*, *дневу* итд. од *дан*. Тако је посредством једног психолошког момента створена веза *подне* — *поднева*, и она је остала даље и кад је именица *дан* сасвим напустила проширење *ев* у својој промени, као обележје читаве једне деклинације, усамљене и на први поглед необичне. Дакле, одавде се види да за мене *поднева* не претставља никако две речи, као што мисли Љ. Стојановић, већ је то, у нашем језичком осећању, јединствен облик генитива јед. према номинативу *подне*.

Облици ове промене, може се слободно тврдити, распрострањенији су од претходних. У савременом књижевном језику они се не налазе само код хрватских писаца. То показују и наведени примери. Очигледно је да они располажу јачом животном снагом и, рекао бих, као да одишу извесном свежином. Али треба одмах подвући да је у другим крајевима њихова употреба скоро увек ограничена само на случајеве кад је промена именице *подне* нужна и неопходна. Ти се случајеви довољно јасно огледају и у горњем излагању. Они, и кад се узму сви скупа, претстављају доста ретку употребу ове именице према другој њеној употреби у којој се она јавља као непроменљива реч, а која је врло жива, као што је то већ истакнуто.

Није потребно ни помињати да све ово вреди и за изразе *преподне*, *послеподне* и сл. јер су они сложени од именице *подне* и предлога. Зато сам и наводио примере заједно. Само треба приметити да код њих у највећој мери преовлађују облици ове друге промене. Овде да додам још две-три речи о њима. Љ. Стојановић, као што сам раније изнео, сматра да ту немамо једну реч, већ две, које се тако и пишу. А Маретић у Рјечнику ЈАк. s. v. *подне*, каже: „Свеза *послије подне* осјећа се као једна ријеч, а то се види отуд, што уза се може имати какав придјев“, али такву „свезу“ и он у примерима пише одвојено. Међутим, ако се оваквим изразима обележава одређен отсек времена, прва одн. друга половина дана, и ако они то означавају име-

нички — као посебне временске појмове, онда су то сложене именице. Према таквом значењу управља се и њихова употреба; они, на пример, могу бити управна реч у синтагми: *поподне једног адвоката*; или, врло често, добијају као атрибут придев или придевску заменицу: *свако тихо послеподне, једно последне, у то касно сунчано поподне* и сл. Зато наши правописи, и Белићев и Боранићев, траже да се ове речи и пишу као именице, за разлику од прилошких израза за време са истим деловима које треба писати засебно; дакле, имамо: *поподне* и *по подне*, *последне* и *после подне*. Ова се разлика данас често занемарује, и тиме се у писању мешају две различите језичке категорије.

Б. Милановић

ПОВОДОМ НЕОБИЧНЕ УПОТРЕБЕ ЈЕДНОГ ОБЛИКА

Читајући приказе и белешке у једном нашем омладинском часопису за књижевност и културу застао сам на реченици: *Не имавши снаге да захвати социјално-друштвену проблематику, писац је* (тамо је стављено његово име) *тражио и нашао израз у рјешењу које је половично.* А у другом једном, врло познатом иначе, часопису читамо: *Ту сам као његов члан* (реч је о Руском археолошком институту у Цариграду)... *узео жива учешћа у раду Института, објавивши расправу О политическихъ относенихъ далматинскихъ городовъ къ Византинъ X вѣкѣ.* У обема овим реченицама задржава нам пажњу облик глаголског прилога прошлог — у првој: зато што је употребљен од глагола од каквих се ређе употребљава, а у другој — што га налазимо са значењем у каквоме се доста ретко среће.

Наше школске граматике, бар већина њих, о прошлом глаголском прилогу кажу да он означава радњу која се извршила пре радње главног глагола, на који се као његова одредба односи и да се, управо зато, употребљава углавном од глагола свршеног вида. Међутим, у првом од ова два наведена примера ми имамо тај облик од једног несвршеног глагола, а у другоме он, по нашем мишљењу, не означава радњу која је претходила радњи главног глагола, већ се тек после ње извршила. А будући да овај облик, такорећи, и не живи у народу већ се употребљава само у књижевном језику, као вештачка творевина, — свакако је потребно објаснити необичније случајеве његове употребе, међу какве, несумњиво, иду оба горе дата примера. Ово објашњење не налазимо ни у једној нормативној граматичи нашој, мада се у некима од њих указује и на један и на други случај ове необичне употребе глаголског прилога прошлог. А. Белић, у својој школској граматичи (Грамматика

српскохрватског језика за III р. Београд, 1933, стр. 42) каже да се глаг. прилог прошли употребљава и од трајног глагола, али да радња коју он тада означава мора на неки начин бити ограничена. У Граматици за више разреде гимназије потписаног (на стр. 428 II-ог издања, у Новом Саду 1954) поред тога се констатује да се гдекад среће тај облик и „од глагола чија радња долази иза радње што је означава глагол на који се односи“. А у великој Граматици и стилистици Т. Маретића, има највише грађе на основу које се може дати правилно објашњење ових ретких случајева употребе глаг. прилога прошлог.

Иза констатације да се „герундиј прошли обично твори од перфективних глагола, рјеђе од имперфективних“ — Маретић (на стр. 195 и 565-ој II-ог издања, у Загребу 1931) наводи примере: *чекавши, имавши, постивши, судивши, говоривши, владавши, страживши, тјеравши, мрзивши, траживши и распитивавши, чамивши и страдавши, питавши и учивши*, — доказујући тиме да није немогућа употреба глаголског прилога прошлог ни од несвршеног глагола. Тако исто он, и у истоме делу (стр. 565), даје и примере у којима радња глагола у прилогу прошлом не претходи радњи главног глагола него се, напротив, врши, односно извршује или истовремено с њом или чак и после ње. Али Маретић даје само примере употребе глаг. прилога прошлог од несвршених глагола не упуштајући се ни у каква објашњења синтаксичких момената који ту употребу омогућавају. А у другоме случају му, штавише, није ни главно да утврди временски однос радње прилога прошлог и главног глагола реченице, већ му је циљ да докаже како се „герундији“... могу узимати место успоредних реченица“. Овиме се већ залази у једну другу страну питања употребе герундија (и прошлог и садашњег), о којој је у нашој науци и детаљније било говора.

Љ. Стојановић је у расправи *Значење глаголских партиципа* (Јужносл. филолог VIII, стр. 1—12) покушао да герундије (он их тамо нетачно назива партиципима) у нашем језику идентификује са сажетим, не само зависним него и независним реченицама. Али је А. Белић у чланку *Језичко осећање и граматичка анализа* (Наш језик V, 1937 г., стр. 257—267) поводом Стојановићеве расправе доказао неоснованост таквога схва-

тања. Зато нема потребе да се на томе овде задржавамо. Напоменућу само да прилошки карактер ових облика искључује могућност њихове употребе у служби независних реченица, макар се они понегде и могли заменити реченицама с копулативним и адверсативним свезицама, како их то замењују и Маретић и Стојановић. Белићева анализа баш њихових примера показала је „да су глаголски прилози... ипак сасвим нешто друго неголи сажете самосталне реченице“ (нав. чланак, стр. 259). Белић је — и ово на Маретићевим и Стојановићевим примерима из Вука и Даничића — нарочито јасно показао „да се прошли глаг. прилог може употребљавати и од трајних глагола када се на неки начин њихова радња временски ограничи, тј. када они значе радњу која је трајала одређени део времена“, као у примерима: *Идавши задуго почине* (= Пошто је задуго ишао, почине); *Чекавши до пред зору измакну се натраг* (= Пошто су чекали до пред зору, измакну се натраг); *Страживши целу ноћ угледао је зору* (= Пошто је стражио целу ноћ, угледао је зору).

Иако се у многим граматицама и свим расправама о њему истиче да значењу прошлог прилога одговара само перфективни глаголски вид и да се само од глагола овога вида (већина граматичара каже — претежно) и употребљава, ипак овде није битна перфективност вида него завршеност радње; главно је да се глаголска радња у прилогу прошлом завршила пре вршења (одн. извршења) радње коју он одређује, а да ли је та радња била тренутна или је могла и дуже трајати, — то за употребу прилога прошлог није од пресудног значаја. И ако у реченици има било какав елеменат који ово означава, онда је могућа та употреба од свих глагола, ма кога вида они били. Без таквих елемената, сами собом, завршеност радње означавају само свршени глаголи, па је сасвим разумљиво што се глаг. прилог прошли од њих знатно чешће употребљава него од несвршених глагола.

Ознаке завршености глаголске радње не морају увек бити какве временске одреднице, као што су у малопре наведеним примерима, него се могу садржавати у самом потенцијалу глагола. Ја овде не мислим на глаголе који су и једног и другог

вида, какви су: *чути, видети, ручати, руковати се, калајисати, телефонирати* и сл., јер се од њих, када су свршеног вида, са свим је разумљиво, употребљава глаголски прилог прошли, као што они имају и прилог садашњи када су несвршеног вида. Али има глагола за које/се не може рећи да су и свршеног и несвршеног вида него само овог последњег, а опет се и од њих употребљава глаг. прилог прошли и без икакве одреднице која би означавала да је њима казана радња на било који начин ограничена. Такви су, рецимо, Вукови примери: *Али је послџе кнез Милош... судивши неколицини по закону Карађорђијеву истријеби сасвијем* (из објашњења у Рјечнику уз реч „отмица“) и *Да сте се ви одма вратили питавши за мене и траживши ме онђе* (из Преписке, кв. IV, стр. 166, 1831) — у којима је у оваквом склопу ипак јасно да је радња суђења (у првом примеру) и питања и тражења (у другом) завршена. Констатацијом да је кнез Милош судио неколицини не казује се да је вршио суђење, него да је изрекао пресуду (неколицини). Слично томе, *питавши* значи поставивши питање, а *траживши* га онђе — видевши има ли га онде. Зато је, управо, глаголски прилог прошли и могао бити употребљен од ових глагола.

У примерима с овим обликом као што су *Не могавши их раставити* (из Миклошичеве Синтаксе) и *Не имавши подмлатка остави жену*, — иако су *моћи* и *имати* глаголи несвршеног вида, употреба прилога прошлог од њих је ипак могућња ако се њима, као овде, означавају радње које временски претходе радњи главног глагола; *моћи* ту не значи трајно имати могућност него само имати могућност у тренутку што непосредно претходи глаголској радњи коју одређује. А синтагма *не имавши подмлатка* у реченици с њом значи не имавши га до тренутка обележеног радњом управног глагола. Дотична реченица, дакле, значи: *Не имавши дотад подмлатка, он остави жену*. Јамачно се на сличан начин може објаснити употреба прилога прошлог и у примеру: *Не имавши снаге да захвати социјално-економску проблематику, писац је тражио и нашао излаз...* Зато што се хтело рећи да писац о коме се говори до тренутка кад је приступио тражењу излаза није имао снаге за захватање

социјално-економске проблематике, и употребљен је прилог прошли глагола *имати*, мада је нашем језичком осећању ближе схватање да је дотични писац тражио излаз у нечему другом истовремено са немањем снаге за захватање социјално-економске проблематике (јер је ово његова стална особина). Стога би нам ту глаголски прилог садашњи више био на своме месту, али с тачке посматрања које претпоставља временску ограниченост радње, на начин како малопре рекосмо, овде није погрешна ни употреба прилога прошлог.

Што се тиче примера овога облика које Љ. Стојановић наводи за временску напоредност, а Маретић за супротност, — проф. Белић је у наведеном чланку (стр. 262) такође показао да је супротност ту сасвим споредан моменат и да глаголски прилог прошли у њима никако не означава истовремену, него баш радњу која претходи радњи главног глагола. И управо је зачудо како се у примерима типа *Ја ову муку отрпим не макнувши се и не јаукнувши* и могло схватити да се ради о истовремености радње у прилогу прошлом и глаголском облику који овај прилог одређује када је јасно да је стање трпљења муке дуже трајало и да се субјекат за време трајања тога стања није ни макао ни јаукнуо, све док муку до краја није отрпео. А евентуалне радње изражене прилозима глагола *маћи се* и *јаукнути*, да је до њихова извршења дошло, имале би се извршити пре тога краја. Али очевидно, не само да има случајева где су те радње истовремене него налазимо и примера у којима радње главног глагола претходе онима што се означавају прилогом прошлим. Нама се чини да такав случај имамо и у реченици: *Ту сам као његов члан узео жива учешћа у раду Института објавивши расправу...*, јер се из целог излагања види да је писац који овде о себи говори постао активан члан Института већ припремајући поменуту расправу, а до објављивања те расправе је, наравно, дошло тек пошто је она потпуно спремљена: Зато управо што смо дотичну реченицу схватили на овај начин и учинила нам се употреба глаг. прилога прошлог у њој необична. Није искључено да је писац хтео рећи да је активан члан Института постао тек после објављивања расправе, у коме случају је прилог прошли употребио у његову најобичнијем значењу. Али ако се

овај пример може и тако схватити, зацело има и других у којима глаг. прилог прошли сигурно означава једино радњу која се вршила, одн. извршила после онога што се казује главним глаголом. Овакви су јамачно Вукови примери: *Стојша легне мало у хлад да се одмори покривши се по лицу једном од оне три марама* (ово је, заправо, пример из познате народне приповетке *Стојша и Младен*); *Ни сад не могу на њ помислити не насмијавши се* (Даница 2, стр. 36) и Врчевићеви: *А он реп у шаке, а ногама у ледину, свративши се у најближи грм с пута и Децу стане цика и вика од бабина страха, па сви побјегоше у једну ћошу зачепивши дланима очи*, — које Стојановић наводи као једну од група случајева што не одговарају правилу о употреби глаголског прилога прошлог. Можда је који писац од оних код којих налазимо сличне примере употребе схватио да се радња прилога прошлог врши пре и када то није случај; можда је и Вук, како претпоставља А. Белић говорећи о његову наведеном примеру из Данице, хтео рећи: *Не могу на њих помислити а да се претходно не насмејем*, па је зато употребио прилог прошли од глагола *насмејати се*. Али ако извршимо анализу овога примера, доћи ћемо до једино могућег закључка да у њему *смејање* не претходи *помисли* него обрнуто — помисао *смеху*; онај о коме се говори требало је прво да на нешто помисли, па то тек да код њега изазове *смех*. Још је јасније да је у претходном примеру *Стојша* прво морао лећи па се тек онда покрити марамом по лицу (Још би се једино могло пертпоставити да се тамо хтело казати како је *Стојша* легао у хлад да се одмори пошто се претходно покрије марамом по лицу, да, тј., прилог прошли временски одређује глагол зависне, а не управне реченице, мада ово врло мало изгледа вероватно). У трећем примеру недостаје главни глагол, али се уз „*реп у шаке*“ подразумева *узе*, а уз „*ногама у ледину — удари*“ све скупа значи: *Он скочи свративши се у најближи грм с пута*. А одвећ је јасно да је прво скочио, па тек онда свратио у грм, као што је разумљиво да су, по ономе што се говори у четвртном примеру, *деца од страха* прво побегла „у *ћошу*“, па тек онда *длановима затворила очи* (јамачно да не би гледала оно што код њих изазива *страх*), јер, ваљда, не би могла бежати затворених очију.

Још се најмање може мислити да је у примеру из С. Матавуља: *Поседали сви на крше прислонивши плећи уза зид од куће* (Целокупна дела I, стр. 51, издање Библиотеке српских писаца) временски однос радње главола и оне што се казује обликом прилога прошлог друкчији него онакав какав је приказан у мојој Граматици (на напред наведеном месту), тамо где се говори о употреби, додуше реткој употреби, овога облика када се њиме казује радња која се извршила после онога што се означава управним глаголом.

Иза овога што је речено било би потребно дати образложење оваквој употреби глаг. прилога прошлог. А то, међутим, није тако једноставно — прво зато што је и уопште у питању један вештачки облик, који се у говору народном не употребљава, а друго: број примера с употребом глаг. прилога прошлог која не одговара правилу о основном значењу његову и у језику књижевника је релативно мали (на већем броју примера вероватно би се дошло до сигурнијег закључка). Ја ипак мислим да овде имамо извесне врсте паралелизам употреби аориста у служби за означавање не само непосредно претходне, него и истовремене, па и радње која се извршила иза неке друге прошле радње (исп.: Прохладни ветар пиркао је уз Лим носећи хладну јесењу влагу. Осјетише га чим посједаше; Како чује да је у Србији поново избио устанак, он све остави па брже-боље похита онамо, и безброј примера ове врсте). Потпуне аналогije овде, наравно, не може бити, јер је аорист по функцији својој глаголско време, а функција нашег облика је претежно прилогика. И аорист је, што је још много значајније, још увек у доста широкој употреби у говорима народним, мада не свакад онако живој у каквој је био у прошлости, а глаголски прилог прошли је, како смо већ истицали, вештачка синтаксичка категорија — чак и у основном значењу његову. И он нам је утолико необичнији кад наиђемо на његову употребу с нешто друкчијим значењима, какву има у примерима који су били повод да се њиме у овоме чланку позабавимо.

М. Стевановић

ЈОШ О ЊЕГОШЕВОМ СТИХУ „ЧУДНА ПОПА, ЈАДИ ГА НЕ БИЛИ!“

Проф. Милош С. Московљевић је у НЈ књ. VI св. 1—2 за 1954 изнео мишљење да Његошев стих „Чудна попа, јади га не били!“ значи *Чудна попа, јади га не били*, тј. не снашли га јади, не задесили га јади, а не: *Чудна попа, јади га не били*, тј. јади га не „тукли“. Он, дакле, сматра да у том Његошевом стиху није глагол *биши-бијем*, већ глагол *биши-будем*.

Мислим да је проф. Московљевић, третирајући постављено питање, испустио из вида чињеницу да се израз *јади га не били* изговара, и у народу и међу школованим људима, на два начина: јади га *не били* и: јади га *не били*, дакле, једанпут са значењем *schlagen*, а други пут са значењем *sein*; то се тако употребљава и изговара и у једном те истом крају. У мом крају (Ускоци крај Дурмитора), на пример, каже се: ја(д) те *не био* и: ја(д) те *не био*, са два различита значења: у првом случају са глаголом *биши-будем*, у другом *биши-бијем*. Према томе, никако не може бити тачно оно што тврди проф. Московљевић, тј. да се „свуда по народу“ изговара само *јади га не били* (*esse*). Исто тако сматрам да је исувише смело Московљевићево тврђење да неки људи „погрешно схватају тај израз, па га зато и погрешно изговарају“. Ево зашто. Проф. Московљевић сматра да је израз *јади га не били* стар, да та старина захвата и време Његошевог стварања Горског вијенца (четврта десетина 19 века, најпре 1846 година), а да је израз *јади га не били* новија појава у нашем језику. То као да неће бити исправно ако се има у виду да је гл. *биши* (тући) врло стар, може бити исто толико стар колико и гл. *биши* (постојати), у сваком случају старији од половине 19 века, па је и израз *јади га не били* могао рано настати (пре преношења акцента: *не били*, а кад је акценат пренесен: *не били*). Сем тога, проф. Московљевић мисли да је и неосе-

ћање дужине допринело да се и у изговору и слуху људи који изговарају *јади га нѐ били* — поклопе изрази *јади га нѐ били* и *јади га нѐ били*. Ако би се то и могло усвојити за „људе из Београда који не чувају добро дужине и квалитет акцента“, свакако се то не може усвојити за људе са Цетиња и из Пиве (у Московљевићевој анкети један човек са Цетиња и један из Пиве изговорили су *јади га нѐ били*), где се дужине добро осећају и чувају (на Цетињу: *би́ли*, а у Пиви: *би́ли* одн. *нѐ били*).

И ја сам небројено пута у детињству чуо израз *јади га не били*, у првом реду као *јади га нѐ били*, тј. са глаголом *би́ши-бијем*. Тако су у мом крају обичне реченице и изрази:

Бију га (је, нас, их итд) *јади*, *Били су га јади*
цијелог живоша, *Убио га јад* (не само као клетва,
већ и као констатација нечега што се већ збило),
Убили га јади, *Пребијају га јади* итд.

По мом осећању и схватању, не могу се довести у везу Његошев стих *Чудна поја, јади га не били!* и стихови из народне песме Предраг и Ненад: *Не била вас вашег браша жеља, као мене и браша мојега*, пошто глагол *би́ши* у њима има различита значења — код Његоша „тући“, а у народном стиху *би́ши-будѐм*, иако није искључена ни могућност да се израз *нѐ била ше жеља* изговара и са значењем глагола *би́ши-бијем*, тј. *нѐ била ше жеља* (у значењу: не морила те жеља), као: *нѐ била ше невоља*, *нѐ била ше рђа*, *нѐ била ше сиромаштина као мене (уби́ши сирѐмах)* итд.

Сматрам да је израз *јади га нѐ били* много снажнији од израза *јади га нѐ били*. Вели се:

Бије га вјештар, *Бију га кише*, *Биле су га мећаве*
и снегови, *Бије га невријеме* итд.

И ветар, и киша, и мећава, и снегови, и невреме итд. су „јади“ у извесним условима. Природно је онда што је значење речи *јад* могло бити „материјализовано“ и што је израз *не сручили му се јади на главу*, *не шибали га јади* (*јади га нѐ били*) снажнији, поетскији од израза *задесили га јади*, *снашли га јади* (*јади га нѐ били*). Ја зато и мислим да Његошево *јади га не били* не значи *јади га нѐ били*, већ *јади га нѐ били*.

Уосталом, као што проф. Московљевићу „никад није било ни крај памети да је то облик гл. *бијем*, тј. да треба тај израз изговорити: *јади га били*, одн. *јади га не били*, утолико пре што раније нигде нисам чуо такав изговор, све док није дошло до обраде гл. *биши-бијем* за речник“ Српске академије наука, — тако ни мени — све док ме, приликом обраде гл. *биши-бијем*, проф. Московљевић није упитао како изговарам Његошев стих *Чудна поја, јади га не били!*, — никад није било у свести да тај стих значи ишта друго до *јади га не били*, тј. јади га не „тукли“. Подвлачим да се ово тврђење односи искључиво на поменути Његошев стих. И зато је за мене, признајем, било не мало изненађење кад сам чуо од проф. Московљевића да оно *јади га не били* у Његошевом стиху не значи *јади га не били* већ *јади га не били*, пошто сам ово последње, у вези са тим стихом, тада заиста први пут чуо, и поред тога што сам тај стих, као и многе друге Његошеве стихове, доста често слушао још из најранијег детињства, па онда много пута током школовања и доцније.

Ја нисам извршио онако широку анкету као проф. Московљевић; припитао сам изван број људи у Институту за српски језик САН; резултат: девет за *Чудна поја, јади га не били*, а три за *Чудна поја, јади га не били*. Проф. Решетар је у свом издању Горског вијенца овако акцентовао спорно место: *Чудна поја, јади га не били*; као што је познато, он није акцентовао све речи Његошевог текста, већ само она места која би могла бити спорна; овде је ставио *јади га не били* свакако зато да неко не би то место схватио као *јади га не били*; Решетар је, дакле, сматрао да је ту у питању гл. *биши-бијем*, а не *биши-будем*.

Дакле, ја сматрам да је у наведеном Његошевом стиху у питању глагол *биши-бијем*, а не глагол *биши-будем*, и да Московљевићева теза слаби снагу Његошевог поетског израза.

Досад је у тумачењу Његошевих стихова искрсло доста спорних места. Ево сад још једно. Добро би било да што више људи кажу своје мишљење о овоме — да би се отклонила двосмисленост.

Милица Станић

РЕДАКЦИЈИ НАШЕГ ЈЕЗИКА

Већ дуже времена у нашем граду води се дискусија какво име треба да носи будући срез, који настаје спајањем Среза бегејског, тамишког и града Зрењанина. Да ли је правилније *зрењанин-ски* или *зрењан-ски*? Град је добио име по народном хероју Жарку Зрењанину.

Наш локални лист уступио је на својим страницама место овој дискусији, али она није могла дати коначан одговор. Зато Вам достављамо три објављена дописа с молбом да их неко од ваших лингвиста погледа и каже своје мишљење. Како ће се срез ускоро основати, то Вас молимо да нам што пре доставите Ваше мишљење. Ми бисмо га објавили, а вероватно би и срез то име понео.

Напомињемо да присталице назива *зрењанински* тврде да би се усвајањем назива *зрењански* изгубило осећање да је место названо по презимену Жарка Зрењанина. Такође тврде да је облик *зрењанински* популарнији, да је стекао „право грађанства“, одомаћио се.

Присталице облика *зрењански* тврде да је облик *зрењанински* удешен према типу Апатинац — апатински...

Молимо Вас да нам Ваше мишљење што пре доставите на Редакцију листа „Зрењанин“ — Зрењанин.

За Редакцију

Душан Ђук

II

Одговор на стављена питања

Овде се постављају два питања: прво, како треба да гласи придев од топонима Зрењанин — *зрењанински* или *зрењански* и тражи се мишљење који од њих је правилнији. Друго, пита се како звати становника града Зрењанина: *Зрењанинац* или *Зрењанац*?

Одмах у почетку ваља истаћи да када је реч о топонимима (именима места) и о речима од њих изведенима — ктетицима (придевима од имена насељених места) и етницима (именима становника насељених места) — пресудну улогу игра народни говор у којем се употребљавају. Овде се не могу прописивати нека апсолутна правила или калупи за њихово грађење.

Али, с друге стране, то не значи да се о свему овоме не може дискутовати и у стручним језичким часописима. То нарочито важи у случају када се тек стварају нови називи, нове речи. Овде је баш такав случај и то у извесном смислу сасвим нов и оригиналан. Нов је и јединствен у језичкој пракси у том смислу што први пут наилазимо на пример да један град носи име по презимену *једног* човека и да је то, презиме по своје пореклу име становника са јединским наставком *-анин*. Презиме народног хероја Жарка Зрењанина по пореклу је етникум (Зрен+јанин = Зрењанин). И баш ова околност, што град носи име по презимену *јединке*, *једног* одређеног човека, и компликује прављење присвојног придева и имена његовог становника. Јер, код ових изведеница основно је правило да нас потсете на реч са којом су у вези, да нам лако и јасно укажу на своје значење и порекло.

Дакле, град се зове *Зрењанин*. Без обзира на порекло, овај назив је постао име *једног* одређеног места, топоним као и други називи места у нашем језику. И он се као топоним има третирати у даљем извођењу нових речи од њега. У том смислу ћемо и изнети наше мишљење о постављеним питањима.

1.

Од имена места (топонима) придеви (ктетици) по правилу се граде наставком *-ски*. То је једини наставак за извођење ових придева. Али не постоји правило на коју се основу додаје овај једини придевски наставак. Ту налазимо ако не шаренило, а оно бар разноврсност. У једним случајевима наставак *-ски* се додаје на пуну основу која је једнака са топонимом (напр. Београд — *београдски*, Нови Сад — *новосадски*, Стари Бечеј — *старобечејски* итд. Међутим, има примера у којима се основа на коју се додаје придевски наставак *-ски* разликује од топонима (напр. Чачак — *чачански*, Панчево — *панчевачки*, Сента — *сенћански* и сл.). Или, на пример, Скопље — *скопски* и слично. Најзад, постоје и четврти примери типа: Новска — *новски*, Бачка — *бачки*, Топуско — *топуски* и сл.

Све ове типове грађења ктетика од топонима групише проф. П. Скок (види његов чланак „Придјевске изведенице од географских назива“, Језик, III 2, стр. 33—37, где уводи и поменуте термине топоним, ктетикум, етникум и др.) у четири основне групе, и то: „1. Ктетикум се прави непосредно додавањем суфикса на топоним. То је најчешћи случај. Тај је тип најбројније заступљен и представља нормалу и тенденцију језичног развика. 2. Ктетикум се прави од етникума дотичног топонима. 3. Ктетикум се прави испуштањем суфикса у топониму. 4. Ако је топоним придјевска синтагма (придјев+именица), ктетикум се прави од самога придјева.“

Из овога излагања можемо извући закључак и за наш случај: придев од топонима Зрењанин требало би извести према првоме типу:

Београд — београдски

Зрењанин — зрењанински

То значи да би срез требало звати „Зрењанински“. Овај тип извођења је најпродуктивнији и најобичнији, а овакав назив би најбоље одговарао и најтачније изражавао значење које му се намењује — припадност граду Зрењанину.

Предлагачи и присталице облика „зрењански“ нашли би формално оправдање у наведеном трећем типу проф. Скока:

Скопље — скопски

Зрењанин — зрењански

Али овакав начин извођења ктетика од топонима врло је редак, ако не усамљен и застарео. Осим тога, против њега говори и двосмисленост коју крије у себи. Образовања оваквог типа (уп. например, *м а ч в а н с к и*, *б а ч в а н с к и* и сл.) увек упућују на множинске облике (*Бачвани*, *Мачвани* и сл.), па би и ктетикум „зрењански“ упућивао на неке „Зрењане“. А наш град се тако не зове и није добио име према неким „Зрењанима“, већ према одређеној, познатој личности — Жарку Зрењанину. То је најважније и то се мора имати на уму.

2.

Проблем имена становника града Зрењанина не претставља неку већу тешкоћу. Облик овог етникума у вези је са претходним решењем. Усвојимо ли за назив среза облик „зрењанински“ — остаје нам облик „Зрењанинац“ као име становника овог града. Све што смо рекли у корист придева „зрењанински“ вреди и овде за етникум „Зрењанинац“. И обрнуто, све недостатке ктетикума „зрењански“ преносимо и на евентуално име становника „Зрењанац“.

Као што видимо из горњег писма редакције листа „Зрењанин“, обе стране су сагласне у погледу наставка *-ац* за име становника. Ипак постоји још један предлог у том листу, а то је да би се име становника могло направити настаком *-лија*. То је позајмљени наставак *-ли* из турског језика, који је на нашем терену прилагођен за деклинацију додавањем завршног слога *-ја*. Само овај наставак, у облику *-лија*, врло је редак у савременом језику и ограничен је на један мали број именица (*Сарајлија*, *Бечлија*, *Нишлија* и још неке). Према томе има мало изгледа да би овај наставак могао бити употребљен у овом случају. Остале наставке за извођење етникума нећемо ни помињати (*-јанин* и др.) јер су неподесни за наш случај.

На крају, морамо поновити напомену којом смо почели: последњу и пресудну реч има да да и даће народ тога краја — становници града Зрењанина и његове околине. Који облици буду у народу преовладали и у књижевном језику ће се сматрати исправнијим.

Св. Н.

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Заинтересовали су ме девојџинини родитељи; —
У Шарицином је срду за пар дана избледела слика несталог
порода.*

Прва од две наведене реченице узета је из једног нашег дневног листа с почетка овога месеца, а друга из неких прича за децу штампаних у Београду 1954 г. И једну и другу наводимо због истог погрешног облика присвојних придева: *девојџинини* (у првој) и *Шарицином* (у другој реченици), изведених од именица *девојџица* и *Шарица*. Иако ово нису баш усамљени случајеви облика оваквих присвојних придева с гласовном изменом којој чинимо приговор, — њих већина читалаца, сигурно, осећа као погрешне. Али није довољно само ово констатовати, него треба показати и у чему је њихова погрешност и шта је опет писце код којих смо их нашли навело да их баш овакве употребе.

У вези с некадашњом променом задњенепчаних сугласника испред гласова предњег реда потребно је прво указати на отстапања од такве промене и рећи шта та отстапања условљава, јер иако у ова два случаја, у којима је требало да се изврши односна гласовна промена немамо ниједан задњенепчани већ сугласник *џ*, — све се ово ипак може објаснити законима палатализације (промене задњенепчаних сугласника). Сугласник *џ* у овоме положају добивен је од сугласника *к*, који се, када се налазио у положају испред самогласника предњег реда, испред изворног *е*, на пример, или испред изворног *и*, — мењао у *ч*, као у примерима: *оче* (према *отаџ*), *стриче* (према *стриџ*), *месече* (према *месеџ*), *овчица* (према *овџа*), *месечина* (према *месеџ*), *котаричица* (према *котариџа*), *новчић* (према *новаџ*), *ковопчић*

(према *конопац*), *Аничин* (према *Аница*), *Драгичин* (према *Драгица*) итд.

Нарочито последњи примери присвојних придева, изведени од именица на *-ица*, јасно говоре да у њима место сугласника *ц* којим се завршава основа именице, — у придеву испред наставка долази *ч* и да, према томе, и у присвојним придевима од *девојчица* и *Шарица* место основног *ц* треба да буде сугласник *ч*. Али се други један закон, закон дисимилације, посебно у првом примеру, противи таквој гласовној измени. Што се тиче благозвучности, придев *девојичин* је скоро немогућ, и ми га зато не бисмо могли препоручити. Али још мање можемо одобрити његов облик с неизмењеним сугласниквм *ц*, какав је употребљен у горњем примеру. Онај што га је употребио, свесно или потсвесно, полазно је од случајева у којима се сугласник *к* с краја основе код именица не мења у *ч*, какав случај имамо у *Васиљкин* (а не *Васиљчин*), *Загоркин* (а не *Загорчин*), *Зоркин* (а не *Зорчин*) итд. Али ова аналогија не може чинити имуним и сугласник *ц* у придевима: *девојичин* и *Шаричин*, јер у присвојних придева и од особних именица на — *ица* испред наставка *ин* (*ина*, *ино*) у нашем књижевном језику редовно стоји *ч*: *Аничин* (према *Аница*), *Даничин* (према *Даница*), *Добричин* (према *Добрица*), *Миличин* (према *Милица*), *Јовичин* (према *Јовица*), *Радојичин* (према *Радојица*) итд., па је и од *Шарица* исправно једино *Шаричин*.

За означавање да нешто припада девојчици, како смо већ рекли, не препоручујемо ни придев *девојичин*, колико ни *девојичин* (поред тога што је „граматички“ неправилан, овај други облик ни благозвучношћу није ништа бољи од првог), него сматрамо да је за означавање припадности у оваквим случајевима најбоље узети облик генитива дотичне именице. Свакако би неупоредиво боље било рећи: *Заинтересовали су ме родитељи ове девојнице*.

Друга реченица ће, међутим, што се облика самог придева тиче, бити исправна ако се у њој место *Шаричин* употреби *Шаричин*. У њој бисмо још изменили синтагму *за пар дана* (због тога што је реч *пар* туђег порекла, а овде сасвим непотребна)

синтагмом — *за неколико дана*, па би та реченица у потпуно исправном облику гласила: *У Шаричином је срцу за неколико дана* (ако се мисли на 2 до 4) — односно (ако је протекло више времена) *за неколико дана* — *избледела слика несталог порода*.

С.

2. Гацко — Гацка или Гацко — Гацкога?

Недавно су нас питали из једне установе како треба писати: Он је *из Гацка* или — Он је *из Гацкога*, јер је према нашим граматицима и једно и друго правилно, а у дневној штампи се исто могу наћи обје промјене.

Географско име *Гацко* по поријеклу је придјевска ријеч. У Рјечнику ЈАЗУ стоји: Постаје наставком *ѡскѡ* по свој прилици од *гат*, може бити да је испрва био адјектив, али се сад мијења по надежима као супстантив. У Вукову Рјечнику исто стоји: *Гацко* и човјек *из Гацка* (код *Гачанин*), али у нашим граматицима имамо и придјевску промјену; у једнима напореда са именичком, а у другима имамо само придјевску. Томо Маретић, говорећи о таквим топонимима, каже: „Има неколико топографичких имена, која су по својем постању управо придјиви средњега рода, па се склањају сад као именице, сад као придјиви...“ -- и наводи примјере за *Гацко*: *од Гацка*, право гледа *Гацку* пространоме, *на Гацку*, *из Гацка*,“ сви примјери из Вукових народних пјесама и само један примјер за придјевску промјену: *у Гацкоме*, из Вукових Пословица (Томо Маретић, Граматика и стилстика... Загреб 1931, 132). У граматици проф. Белића пише: „када имена места или премзимена постају од придева, али тако да се придевски облик још осећа, мењају се по придевској промени: *Нѡвѡ* — *у Новѡм*, *Гацкѡ* — *у Гацкѡм*, *у Грѡцкѡј*, од *Грѡцкѡ*,“ (А. Белић, Граматика српскохрватског језика за други разред средњих школа, Београд 1934, 88). То налазимо и у једном новијем удбенику проф. Белића: „За места се придеви често употребљавају у смислу назива: *Гацко*, *Грѡцка*, *Имотско* (у Правопису А. Белића имамо и *Имотски*, стр. 69; а и *Имотско*, стр. 223. Мада овај топоним и другде, у Граматици М. Стевановића, реѡимо, налазимо у овѡм облику, мислим да је данас једино исправно употребљавати *Имотски*, као именицу мушког рода,

јер се тако то мјесто зове у крају гдје се налази, а тако га налазимо и у Правопису Д. Боранића, страна 119), *Брчко*, *Бачка*, *Бањска*... у промени је отуда у *Гацикџм*, *Грџикџј*, као код одређених придева. Свугде се подразумевала првобитно каква именица која је пропуштена — као *Пиротско*, *Прокупачко* у значењу „краја“, „предела“ (А. Белић, Речи са деklinацијом, Београд 1950, 274).

М. Стевановић у својој Граматици каже да у говору и књижевном језику ово георафско име иде претезно по именичкој промјени. Насупрот примјерима таквих именица мушког рода које имају само придјевску и оних женског рода од којих једне чешће имају једну, а друге чешће другу промјену, он вели да су се овакве именице од некадашњих придјева средњег рода „својом променом изједначиле с именицама: Дошао је с *Косова*, — *Живи на Косову*, — То је било у *Гацку*. Једино још у песмама, као у примерима: Од широка поља *Косовога*, — *По Гацкоме* и около њега — оне се употребљавају и у облицима придевске промене“ (М. Стевановић, Граматика српскохрватског језика... Београд 1951, 367).

Напријед смо истакли да се срећу примјери и са придјевском промјеном, али су они у новије вријеме врло ријетки. Од њих можемо навести ове: А то ће рећи краљ Урош I потучен у боју на *Гацкоме* од војске синовљеве отице у хумску земљу (Гласник Земаљског музеја, год. II, књ. I, 17); — *Гацко Поље* — велико крашко поље у Херцеговини које је добило име по месту *Гацкоме* које је у самом пољу (Смрт Смаил-аге Ченгијића, Знање — Београд 1952, стр. 75); — у Ливну и у *Гацкоме* влада бура (Политика, децембар 1954 год.).

У стиховима је придјевска промјена именице *Гацко* дакако чешћа, иначе одавна преовлађује именичка промјена. Да наведемо неколико примјера: *С Гацка* сам трговац, говеди тргујем, ври ми притио лонад, дужан се не чујем; — Ако је ки разум и мудрос ни тај ум од *Гацка*, брате, ни (Стари писци хрватски, књ. VII, дјела Марина Држића, Загреб 1930, стр. 49 и 50); — Он је (Тешан Подруговић) био родом из *Казанца из Гацка*, па убивши некаква Турчина оде у хајдуке... (Љ. Стојановић, Живот и рад Вука Стеф. Караџића, стр. 99); — Тако

у Кључу разваљеној градини хисторичке знаменитости (у пољу Црници јужно од Гацка) има проста каменита столица... (Гласник Земаљског музеја, год. III, књ. III, 183); — Старо гробље по Гацку (Гласник Зем. музеја св. XL стр. 57); — Уз лијеvu обалу фојничке ријеке близу моста у Сливљу између Невесиња и Гацка (исто, 183); — Али је Смаил-ага сједио у Гацку у селу Липнику (Вук, Нар. пј. IV, 394); — Најмање се говор Пиве и Дробњака разликује према западу од говора Гацка и околине... по којој би се повукла граница у говору између Пиве и Гацка (ЈФ књ. XVII, 3); — И гони их Гацку и Липнику; — Када књига Гацку допалула (Вук, Нар. пј. IV, 416).

И можемо рећи да у народном језику данас постоји само једна промјена топонима Гацко, и то именичка. Тачно је да је ово географско име придјевског поријекла, али је тачно и то да се оно више и не осјећа као придјевска ријеч, него као именичка, па се, наравно, и мијења по именичкој промјени. Због тога ту и имамо само један акценат — *Гацко*, а никако *Гацкѓ*. Овај акценат немамо ни онда кад је ово име формално у служби посесивног придјева; дакле, немамо *Гацкѓ Пдље*, него *Гацко Пдље*

Како се из свега овога изложеног види, именичка је промјена ове ријечи и од раније обичнија него придјевска; у народном говору Гацка и цијеле Херцеговине једино је позната именичка промјена, па тако треба да се и употребљава; а данас га једино тако прописују и уџбеници нашег језика.

А. П.

3. *Украђена срећа*. — Овакав наслов носи један филм који се задњих дана приказивао у неким нашим биоскопима. Поред других језичких неправилности сам наслов нам показује како се мало водило бриге о исправности језика у њему.

Глагол *крѓсти* као и изведени *украсти*, иде у оне глаголе прве врсте који у инфинитиву губе *т*, *д*, али који тај сугласник чувају у презенту: *крадем*, *украдем*, као и *метем*, *пометем* од *мети* и *помести*, а, као што је познато, трпни глаголски придјев глагола овога типа образује се од презентске основе наставком *ен*, и ту не може бити никаквог јотовања, јер за то нема услова.

Према томе, трпни глаголски придјев од ових и сличних глагола нема јотован сугласник основе и гласи: *краден-а, -о, украден-а, -о*, као и *метен-а, -о, пометен-а -о*. А што се ипак у дијалектима јављају и облици са јотованим сугласником основе, објашњава се аналогјом. Према *вођен*, од *водити*, *рођен* од *родити*, *рађен* од *радити* и сл., гдје су постојали услови за јотовање, добили смо и *крађен* и *украђен*, али то не улази у књижевни језик и не би требало да се јавља ни на филмском платну, нити на плакатима.

А. П.

4. *Енглеским хемичарима успело је синтетичким путем добити нову материју* итд. —

Писано је већ више пута да у нашем језику успева онај који ради а не да му успева оно што ради. То што ради може да му пође за руком. Према томе, правилно би било речено:

Енглеским хемичарима пошло је за руком да добију нову материју, или

Енглески хемичари успели су да добију . . .

Читалац је свакако приметио да је уместо инфинитива добити употребљен обичнији облик *да добију*, у складу с тенденцијом губљења инфинитива.

5. *Тридесет победа у четрдесетдва сусрета.* —

Резултат је без сумње такав да можемо да будемо задовољни нашим играчима. Али, нажалост, не можемо да будемо задовољни језичком исправношћу у овој белешци; *четрдесетдва* не може да се напише, јер се бројеви који су сачували самосталност пишу одвојено, дакле — *четрдесет два*.

6. *На ово питање, надамо се, да ћемо моћи одговорити нашим даљим проучавањем.* —

Писац је своју реченицу могао замислити или тако да значи *Надамо се да ћемо на ово питање моћи одговорити нашим даљим проучавањем*, или *На ово питање, надамо се, моћи ћемо одговорити нашим даљим проучавањем*.

Трећи облик, са свезицом да после уметнуте реченице *надамо се*, није и не може бити добар, јер свезица *да* уметнуту

реченицу претвара у главну, па је зато свежица да потпуно излишна.

7. Он је трећи по величини град Индије и има свој посебан шарм, јер се нигде као у њему културна прошлост и модерна садашњост не уклапају тако складно и достојанствено. —

Састав у дневном листу намењен је најширем кругу читалаца, те писац мора учинити све што може да би његов састав могли разумети и читаоци с најнижим образовањем. Нарочито мора пазити да не употреби реч за коју унаперд може знати да је ти читаоци не знају. Таква је несумњиво реч *шарм*. Колико ће људи у неком забаченом селу знати шта та реч значи? Зашто се писац није потрудио да нађе српску реч за тај појам, па ма и немала осећајни тон који за писца има реч *шарм*?

Даље, писац не зна за граматичко правило да када уз придев стоји присвојна или показна заменица придев мора да се стави у одређени вид, дакле — *свој посебни*.

И најзад, да ли писац није осетио да му антитеза *културна прошлост и модерна садашњост* храмље, јер ту уствари нема антитезе?

8. *Шетајући и разбијајући главу* како да реши тај проблем, Браунову пажњу привуче једнога дана рад дизалице у луци. —

Из граматике знамо да се глаголски прилози могу односити само на субјекат. Према томе, *шетајући и разбијајући главу* може се односити само на рад дизалице. Писац то није мислио. Зато је требало да каже:

Док се Браун шетао и разбијао главу како да реши тај проблем, једног дана привуче му пажњу рад дизалице у луци.

9. Јован Скерлић (рођен 1877, умро 1914) је сложена и противуречна појава. —

Писац дугачке расправе о Скерлићу која почиње горњом реченицом није водио рачуна о правилу да енклитика не може да стоји ако непосредно пред собом нема реч на коју се акценатски наслања, другим речима, да испред ње не сме да стоји

заграда, која је одваја од претходне акцензоване речи. У овом случају ту наглашену реч створићемо простим обртањем реда речи у оном делу реченице који долази иза заграде, дакле: *J. C. (...)* сложена је и противуречна појава.

10. Узрок хроничног запаљења артерија, као и артериосклерозе, су разне инфекције прележане у току живота. —

Иста грешка као у претходном примеру, само створена запетом, која је енклитику су одвојила од речи на коју треба да се наслони. Овде је најпростије заменити енклитику пуним глаголским обликом па рећи: *Узрок хроничног запаљења артерија, као и артериосклерозе, јесу разне инфекције* итд.

11. Многе фабрике текстила ни не покушавају да добију домаће узорке.

Пред негацијом не може да стоји речца *ни*, него *и*, па је зато требало рећи: *Многе фабрике текстила и не покушавају...*

12. „Тајмс“ назива „Мутикашу“ значајним да га се приказује и последије приказивања у Единбургу. —

... *те се мора чувати* (трамвајска карта) *и показати на сваки захтјев, иначе се мора платити нову.* —

Као што се види, географско простирање једне синтаксичке неисправности може да буде врло широко: од лондонског дописника једног часописа до Дубровачке општине. Човек не зна зашто многи писци употребљавају ову конструкцију кад и у граматици (Брабец-Храсте-Живковић) лепо стоји да субјекат у оваквим случајевима постаје субјекат у номинативу. Према томе је јасно да је требало рећи: *Тајмс назива „Мутикашу“ значајним да се приказује и последије...*

... *иначе се мора платити нова* (а не нову).

13. У два рата наша је армија бдила над домовином. —

Можда нема несрећнијег глагола у нашем језику од глагола *бдети*, који добија најнемогућније облике. Пошто је у горњој реченици употребљен радни придев, навешћемо само да он гла-

си бдела. Остале облике наћи ће читалац у правописном речнику.

14. *Тамо, на селу, у њеној баштици — тешко ћете је препознати.*

У правописном речнику глаголу *препознати* дато је значење *преварити се у познавању*. Иако је већ писано да глагол *препознати* не значи оно што у немачком значи *erkennen*, ипак се и у Београду иде за тим германизмом, који нашим данашњим писцима изгледа елегантнији него права реч *познати*.

Св. П.

Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 шабака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 300 дин.; цена поједином броју је 60 дин. Претплату слаш Научној књизи (Кнез Михаилова 40/IV) на чек; рачун бр. 101-Т-297. Рукописе слаш Уређивачком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд. — Рукописи се не враћају.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 5—6

БЕОГРАД 1955

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О стручним терминологијама	133
2. М. Стевановић: Новосадски договор према одзивима на њ.	138
3. Св. Николић: Облици имена: звања, занимања, дужности и титула женских лица	148
4. М. Стевановић: О сложеницама типа „народнорепубличанац“ и поводом њих.	153
5. А. Пецо: О једном случају стављања запете	160
6. Белешке о језику и стилу у Коренима Д. Ђосића I М. С. Далевих	169
II Св. Георгијевић	179
8. Језичке поуке	186

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Народна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ
БЕОГРАД 1955

Штампа Графичко предузеће „Академија“ - Београд, Космајска ул. бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

О СТРУЧНИМ ТЕРМИНОЛОГИЈАМА

О томе је бивало говора и у нашем часопису, а о томе се говорило и приликом скорашњих расправљања о нашем заједничком српскохрватском језику и правопису. Само, чини ми се да се каткада скретало и помало у страну и нашироко и надугачко расправљало о питањима која нису у овом правцу од прворазредног значаја у данашње време, иако им се извештан значај не може одрећи.

Питања о научној терминологији код Срба и Хрвата, а затим Словенаца и Македонаца, од великог су културног значаја. То не значи да треба утврдити прво српскохрватску терминологију па је пренети или преводити на словеначки или македонски, - - то не би било ни корисно и на то Словенци и Македонци с правом не би пристали; већ то значи да стручњаци југословенских народа, и Срби, и Хрвати, и Словенци и Македонци, треба да утврде на заједничким састанцима: који су им појмови-термини потребни, затим које ће задржати у интернационалној транскрипцији, а које ће назвати нашим језицима. При решавању о овом последњем питању врло је важно како ће их изнети својим језиком. За српскохрватски ту тешкоћа нема јер је то један, по основима својим, језичким системима, исти језик. Треба само гледати да се каткада од више могућних термина или од више могућних начина за образовање речи изабере оно што најбоље одговара даном појму, да се за један појам изабере један термин. Мислим да ће се ту добри српскохрватски стручњаци брзо сложити. Ако имају добро језичко осећање и добро познавање своје струке, они ће, томе се можемо с поузданошћу надати, изабрати праву реч или, у случају потребе, и начинити добру реч. Српскохрватски језик је језик са изванредно богатом ризницом наставака за образовање речи, са изван-

редно простим принципима о образовању од детерминативних речи (придевских, глаголских, прилошких и сл.) — нових речи за нове појмове (исп. дизалица, сејалица и сл. речи за сложене справе и сл.). Треба пожелети да сами стручњаци за сваку струку изграде своју терминологију. Непрестано се код нас говори да језички стручњаци имају да прегледају део стручњачки израђен материјал и скрену пажњу на оно што није добро или што није довољно у духу језика израђено и затраже поправке тамо где је потребно. Те поправке, ако су потребне, учићиће опет сами стручњаци.

Али ја сматрам да улога језичких стручњака управо треба да претходи коначном стварању стручних терминологија, а не да се језички стручњак јави на крају као арбитар који нешто прима, а нешто одбацује. Јер стручне терминологије претстављају системе у којима једне речи-појмови одговарају једним функцијама, друге — другим. Ту је тешко дирати у поједине речи, а не реметити читаву систему. Потребно је, по моме мишљењу, да се они стручњаци који се баве коначним уређивањем терминологије извесне дисциплине — упознају са оно мало стручних начелних „операција“ које одговарају дисциплини извесне врсте. Ту језички стручњаци који дубоко и широко треба да познају начела грађења речи нашега језика — могу бити веома корисни стручњацима-терминолозима. А после ће ови последњи са познаваоцима своје струке покупити дотада употребљаване термине и предложити им, тј. својим људима по струци, извесне поправке или преправке и, напослетку, изнети пред њих и нове термине. Мислим да ће после тако урађеног посла језички стручњаци имати мало шта да примете.

Међутим данас је већ доста урађено у том правцу. Има у извесним струкама и врло лепих претходних радова који дају знатан део грађе. Ту је потребна пре завршна редакција неголи почетна, а баш се око тих терминологија води највише спорова. С друге стране, има целих научних области где је урађено врло мало или нимало. Искрсавају све нови проналасци, нарочито у техници, где је често за један предмет потребна која хиљада назива (недавно сам видео да би само за аутомобил, његове делове и њихове функције, било потребно неколико стотина назива). А сваки назив претставља засебан појам или често за-

себан предмет који се обично и засебно израђује. Ту је термин потребан. Као што је познато, наши људи који се тим машинама служе узимају привремено туђе називе. Међутим тако се не сме оставити и свугде где други народи имају своје, не опште, интернационалне називе, ту морамо имати и ми своје. И ту су стручњаци позвани да помогну нашој култури. Ту је потребно дати целу терминологију од почетка до краја. Ето ту, у почетној фази рада, језички стручњаци могу, заједнички са другим стручњацима, израдити у најглавнијим потезима начела терминологије дане струке, водећи увек строго рачуна о статичкој и динамичкој страни потребних појмова, о стањима, функцијама и засебним предметима са извесним особинама или извесног изгледа.

Свугде, градећи терминологију, наши стручњаци морају имати на уму да граде нашу културу, да је граде за цео народ и да је морају тако саградити да се може што лакше савладати. Познато је какав хаос влада у нашим струкама у том правцу! Али ако је тај хаос био разумљив до нашег ослобођења и уједињења, када се настојало да и терминологија буде у свакој нашој покрајини друкчија, да не би било узајамности међу њима, сада би био злочин продужити ту непријатељску традицију према добру наших народа. Данас је први задатак наше културе да стане томе на пут. Стручњаци су позвани, на првом месту, да и ту изврше ослобођење и уједињење које је већ извршено на бојном пољу где их је било много теже извојевати. Ја мислим да је то један од првих и највећих националних задатака наших стручњака. Да је њихово остварење везано и са пуном одговорношћу стручњака пред свим нашим народима, о томе не треба ни говорити.

Зато ја сматрам да не би требало да се изда и једна терминологија код Срба и Хрвата која не би била српскохрватска, коју не би примили подједнако и српски и хрватски стручњаци као заједничку. Ја знам да неки стручњаци имају већ готове терминологије, које су често спремали десетинама година, да многе установе спремају такође терминологије извесних дисциплина. Те терминологије, ако нису прошле кроз стручњачку српскохрватску заједничку обраду и нису одобрене од обојих стручњака, могу бити само грађа за коначну српскохрватску

стручну терминологију. Може се десити да једна српскохрватска терминологија, због познатих особина колективног рада, и не буде одмах у свему савршена, и поред најбољих настојања наших стручњака, — она ће се ипак искупљивати тиме што ће бити јединствена за све Србе и Хрвате. А глечање и поправљање, када је једном терминологија створена, може доћи и накнадно.

Исто је тако потребно да у тој заједничкој терминологији учествују и Словенци и Македонци, прво зато што они могу, полазећи од својих језика, допринети да она буде савршенија, а затим и зато што ће тиме лакше доћи и до својих терминологија које треба да су засноване на сличним принципима као и српскохрватска терминологија, тј. да извесни интернационални термини остану, а други да буду исказани на сличан начин као у српскохрватском. То је потребно ради јединства и узајамности наше, југословенске културе. Јер ако стручне терминологије свих наших народа буду лако разумљиве претставницима наше целокупне културе, тада ће за наше образоване људе или оне који се образују бити лако да се служе и словеначким и македонским стручним књигама и, обратно, Македонци и Словенци — српскохрватским. Ово ће разумети свако ко зна колико узајамности словенских култура смета што су тако неједнаке стручне терминологије код различних словенских народа. Разлике међу њиховим језицима не би биле ни најмања сметња њиховој културној узајамности да те разлике у стручним називима нема у тако знатним размерима.

*

Један од добрих резултата споразумевања у Новом Саду треба да буде оживљавање рада наших стручњака у овом правцу. И потребе нашег узајамног разумевања, и потребе уздизања наше културе и, најзад, свакидашње потребе нашег живота траже од нас да што пре прионемо овоме послу. Наше научне и стручне установе треба овај покрет да што јаче и свестраније помогну. Јер материјала за то има довољно у свима већим центрима нашим, где се у вишим и нижим школама износе пред омладину различни предмети, где је тако добро позната огромна разлика у терминологији књига из различних центара и где

све вапије за што бржим и одлучнијим корацима да се ова невоља што пре уклони.

Педесетих година прошлога века осећала се потреба за оваквим речницима када су се прве више стручне школе стварале; и отпочели су се, на брзу руку, састављати т.зв. називо-словни речници које је Друштво српске словесности требало да благослови. Вук Караџић дојурио је из Беча и омео с правом тај посао који је ишао ка дефинитивном озакоњењу језичких накарада које су предлагали људи који наш народни језик ни с лексичке стране ни с морфолошке нису познавали. Сада, после сто година, ситуација је сасвим друга. Књижевни језик суверено влада духом наших стручњака. Досадашња богата претходна грађа омогућава већ успешан рад у том правцу у многим струкама. Велика стручна литература расправила је многе проблеме који су у вези са стручном терминологијом. Потребна је сада само чврста воља наших стручњака да се велики културни посао сврши, посао који ће, на првом месту, користити њима самим. Како се са различних страна чује, може се рећи да је ово уверење сазрело на многим местима наше земље у круговима наших стручњака где се добро и правилно мисли о нашој култури. Зато је оправдана нада да и овај високи задатак неће још дуго чекати на своје пуно остварење.

А. Б.

НОВОСАДСКИ ДОГОВОР ПРЕМА ОДЗИВИМА НА Њ

Интересовање јавности: књижевника, новинара, просветних и других јавних радника, студентске омладине, и грађана уопште — за питања књижевног језика и правописа, о којима је Летопис Матице српске у 1953 и 1954 год. водио анкету — порасло је тек после Новосадског договора српских и хрватских лингвиста и књижевника о овим питањима. И то је сасвим разумљиво. Анкету су пратили само читаоци Летописа. А, можда, не ни они сви. Пред крај анкете су и други неки листови овим проблемима посветили нешто више пажње и истакли њихову важност. Широка јавност је, међутим, с њима, и то више с дискусијом о њима него с њиховом суштином, упозната за време самог састанка у Новом Саду.

Дописници најчитанијих дневних листова су, својим дописима, пратили ток дискусије. И читаоци тих листова, наша културна јавност у целини, одмах је показала врло много интересовања за ова питања, нарочито када су, после Новосадског договора, дневна штампа и поједини књижевни и језички часописи почели доносити закључке са овога договора и давати њихову интерпретацију.¹⁾ То се могло запазити особито на пре-

¹⁾ Не рачунајући извештаје које се у току дискусије (од 8—10 дец. 1954) дописници појединих листова слали својим редакцијама, као ни објављивање само закључака, уколико нису давана и њихова тумачења, — о Новосадском договору су, колико нам је засад познато, писали београдски листови: *Борба* 26 XII 1954, 23 I и 2 III 1955; *Политика* 16 и 26 XII 1954, 13 и 16 I 1955; *Република* 4 и 18 I 1955, *Народна армија*; загребачки илустровани лист *Vjesnik u srijedu* 15 XII 1954; *Globus* 18 XII 1954; *Vjesnik* 19 XII 1954 и 1 I 1955; *Narodni list* 19 XII 1954 и 1 и 2 I 1955; сарајевско *Ослобођење* 14 XII 1954 и 30 I 1955; *Omladinska riječ* 17 XII 1954; *Naši dani* 15 I 1955 и 15 III 1955; сплитска *Slobodna Dalmacija* 18 I 1955; затим београдски књижевни часопис *Савременик* бр. 1 за 1955, језички часопис *Наш језик* књ. VI, св. 3—4, 1954 (два прилога) и загребачки *Jezik* 3, 1955. А о Новосадском договору и његову значају писали су и македонски и словеначки листови.

давањима и дискусијама које су у главним културним центрима нашим после Договора вођене у удружењима књижевника и новинара, у стручним друштвима за језик и књижевност, међу студентима појединих факултета и другде. А поред овог живог интереса, ту се још могла запазити и склоност појединаца к произвољном тумачењу неких закључака Новосадског договора. Без таквих тумачења нису ни сви објављени прикази овог Договора, каткад чак ни они што су их писали сами учесници на њему. Пада у очи да и ови понегде мешају појединачна мишљења о овоме или ономе проблему са мишљењем већине и са оним што је на Договору прихваћено као заједничко гледиште свих учесника. И зато су добродошли стенограми дискусије који су објављени у јануарској свесци Летописа Матице српске за 1955 г. Читајући те стенограме не само да свако може видети о којим се питањима у анкети и на Договору расправљало него ће из њих лако упознати и свако појединачно мишљење о решењу тих питања и осетити дух који је на Договору владао и довео до једнодушних закључака, које је поред учесника накнадно потписао велики број књижевника и јавних радника из Београда и Загреба.

Ови стенограми су изузетно драгоцени за правилно тумачење тих закључака, јер су они, иако сасвим јасни, како рекох, нарочито у приватним разговорима и дискусијама, гдекад добијали произвољан смисао, сасвим супротан ономе што је од свих учесника једногласно усвојено и у Закључцима недвосмислено формулисано. Ја зато сматрам да се, поводом објављених стенограма дискусије, овде потребно осврнути на Новосадски договор гледан и кроз одзиве на њ.

Најшира наша јавност овај Договор и на њему донете закључке правилно је схватила, позитивно оценила и поздравила. Са више страна се само изражава жеља да се што пре приступи њихову остварењу. И ово је свакако сигуран доказ да су учесници Договора целом проблему пришли не искључиво са стручне и научне стране, које, наравно, ни у једном детаљу нису биле занемарене, нити ће при даљем његову реша-

вању бити занемариване — него и да су стално имали на уму културни и друштвено-политички значај правилног решења ових питања. Појединци су, међутим, с једне стране, чинили приговоре да је недостатак Новосадског договора у томе што учесници на њему нису били револуционарнији, што су, управо, били несмели и недорасли за крупније подухвате — за постављање чврстог захтева да се уведе употреба само једне азбуке (латинице), а само један изговор (екавски) прогласи за књижевни како би се уклонили сви елементи разлика из књижевног језика Срба и Хрвата. С друге стране су се, обрнуто, чуле речи страховања да се овом акцијом на уклањању разлика не обухвате и ова два питања, да се, тј., не тражи усвајање само латинске азбуке и само екавског књижевног изговора.

Приказујући Новосадски договор, између осталог и у своме напису објављеном на овоме месту, у непосредно претходној свесци нашег часописа, ми смо, мислим, дали јасно образложење зашто су учесници Договора сматрали да је потребно истаћи пуну равноправност обеју азбука и оба књижевна изговора, па нема потребе да то овде још једанпут понављамо. Ми се само питамо откуда сада, и поред јасно истакнуте равноправности ћирилице и латинице, бојазан да ће ћирилица бити „жртвована“. Ја ово не бих хтео да називам другим именом него некаквом националном преосетљивошћу тих, на срећу, врло ретких појединаца из српске средине. А још више нас изненађује чињеница што се, на другој страни, тј. у хрватској средини, опет нашао понеки појединац који се плаши да тражење и даље равноправности за екавски и ијекавски изговор (која је стара више од једног века) може „служити за пропаганду екавског изговора на досадашњем ијекавском подручју“. Ово нас више изненађује — кажем зато што је она прва бојазан изражена као с неким полуснебивањем, само у разговору, а ова друга је на једноме месту и писмено изнесена (в. Летопис за јануар 1955, стр. 124).

Нико, наравно, не може спорити да раније није било покушаја да се мноштва наметне, и можда се може рећи да се пре ијекавски књижевни изговор мање ширио у екавској средини него екавски у ијекавској, али се сада, после ослобођења наших

народа — то сви добро знају — у екавској средини, у Београду и новинарски чланци и прилози у књижевним и научним часописима, па и цела поједина књижевна дела у великом броју штампају у ијекавском изговору. То је за нас, дакако, потпуно разумљиво и потпуно нормално. Ми сматрамо да је исто тако нормално да се и у Загребу и у било којем другом нашем центру с ијекавским изговором штампају ствари екавским наречјем, наравно уколико су њим написане и уколико то њихови аутори желе. Зато су, управо, на Договору у Новом Саду и истакнути као неоправдани и штетни захтеви неких редакција (из Сарајева, рецимо, са Цетиња или било одакле) да се поједини прилози са екавског пренесе на ијекавски изговор (в. стенограме Договора у Летопису за јануар 1955, стр. 47, 98 и другде, и 8 тачку самих Закључака Договора). Ми са сигурношћу можемо рећи да дух Новосадскога договора и оно што је коначно на њему дошло до изражаја искључују свако наметање и сваку „пропаганду“, а јасно истичу тражење најбољих решења, споразум и потпуну равноправност, па и равноправност двеју азбука и двају књижевних изговора. А равноправност, сигурно, не допушта захтевање од појединаца да се, када је реч о екавском и ијекавском изговору, „прилагођавају“ средини, како је то у објашњењу закључака Новосадског договора и по неко од његових учесника протумачио. Ми под равноправношћу подразумевамо право сваког појединца да говори и пише оним књижевним наречјем које му је ближе, односно које у датој прилици сам жели да узме, да „сватко по слободној вољи може писати екавским или ијекавским“ а да му то (како рече М. Храсте у Народном листу од 19 XII 1954) „нитко и нигдје и никада не смије запречавати“. Учесници Новосадског договора нису имали на уму никакву поделу интересних сфера (њу тамо нико није ни споменуо), нити поделу нашег језика на некаква подручја, него су мислили на право сваког грађанина који се служи српскохрватским језиком да пише оним књижевним наречјем и оном од двеју наших азбука коју сам одабере.

Захтев за „прилагођавањем“ средини можда би још коме могао изгледати и оправдан када је у питању наставник, учитељ или професор, с изговором који је друкчији од матерњег изго-

вора деце у школи где предаје. Тако, сигурно, мисле они који држе да га деца, ако свој изговор не подеси према њиховом, неће разумети. То је мишљење, ваљда, преовладало и на Скупштини Хрватског филолошког друштва, на којој је, према извештају у његову стручном гласилу о раду те скупштине, постављен захтев да се сви наставници служе у настави правилним књижевним језиком ијекавског изговора без обзира из којег краја потјечу“ (в. Језик бр. 3, 1955, стр. 96). Ми такво гледиште не бисмо могли прихватити, јер деца лако разумеју и онај „друкчији“ изговор. А она га у школи морају упознати и врло брзо га упознају, па било какав изговор имали њихови наставници, јер су и чланци у читанкама, а поготову у њиховој лектури, и од екавских и од ијекавских писаца и у хрватској и у српским школама. Ја не знам да ли „пропис школских власти“ налаже да и наставници екавци у ијекавским школама морају говорити ијекавски, како то на означеном месту каже Љ. Ј., али се с њим никако не бих могао сложити да то захтева „и правилно схватање новосадских закључака о језику и правопису“, као што ти закључци никако не обавезују појединца да се прилагођава „средини у којој делује“, како Ј. изричито тврди. Не само да то није прихваћено као гледиште већине учесника на Договору, него, колико се ја сећам, о овоме прилагођавању наставника средини школе у којој служи није гогорио нико од учесника. То ни у стенограмима дискусије ја нисам могао пронаћи. Нама би, осим тога, било врло чудно када би неко у Србији, рецимо, захтевао од наставника из Црне Горе, из Босне и Херцеговине, или из Хрватске (а њих овде има из свих крајева) да се „прилагоде средини“ и да говоре екавски. И није нам познато да је овде икада такав захтев постављан. Ми, додуше, нисмо знали ни да се поставља екавцима у ијекавским крајевима, а иначе бисмо у Новом Саду говорили и противу тога, као што смо говорили противу захтева за ијекавизирањем екавских текстова.

Када је реч о прилагођавању уопште, хтео бих да и овде о њему кажем своје схватање, друкчије од онога које је изнео Љ. Јонке у своме приказу Новосадског договора у наведеном броју Језика (на стр. 69). На Договору је од већине учесника као

негативно оцењено, а у 8-ој тачки Закључака изричито истакнуто да „треба спречити штетну појаву „превођења“ текстова и поштовати оригиналне текстове писаца“. Ово, истина и Јонке сасвим тачно преноси, али додаје своје објашњење према коме се само „дјело умјетника ствараоца не смије преудешавати превођењем“. По њему, међутим, „према колективном праву народа да добива књигу и штампу уопће на најприступачнији начин“, „писац, који није умјетник стваралац, треба да се прилагоди средини у којој дјелује“.

Ово своје мишљење Јонке је изнео и на Договору у Новоме Саду (в. Летопис Матице српске, књ. 375, св. 1, стр. 104 и 105). С њиме се у овоме могао когод и сложити. Али други учесници такво гледиште у говорима својим нису онде износили, а сви су прихватили формулацију која је дата у 8-ој тачки Закључака, у прилог које се претходно на састанку говорило. Ми, истина, Закључке ни у овоме не сматрамо никаквим законом. Они су само поставили захтеве да се убудуће ради оно што ће допринети природном развоју нашег књижевног језика у правцу његове све веће јединствености. А поједине тачке његове треба тек остварити. Што се баш ове, тач. 8 тиче, — њу би требало тек да прихвате удружења књижевника, новинара и преводилаца у свим нашим републикама са српскохрватским језиком као матерњим. И то уз сагласност тела која руководе просвећивањем народа.

Потреба да народ добива књигу и штампу у што приступачнијем облику, о чему Љ. Ј. говори, заиста је чинилац о коме треба водити рачуна. Али зар баш ради просвећивања народа не треба ићи за тим да наше целокупно културно благо постане општа својина свих наших народа, зар, између осталог, не треба учинити напоре да и радни људи у Србији без тешкоћа читају дела хрватских писаца у облику у коме су створена и, обрнуто, они у Хрватској, исто тако, дела српских писаца. Смисао Новосадског договора и јесте у томе да се уклањају разлике. А то је могуће само ако једни упознају оно што је друкчије код других. Осим тога, када дела уметника стваралаца треба да се савлађују у неприлагођеном облику, зашто да и оно што пишу књижевници који нису уметници ствараоци прилагођа-

вамо средини? Мени се чини да писце и не можемо овако делити на уметнике ствараоце и оне који то нису. А и када то бисмо могли, шта би се тиме добило? Јер је у сваком случају пре потребно да свим нашим читаоцима дајемо књигу првих него других. А ту књигу — сви се слажемо — не треба прилагођавати.

Или, узмимо, например, популаризаторе науке, па научнике уопште, затим поједине стручњаке или политичке људе пре свих других. Мене занима шта присталице прилагођавања текстова мисле о томе да ли дела, расправе и чланке, говоре и изјаве ових треба прилагођавати средини. По моме мишљењу би чак врло чудно било ако бисмо почели да тако преиначујемо написе било кога од ових писаца, мада ни једне од њих не можемо убрајати у уметнике ствараоце. Београдска Борба је пре неки дан објавила мишљење управо друга Љ. Јонкеа о Новосадском договору без икаква „прилагођавања“ његова написа београдској средини. Ја сам потпуно сигуран да су га сви Београђани који су га прочитали лепо разумели. И верујем да се нико није питао зашто Јонкеов стил није „београдизиран“, иако ни он не спада у уметнике ствараоце. По нашем би мишљењу очевидно било потребно да надлежни за решење овог проблема што пре приступе његову окончању, као што се већ увелико ради на прикупљању грађе за речник књижевног српскохрватског језика и као што је именовањем чланова комисије већ учињен први корак на изради јединственог правописа, која је у дискусији и у закључцима Новосадског договора истакнута као једна од најжитнијих културних и друштвених потреба (в. тач. 7 Закључака). Чињеница што су наша три универзитета (Београдски, Загребачки и Сарајевски), две академије (Југославенска академија знаности и умјетности и Српска академија наука) и две Матице (Матица српска и Матица хрватска) за своје претставнике одредиле већином оне стручњаке који су, било у анкети Летописа било на Новосадском договору, или и у једној и у другој прилици, стално истицали потребу уједначења правописа и који су показали своју готовост да се тога задатка прихвате и изразили веру у његово успешно извршење, — јесте доказ да наше највише културне и научне установе увиђају велики значај овога подухвата.

На састанку у Новом Саду је истакнуто да и поред свих осетљивости, којих има и на једној и на другој страни, уз добру вољу и обострану готовост на споразум, који су овде показани, неће бити тешко да се оно неколико различних начина писања уклони из правописа Хрвата и Срба. У дискусији је, истина, по неко наглашавао да би се од уобичајеног начина писања у једноме случају лакше, а у другоме теже могао одвићи. Као пример за ово је навођено писање футура и принцип слободне или граматичке интерпункције (в. свеску Летописа са стенограмима, стр. 57), па је поводом тога, ваљда, на једноме месту у приказу Новосадског договора претстављено као да је „било изрично речено да би се у нови правопис могло преузети Боранићево писање футура *писат ћу*, а Белићево начело писања *зареза*“. Као одговор онима што су у својим прилозима анкети тражили да се засад одложи изједначење правописа правдајући то потребом заштите права појединих народа на несметано развијање националне културе, и ја сам у својој речи на Договору рекао да „не знам како би се могло сматрати ометањем Срба да развијају сопствену културу ако би се тражило, рецимо, да и они као Хрвати д пишу неизмењено испред с“ и да „не разумем каква би то штета била за хрватску културу када би и Хрвати почели да пишу *нећу* (као једну реч)“ (в. стенограм на стр. 50 и 51 Летописа за јануар 1955). Али је све ово нешто сасвим друго, а не неко привремено примање обавеза да у нов правопис треба узети овај српски, а онај хрватски начин писања. На Договору се, додуше, чуло и мишљење (ово је, како се сам сећам и како сам то утврдио из стенограма, тражио један од учесника) да би још ту било потребно утврдити неки кључ у решавању ових питања који би био обавезан за будућу правописну комисију, али је већина учесника сматрала да се то онде не би могло учинити ни зато што учесници, иако научни, књижевни и јавни радници који овај проблем добро познају, нису (изузимајући претставнике преводилаца Србије и Хрватске) били ни од кога делегирани него појединачно на састанак позвани. Као једину обавезу Договор је препоручио само искључивање сваке тежње за наметањем појединачних мишљења. А остављено је да стручна комисија, руководећи

се научним принципима и имајући на уму и практичну примену правописа, споразумно нађе најбоље решење за сваки поједини случај разлике у писању.

И у питању назива нашег језика неки оцењивачи Новосадског договора помешали су поједначена мишљења и гледиште већине. Зато се и десило да се друга тачка Закључака, у којој се говори да је у називу нашег језика у службеној употреби увек нужно истаћи оба његова саставна дела, тумачи као остављање потпуне слободе да се по избору употребљавају термини српскохрватски (односно хрватскосрпски), српско-хрватски (односно хрватско-српски) и хрватски или српски (односно српски или хрватски). Међутим свега неколика учесника на састанку су изразила мишљење да и сви досадашњи називи нашег језика могу остати у непосредној употреби без икакве штете по његово јединство. А велики број учесника се изјаснио за уједначени термин *српско-хрватски*, односно *хрватско-српски* језик као најисправнији. Поред тога што је више учесника говорило у прилог овог назива, доказ за ово је и чињеница што је неупоредиво већи број учесника у дискусији стално употребљавао овај термин (у то ће се уверити свако ко прелиста стенограме дискусије) и што му је скуп учесника као целина дао преимућство над осталим називима уносећи баш њега у Закључке Договора (в. тач. 5 и 8). Па и поред тога, из разлога који смо истакли у непосредно претходном ставу, учесници Договора нису хтели присвојити себи право да узму улогу тела које ће о овоме и дефинитивно одлучити, него је по предлогу једног учесника (в. стр. 93 и 94 Летописа са стенограмима), ако и прећутно, прихваћено као најсрећније решење да комисија стручњака при изради правописа донесе одлуку и о томе који је од више постојећих назива нашег језика најадекватнији. А пошто ће, опет према Закључцима (тач. 7), правопис у целини (што значи и свака појединост у њему) бити дат на широку дискусију, — то је свакако најумесније да и уједначени службени назив нашег језика, на тај начин, добије санкцију широке јавности.

У бројним написима о њему Новосадски договор је оцењен као значајан прилог уклањању вештачких разлика из за-

једничког књижевног језика и правописа Срба и Хрвата и као крупан догађај у културном животу наших народа. У свега два од њих, бар од оних који су нама дошли до руку, учесницима се замера на отсуству смелости у доношењу одлука. А и у многим другим је истакнуто оно што на почетку Договора није било у складу с општом атмосфером поверења, које је у току дискусије стално расло и довело до потпуне једнодушности у тежњама за остварењем циља ради којег је и био припремљен састанак у Новом Саду. То се лепо види и из објављених стенограма дискусије, којима је Летопис Матице српске успешно окончао плодну дискусију која се, из броја у број, годину и по дана у њему водила о врло важном проблему иако незнатних разлика у књижевном језику Срба и Хрвата. На овим стенограмима је лако проверити колико су у освртима на Новосадски договор расправљање појединих питања и текст закључака верно тумачени. И они су, можда, једина потпуно верна слика Новосадског договора (Што су појединци из својих говора испустили, а понекад и преиначили, по неку мисао која није наилазила на одобравање већине учесника, ниуколико не мења оно што је позитивно казано и утврђено на Договору). Јер су учесници, како смо већ рекли, појединачна мишљења гдекад могли претставити као гледиште већине, а могли су чак и оно што је изношено у приватном разговору за трајања одмора између радних састанака, у време обеда за столом, или у шетњи на улици, помешати са излагањима у дискусији. Непотпуност стенограма је једино у томе што нису обухватили дискусију поводом примања закључака. Али се тиме не губи богзнашта, јер се тада дискутовало само о стилизацији појединих тачака. А заједничко гледиште о суштини онога што је дато у Закључцима изграђено је пре него је одређена комисија и приступила њихову састављању.

М. Стевановић

ОБЛИЦИ ИМЕНА: ЗВАЊА, ЗАНИМАЊА, ДУЖНОСТИ И ТИТУЛА ЖЕНСКИХ ЛИЦА

Особина је нашег језика да разлику у полу живих бића обележава посебним граматичким облицима њихових имена. С тим у вези развио се у језику читав један систем обличког диференцирања ове две категорије код живих бића. Створен је низ семантичких корелатива у којима се женски род обележава посебним продуктивним наставцима за грађење речи. Тако имамо речи—парове типа: *старац* — *старица*, *трговац* — *трговка* или *трговкиња*, *болесник* — *болесница*, *пастир* — *пастирка* или *пастирица*, *кројач* — *кројачица*, *секретар* — *секретарица* или *секретарка*, *говедар* — *говедарица* или *говедарка*, *богаташ* — *богаташица* и сл.; *вук* — *вучица*, *голуб* — *голубица*, *зец* — *зечица* и сл. При томе се, најчешће, имена лица и животиња женског пола изводе од одговарајућих облика мушкога рода.

Међутим, наведени систем обличког диференцирања природног рода није баш сасвим доследно спроведен код свих имена живих бића. Има доста отступања, и то у различитим правцима. У врло много случајева жива бића и мушког и женског пола обележавају се једним истим граматичким обликом, једном истом именицом (уп. Граматика српскохрватског језика за више разреде од М. Стевановића, стр. 82—86).

Ова отступања од обличког диференцирања природног пола код живих бића нарочито су честа и карактеристична код именица које означавају поједине титуле, звања, занимања и дужности. На њима ћемо се овде и задржати и покушати да их објаснимо.

У последње време све се више шири пракса неизражавања природног рода посебним граматичким облицима у наведеним категоријама именица. Данас се све чешће говори и пише: *другарица благајник*; *другарица секретар*; *доктор Јелица Петровић*, *дечји лекар*; *другарица Н. Н.*, *асистент универзи-*

тета; другарица Н. Н., управник дечјег дома и сл. Само у једном броју једног нашег дневног листа читамо:... амерички амбасадор госпођа Клер Луис...; доктор Олга Милошевић, генерални секретар Црвеног крста Југославије; Вера Липовишчак, руководилац здравствено-социјалне службе; писац сценарија Сида Марјановић; референт магистар Радмила Аврамов. Оваквих примера може се срести безброј на свакој страници у нашој штампи и публикацијама, а исто тако овакви примери чују се на сваком кораку у говорном језику.

Наведени примери из говора и писане речи намећу нам питање: зашто се у свим тим случајевима не употребљавају одговарајући женски облици (*благајница, секретарица, докторка или докторица, дечја лекарка, асистенткиња, управница*) када већ постоје у језику, или, ако не постоје, зашто их језик не створи по угледу на постојеће женске облике других занимања, звања, дужности и титула? Како да се објасни и разуме та тежња ка елиминисању женских облика у овим категоријама именица и како да се разуме и објасни њихово замењивање облицима граматичког мушког рода? Нема ли ту, можда, чега назадног, нечега што би се могло схватити или осетити као омаловажавање жена? Јер у II годишту предратне серије Нашег језика (свеска 7, стр. 202—204) објављен је чак и један чланак под насловом „ГОСПОЂА ПРОФЕСОР“ у коме писац за примере типа *гђа професор, Мара Поповић или Вера Поповић, суплент* и њима сличне — каже: „То је атентат на наш језик“. И, даље: „Читао сам чак једном да се господин, рецимо Милан Павловић, инжињер, венчао са суплентом гђицом Милком Ратковић; дакле, инжињер се оженио са суплентом. Чудо, мушки узео мушкога! Шта је то?.. код „госпођа професор“ двије су погрешке: прво што се именица „професор“ употребљава за женско биће, друго, што се уз именицу мушког рода ставља атрибут (апозиција) женског рода“. Дакле, има гласова и мишљења који ову употребу мушких облика и за обележавање лица женског пола сматрају грешком и неправилношћу. А да ли је то тако, да ли има основа за ово и слична мишљења?

Најпре да видимо шта нам показује сам језик, његов садашњи систем и пракса у тој области? Савремена језичка пракса је ту подељена. Она није изразито ни на једној ни на

другој страни. Када је реч о домаћим речима и занимањима која су женама била приступачна од раније, пре њихова потпуног и стварног изједначења у правима и дужностима с мушкарцима, онда обично имамо изграђене засебне речи, засебне облике за мушка и засебне облике за женска лица. Говори се, али и ту не сасвим доследно и у свима случајевима у говору: *учитељица, радница, помоћница* (овде, например, само *кућна помоћница*, не *кућни помоћник*, за жену која за плату помаже у кући) и сл. Али, ако је реч о неком новом звању, занимању, дужности или титули, које раније жене нису имале или нису вршиле у друштву, ту онда настаје колебање. Како, например, рећи за жену која врши неку војну дужност: *она је официр*, или: *она је официрка*? Како рећи: *другарица капетан* или: *другарица капетаница*; *Јованка С. инжењер хемије* или: *Јованка С... инжењерка хемије* и сл.?

Покушајмо да анализирамо ове изразе са свих страна. Прво, ако би и могло бити речи о било каквој нијанси омаловажавања, онда се оно пре може осетити у другим изразима (*официрка, капетаница*) него у првима. Затим, са гледишта конкретности, први изрази (*официр, другарица капетан*), додуше, мало су апстрактнији и симболичнији, али у исто време и баш тиме и ауторитативнији и сугестивнији. Други изрази (*официрка, капетаница, инжењерка*) су, истина, конкретнији, јер обележавају и природни род лица. Али, та нам конкретност у овом случају и није баш неопходна, јер је припадност женског пола већ обележена и изражена другим речима у датим реченицама и синтагмама (*она, другарица, Јованка*) које у овим случајевима преузимају функцију обележавања природног пола када је и ако је то потребно. Поред тога, називи *официрка, капетаница* и сл. значе још и нешто друго — официрову, капетанову жену (супругу). И тако је у већини случајева (уп. *министарка* — министрова жена, *косачица* — машина која сама коси и сл.).

Све нам ово показује да је читав овај проблем женских облика у поменутиим категоријама именица једно сасвим ново и савремено питање. Донела га је нова животна стварност, садашњи услови и облици друштвеног живота у нашој земљи, и зато га треба свестрано, и са тога становишта анализирати и

објаснити. Граматика и граматички облици нису нешто вечно и непроменљиво у језику; њих ствара и мења живот, па њихово догматичко примењивање у овом случају пре би штетило него доприносило разумевању и решењу овог проблема. Овде се управо и ради пре о разумевању и схватању језичког процеса и његовог кретања, а не о конкретном решавању правилности или неправилности употребе и грађења посебних граматичких облика за обележавање женских лица вршилаца појединих звања, дужности и занимања или носилаца појединих титула. У читавом овом проблему изгледа да је дошло до извесне врсте сукоба између захтева савременог друштвеног живота и језичке, управо граматичке традиције. Тако увек и бива. Живот намеће и поставља језику извесне захтеве, језик животу удовољава својим расположивим средствима.

Чињеница је да данас жене у све већем броју обављају и оне дужности које су раније биле приступачне само мушкарцима. Ако је то тако, ако жена данас обавља неку дужност или занимање, има неко звање или титулу равноправно и једнако као и мушкарац, онда она то има да обавља и врши исто као и мушкарци. Узмимо, на пример, данас положај или дужност народног посланика. У погледу друштвене функције, у погледу њеног испуњавања — нема никакве разлике између мушкараца и жене. Пол личности која врши ту дужност не игра никакву битну улогу. Отуда излази јасно да ако на ту ствар гледамо са друштвеног становишта, ако звање, дужност, занимање или титулу посматрамо само као социјалне категорије, није нам ни потребно, нити имамо каквих разлога да за жену — посланика стварамо другу, засебну реч него за посланика — мушкараца. Баш би круто придржавање досадашњих норми и стварање посебних граматичких „женских“ облика за сваку функцију коју данас жене врше у друштву било нешто насилно, нешто противно животу и друштвеном положају жене. Јер реч, назив, име — не везује се за неку споредну црту личности која врши неку функцију, већ за вршење саме функције. У оваквом светлу, у друштвеној перспективи овог проблема — нису нам ни потребни посебни облици за обележавање природног рода у категоријама именица о којима је овде реч. Питање

посебног облика за жену — посланика, жену — официера, жену — професора и сл. настаје једино из формалних језичких разлога, из неоправдане и необразложене пуристичке навике да се употребљавају одговарајући облици граматичког рода у свима категоријама живих бића. Поред тога што овај принцип није доследно спроведен ни у другим категоријама живих бића — овде, када је реч о људским занимањима, звањима, титулама и дужностима, — питање природног пола, па и његово обележавање одговарајућим облицима граматичког рода, нема никакве везе са суштином ствари, са лицима као њиховим носиоцима и вршиоцима, баш као ни друге физичке особине тих лица. Исто онако као што не обележавамо посебним граматичким облицима, например, старост, узраст и друге физичке особине лица, не морамо обележавати ни њихов пол.

На крају, да истакнемо једну чињеницу која поткрепљује изнесену претпоставку о развојној тенденцији савременог језика ка елеминисању обличког диференцирања пола у поменути категоријама именица и преношењу овога разликовања на друге диференцијалне моменте (веза у реченици, друге речи, атрибути и сл.). То је чињеница што за изванредан, и не баш тако мали број звања, дужности и занимања које жене већ доста дуго и у великом броју врше, још нису створени у језику посебни граматички облици. Досада се још нису појавили „женски“ корелативи за такве титуле, звања, занимања и дужности као што су, например: *филолог, психолог, агроном, доктор наука, магистер фармације, академик; борац, посланик, руководилац, писац, преводац* итд.

Изложена објашњења и чињенице наводе нас на закључак да се на данашњој фази развитка нашег језика, код именица које значе извесну класификацију јединки, све више испољава тенденција ка истицању саме друштвене функције коју дато лице врши. Стога и имамо све више употребу једног истог граматичког облика и за мушка и за женска лица која ту функцију врше. А ако је пак потребно и кад је потребно да се обележи и пол, онда се то чини не посебним граматичким обликом, већ неким другим, за то погодним језичким средствима.

Св. Николић

О СЛОЖЕНИЦАМА ТИПА „НАРОДНОРЕПУБЛИКАНАЦ“ И ПОВОДОМ ЊИХ

За време трајања последње кризе француске владе наши дневни листови, који су, како је и разумљиво, живо пратили напоре око образовања нове владе, између осталих често су спомињали француску политичку странку народних републиканаца, која по својој јачини и, нарочито, по своме положају у односу на остале странке некако заузима централно место у данашњем политичком животу своје земље. Али макар колико нас и та криза и њен завршетак, као и друга важнија збивања у свету, политички интересовали, — ми, наравно, не узимамо да с те стране говоримо о народним републиканцима, него нам је привукла пажњу сложеница „народнорепубликанац“ и остали термини који се код нас употребљавају као називи за присталице поменуте политичке странке у Француској. И хтели смо нешто рећи о тим терминима.

Странка о којој је овде реч у нашој дневној штампи се зове: и *народнорепубликанска* и *народно-републиканска* и *народно републиканска*, а за означавање припадништва тој странци употребљавају се придеви: *народно републикански*, *народно-републикански* и *народнорепубликански* (присталица, рецимо, или претставник, или првак, или тако што), а присталице странке су: и *народни републиканци* и *народно-републиканци* и *народнорепубликанци*. Истина је да једни листови узимају један, а други — други, односно трећи начин писања. И то је донекле разумљиво. Али и у једном истом листу, каткад и у истом чланку, срећемо називе ове политичке странке и називе њених припадника написане и у облику две посебне речи, као једну сложену реч, и као полусложеницу, тј. с цртицом између првог и другог саставног дела њеног. Нај-

необичније је то што у једном, и то угледном дневнику нашем, у истом чланку и на истом ступцу, и то у размаку од свега два реда, читамо да је Робер Шуман *народно републиканац*, а његов политички једномишљеник Теджан — *народнорепубликанац*.

Може когод рећи да то за наш језик и нема значаја пошто је реч о страним називима. Али се на ово питање не може тако гледати, него је баш за наш језик врло важно како ће се поједине стране речи и страни термини преводити на њ. Јер ваља тачно знати шта у оригиналу овај или онај термин означава, па је зато потребно у нашем језику наћи одговарајући термин који ће тачно означавати дотични појам. Међутим, *народни републиканац*, реџимо, и *народно-републиканац* не могу означавати исти појам, а термин „*народно републиканац*“ је и уопште немогућ. И најзад, *народнорепубликанац* већ, како ћемо ниже видети, требало би да значи нешто друго, а не оно што означавају саставни делови ове сложенице док се један уз други употребљавају као две посебне речи. Јасно је, дакле, да за означавање припадника ове француске политичке странке, бар у нашем језику, ваља употребљавати само један од наведених термина. И то не макар који. А да бисмо могли утврдити који од тих термина је најисправнији, морамо претходно тачно знати како се ова странка и њене присталице зову у Француској. Le mouvement républicain populaire (скраћ. MRP) буквално преведено: *Народни републикански покрет*, може се нашим језиком звати и *Народнорепубликански покрет*, односно *Народнорепубликанска странка*. За присталице странке, међутим, који се у Француској и на француском језику зову les républicains populaires, не може се у нашем језику узети термин *народнорепубликанци*, већ једино — *народни републиканци*.

Са овим је истоветан и назив данашње француске парламентарне групе независних републиканаца (les républicains indépendants). А за њих се никад не употребљава слично неисправан назив; они се нашим језиком зову само *независни републиканци* (а никада ни *независно-републиканци* ни *независнорепубликанци*). Ти термини, и један и други, одговарају, лингвистички мислим, називима некадашњих политичких странака код нас — називу странке самосталних радикала (у Србији на

почетку овога века) и странке самосталних демократа (у старој Југославији у времену између два светска рата). Ове странке су се званично звале *Самостална радикална странка* и *Самостална демократска странка*, а њихове присталице: *самостални радикали* и *самостални демократи*. Све оно опет што се односило на самосталне радикале, односно самосталне демократе, што је њима припадало или их се на било који начин тичало — може се означавати придевом *самосталнорадикалски* (збор, рецимо, или забава, или што слично), односно *самосталнодемократски*; другим речима од вишечлане синтагме која означава један појам (у овоме случају самосталног радикала, самосталног демократа, народног републиканаца, независног републиканаца), може се и, када је то потребно, управо се мора градити придевска сложеница. Према томе су и сложенице: *самосталнорадикалски*, *самосталнодемократски*, *народнорепубликански*, *независнорепубликански* не само исправне него и незаменљиве у нашем језику, исто онако као сложенице: *старобановачки* (према Стари Бановци, *старопазовски* према Стара Пазова, *великокикиндски* грема Велика Кикинда, *белоцрквански* према Бела Црква, *књижевноисториски* према књижевна историја, *књижевнојезички* према књижевни језик, *црногорскохерцеговачки* према црногорска Херцеговина, за разлику од онога што је и црногорско и херцеговачко и што се, према томе, означава полусложеницом *црногорско-херцеговачки* (*црногорскохерцеговачке* су планине, на пример, планине црногорског дела Херцеговине, док су *црногорско-херцеговачке* планине оне планине које су и црногорске и херцеговачке, тј. једним делом црногорске а једним херцеговачке), итд.

Али ако се од синтагме *народни републиканци* прави придев *народнорепубликански*, којим се означава све што се било како односи на народне републиканце, и којим се, између осталог, може означавати и њихова странка — не може се сад и обрнуто од придева *народнорепубликански* правити именица *народнорепубликанац*. А саме синтагме: *народни републиканац*, *независни републиканац*, *самостални радикал* или *самостални демократ* не могу се срести у једну сложену реч, јер је, како је познато, за стварање атрибутских сложеница по природи нашег

језика, а и осталих словенских језика, потребно да детерминативна (атрибутска) и детерминисана (именичка) реч промене значења која имају док се као засебне употребљавају (исп. и А. Белића, О језичкој природи и језичком развоју, Београд, 1941, 274). И будући да у синтагми *народни републиканци* обе речи у потпуности чувају своја посебна значења, то се од ње (као ни од синтагми: *независни републиканци, самостални радикали, самостални демократи* и сл.) не може правити ни сложенница, ни полусложенница. За термин „*народно републиканац*“ већ смо рекли и понављамо да је потпуно бесмислен, јер јачајно овде, као ни ма где у нашем језику, није могућа употреба прилога уз именице.

У српскохрватском језику, истина, има неколико атрибутивних сложенница које су то постале иако делови у њима нису изменили значења која су имали док су се употребљавали као посебне речи. Тако: *велџиздаја, издаја* против државе, треба да значи *велика издаја, велџила је велика сила, виџорџаван* — *висока или виси(ј)ска или висинска* равна, равна на (одређеној) висини. А уз ове можемо навести и именицу *диџвокоза*, јер иако то није исто што и *диџвља коза* него само „*дивља четвороножна животиња која преживље; слична (је) кози, а разликује се од ње што јој нема браде и рогови су јој на врху кукасти*“ (Рј. Ак.). — у народу, где је ова сложенница, једина између сад наведених, постала од синтагме *дивља коза*, и сложенница и синтагма су истог значења.

Изузимајући последњу свим овим и још неким сличним сложенницама с правом су се правили риговори. Тако, Томо Маретић у свом Језичном савјетнику (на стр. 173) каже: „*веле* је адв.(ерб) који се у народном језику не слаже с готовим именицама у једну ријеч, као што су на пр. *велеиздаја, велепосједник, велетржац, велеум, велевласт*“... зато што је, наиме, „*ту свуда и други дио готова именица, т.ј. која се сама налази у језику: издаја, посједник, тржац..., ум, власт*“. И није сам Маретић који устаје против употребе ових сложенница у нашем језику, него су их и други лингвисти сматрали као „*противне духу језика*“. А и поред тога су оне, нарочито неке од њих, већ у широкој употреби, без обзира на то што су у језик ушле некако не-

редовно, обрнутим путем. Нека су, како Маретић каже, сложенице са *веле* — у првом делу своје и начињене „што према њемачком језику“ ... а „што према чешком“ (в. на малопре наведеном месту његова Језичног савјетника); нека је *велепосједник* направљено према немачком *Grossgrundbesitzer*, а *велеиздаја* према *Hochverrat*, — ми не можемо губити из вида да се за дотичне појмове ипак употребљавају баш те, а не ни речи које Маретић место њих предлаже, ни било које друге речи или синтаге; испор. само колико се пута у чланку *Велеиздајнички процес у Босни* (Народна енциклопедија Српско-хрватско-словеначка) помињу речи *велеиздаја*, *велеиздајник* и *велеиздајнички*. „Место немачког *Grossstadt*, како то проф. А. Белић, на горе цитираном месту наглашава, заиста се не може рећи, нити ко каже *великоград*, али је неприродно начињена реч „*велеград*“ у доста широкој употреби, не само у разговорном него и у језику дневне штампе, па и у језику познатих наших књижевника. Ово већ говори да има извесних услова за одржавање и тих „неправилних“ сложеница у нашем језику. А ти су услови, по моме мишљењу, и лингвистичког карактера.

Познато је да је основни услов за постанак сложеница у српскохрватском језику поред промене значења и промена облика њихових саставних делова, ако не оба, а оно бар једног од њих. И Маретић с разлогом истиче да је чување непромењеног другог дела горе наведених сложеница један од њихових недостатака. Али ја мислим, за ово није од значаја промена само другог, него ту може играти улогу и промена првог дела сложенице, а *веле* се уопште није сачувало у нашем језику. Поготово његово некадашње значење, управо значење придева *велиј* (ст. сл. *велиј*) = *велики* у нашем језичком осећању је изгубило везу с овим обликом. И у сложеницама: *велеиздаја*, *велеиздајник*, *велепоседник*, *велеград* и не осећамо — ми то само знамо — да је у првоме делу њихову придев *велики*. Тако ни у сложеници *дивокоза*, у којој као први њен део имамо придев *дивиј* (ст. сл. *дивий*), који је за данашње језичко осећање, дакле по облику — различан од придева *дивљи*. И то је, по мом мишљењу, омогућило стварање ове сложенице. Ја држим да је и сложеница *висораван* стварно могла бити примљена (као географски тер-

мин она је у општој употреби, и место ње тамо не би могао бити узет ни један од назива које јој Маретић у Јез. савј. предлаже за замену, јер сматра да је начињена, по немачком калупу, према Носебене), зато што је први њен део *вис* у знатној мери измењен облик придева: *висока*, *виси(ј)ска* или *висинска*, какав је морао бити у синтагми уз именицу *раван*, пре него се с њом срastaо у сложеницу *висораван*. Друкчије речено до срastaња је и могло доћи тек после крђења првог дела синтагме, тј. после промене њеног облика. Сложенице: *великопродаја* и *малопродаја* не бисмо могли убрајати међу ове, јер оне не значе велику продају и малу продају, него *продају навелико* и *продају намало*, оне, дакле, значе нешто друго, а не оно што значе њихови саставни делови. Тако и именица *пустоклас* није *п у с т и ц о п р а з а н к л а с*, или боље рећи и није никакав клас, него је то мушки цвет у кукуруза, који се у народу понегде зове још и *дивизма*. И зато ове и овакве сложенице потпуно одговарају природи нашег језика.

Што се тиче сложеница *социјалдемократи* и *радикалсоцијалисти* као термина за означавање припадника одговарајућих политичких странака њима се с гледишта принципа прављења сложеница у нашем језику не могу правити приговори ма ког односа били саставни делови њихови; *термин социјалдемократ* означава онога што је и *социјалист* и *демократ* у исто време, а *радикалсоцијалист* онога ко је и *радикал* и *социјалист*. А пошто се не може поставити граница између онога што је социјалистичко и демократско, односно између онога што је радикално и социјалистичко, него демократичност подразумева и социјалистичност, и обрнуто, односно социјалистичност подразумева и радикализам и обрнуто. И кад није могућно поставити границу између демократичног и социјалистичког, односно између социјалистичког и радикалног, — то су горње сложенице с напоредним међусобним односом саставних делова: праве сложенице (уколико би горњи термини означавали какве фузионисане политичке групе социјалиста и демократа, односно радикала и социјалиста, — њих би онда требало означавати полусложеницама *социјал-демократи* и *радикал-социјалисти*). А и када би термини *социјалдемократи* и *радикалсоцијалисти* били одредбене, атрибушке синтагме, кад би, тј., означавале соци-

јалистичке демократе и радикалне социјалисте, оне би још и могле постати сложеницама. Не мислим по томе што први делови сложеница социјал и радикал претстављају бог-зна-колико измењене првобитне одредбе социјалистички и радикалски, него зато што су у питању речи страног порекла, а детерминативни делови синтагми страног порекла срастају се каткад у сложенце и под условима под којима се домаће речи не могу срести и који не допуштају стварање сложеница типа „народнорепубликанац“.

М. Стевановић

О ЈЕДНОМ СЛУЧАЈУ СТАВЉАЊА ЗАПЕТЕ

У часопису „Књижевност и језик у школи“ (број 5, 1954 године) у рубрици „Питања и одговори“ изнијето је мишљење о томе да ли субјекатске зависне реченице типа: *Ко рано рани, двије среће граби* — треба одвајати запетом, и речено је да ту запети нема мјеста. Да видимо колико је то мишљење оправдано.

Проблем који нам се овдје намеће је у овоме: да ли је оправдано у реченицама ове врсте зависно - односно реченицу одвајати запетом, односно да ли овдје имамо *стварну* или само *привидну инверзију*. Одмах можемо рећи да нису уједначена мишљења код наших граматичара о овоме. Једни, полазећи од функције ове зависне реченице у односу на главну, мисле да је не треба одвајати запетом од главне јер она ту врши функцију субјекта, а пошто се субјекат никада не одваја запетом од осталих дијелова реченице (наравно, овдје се не мисли на уметнуте реченице), ни њих у оваквим случајевима не треба одвајати; други, пак, слажући се са првима да су то запета субјекатске реченице, да оне стварно врше функцију субјекта друге реченице која је по функцији предикатска синтагма, сматрају да их и поред те њихове функције треба одвајати запетом, јер је ту у питању сложена реченица и то са зависном реченицом на првом мјесту, тј. у инверзији; а пошто се све зависне реченице у овом реченичном поретку одвајају запетом, ни овдје не треба правити изнимку. Да то покажемо.

У Правопису проф. А. Белића стоји да се овакви примјери могу двојачко схватити, а према томе како их схватамо, стављају се и знаци интерпункције. Тако имамо: *Ко брзо суди брзо се и каје* — гдје се први дио ове реченице схвата као „*подметска реченица*“ и зато се не одваја запетом; али то се „*може разумети и као тај се брзо каје*, и тада треба ставити запету“, а овакви су још и ови примјери: *Ко много иште, (тај) радо не*

даје; — *Ко другом јаму копа, (тај) сам у њу пада.* (А. Белић, Правопис, Београд 1952, стр. 95), а на другом мјесту проф. Белић каже: „Корелативна заменица или прилог *тај*, *онај*, *тад* и слично често се подразумева, па ипак и такве реченице треба сматрати као корелативне. Напр.: *Кад срце запишти, мисао је крива.* Овде је Ракић сигурно замишљао *тад*. Или: *Ко много пита, радо не даје* — очигледно *тај* *радо не даје*. Или: „*Ко овога камена понесе, кајаће се; а ко не понесе, кајаће се*“ — у оба случаја *тај* ће се *кајати*“. Међу примјерима који се за ово наводе имамо и: *Ко има коња, на Божић последије ручка ваља да га појаше* (НЈ н. с. књ. I, св. 1—2, 19). Дакле, запета се ставља само у случајевима кад стоји или се подразумијева саодносна (корелативна) заменица (А. Белић, Правопис, 94).

У Синтакси српског језика М. С. Лалевића (литографисана предавања, Београд, 1951, 310) имамо примјер: *Ко рано рани две среће граби* (Раноранилац две среће граби, субјекатска односна реченица), а у напред поменутом часопису имамо од истог писца и објашњење за ово: „Како пак субјекат не одвајамо запетом од предиката, то је природно што нећемо ни субјекатску реченицу одвајати од другог дела реченице“... јер овдје „имамо само *привидну, формалну инверзију* (подвукао А. П.), а уствари је обичан, нормалан ред речи у реченици (ор. cit. 343). Исто и у часопису „*Питања савр. књ. језика*“, год II књ. I св. 2, стр. 197. Исто овако мисли и Илија Лалевић: Односна реченица, може бити подмет другој реченици и онда се такве реченице не одвајују запетом; напр: *Ко брзо суди брзо се и каје* (али: *ко брзо суди, тај се брзо и каје* — јер имамо два подмета), (Синтакса за средње школе, Београд 1932, 93); Св. Предић: *Ко другоме јаму копа сам у њу пада.* Реченице које замењују субјекат обично почињу неком релативном заменицом: *ко... Било да је субјекат испред предиката било да је иза њега, запета се... не ставља.* (Како се ставља запета, Београд, 1938, 14), али и он, као и остали, одваја временску реченицу кад је испред главне. Исп: *Кад су ме сви војници напустили, видео сам...* (исто, 32) мада је и њена функција према главној — функција прилошке ознаке времена; она се може исказати и овако: *Послије одласка мојих војника видео сам...*, а да се значење не измијени.

А не би се могло у потпуности прихватити ни оно што писац о овоме износи у VI-ом одјелку ове књижице (о томе додоније) Ж. Вукадиновић: *Ко рано рани две среће граби* (подм.), али и код њега: *Куд војска прође, трава не расте* (Српски у 100 часова, II издање, Београд, 1952, 312—313).

У Граматици Ж. Стефановића не налазимо одређено мишљење. Код њега, заправо, имамо недоследност. Он уз примјер: *Ко пита, не скита* каже: „...у сложеној реченици зависна реченица „ко пита“ замењује подмет целе реченице (*Ко пита, не скита* = *Питач не скита*) и у јакој је мисаоној вези с њом, те се не одваја запетом“ (а он редовно одваја). Тако он пише кад анализира примјере, а у правилу на истој страни пише: „...ако је зависна реченица у обрнутом реченичном реду, па се односи на целу реченицу, иза ње се увек пише запета“ (!) (Грамматика српскохрватског језика за средње и стручне школе, Београд, 1932, 163), а то понавља и у правилу на 164 страни.

Други познатији граматичари овакве реченице редовно одвајају. Тако Ј. Лукић има: *Ко брзо суди, брзо се и каје* = *Брз судија брзо се каје*; *Ко рано рани, двије среће граби* (Синтакса српског језика, Београд, 1912; први примјер на стр. 22, а други на 30); Љ. Стојановић: *Ко рано рани, две среће граби*; *Ко брзо суди, брзо се и каје*; затим код њега имамо и: *Ко гуди истину, гудалом га по прстима бију* (У Пословицама, државно издање од 1900 године, стоји: *Ко истину гуди, гудалом га по прстима бију*), т.ј. *Гудалом по прстима бију* [онога] *ко гуди истину*; *гудача истине бију гудалом по прстима* (Српска граматика за IV разред гимназије, Београд, 1922, стр. 52 и 50); Брабец-Храсте-Живковић (овдје не мијења природу ствари то што се они служе граматичком интерпункцијом): *Тко марљиво ради, бит ће награђен...* субјекат главне реченице је реченица: *тко марљиво ради* (Грамматика хрватског или српског језика, Загреб, 1952, 177; исто и у другом издању од 1954 године); Љ. Петровић: *Ко говори истину, јавља што је право* — примјер узет од Б. Даничића — (Техника стила, Београд, 1937, 135) и: *Ко ради своју земљу, биће сит хљеба* (Употреба интерпункције, Београд, стр. 22).

Проф. М. Стевановић је у својој Граматици посветио оваквим реченицама посебну пажњу. За наш примјер: *Ко рано рани, две среће граби* он каже да је у њему „... односна реченица: *Ко рано рани* стварно субјект, о коме се говори да *две среће граби*. Уствари ова сложена реченица значи: *Рано ранилац граби две среће*. Према овоме се поставља питање да ли је онда оправдано стављати запету између субјекта и његова предиката. Али пошто је ова стварно проширена реченица дата у облику сложене, и то у *инверсији* (подвукао А. П.), ми, разуме се, с правом обележавамо однос простих проширених реченица у сложеној, у којој је *ко рано рани* зависна односна реченица, а (тај) *две среће граби* — главна“ (Грамматика српскохрватског језика за више разреде гимназије, Београд, 1951, 345).

Овако поступа и Богдан Поповић за кога је познато да је много пазео на правилну употребу знака интерпункције. За њега: „Интерпункција бележи прекиде у односима подређености“. (Страни преглед, год VII и VIII, број 1—4, Београд, 1936, 2), а пошто сам одваја реченице ове врсте, сигурно их не сматра сувише подређеним другој реченици. Да наведемо неколико примјера из његових радова: *Ко их буде потражио, видеће* (да само узгред кажемо) *да их има два главна* (Српски књижевни гласник, 3, 222); *Ко не покуша то учинити, неће веровати до којих ситуација се тај паралелизам може правити* (СКГ, 7, 143). *Ко рче, не срче* (Из теорије књижевности — универзитетска предавања — Београд, 1910, 126). Можда ће ко рећи да, пошто су ова предавања Б. Поповића издали његови ученици, ово не мора бити његова интерпункција. Али он овако поступа и другдје. Тако у збирци његових чланака и предавања (Чланци и предавања, Београд, 1932) имамо: *Ко јако осећа, јако и каже...* (67). *Ко год суди, суди му се. Ко год суди другима, суди и себи* (135). *Ко пева, зло не мисли* (163). *Ко се одао науци, треба свој дух да облагороди у целини...* (164). *Ко изиђе у поље, може видети неке друге животиње...* (208). (Код њега сам нашао само један једини примјер где нема запете: „*Ко воли музику не може бити рђав човек*“... 163; исто и у СКГ, књ. XVIII, бр. 2, 111).

Из свега овога можемо извући закључак да су једни против одвајања оваквих реченица (И. Лаленић, М. С. Ла-

левић, Св. Предић, Ж. Вукадиновић), други мисле да се може одвајати ако се има на уму корелативан однос, без обзира на то да ли је он и морфолошки дат (А. Белић, Б. Поповић, Ј. Лукић, Љ. Стојановић, М. Стевановић, Брабец-Храсте-Живковић). Уз ове би ишао и Ж. Стефановић, само у вези с њим треба имати на уму ону противурјечност о којој смо напријед говорили). Толико о мишљењу граматичара и теоретичара интерпункције.

Да видимо сада како овакве примјере пишу Вук и Даничић. У Вуковим Пословицама (Цетиње, 1836 године) имамо редовно одвајање:

Ко брзо суди, брзо се и каје; Ко вина вечера, воде руча; Ко вино пије, опиће се; Ко коња јаше, убиће се; Ко високо лети, ниско пада; Ко га не зна, скупо би га платио; Ко добро чини, боље дочека; Ко добро чини, не ће се кајати; Ко жену слуша, гори је од жена; Ко злима опрашта, добрима шкоди; Ко изгуби срам људски, изгуби и страх Божиј; Ко љети пландује, зими гладује; Ко много бесједи, много лаже; Ко мудро мучи, лијепо говори; Ко не чува туђе, не ће имати ни своје; Ко прст да, и руку ће дати; Ко рано урани, лако зеда улови; (у државном издању од 1900 године имамо и: Ко рано рани, двије среће граби); Ко се за вјешала родио, не ће утонути; Ко рани, не мркне; Ко свој посао чини, руке не брља; као и: Ко добра служи, онај се не тужи; Ко има браду, он ће наћи чешаљ и сл.

Овдје се може констатовати да је Вук све овакве примјере одвајао запетом као и оне са датом корелативном замјеницом. Иако за Вукову интерпункцију знамо да је она до 1847 године била граматичка, а тек послѣје те године логичка — в. М. Стевановић, Вукова интерпункција, Зборник Филозофског факултета, Београд, 1952, 39 — то, како смо горе рекли за граматичаре с таквом интерпункцијом, ни код Вука не мијења ствар, јер ни оне друге присталице граматичке интерпункције не одвајају субјекат од предиката. Приређивачи државног издања Вукових пословица, међутим, често не одвајају увијек ни оне реченице гдје је морфолошки обиљежена корелативност. Тако код њих имамо: *Ко врага свијећом тражи тај ће га и наћи; Ко добра служи онај се не тужи; Ко иде у млин онај се и омучи; Ко коло води онај и*

почиње; *Ко ме фали тај ме мами; Ко ми је дао та ме није убио; Ко свашто за зло прима онај међу људе нек не иде; Ко се жене боји тај је грђи од ње; Ко у бој не иде тај не гине и сл.* Можда је ово посљедица небрижљивог вођења коректуре, јер и код њих имамо чешће одвајање занетом оваквих примјера: *Ко је, он је; Ко се боји, та се убоји; Ко се дима не надими, он се огња не нагрија; Ко се држи правце, тај не музе кривице; Ко се не освети, он се не посвети; Ко се прије обује, онај и заповиједа; Ко снахује, тај (та) војује; Ко те један пут ћушио, онај ће те други пут коцем ударит и сл.*

Б. Даничић све овакве реченице, па и оне у којих нема корелативног облика, одваја запетом: *Ко глође гвожђе, сломит ће зубе; Ко хоће часно, не ће ласно; Ко хоће све, не има ништа; Ко је у танцу, потребује играт; Ко спи, рибу не хита и сл.* (Б. Даничић, Пословице, Загреб, 1871). А за њега знамо да се служио само логичком интерпункцијом (М. Стевановић, *op. cit.* 39). Овакав је и примјер: *Ко добије на Колијану* (треба Колојану А. П.), *добио је и на ахџаму* (Капетановић, Благо, Сарајево 1887). Како се из предњег види, Вук и Даничић редовно одвајају овакве реченице, јер их, без сумње, подразумевају као дијелове сложене реченице, дате у инверзији.

Прије него приступимо анализи нашег примјера, рећи ћемо још неколико ријечи о реченицама ове врсте. Овакве реченичне конструкције обичне су и у свакодневном говору, јер инверзија има своју стилистичку функцију: „Када се то изврши (мисли се на инверзију А. П.), тиме се ломи логички ред у реченици; зависној се реченици, која је тим премећањем нарочито истакнута, даје готово напоредни значај са главном реченицом, њена зависност од главне реченице није више тако одређена као што је онда када се зависна реченица налази на свом правом месту“ (А. Белић, НЈ, н. с. књ. I, св. 1—2, 18).

Додуше, све овакве реченице нису исте природе, него их имамо од неколико врста:

а) када је зависно-односна реченица субјекатска реченица, тј. када она врши функцију субјекта главне реченице. Напр.: *Ко рано рани, двије среће граби* = *Раноранилац* *двије среће*

граби; Ко добро чини, не каје се = Добročинитељ се не каје и сл.

б) када обје реченице имају засебне субјекте: *Ко с врагом тикве сади, о главу му се разбијају; Ко на звијезде лаје, испашће му зуби; Ко зна више, родиле му вишње; Ко зна љепше, родиле му трешње; Ко истину гуди, гудалом га по прстима бију.* У оваквим реченицама различити су субјекти. Тако у првом примјеру: *Ко с врагом тикве сади, о главу му се разбијају* субјекат зависно-односне реченице је *ко*, предикат *сади*, а објекат *тикве*; а у другој реченици субјекат је *тикве*, предикат *се разбијају*, а објекат је *глава* онога ко је садио тикве, тј. тиквосадица, што значи да је овдје објекат уствари субјекат прве реченице; или да узмемо још један примјер: *Ко гуди истину, гудалом га по прстима бију.* Субјекат прве је опет *ко*, предикат *гуди*, објекат *истину*; а у другој је субјекат *они* (људи), предикат *бију*, а и овдје је објекат субјекат прве реченице „онај који гуди истину, гудач истине“.

в) кад обје реченице имају исказане субјекте, тј. када је корелативност и морфолошки дата. Напр.: *Ко коло води, тај и почиње; Ко има браду, он ће наћи и чешаљ; Ко добра служи, онај се не тужи; Ко се држи правце, тај не музе кривице* и сл.

г) овдје би дошли они случајеви гдје читава реченица-пословица има функцију друге реченице. Напр.: „*Ко под другим јаму копа, сам у њу пада*“ је пословица. Овдје се мисли на „*израз тај и тај*“ и то је функционално субјекат (А. Белић, „Књижевност и језик у школи“, поменути број, 285; као и О језичкој природи и језичком развиту, Београд, 1941, 179).

А сада да се вратимо нашем примјеру: *Ко рано рани . . .* Видјели смо да се сви поменути граматичари слажу да је то субјекатска реченица,¹ само се сви не слажу у томе да ли је као такву треба одвајати запетом. Они који мисле да је не треба одвајати запетом, полазе, као што смо напријед рекли, од тога што се никада субјекат не може одвајати запетом од осталих

¹) А. А. Шахматов не мисли да су овакве реченице уопште субјекатске. Он каже за примјер: *И кшо хочеш Приезжай* — да се не може *кшо хочеш* признати за субјекат — но признати их подлежащими нельзя (Синтаксис русского языка, Ленинград, 1941, 173).

дијелова своје реченице. Без сумње, ово је тачно ако се има на уму проста реченица, али је тачно и то да је овдје у питању сложена реченица која је састављена од једне зависне и друге независне и која има зависну реченицу (а она као таква има своје значење) на првом мјесту, у инверзији. А пошто се све овакве реченице (тј. оне које су у инверзији) одвајају запетом (в. НЈ, ор. cit. 18), ни ове не могу бити изузетак, без обзира на њихову функцију према главној реченици. С друге стране, ми ни остале дијелове реченице међусобно не одвајамо. Напр. објекат, прилошке одредбе, атрибут не одвајамо од њихових главних дијелова, дакако ни кад се развију у зависну реченицу, сем ако та зависна реченица не промијени своје мјесто, тј. ако не дође испред главне. А у том их случају ми редовно одвајамо запетом. Да то покажемо на примјерима. У сложеној реченици: *Походићу вас кад се вратим с пута*, зависно-односна реченица није ништа друго него прилошка ознака времена главне реченице и може се, без измјене значења, исказати и овако: *Походићу вас по своме повратку с пута*. Ако, пак, желимо истаћи другу реченицу, ми ћемо је ставити на прво мјесто. Пошто она овим преметањем постаје мање зависна, лабавије везана за главну, дакако, ми је редовно одвајамо запетом од главне. Тако имамо: *Кад се вратим с пута, походићу вас* — иако знамо да се то може рећи и овако: *По своме повратку с пута походићу вас* (овакве реченице одвајају и они који нису за одвајање субјекатских реченица, а види о овоме и код Т. Маретића, Граматика и стилистика, Загреб, 1931, 406)², а у овако стилизованог реченици нећемо ништа одвајати. Или да узмемо примјер за објекатску реченицу: *Што си видео, ниси видео: Што си чуо, ниси чуо; Што си желио, добио си; Што си тражио, нашао си*. Свуда можемо замијенити зависну реченицу трпним придјевом који је уствари објекат у реченици. Тако имамо: *Виђено ниси видео, Чувано ниси чуо, Тражено ниси нашао, Жељено ниси*

²) Св. Предић мисли да се инверзија не може узети „као разлог стављања запете“ (ор. cit. 32) и сматра да је у реченици: *Кад су ме сви војници напустили, видео сам...* првобитна реченица с „инверсијом“ била (је) одговор на питање: *Шта си урадио кад су те војници напустили?...* На то питање упитани одговара, наводећи прву реченицу са *над* као неку врсту наслова, понављања питања (исто 34). Ја се с овим не бих могао сложити.

добило. Како видимо не само прилошке одредбе него се и објекти казани реченицом у инверзији редовно одвајају запетом, а сигурно се не може рећи да је лабавија веза између објекта и глагола који допуњава него између субјекта и његова предиката који му приписује ову или ону особину и радњу. Што вриједи за ове примјере, вриједи и за остале ове врсте кад су дати у инверзији. (Колико овдје игра улогу почивка в. А. Белић, *О језичкој природи* . . . 472).

Према овоме се не може прихватити мишљење оних граматичара који су против одвајања оваквих реченица због њихове функције. Кад одвајамо објекатске, атрибутске или оне које имају карактер прилошких ознака, ако се налазе у инверзији, онда ни субјекатске реченице у овоме, по нашем мишљењу, не могу чинити изузетак.

А. Пецо

БЕЛЕШКЕ О ЈЕЗИКУ И СТИЛУ У КОРЕНИМА Д. ЋОСИЋА

I

Ћосић се нагло појавио, као из земље изникао. То је један наш „самоникли”. Није нам дао прилике да пратимо његов развитак: готово у два корака, с две познате и веће ствари. И одмах у први ред. И највећа књижевна награда у једној години. — Све то и чини снажан утисак и само собом, само за себе. Стога се ми овде нећемо задржавати на предмету његова романа *Корени*, нити на идеји, ни на уобличавању ликова, ни на претстављању збитија, ни на склопу романа, ни на повезивању детаља, ни на општој концепцији, ни . . .

Како ће наш наставник књижевности говорити о овом делу и његову писцу, то ћемо покушати да му у понечему помогнемо анализом језика и стила пишчева у овом роману. Јер, природно је, наставник ће се задржавати и на том питању, хтео — не хтео, а и ученици ће и из овог дела учити и језик и стил, па ће с правом тражити од свог наставника да им у томе помогне, да им објасни, да им укаже и на оно што је позитивно и стваралачко, али и на оно што не спада у те категорије . . .

Несумњиво: Ћосић је даровит писац. Он је даровит и с овог нешто ужег становишта — кад је у питању изражајна способност и изражајна могућност његова. Језик и стил су средство и форма који треба да одговарају садржини. Те две стране или та два вида дела су нераздвојна. Садржина захтева одговарајући облик, као кад течност треба да улијете у какав суд. Све ће стајати једно према другоме: уливати се и прожимати се узајамно. Да би нам садржина била приступачна, треба да је дата у облику који је наш, обичан, у језику и у стилу оне сре-

дине којој се дело намењује. Јер, не претпостављамо да је дело писано код нас само за узан круг оних који слично пишу, него и за широке писмене масе које се интересују књигом, које суде, просуђују, оцењују и изражавају своје допадање или недопадање ма и ћутке, примањем или одбијањем . . . А Корени се налазе у припреми за ново издање. Утолико пре треба говорити о језику и стилу дела.

Ћосић својом самониклошћу снажно избија из рођеног тла. Он носи снагу земље и народа из којих је поникао. Та је снага некад као бујица речна, као снажан вртлог у коме се сучељавају, на ушћу, воде двеју, трију или више река и речица. И у том ковитладу јавља се често онај грч у изразу који треба проникнути, схватити. А да се то постигне, треба појмити прилике, средину, околности. И још нешто: треба схватити оно што је у том тренутку овладало писцем, његовим унутрашњим животом, оним што се јавља и као збивање — не изоловано, издвојено, појединачно, него комплексно, као синтеза. Оно што се описује не јавља се у животу на комад, изоловано. Свуда је комплексност у збивању, па и у изразу. Синтетичност у збивању, синтетичност у изразу. Писац има свој стил и свој језик. Он има и своју логику, логику ствари, збивања и њихових утицаја. То обиље, та полифонија коју чује и осећа писац, тражи што је могуће еквивалентнији израз и одраз, захтева преливање колико је год могуће у прикладнију форму. И та галерија ликова и збитија које види и осећа писац такође тражи да буде дата спољашњим знацима, конвенционалним говорним изражајним средствима. Читалац пак без обзира на образовање и дораслост, већ по свом критеријуму и својим способностима, тражи оно што њему одговара — што може схватити, што жели схватити. Свако тражи у делу оно што одговара по закону асоцијације и асимилације њему самом — била то асоцијација по сличности, била реакција у супротном; била то асимилација у смислу сваривања, уживљавања и доживљавања у неку руку кроз опис не само спољашњег света него и себе сама, била то само супротност изазвана унутрашњим реаговањем на односни детаљ, скицу, склоп, композицију једног сложеног збивања у делу. Читалац, дакле, не пролази ни глув кроз ту полифонију ни

слеп кроз ту галерију. Он у сваком случају, овако или онако, реагује. Пишчево је да се изрече, да изјави, да се да читаоцу својим делом; читаочево је да га открије, али да открије и себе, и све око себе... А он то може ако постоји ма и овлашан контакт између њега и писца, ако су успостављени мостови, ако постоји оно што је битно и у једном и у другом што ће омогућити тај однос и ту везу. Не значи то, дабоме, какву опишљиву сличност у менталитету, у психичком доживљавању, интелектуалној структури и образовању једног и другог, али опет значи: да се говори оним језиком, не у буквалном смислу, који је један за све, којим се успева да проникне и да открије оно што се не може увек дорећи говорним органом него остаје недоречено, неизречено. Ако је истина да је природа оспособила човека да језиком казује своје мисли, то је језик опште средство које се не би могло злоупотребљавати до те мере да постане средством да се сакрију мисли. — Можете у неком делу употребити сва конвенционална средства да се помоћу њих лакше и потпуније изразите и непосредније делујете на читаоца, некад можете постићи сличан, али не истоветан, ефекат и изостављањем запета, и испуштањем свезица. Али ће у једном случају читалац, а дело је њему намењено, свакако лакше стићи, појмити писца, ићи за њим и с њим, док ће у другом случају клецати, посртати, ломити се, улагати и плодотворног, али и бесплодног напора који ће му каткад омиливати ствар, али каткад и омрзнути и створити или равнодушност или одвратност. То су различне могућности које су неминовне. А све зависи од свега: и од писца и његова дела, а, опет, и од читаоца.

Ми овде не вршимо анализу стила и језика Ћосићева да бисмо трагали за могућним утицајима, страним или нашим. Прилазимо делу из наших прилика, а не морамо помишљати ни на Хемингвеја, ни на Сартра, ни на Фокнера, ни на кога од Рембоа и Верлена до данас. За нас је ово једно дело које заслужује да се на његовим изражајним средствима задржимо са жељом да помогнемо читаоцу да га лакше разуме.

Језик и стил су нераздвојни. Ћосић то више осећа и тога је свеснији него што би се понекад рекло према ономе како каже. Он дубоко доживљава снагу природе, стихије. Ту има та-

кве снаге у изразу какве, не налазимо често, а има појединости које су, рекао бих, својствене само њему. Он је мајстор у тражењу и налажењу средстава да дочара унутрашњи свет доживљавања и природу с којом говори и која њему говори немуштим, тајанственим, али зато баш снажним језиком. Има ту примера како се интуитивно и спонтано долази до жељеног, до срећног, јединог тако снажног израза. Иако то нису широке, простране композиције, не бар тако увек, али су то скице, медаљони, слике и сличице које остају у свести у свему блеску снаге . . . Ћосић се готово увек умео чувати да спонтаном изразу не да извештачену натегнутост и напрегнутост него да нађе прикладну метафору која снажно дочарава оно што је хтео. То је његова снага, његова способност.

Замислите како он дочарава детаље природе и збивања, како то синтетичке у свом виђењу, са својим ставом. Кад он каже: „Брзо се шири цвокот леда” — то је симбиоза природе и самог лица, леда и човека, отуд цвокот леда. Или кад слика опрезност, и страх, и сумњу: „Кад се мокар и љут наћох на обали, десница ми је стражарила над дршком ножа, . . .” — видео је у мраку стравични непомични лик човека с уздигнутом руком, а то је уствари било стабло врбе с једном једином кратком граном . . . Али је та десница — он сам, цео сведен у десницу, напор и напон, и њена стража над дршком, а то је не само цео нож, него цело оружје, заштита, одбрана, све . . . Само десница и држак ножа, и све.

Опис је дат у детаљу, не као цела слика, нека читалац према својим способностима склопи, састави: „из отшкринутих врата забелеше се зуби у бусену механцијине главе”. — Тај бусен главе, тај сањиви, чупави, суморни а унезверени створ делује у ноћи контрастно и снажно: беле се зуби у бусену, из бусена, космате главурде. Слика је само белих зуба из бусена . . .

Ћосић доживљава природу, особито ноћ, сумрак. Ено сумрака: пролазе Ђорђе и Тола „поред брдашца као у журби изубаданог каменим крстовима неједнаке висине“; — он види брдашце, на њему расуто гробље, као да је неко у журби изубадао по површини неједнаким крстачама. То је општа слика у сумраку, снимљена овлашним погледом, али тачно дочарава-

јући утисак. А у наставку, одмах за тим: „назире се и *песница дрена*“. Круна дрена, збијено лишће на кратким кукастим грамама, — све чини из даљине утисак као стегнуте мрке песнице. А та песница на гробљу: комплексно. — Сумрак, сумрак: тако ће мрак „повранити“ тикве које су светле боје. Писац не каже ни да су тикве подрнеле ни потамнеле него повраниле. А то је прикладније опису и слици, а ново, топло. — Писац говори о дрвеним рукавицама које су „и очима топле“. Видите: вунене рукавице, црвене вунене рукавице; погледом се загревате у хладноћи; оне су и очима топле . . . Или опис оне Живане: — „танке, мале и савијене као махуна пасуља на сушној години“. Замислите слику: и сушна година, и махуна пасуља, и мала, и савијена, а сува, сува... А њој насупротив Симка: „боката и витка, лако као *усправан вал заплива двориштем*“. Тај вал снаге и силине, који малтене плови двориштем, а снага јој и у витким боковима, у гипкости стаса који се угиба и лелуја као вал бујице која испуњава двориште . . .

Аћим (свекар) зауставља поглед на Симки (снаси): „поглед му се *пободе у гутицу између размахнутих и густих обрва*.“ — Поглед се *пободе као бачена стрела*, и то у повије, тамо где се састављају обрве које нису размакнуте него *размахнуте*, као крила с уздигнутим брчним перима. Ето и страх и срам, Аћим и Симка, част и страст која се није обуздала него само разиграла . . .

Писац избегава јевтине везе, слике: „Неколико *ситних ватрица* силазе јој низ лице и капљу у крило.“ Те ватрице нису само сузе жалоснице ни радоснице, него сузе што пеку као ватра, од којих није лакше што би односиле бољку него теже — и оне куд прођу само пеку, пеку лицем којим силазе.

А кад при слабој светлости слика сенку, то ће изгледати и врло оригинално и врло верно: „Стоји наред себе . . . Његова сенка *полегла по патосу, успела се зидом до прозора и на њему пресекала главу*.“ — Ви сад видите одакле бије извор слабе светлости, како је сенка као полегла по патосу, па се диже уза зид, до прозора . . . Прозор: нема више сенке, глава је стигла до прозора, она се у прозору не види; утисак: као да је отсечена глава, одиста је нема на сенци, ту се пресеца на первазу. . .

И како дочарава звук, титрај: кад кеса меко падне на крвет, „дијукаву ларму злата брзо је *усркла* вунена черга“; није то усркнула, него само за трен, одједном пресекла, усркла вунена черга; или: „дете узе *грдаво* да *цмокће* мајчину брадавицу“, — оно ономатопејско свођење на *грдаво цмонтање*, па још оно *ћ* у „цмокће“ употпуњује звук који се чује.

Посматрајмо још неколико особитих примера. — „Стеви се *стесни рез* крупних очију“. То је оно већ употребљавано, често: набраше се обрве; не, него: стесни се рез; то је: прижмурнути, свести трепавице, стеснити рез међу њима . . . , баш као да је то рез а не приближене трепавице . . . Писац се често задржава на очима, схвата њихов значај, даје кроз њих психолошке моменте и читаве анализе. Радознали присутни: „И сви га *окитише очима*“, баш као да је сваки гледалац на њему оставио траг свог погледа, сви су се погледи на њему слегли, срели, стекли, сложили. Он је као окићен тим мноштвом погледа . . . У другој прилици, описујући снагу Симкину: „Он да прислони руке на бедра: слуша гласан *сркут* надничарских уста, лако *чагарање* дрвених кашика и са оном истом шаром око уста *гази* очима по гладним берачима.“ То је она Симка која плови као талас, чији поглед притискује раднике који ће му потом подлећи: „грубе руке спустише кашике поред загризака проје и све *очи попадаше* по њој што стоји више њихових глава . . .“ Сад имате пуну слику: лако *чагарање* дрвених кашика — то је особит звук, неметалан; гласно *сркутање*; Симкино охоло гледање — *гази* их *погледима*; а они: спуштају немо кашике — и *и све очи попадаше* по њој, као цвеће, као шљокице, страсни погледи неутуљени а утињали, сад пренути њеном појавом . . . — И тако често.

„Сви се *спластише* под брестом“, а његово стабло као каца, „са гранама у нeredу *пободеним у ниско небо*, гранама *посвађаним и отуђеним* и од стабла и од земље...“ Нове везе: људи се *спласте*, као сено, навиљци и пластови; а брестове кукасте гране не знаш да ли и имају везе с брестом — као да су забодене у ниско небо (оно тек што није пало на земљу!), и гране посвађане међу собом, — као да нису из истог стабла тако болесно, суморно разломљено... А очи: „Један другом *изуба-*

даше очи шиљатим, густим погледима.“ То су снопови стрела, управо снопље стрелица које се укрштају и сплићу на обема странама . . . И кад се слика женина срдитост, — „њене руке свађале су се са посућем“, а Симка у полетној некроткој и напрегнутој снази „не дише но издимује“, па у узбуђењу то више није тек срце, него се „чује само велики хлеб срца“, док „месец млечи велику гомилу жутог кукуруза“ као што је пре мрак врањо тикве; „Никола се забавља крунећи жуте кутњаке кукурузовом клипу“, а „тек испиљени пилићи кљудају на близој ливади неба“ и „ваздух се ојесенио“ и тако даље . . . То су, како се види, нове, каткад смеле, али увек живе, снажне, верне метафоре, срећно нађене и добро срочене. Сетимо се оних кутњака на клиповима кукуруза, па звезда које су се тек испилеле и подрхтавањем као да кљудају на небеској ливади која само што није прилегла на земљу . . . Или кад се Аћим сусретне са сином; опет очи: „Отац и син сударише се очима. Роговима мржње. Роговима једне снаге и једне немоћи. Аћим је као разљућен бик кад се упре задњим ногама и сву снагу преточи у врат, сјури у рогове, заплете их, ослони се на другог, па кроз глатке шиљке костију слуша срце противнику, слуша страх, да маре и дрхтаје у коленима, па чека кад ће да устукне за уздах само, да помисли и да устукне, а кост челично цичи.“ — Тај дијалог и тај двобој, који се наставља с 246 на 248 страну, одиста је нешто ваљда најснажније, физиолошки и психолошки доживљено, проживљено и преживљено, па дато у оном тренутку кад им рогови урасту једни у друге „и кроз њих осећају шта мисле“. Овом опису треба додати онај, мада друге врсте, интроспективни и ретроспективни, на стр. 213—215. Продорна моћ пишчеве уобразиље овде је нашла свој пут и свој фах. А то нису усамљена места. Али то су све појединачне фигуре, личности, или дуел, два лица која сужоб спаја а не одваја.

А масе, скупине? Како оне? — Ево: војска кренула на народ, официр уперо пиштољ на Аћима који је скупио народ. — Зашто си скупио народ? — Да бранимо своја уставна права и слободу. А питам ја тебе, официру, је ли ово турско село да водиш војску на њега? — (А потом, само нов ред, без предака, писац наставља:) „Двадесетак сељака се сложи али не сувише гласно, па се гуњеви зањихаше ка шињелима, шињели устук-

нуше неколико корака ка гомили коња у нареду, онда они кре-
нуше ка гуњевима и стадоше.“

И даље: судар народа и војске; Аћимов прекорни глас
војницима који нишане у своју браћу губи се у вреви пушча-
них окидача, а сељаци се разређују, па опет збијају у гомилу. . .

Ћосић види и осети, гледа и осећа, носи ону велику снагу
којој даје одговарајући израз у особитој складности, сажето,
као маљем, громом.

Тих нових метафора мало је код нас тако снажних, тако
жестоких; тих описа човек може наћи само код најбољих
писаца.

Наводимо без даљих тумачења специфичне издвојене ме-
тафоре или речи уопште. И ту је Ћосићева снага. — Ево: *ла-*
коноћање (Крлежа има: лалемилекање), *грбачити* (Код нас ако
се не грбачи не може да се једе), *млечити* (запљуснути месече-
вом светлошћу), *рударити*, *валога* (међу дојкама), *шуљчив* (од
шуљак), *раскриж чакшира*, *јатагани кукуруза* (пера кукурузо-
ва), *млади месеци* (жене жању младим месецима, тј. срповима),
оштро *сечиво ракије* (рез, брид), *људи мога лишћа* (моје горе
лист), *ломити веће* на некога (мргодити се), *злочинити* (ветар
је у капијама па ни он не злочини), *њишкати се* (деминутивно),
гребуцкати, *топољак*, *стругутати*, *развилапљена уста*, *окламиши-*
ти, *прптати* (ракија просута прпти по врућем пепелу огњишта),
жутињкав, *мутњикав* (дем.), *каљогажа*, *квркорити*, *врштање*
реке (на спрудовима) и тако даље. — То је, може се рећи,
једно мало богатство у новим или недовољним речима и изра-
зима, у метафорама, ономотопејама, синегдохама, деминуција-
ма . . . , у читавим сликама.

Али Ћосић није такав увек. Речено је да и Хомер поне-
кад задрема. Тога дремежа или дремуцања код Ћосића има
почесто. И то је велика штета. Јер, треба знати, свака ствар де-
лује и својим детаљима, деловима, и целином, јединствено. А
кад вам честе сенке замраче утисак, вид, сви заједно губимо:
и писац и читалац.

Ћосић још није пребродило на обалу чистог језика,
исправне језичке форме. Једно је снага, друго је правилност.
Не можемо се правдати Марком Миљановим. Та он се доста
глава насекао и доста чета наводио и тешког живота најживео

док је стекао славу оружјем, мачем у руци, а већ сед, у педесетој години узео перо да учи ту чудну вештину писмености... И то је већ више од пола века! А ми смо далеко отпловили од Марка Миљанова!

У Ћосићеву делу има доста места која нас задржавају и узбуђују не само позитивним вредностима и квалитетима. Напротив. . . Интерпункција је занемарена до те мере да се не смете узбуђивати што се не обележава вокатив, инверзија, лабава веза реченица . . . Разумемо: комплексно, комплексно. . . Али треба да буде некаква реда, да читалац не изгуби везу с оним што се хтело рећи... Не можете из комплексног давања издвојити шта куд иде, шта је директан говор, шта упућивање, индиректно. Разумемо: сплетови, све једно с другим и једно у другоме. Али се то јавља као нешто тегобно и раздешено, разглављено. Да ли се тиме хоће да тражи од читалаца више напора? — Али то онда није више пишчева спонтаност, таленат, него манир, свесно хтеће. А то не одговара оним многим лепим особинама које смо споменули.

Ако се и ломимо да ли ће бити књижевне речи: *уздахивати*, *заперглати*, *пељати*, *ковржица*, *ваоне*, *телади*, *оказати*, *чапкалица*, *заврекати*, *напужа*, *пескав* и друге, — не можемо прихватити некњижевне и неправилне речи или њихове облике и везе: *ђинђуве нанизане на жутом концу* (писац можда мисли на резултативно значење низања, али нема право; сетимо се: притисак на дно, на бокове и сл.), *ђавољев*, *на кратко*, *зажуљати*, *ђумрукција*, *калдрма се шаренила на сунцу*, *зобају*, *разуми!*, *у кљуса ухваћен*, *завидио*, *тарење*, *уронуше*, *цикљаст*, *цикљати*, *окопнио је*, *богаљом*, *оне врше тикве*, *обамрео*, *ући код...*, *доћи код...*, *између двоја врата*, *рскавица*, *рапав*, *љаскати*, *ноћива*, *остарио*, *апс*, *тамњан*, *зашта* (више пута), *грижење*, *жмурио*, *попити у кап воде*, *Топчидерско брдо*, *богзнакакав*, *раседљавати*, *васдуги* (више пута), *њих двоје* (за лица мушког рода), *јашио*, *конопље*, *копита* (једнина), *вијавица*, *замахљивати*, *цвилење*, *промити*, *обоје* (за м. р.), *стишћући отрешен*, *баздио*, *би* (за сва лица), *гламња*, *бадњи дан* (а: *Божић*), *велики петак*, *бадње вече*, *Тола* и *Толе*, *са штапом обешеним на левој руци* (двапут), *сабили се око бреста за кога...*, *узима пред-*

лог са уз оруђни инструментал, забоден нож у богатству и тако даље.

А како се код писца уклапају мисли, осећања, слике, сећања и стварност, како се мрсе, укрштају, обухватају, преплићу, уплићу, све једно преко другог, једно у другоме, једно с другим, видеће читалац на неколико места. И та су места, с друге стране, примери на којима се треба задржавати у анализи. Наставник ће ту имати посла, али доста јаловог посла, сем указивања ученицима како, по нашем схватању, *не треба писати*. Јер, на тим местима не можете издвојити шта је шта, не бар без великог напора. А да ли је тај напор баш и потребан до те мере? Писац, рекло би се, у тим случајевима није ни полагао на то да те ствари довољно разграничи. Можда на неким местима то није ни било могуће. Ако је и одлично дат пијан човек и његова мисао на стр. 98 са свим оним ломом који је снажан и импресиван („Почађавела кафана гњура се у врелу маглу уморног пијанства, боли га у стомаку, стеже једњак, и њише се у главу, глава се њише од тавана до пода, ваља се по нагнутом келнерају, пече се на фуруни обешеној за лампу, столови — извртуте бубашвабе копрцају се са шест, осам сувих ножица и хоће да уштину угарке што урлају, урлају...“), ипак се не можемо помирити с оним изражавањем које може имати у комплексности својој и снаге и полета, али без реда, без облика, без добре писмености у најобичнијем смислу на страни 75 и 132, па и још понегде. То су, додуше, унутрашња збивања, крш од изломљеног у души и свести, али је било и код других писаца, а и код самог Ћосића, сличних сцена, збитија, па је казивано некаквим прикладнијим редом и начином. — И то су, стога, оне сенке које нарушавају позитивне утиске.

Ћосићев је језик снажан по динамичности израза; по способностима да нађе нов израз и нову метафору, да открије нове могућности не само у везивању синтагматских склопова него и да нађе, можда и створи нов одраз унутрашње своје кондензованости, он је и овим стао у први ред наших писаца. Шта је с његовим стилем, према томе, није тешко изводити. Он је и ту на добром путу. Само, и у једном и у другом, а можда и у нечему трећем, о чему није било наше да овде говоримо, дакле, у свему томе може се ићи и даље и треба ићи што пре и даље и

брже. Постоји једна велика школа учења док човек живи, а за писца — док држи перо у руци. Не сме се пренебрегавати систематско учење. Не може се праштати ни талентованима, и баш зато што су талентовани, ако заборављају да се писање ипак учи и да је и даровитима потребно баш утолико више систематског знања и формалних знања нормативне граматике и правописа. Макар то и била, бар делимично, ствар конвенције (а докле сеже конвенција уопште, и где јој је граница у животу, то је друго питање), мора се овладати и њоме. Кад је пак у питању дело које носи високо одликовање као најбољи роман у години, утолико је већа одговорност и самог писца, и редактора, и редакције. У таквим делима, крунисаним таквом и моралном и материјалном наградом, требало би да буде и више пажње и више бриге о језику и стилу њихову. — Толико о језику и стилу Тосићевих Корена.

М. С. Лалевић

II

Данашња књижевна продукција у свету је огромна. Она је и код нас значајна. Наша оригинална књижевност је тако обилна да је тешко и стручњацима да је прате. При том мислим на критичаре од заната, на наставнике који су својим позивом везани уз лепу књигу. Међутим, шта бисмо могли рећи о таквим специјалним стручњацима као што су језичари: да ли они прате и савлађују оригиналну књижевност? Ако бисмо тражили одговор на ово питање прелиставајући језичке часописе, дневнике, онда бисмо могли рећи да савремени језичари сасвим мало прате ову књижевност. Рећи ће ми се: у нашим језичким часописима има тога. Заиста, не би се могло рећи да језички научни радници не воде бригу о неговању нашег књижевног језика, да се не служе материјалом који им пружа савремена књижевност (и она у ширем смислу). Чак и поједини написи су посвећени конкретним проблемима језика наших савременика. Па ипак тиме није испуњен посао који је поверен језичарима и стилистима нашег језика. Књижевност не може да служи само као извор сировог (обично лексичког) материјала за језичко

прерађивање. — Исто тако као што критичари испуњавају своју обавезу тиме што обавештавају публику о новом на књижевном пољу те се стављају у улогу — као што се то обично каже — посредника између писца и читаоца, тако су и језичари обавезни да испуне свој дуг на истом плану. И ови су дужни да служе као посредници између књижевника и публике, али, такође, и у обратном односу: да покажу како се односи језик друштва у појединачној креацији у књижевном делу. Да ли нам је потребна једна оваква језичка критика? Уверен сам да јесте и то желим да покажем на Ћосићевим Коренима.

Рецимо претходно још и ово. Наша је књижевност од првих почетака до данас остала у основи покрајинска и обојена дијалекатски. Све оно што је у њој најбоље, носи печат краја уз који је тематски везана. Кроз целу другу половину XIX века интензивно се користила оригинална народна реч, тако да су се књижевници губили у фолклору. Наш XX век развија се у изменичном јачању и слабљењу интереса за народни говор. Да утврдимо колико је то тачно, довољно је само да узмемо неколико наших реалиста као што су били Глишић, Матавуљ, Сремац, па да их упоредимо са којим од водећих књижевника савремене књижевности. Данас се сасвим другачије користи народни говор (сетимо се само Иве Андрића). А ипак је у основи нашег књижевног стварања ова наша нова и најновија књижевност остала на народном терену. И Корени Ћосићеве стоје чврсто на истом терену на којем стоје „Бакоња“, „Нечиста крв“ и друга дела наше реалистичке класике. — Пред нама је у „Коренима“ наше село из времена краља Милана и радикалских борби, негде близу Западне Мораве. У њему воде главну реч сеоске газде и већ легендарни трговци свињама (који су се некад зачас претварали у хајдуке, а у ново доба постајали политички прваци).

Ћосићев крај дао нам је већ једном Душан Радић — сетимо се само његовог романа Село. Радићев Обрад Отђановић могао је послужити као један од најближих узора писцу кад је сликао Аћима Катића — Дошљака и његовог сина Ђорђа. Али, ако је по стваралачкој инспирацији овакво угледање могло бити и споредно, Душан Радић је могао импоновати Ћосићу као одличан зналац говора овога краја око Западне Мо-

раве. Са колико речитости и са колико верности говори Радић! Дакако, таква предност какву је показао Радић у свом роману не даје писцу општу књижевну предност, па зато ова позитивна особина није била довољна да учврсти место Радићу међу водећим књижевницима предратне књижевности. — Његов земљак је много срећнији. Са много мање језичке верности Ћосић нам је већ у свом првом роману Далеко је сунце дао свој крај. Па такав је остао и у другом роману. У исто време он се тематски чврсто држи свог села и људи са земље и — не иде даље. Да ли је то слабост, показаће нам даљи рад. Нас, међутим, овде интересује Ћосић по свом језику, по стилу. Колико је он везан уз свој крај?

Већ на први поглед можемо осетити да је Ћосићева реченица кратка, поетска, пуна фигура — метафора и поређења. Једна емоционална реченица, монолошка, реченица човека који говори сам са собом. Зато то није разговорни језик, дијалогски. Зато таква реченица носи у себи елементе игре. Упоредимо само: „По селу пси гризли *тмушаву помрчину*“ (с. 190). Она носи нешто вештачко у себи: „Сељаци јурнуше на плотове, почупаше прошће и са бесом и весело (!) насрнуше на кафану, поразбијаше врата и прозоре, поломише рамове, столове, келнерај, полунаше на тавану сакривеног кафеџије Левића и његове жене „Буле“ (с. 116). Али, као што сам рекао, снага (и слабост) Ћосићеве реченице је у тражењу новог, лепог поређења. Он се при том служио и дијалекталним лексичким материјалом. Тако ће рећи: „сав ишанчан тугом“ (туга је направила боре на лицу), „расканураше се *црева*“ (црева су поређена са канурама „ножницама“ које су се, ето, располовиле), говори се о „ракљама браде“: његов Ђорђе „јаловак“ стално „рудари за сином“ — копа, тражи начин како да добије сина, итд. Онај који пажљиво чита застаће на много места те ће узалудно у контексту тражити помоћ. Оваква дела тек кад се припреме за школу добивају списак непознатих речи. Ја ћу овде упозорити на неке од таквих речи за којима ћемо, углавном, без успеха трагати и по највећим речницима.

Ево неколико таквих речи које нису забележили наши речници (Вуков, Југословенске академије, Ристића - Кангрин):

божићњар „свињче које се храни за Божић“; гутица („поглед му се забоду у гутицу између размахнутих густих обрва“, с. 44) овде је „мали набор“, али може значити и „чирић“, за реч цволеника ваљало би се сетити да има основни облик „дволика“; гј. „деваница“ (по томе је „цволеника“ аугментатив); ваоне (којих Вук нема) јесу балвани у воденици поточари који ваљају (вална), покрећу камен; пељати („...Топла пара јој пељала лице“, с. 105) значи управо „педати“, лако бости (упор. и „испељати“ у овом говору: „пчеле ми испељале лице“); реч „беуљица“ узалуд бисмо тражили у речницима (упор. „Беуљице беже у плићак да их рибе не поједу“, с. 177), а то су управо „беолице“, „беољице“; за „окламиш“ зна АРј (јер се реч налази и у западним крајевима), а овде јој је значење „битанга“ (да ли је од кламати, кламићати); поткорућен (у „шарена поткорућена таваница“, с. 275) само је „испуцана, избраздана таваница“; голокотра („голокотра“ варошка, препоровска) била би жена без котрља („котрљ је врх тепелука“), а у пренесеном значењу то је „бестидница“, „неморална женска“; валога је („...спазио је како руком прибира кошуљу да скрије белу валогу међу дојкама“..., с. 192) „доља између два брега“ (али има и значење „места обраслог шеваром где је била вода“) те је у вези са „халуга“ „провалија“ (в. АРј); није довољно ни кад „канате“ (упор. „Држаће на крстима пуне канате камења“, с. 66) протумачимо просто са лотре (као што стоји, по Љ. Стојановићу, у АРј, в. под канат., ц), јер се овде ради о изразу „пуне канате“ што значи колико и „пуна кола“ (а канате су и подница и кола, а не само даске по странама).

Нашем читаоцу биће потребно да добије обавештење и о другим речима које неће разумети без речника, или без неког обавештења. Такве су: гица („тако си ружан и мали као гица“, с. 57) — стари чокот; евенка (у Вука свењка) „нанизано грожђе за зиму“; врећа стотињајка „врећа од сто кила“; дупке („сахрани ме дупке“) — усправно; јарџија — коњушар, шталар; мочуга — батина; вешалица — сухо месо; риљевина — ископано земљиште ашовом; бачвара — качара; смоница — земља (управо смолница, глинаста земља каква је махом у овом крају, а реч служи као синоним за „земља“ (упор.. „За кога си бога ринтао целог живота и сад у смоницу?“, 190); везоглавка —

чиме се веже коса и стоји испод мараме; шуљак — шупаљ, шупљи плод; смуљити се — спустити се; талпа — дебела даска; колесар — предњи део кола са два точка; за реч „скобаљ“ (упор. „Око ових наших лепих речица са скобаљима да би дуго живео... морао си бити или зелена кукавица или издајица без душе“..., с. 11) можемо наћи у западним нашим крајевима, напр. у Лици „шкомбаљ“ које је, по мом мишљењу, тал. *scombo* (за језичара је од интереса миграција ове речи и сачувано оно с пред к); черга — ткана пољава; баца — старински дрвени димњак; дулек — бундева; коруба — кора, итд. — Заиста би један овакав, само потпунији списак речи на крају књиге учинио услугу и писцу и публици.

На основу овог материјала можемо рећи у којој мери Ћосић се односи према лексичком благу свога родног краја. Јасно је да се писац није служио лексичким материјалом свога краја у размерима које нам је дао Радић. Ћосић је у том погледу узео једну меру и сматрам да је тако у реду. Није потребно да писац лексичким материјалом претовара своје дело а замађа читаоца. Поред тога, писац који хоће да суверено влада књижевним језиком и да се користи говором свога краја (и говорима уопште), треба да добро одваја једно од другог. То је нарочито важно кад се ради о фонетским, морфолошким и синтаксичким цртама у говорима. Писац треба да се чува да не говори језиком наше паланке (да чува чистоту стила и језика). Ја ћу навести само један такав пример непажње: „Коса му је дим што нечујно пуше по исфугованој цокли апсане“; она „исфугована цокла“ — ижлебљено стениште — није прикладно (иако се у говору чује „цокла“, а можда и „исфугован“). Писац мора бити свестан шта припада књижевном, а шта народном говору: да не говори и сам као и његови јунаци. Ћосић је млад писац, али је он у великом броју случајева успешно одвојио једно од другог. Кад једно његово лице каже: *Опрошћавајте, господо!*“ — то је на свом месту јер тако и каже, али када и сам пише: „извори угињавају“ (с. 150), *исдурети*, *окопнио је* (с. 257), од причеста (м. од причести) — неће тако бити књижевно. Нашем обичном читаоцу, па и свима онима који нису из овога краја, или овај говор не знају, неће бити јасна изрека „*имам леба, али немам слеба*“, или: „*имам слеба, али немам леба*“, а која значи

(у првом обрту) „имам осигуран хлеб, али немам осталих намирница“, па кад прочитају оно: „А кад је дошао под твој кров, само руку што му није љубио кад му кажем: „Жена ти је донела хлеба и с хлеба“ (с. 240). Оно „слеба“ у мом цитату напред је права реч, али је обликована у крају и по синтакси говора у коме се губе или су се изгубили посебни падежни наставци; по књижевној синтакси требало би да стоји „с хлебом“, али тиме је изрека упропашћена. Зато је Ћосић сасвим слободно могао оставити целу изреку онако како је налази у народу: „...донела ти леба и слеба“.

Далеко би нас одвело кад бисмо овако наставили — стављањем Ћосићева језика под језички микроскоп. Оно што је до сада речено имало је за циљ да послужи у првом реду читаоцу. Могло би се понешто рећи и о неким пропустима и неуједначеностима (тако Ћосић непотребно етимологише кад пише: јектичав м. јектичав, пише „ракље“ и „рашље“ и сл.), али нас још интересује како обликује Ћосић свој књижевни језик. Под каквим утицајима?

На ово питање је једним делом одговорено овим чланком и материјалом који је изнет: Ћосић се труди да усвоји књижевни језик, али не жели да изгуби оно домаће тло. Он гомила изражајно благо и разрађује своје стилистичке особине и при том стиче понекад и — хетерогене црте нашег књижевног језика. Ја ћу изнети само једну морфолошку црту на коју сам наишао у језику Ћосићеву и која је могла настати само лектиром нашег неуједначеног књижевног језика. Наши писци Србије и Војводине слажу се у употреби префикса у у речи: усамити се, усамљен, усамљеност и сл. Тако исто, и сви писци нашег Запада имају опет: осама, осамити се, осамљен и сл. Та црта почива на особинама народних говора наших крајева којима припадају књижевници. Могла би се, по материјалу наших писаца, тачно извести изолекса која би нам показала који крајеви употребљавају префикс у, а који префикс о. А шта налазимо код Ћосића? — На једном месту читамо „Дивље гуске ниско прелетеше и испунише сутон пискавом осамљеношћу (с. 80); затим: „Залута на пољу, осами се у њиџ и сатима ми-

сли..." (с. 257); али онда: „Језа га је пролазила од тог усамљеничког кукурикања"... (с. 177). — Ако је ово моје излагање на свом месту, онда бих могао рећи: проблем књижевног језика једнако треба да је на срцу и књижевницима као и језичарима.

Зрењанин

Св. Гергијевић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. *Акт: акта, акти и актови*

Именица *акт* има данас тројачке облике номинатива множине: *акта, акти и актови*. Сва ова три облика множине подједнако се употребљавају у савременом језику. Поред различитих наставака за облике множине, има ова именица, опет у множинским облицима, и два граматичка рода. У облику *акта* то је именица средњег рода (на пример, *судска акта; акта о пензионисању, предмет је стављен у акта* итд.), док су облици номинатива множине *акти* и *актови* граматичког мушког рода (напр. *Герилци су извели многе успешне акте саботаже; У међународним односима нису дозвољени никакви акти агресије; Изложени актови су дело једног младог и талентованог сликара* итд.). Ова тројачост облика номинатива множине код именице *акт* и двојачост њена граматичког рода намећу нам питање: да ли се наведени облици сасвим произвољно употребљавају, тојест, да ли је употреба неког од њих само особина стила и језичког манира онога ко их употребљава или ту постоји ипак нека одређеност, изванредан смисао и условљеност њихове употребе?

У свесци 3 годишта V предратне серије *Нашег језика*, на страницама 95—96, један читалац био је поставио питање Уредништву баш у вези са множинским облицима именица типа: *факат, акт, документ* и сл. Одговорено му је: „У нашем језику су: *факат, акт, документ* именице мушког рода, те према томе у номинативу множине правилно гласе: *факти, акти* (или: *актови* у значењу слика које претстављају голо људско тело), *документи* и слично. Али је ушло у обичај (и према томе није неправилно) да се у множини употребљавају и облици: *факта,*

акта, документа... (према латинском номинативу множине *facta, acta, documenta...*), па је отуда схваћено као да те именице имају у множини и промену средњег рода.“

Ми ћемо се задржати само на именици *акт* и облицима њених номинатива множине као и облицима њенога рода. И то не зато да бисмо потврдили правилност или објаснили порекло поменутих облика. То је у цитираном тексту сасвим јасно објашњено. А ипак ћемо се на њој задржати да допунимо и разрадимо оно што је у цитираном одговору у заградама речено о облику *актови*, а тиме уједно и да одговоримо на постављено питање о произвољности или условљености у употреби наведених тројаких облика номинатива множине именице *акт*.

У цитираном одговору у заградама је истакнуто да се за један од трију множинских облика именице *акт*, за облик *актови*, везује једно посебно значење ове именице, наиме, значење „слике која претставља голо људско тело“. То значи да се у нашем језику раније извршила извесна диференцијација, извесно разграничење у употреби множинских облика ове именице. Некадашња могућност слободне и произвољне употребе тројаких облика била је овим разграничавањем сведена на двојаке облике. Облик *актови* добио је одређено значење и тиме одређену и везану употребу. А тако је и у данашњем језику.

У даљем животу и даљем развоју нашег језика овај процес се наставио. Данас, и то нарочито и више у писаној речи него у говору, све се више осећа тенденција за разграничењем употребе и остала два множинска облика именице *акт*: *акта* и *акти*. За сваки од њих везује се посебно, специјално значење које именица *акт* има.

Када се и у којем значењу данас пише и говори *акти*, а у којим случајевима се употребљава облик средњег рода *акта*?

Овај последњи облик, облик средњег рода *акта*, употребљава се углавном у „канцелариском“ језику, када је реч о службеним списима и документима. Имамо: *архивска акта*; *акта* о судској истрази; *акта* из службеничког листа; сва *акта* потписује или може потписивати само одговорно лице итд. Из овакве упо-

требе и везивања значења „списи, документа“ за множински облик *акта*, пренет је овај облик са овим одређеним значењем и у књижевни језик.

Трећим обликом ном. мн. *акти* изражавају се остала значења именице *акт*. То је значење „акције, активности, геста, поступка и сл.“ Дакле, апстрактно значење. На пример: *акти саботаже, акти диверзије, акти агресије* и сл.

Као што видимо, не би се могло рећи да у данашњем језику постоји произвољност и слобода у употреби наведених облика множине од именице *акт*. Сваки од наведена три облика носилац је посебног значења и у том смислу ови облици претстављају карактеристичну појаву, која ни у осталим словенским и другим језицима није редак пример како се различитим падежним наставцима или различитим граматичким родом диференцирају и различита значења једне именице.

С. Н.

2. То је било шездесетих година прошлог века

— рече нам пре неки дан, у разговору један наш културни радник мислећи на догађај којег је датум тачно одређен и за који се зна да се десио 1858/ године. Одмах нам је било јасно да је овоме прилошкоме генитиву ту дато значење које он може имати само када се употреби у друкчијој функцији. И хтели смо да утврдимо колико је широка његова употреба у овоме значењу, па смо проверавањем дошли до закључка да још погдеко ову прилошку одредницу употребљава у том значењу, тј. у значењу — у времену око шездесете године. Они код којих прилошки генитив шездесетих година ово значи кажу да се он односи на свега неколике, на две највише три године испред шездесете и, ређе, на толико време иза шездесете године.

Неки опет закључују да се у горњој реченици говори о догађају који се десио негде у размаку од десет година, између почетка 1851 и краја 1860. За неупоредиво највећи број њих ни једно ни друго изведено значење није право значење овако прилошки употребљеног тог облика.

Генитиви: тридесетих година, четрдесетих година, педесетих година, шездесетих година... одиста, и уопште, могу означавати време око оне године која је означена бројем у генитиву. *Човек шездесетих година* је човек коме, према његову изгледу, може бити шездесет година, као и две-три мање или две-три године више; *човек шездесетих година* је, дакле, шездесетогодишњак, *човек шездесетогодишњак*, човек коме може бити око шездесет година. Али је реченична функција овога генитива овде друкчија од оне што је има у реченици која је предмет ове наше поуке; он је, наиме, овде, као квалитативни генитив, употребљен атрибутивно за одређивање именице, док у горњој реченици одређује глагол. А и у тој, прилошкој функцији, он не значи ни око шездесете године ни од 1851 до 1861, него: *од почетка 1860 до краја 1869 године*.

Прилошки употребљеним временским генитивима се свакад овако означава време од по десет година које одређује цифра у којој се на месту десетице налази дотични број. *Тридесете године прошлога века* јесте време које почиње од 1830 и протеже се до краја 1839 г.; *четрдесете*: 1840 до 1849; *педесете*: 1850 до 1859; *шездесете*: од почетка 1860 до краја 1869. И тако се само за оно што се десило у овоме времену (од почетка 1860 до краја 1869) може рећи да је било шездесетих година прошлог века.

Х.

3. *Овде се може добити све колонијалне и прехранбене артикле* — пише на једној продавници овдје у Београду. У овој реченици имамо двије грешке: неправилно је употребљен глаголски облик, а неправилан је и падеж горњих именица. Глагол је, како се из примјера види, употребљен у једнини, а именице су у множини. Познато је, међутим, да се глагол мора слагати у броју са својом именицом. Према томе, ако бисмо жељели задржати глаголски облик у једнини, морали бисмо употријебити и именицу у томе броју, али, наравно, не у акузативу него у номинативу. Дакле, морали бисмо рећи: *Овде се може добити*

сва колонијална и прехранбена роба. Овако погрешно слагање чешће се чује у нашим западним крајевима (*Продаје се краву; За годину дана изградило се творницу* итд.). Очигледно, наш језик не трпи овакве конструкције. Овдје не можемо имати објекат у акузативу, јер то граматички више и није објекат него субјекат. И ако желимо задржати пасивну конструкцију, овај погрешно употребљени објекат у акузативу постаје субјекат у номинативу. Према томе горња реченица у исправном облику требало би да гласи: *Овде се могу добити сви колонијални и прехранбени артикли.*

4. *Добили су четири клешта за зубе.* — Именица клешта у нашем језику има само облик множине као и: *наочари, јасле, гусле, виле, новине, токе, кола, врата* и сл. Како се види из наведених примјера такве именице, тј. именице које имају само множину, могу бити и у мушком, и у женском и у средњем роду. Именица *кљешта* иде у ред именица средњег рода (ова *кљешта*, као ова *врата* или ова *села*). Истина, у неким крајевима наше језичке области ова се именица јавља и као именица женског рода, наравно, опет у множини (*кљеште*: исп.: *Кидајте усијаним кљештама уд по уд; екстракција новорођенчета кљештама; ухваћен у кљеште; судбина је стискивала људе као кљештама; упао је у кљеште* и сл.). Али су, свакако, много чешћи и обичнији облици те именице у средњем роду (исп.: *Запала је међу четничка кљешта; сад га имам у кљижештима; Дошло на ред . . . и на Немце.* — *У кљештима су; ударио ме мајстор кљижештима по глави* и сл.). То што се ова именица у роду колеба овде за нас није битно. За нас је важно да констатујемо да слагање оваквих именица са основним, простим бројевима није исправно. Оне се, наиме, слажу с бројевима као збирне именице. Једино је, дакле, исправно: *двоја кљешта, троја кљешта, четвора кљешта*, као *двоја врата, троја врата, четвора врата.*

А. П.

5. *Сваке среде за време пијаце . . . појавио се један власник „лутрије“.* — Овако се не може рећи. У овој реченици није на свом месту перфекатски облик *појавио се*. Као што се види из

временске прилошке одреднице *сваке среде*, он је употребљен за радњу која се понављала у прошлости, а познато је да се перфектом (као и аористом) од глагола свршеног вида исказује само једна, јединствена радња. За означавање радње која се у прошлости понављала употребљава се потенцијал, а може се употребити и перфективни презент, као глаголски облик за напоредност или паралелност радње с каквим временским тренутком. Према томе ова реченица треба да гласи: *Сваке среде за време пијаце... појавио би се (или појави се) један власник „лутрије“.*

6. *Дакле, седам телади за три године!* — Овде је погрешна употреба простог броја *седам* у вези са збирном именицом *телад*. У свакој граматици нашег језика може се наћи да се уз збирне именице, тј. уз именице које својим обликом једине казују множину, употребљавају и збирни бројеви, а не основни, прости. Зато је чудно кад се оваква грешка чује од спикера Београдског радија или кад и у најпознатијим дневним листовима читамо да су неки људи испекли „шест прасади“, уместо да се каже или напише, како је исправно, *шесторо прасади, седмором телади*.

Б. М.

7. *У једногубе наказности спадају расечене усне, расцепљени непци...* — Именица *непце* је деминутив од именице *небо*. У нашем језику ова реч се употребљава у значењу: преграда између усне и носне дупље, нем. Gaumen, лат. palatum. Као и све именице које су образоване помоћу суфикса *-це* она је средњег рода и у множини гласи *непца* (исп. Рјечник ЈА). Истина, Ристић-Кангрга у своме Српскохрватско-немачком речнику имају поред *непце* п. и *непци*, m. pl., али то ће свакако бити из народног говора. Овај други облик није уопштен у књижевном језику и стручној терминологији. Према томе у наведеној реченици треба казати: ... *расцепљена непца*.

8. *„На пример“.* — Овај израз употребљен је као наслов чланка у коме се говори о једном случају који треба да послужи за пример. *Израз на пример* дугом употребом добио је своје

одређено значење. Њиме се наводи пример (или више њих) који треба да послужи као потврда за неку унапред изнесену тврдњу. За друкчију употребу он данас не зна. У овом случају требало је ставити наслов *За пример*, као што је даље у тексту и написано да „Овакав гест ... треба да служи за пример“.

З. С.

9. *Радио Будимпешта је јавила ...*

У једном нашем дневном листу недавно се могла прочитати оваква реченица.

Реч је, свакако, о погрешној конгруенцији радног придева, односно предиката са субјектом. По истој логици могло би се рећи и: „Радио Осло (Милано) је јавило,“ што нигде не срећемо.

У изразу *Радио Будимпешта*, реч *Будимпешта* је у улози речи помоћу које се одређује припадност радија, односно радиостанице одређеном граду, она је, дакле, у улози неке врсте атрибута. Према томе, *Радио Будимпешта* значи „*Будимпештански радио*“. Уосталом, у нашој штампи се и срећу такве конструкције: *Београдски радио*, *Париски радио*, *Лондонски радио*, *Московски радио* итд. У наведеној реченици субјекат је, значи, *радио* и радни придев треба да се слаже с том речју, тј. род именице *радио* треба да управља родом радног придева. Према томе горња реченица треба да гласи:

Радио Будимпешта је јавило ...

Б. Т.

10. *Радио Београд и акценат. —*

Када би се језичке поуке ограничиле само на исправљање граматичких и, каткад, стилистичких грешака, оне би испуниле само један део задатка. У језику као што је наш, у коме нагласак игра тако важну улогу да се значења многих речи могу разликовати само по акценату, правилно наглашавање у школама, на предавањима и, нарочито, на радију, од највеће је важности за језичко васпитање најширих народних слојева.

Међутим Београдски радио не чини ништа да бар његови „спикери“ науче како се правилно наглашавају неке врло

обичне и често употребљаване речи, кад већ не може ништа да учини да пригодни говорници науче правилан нагласак.

Ево само неколико примера погрешног наглашавања.

За време конференције градова изговорена је 4 децембра 1954 у 22 часа много пута реч *градова*, и то стално с акцентом *грџдова* уместо *градóвѝ*, као што се говори и као што пише у граматизи.

Истог вечера изговорено је: *уџушсѝво*, *дѝскусија*, и *глад-сова*, иако је у правописном речнику означен акценат *уџушсѝво* и *гласóвѝ*. Реч *дѝскусија* је питање за себе, јер се осећа нарочита тежња да се изговори с тим нагласком, пошто се догађа да „спикер“ прво изговори правилно *дискусија*, па се онда брзо поправи и каже с црногорским нагласком *дѝскусија*. Још више се „спикери“ муче с конјугацијом глагола *дѝскушовати* јер не могу лако да изговоре *дѝскушовати*.

Даље, 9 децембра 1955 у 22 часа чули смо *важнијих вѝшти* уместо *вѝшти* и *однос рџдишеља према деци* уместо *родишеља*.

Сутрадан, 10 децембра у 22 часа опет се неколико пута чуло *грџдова*, па је одмах затим изговорена опет на стари начин реч *васѝишање*. Та реч служи као доказ колико управа Радија мало води рачуна о језику, јер би иначе водила рачуна о језичкој поуци на страни 150 Нашег језика, књ. V, св. 3—4, која гласи:

„*Васѝишање* је глаголска именица од глагола *васѝишати*, чији је акценат тачно обележен у правописном речнику. Реч је направљена од глагола *џишати*, што значи хранити, од кога имамо и именицу *џића*, — а не од глагола *џишати*. Према томе и именица може имати само акценат *васѝишање*, или, ако се мисли на резултат радње (као печење), *васѝишање*, али не *васѝишање*“.

Увече 19 децембра имали смо опет прилике да чујемо *гладсова* и *вѝшти* уместо *гласóвѝ* и *вѝштѝ*. Речено је и *преко-одног времена* уместо *прековременог рада*.

Репортер који је био да види поплављене крајеве око Ђуприје употребио је речи *џоџлавити*, *вода је џоџлавила* и *џоџлавлено џоље*, као и *џреџреку на нашем џушу* и *са месѝи-*

мичном кишом (Репортер је очевидно родом из поплавлених крајева).

26 фебруара 1955 у 15 часова имали смо опет *грџдова*. Зар Радио Београд нема никога ко мисли и на такве „ситнице“ као што је акценат?

11. *Интриге и подметања, судећи према дискусији појединих чланова, су изгледа пракса у општењу чланова Друштва.*

Енклитика су не може да стоји после запете. Морао би да се обрне ред речи и да се каже:

Судећи према дискусији појединих чланова, интриге и подметања су, изгледа, пракса у општењу итд.

Уметнуту реченицу изгледа одвојили смо запетама, и она се мора одвојити јер је изван главне реченице.

12. *Један квалитет Андрићеве новеле, ни издалека основни, већ само резултат читаваог третирања једног замршеног психолошког проблема, квалитет који пасивизира и уљушкуже, је чудан мир који извире из збивања.*

Од 28 речи има 7 страних, читава четвртина, и то у критици, која, кад већ оцењује туђ састав, треба у исти мах да буде узор доброг писања. Поред тога, не види се шта реч пасивизира треба да значи, да ли исто што и уљушкуже. Ако значи исто, она је излишна. Затим, кога пасивизира квалитет? Читаоца, лице о коме се прича, или писца? Да ли квалитет овде значи својство или врлина? Читалац који жели да сазна тачан критичарев суд има права да постави та питања.

И најзад, опет несрећна енклитика на погрешном месту; после запете енклитика је не може да стоји, него овде мора да се употреби пун облик *ј е с т*.

13. *Зашто је и то сметлиште... кроз кога цури све... само један вешто нађени оквир итд.*

За сметлиште мора да се каже *к р о з* које цури пошто именица означава неживу ствар. Усто је требало рећи *нађен о к в и р*, јер је придев у предикату, а и атрибут један показује да је неодређен.

14. *Миомир је, без да га је ико нешто о томе питао, рекао...*

Без да је германизам, превод немачког *ohne daß*; у нашем језику предлог може да стоји само пред именом у падежу: без крова, без доброг, без иједног итд. Овде је требало рећи:

Иако га нико није ништа о томе питао... или

Иако непитан, Миомир је рекао.

15. Тада босански везир пошаље зворничког владику и по њему обећа Србима да ће их пустити својим кућама.

Како је написано, везир ће Србе пустити својим кућама, пошто се својим увек односи на субјект, а то је овде везир! Требало је рећи или просто кући или њиховим кућама.

16. Опасности кроз које је прошао његов живот емотивно су ревоциране.

Писац горње реченице стално употребљава глагол ревоцирати уместо евоцирати, чиме даје својој реченици обрнут смисао, јер ревоцирати значи опозвати, а евоцирати значи изазвати.. Иначе, могло се рећи и без страних речи: узбудљиво су оживљене или слично.

17. Сигурно је да сам на почетку једног осећања форме која — верујем — да ће у идућим књигама постати моја, аутигична.

Репортер меће ту реченицу у уста писцу кога интервјуише. Реч верујем написана између две црте показује да је та реч уметнута реченица, те она не може да утиче на склоп главне реченице. Зато свезица да овде нема места. Реченица је могла имати овај облик:

Сигурно је да сам на почетку једног осећања форме која ће — верујем — у идућим књигама постати моја, или:

Сигурно је да сам на почетку једног осећања форме за коју верујем да ће у идућим књигама постати моја.

18. Расправљало се о више различитих шема.

И по Белићевом и по Боранићевом правопису треба писати шема, као што реч гласи у грчком језику, а не шема, како ту реч изговарају Немци.

19. У продужењу, на истој страни, је насликан св. Силвестар;

Ова икона, са правом светски славна, је једна од оних које итд.;

Иза њега десно, поднимљен на десну руку, је млади фрањевац;

Трпанац у дебљини зида, коју ствара кривина свода, је углавном од камена утопљеног у малтер;

...једна, она источна, је очуванија.

Све те реченице с погрешно стављеном енклитиком је налазе се на неколико страна једне расправе. Писац их је могао врло лако написати правилно:

насликан је; једна је од итд.; седи (или стоји) млади фрањевац; углавном је од камена; очуванија је.

20. Антипаничне ампуле садрже дрогу која умирујуће делује на нервни систем.

Зашто овде уместо садашњег прилога умирујући треба писати умирујуће?

21. Дворски ратни савет укорео је Монастерлију што итд.

Глагол корити има главне облике: корити, корим, коримо, корићу, корио.

Према томе, радни придев од укорити је укорио.

22. После овога моје заточеништво је постало још строжије.

Компаратив од строг гласи строжи.

23. ...на пленуму... који је одржан у Бања Луци.

...формиране су у Бања Луци три комисије.

Несрећно име Бање Луке не може никако да се смири, јер новинарски сарадници неће да погледају у правописни речник, у коме лепо пише да може да се напише:

у Бањој Луци, из Бање Луке или
у Бањалуци, из Бањалуке.

24. Да ли су тиме побољшани изгледи за уједињењем... то ће будућност да покаже.

Овде је погрешно употребљен предлог за са инструменталом, а правилно је:

изгледи на уједињење.

Св. П.

Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6
шабака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази.
Годишња претплата износи 300 дина; цена поједином броју је 60 дина.
Претплату слаш Научној књизи (Кнез-Михилова 40/IV) на чек, рачун
бр. 101-Т-297. Рукописе слаш Уређивачком одбору или Браниславу Мила-
новићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет,
Београд. — Рукописи се не враћају.

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 7—10

БЕОГРАД 1955

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О значају посматрања властитог језика за познавање језика уопште	197
2. М. Штевановић: Сложени глаголски облик или сложеница	209
3. Б. Милановић: О облику једног глагола у екавском изговору	225
4. Д-р Павле Ивић: О виду глаголског облика <i>будем</i>	239
5. Ђ. Живановић: О једном вокативу	246
6. Св. Предић: Ипак, <i>quieta non movete</i>	248
7. П. Ивић: О акценту презимена као <i>Илић</i> , <i>Панџелић</i> и сл.	251
8. Ђ. Живановић: Подваљак	255
9. Б. Терзић: Првак „Бољшег театра“	258
10. Драгиша Живковић: О повезивању наставе језика и књижевности у вишим разредима средње школе	261
11. М. С. Лалевић: Обрада субјекта	273
12. Језичке поуке	287

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ

БЕОГРАД 1955

Штампа Графичко предузеће „Академија“, Београд, Космајска ул. 28

И Служба

**СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК**

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI

БЕОГРАД 1955

УРЕЂУЈЕ ОДБОР
Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 табача; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Рукописе слаш Уређивачком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд. —
Рукописи се не враћају.

Научна књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ
БЕОГРАД 1955 .

Штампа Графичко предузеће „Академија“, Београд, Космајска ул. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига VI

Нова серија

Св. 7—10

О ЗНАЧАЈУ ПОСМАТРАЊА ВЛАСТИТОГ ЈЕЗИКА ЗА ПОЗНАВАЊЕ ЈЕЗИКА УОПШТЕ¹

У данашњој науци нашој занемарује се значај посматрања властитог језика као једног од врло важних елемената лингвистичке анализе уопште. Истина има научника који су тај значај и врло јако иетицали. Такав је познати романиста Хуго Шухарт (Schuchardt) од којег је остало и у другим правцима оштроумних запажања и тачних закључака. Тако он вели: „Свако мора да посматра цео језички свет са висине свога властитог језика; то је релативно највећа висина, јер је то увек језик, а језичко се осећање ту јавља у нај-одређенијем облику. Језичко је осећање драгоценије од познавања граматичких категорија. Прво се задобија у раном детињству, готово је урођено, а до другог се долази тек доцније, каткада је и несигурно, а опет каткада погрешно, ако га уопште и има“²). И поред овако значајних изјава једног од вођа лингвистике до пре извесног времена, ипак до данашњег дана значају властитог језика у лингвистичким испитивањима није давано достојно место.

Чим се говори о значају властитог језика и властитог језичког осећања за анализу језичких појава, јасно је да се налазимо на терену синхроничне лингвистике. О њој се много говорило у нашој науци, почевши од књиге Фердинанда де Сосира (Cours de linguistique générale 1916), до данас. На терену те лингвистике има више значајних праваца (фонолошки, структуралистички, логистички итд.), па ипак и ту није посвећена особита пажња језичком осећању појединаца,

¹ Из предавања одржаног на Славистичком састанку у Охриду 25. V. 1955. г.

² Hugo Schuchardt-Brevier, 1922, 239.

већ само онеме што претставља опште особине језичке (langue). Појмови појединачног језика одатле су или искључени (као код де Сосира и многих других) или се тим појавима даје готово искључив значај у језику као покретачима свега новог у његову развиту (Фослер и др.). Нас се то сада не тиче, него нешто сасвим друго. Нас се тиче, пре свега, природа властитог језика према општим језичким особинама извесне врсте, да бисмо видели шта нам може наш властити језик дати за познавање језика уопште и његова развита. По себи се разуме да се ја овде могу задржати на тек понеким појавама да би се видела принципска страна мојих разлагања. Таквих појава сваки језик пружа небројено много, као што би сваки пажљивији посматрач језичких особина могао и сам утврдити.

Сваки је језик историска творевина. Зато када се језици са историске стране посматрају брзо се смањује разлика међу њима. Али је за нас много важније што се процеси у језику смењују: оно што је некада било могуће, а што је замењено новим стањем, може наново постати, само сада са других разлога, опет могућним. Да узмемо као доказ тога једну од обичних појава наше граматике. Наша је реченица увек временска. То нам најбоље показују финитни или лични облици глагола који су увек временски. Поред финитних облика и партиципи; једино још инфинитиви од овог отступају; али не сасвим. Мада су инфинитиви глаголске именице у којима се губио њихов временски карактер због природе самих именица, па су ти некадашњи именички облици наново привучени у глаголску систему, али не као лични облици и не као партиципи, већ као непотпуне допунске начинске реченице којима се обележавало само глаголско значење. Па и тако дефектни облици инфинитива деле донекле глаголску природу глаголским видом и, обично, глаголском рекцијом, остављајући да се оне временски обележе управним глаголом од којег зависе.

Обичне реченице данас нема без глагола; чак ако је прирок од именице или придева, он добија глаголску „спону“ која је, уствари, обележје времена и у номиналном предикату. „Време је променљиво“, „Кућа је лепа и угодна“, „Он је

безобзиран човек” и сл. — можемо претворити у реченице за прошлост или будућност мењајући спону у облике за прошлост или будућност. Отуда је дошло да ми, руководећи се својим језиком, дајући дефиницију глагола, сматрамо да је време његов саставни део. Истина је да глагол по значењу своје претставља увек процесе, било да значи радњу или стање, дакле, увек смењивање једног тренутка радње или стања другим; али ипак можемо замислити и те процесе као нешто стално, а не искидано, према тренутку говора, на садашњост, прошлост или будућност; али нарочитог облика за то немамо. Тај недостатак невременских обележавања дошао је отуда што је наша реченица временска јер су обележја времена и добивана од глагола који су са тим обележјем и морфолошки уопштени.

Иако је данашња реченица наша увек временска, ми образујемо и реченице у којима нема глагола и које су ипак сасвим потпуне. Тако реченицама као *Сто људи сто ћуди*, које слично гласе и у другим језицима (*Vingt têtes vingt avis*, *Omnia praesentia raga*, *Heute rot morgen tot* и сл.), — ништа не недостаје. Иако немају глаголе, оне имају своје пуно значење. Јасно је да такве реченице претстављају реакцију према временској реченици: када свака реченица има глаголом обележену садашњост, прошлост или будућност, онда је јасно да без глагола веза предиката са субјектом није ограничена ни на једно, ни на друго, ни треће; она је изван одређеног времена, она је безвременска или, боље, — стална, свевременска. Зато ја сматрам да овакве реченице не претстављају никакве остатке од прошлости, већ један процес који је стално могућ у свима језицима у којима је обична реченица искључиво временска.

Али се наши језици нису задржали само на овоме. Помоћни глаголи, мада обично значе временску спону, могу значити и само спону субјекта и предиката, без временског обележавања. То бива у оним случајевима када се и у безвременској реченици употреби спона по оном правилу да реченице без споне не може бити. Може се рећи *Данас си жив*, *сутра си мртав* и сл. у којима се, и поред тога што се у горњој реченици даје општа констатација која нема

одређеног времена, употребљава спона *си*. Одавде се види да у данашњем језику спона има временски или безвременски карактер (овде се говори о спони у садашњем времену) у зависности од смисла реченице: ако се у њој износи општа констатација, бзз временског учешћа, онда ту спона има само формалистичко обележје односа или везе субјекта са предикатом, дакле, исто онако као што се и у горњим реченицама тако временско значење обележава без споне. Одавде су разумљиве и све друге реченице — констатације: *Два су и два чешири*, *Мајмун је живошња*, *Добра нарав је злато*, *Сазнање је особина човекова* итд. Данас су такве реченице врло обичне и цео је наш говор проткан њима.

Савремени језици пошли су и даље у том правцу. Чим одређивање временске везе потиче од самог унутрашњег смисла реченице, то и садашње време других глагола, а не само глаголске споне, може бити сведено на обележавање безвременског односа глаголског значења према субјекту, напр. *Сањи шече поред Београда*, *Смерносџ доликује младосџи* итд.¹

Из овога се може констатовати о нашој реченици следеће:

1. Да је она постала у једно време искључиво временском.

2. Да се у току времена јавила могућност стварања реченице без глагола, тј. без одређеног времена, али ипак са везом субјекта и предиката. То је безвременска или свевременске реченице.

3. Да је то повукло преношење временског обележавања у презенту на смисао реченице од којег је глагол добијао и губио своје временско значење.

Шта ово показује? Да је наша реченица оспособљена да и поред временског обележја глагола отстрани то обележје ако њен смисао то тражи и претвори глаголски облик само у везу субјекта са сталним обележавањем какве радње

¹ Од овога треба разликовати квалитативну употребу глагола која долази од замишљеног реализовања или нереализовања глаголског (исп. *Он пева* — он зна певати, што се у овом случају односи на садашњост, *он је певао* — исто то у вези са прошлошћу и сл.).

или стања. Тако језик прибегава новим средствима за обележавање времена или његово уклањање: семантичко-синтаксичним. С друге стране, ако погледамо друге језике света, видећемо да се то обележава сасвим другим средствима, напр. у уралоалтајским језицима — употребљавањем у једним реченицама глагола, а у другим неупотребљавањем; то исто имамо у ескимским алеутским језицима и многим другим. Па не само то. И ергативна реченица, поред номинативне и реченица са другим падежима субјекта (датовом и др.) има примене у нашим језицима. Само што је конструкција једно, а значење друго у различним случајевима (исп. *боли ме глава*, *сћид ме је*, *не ради ми се* итд., што значи „ја осећам бол главе“, „ја осећам стид“, „ја немам расположења за рад“); дакле, психолошки субјекат изражен је акузативом или дативом, што ни најмање не смета да се реченица тачно разуме. То неслагање граматичког и стварних субјеката креће реченицу даље да се у језику то неслагање на извештан начин уклони, али и само слагање поменутих двају момената може у језику остати. Све то иде у велику област нових средстава за обележавање старих односа. Исп. употребу у данашњем нашем језику најразличитијих модалних реченица место ранијих модалних облика, напр. „Желим да дођем“ и „Дођи“ и сл. Прва претставља по значењу оптативни смисао, док је друга стари оптативни облик употребљен у императивном смислу. Ми данас имамо само ништавне остатке од старих модалних облика, док за модалне реченице употребљавамо какав управни глагол модалног смисла (могу, хоћу, мислим, претпостављам, сумњам и сл.) и обично допунску реченицу без икаквог модалног обележја. Место управног глагола који даје модални смисао реченици (потенцијални, волитивни, просто конјунктивни итд.) можемо употребити и какав прилог или свецицу: Можда је дошао“, „Вероватно је учинио“, „Премда је обећао“ итд. Зар нас то не упућује на то како су постали модални облици који се из оваквих конструкција могу наново развити?

Исто је тако поучан пример значења падежних наставака у савременом српскохрватском језику. Шта они данас значе? Када би се хтело одговорити на то једним начином

за све падеже (наравно, зависне) и за све њихове случајеве, то не би могло бити могућно. Да извршимо нешто анализе. Данас синтагме са генитивом значе: припадање ономе што је у генитиву, партитивност онога што стоји у генитиву, одвајање од онога што стоји у генитиву, а сем тога има и прилошких израза у генитиву, као што је временски генитив, или придевских по значењу, као што је квалитативни генитив, за материју од које је што итд. Данас је јасно да су ова значења махом већ пренесена на односе по значењу речи у синтагми напр. у аблативног, квалитативног генитива и др.: *долази из куће, човек добра понашања* и сл. У првом је случају аблативно значење обележено речима синтагме и нарочито предлогом „из”, у другом примеру — приписивањем именици извесне врсте особине итд. Као што се види главно се значење ових различних генитива обележава различним односом и слагањем речи по значењима тих речи. Или то значење може бити пренесено на односе у реченици. Кад се рече *Првог маја пала је обилна киша* — јасно је *Првога маја* привучено од предиката *пала је* иако је првобитно генитив *првог маја* ишао уз *киша*: *Киша првога маја пала је обилно* или сл. Овде је, дакле, прилошки карактер (*првог маја*) створен односима у реченици и сл. Кад имамо за три падежа у множини исте наставке у српскохрватском језику (-*има*, -*ама*, „градовима“, „селима“, „женама“ и сл.) а разликујемо врло јасно датив од инструментала и локатива по значењу, — несумњиво је да је то разликовање прешло на друге речи у синтагми (исп. *Дао сам људима новаца, Говорио сам са људима* и *Говорио сам о људима*), тј. да сами наставци (-*има*, -*ама* и сл.) немају више унутрашњег диференцијалног значења (тј. између датива, инструментала и локатива), већ само сва та три значења одвајају од осталих. За то се може навести још много примера. Па шта то значи? То јасно показује да је унутрашње диференцијално значење пренето на синтагме, тј. на односе и значења њихових саставних делова. То показује да су своју стару функцију падежни наставци овде изгубили и да је ту тежиште падежа данас у синтагмама, а они су постали оквири за она значења која су се развила из ранијих односа. С друге стране, то речито по-

казује да стара падежна значења живе, само су сада са наставака пренесена на синтагме, а наставци при томе имају свој развитак без икакве везе са тим значењима. Да је то тако, има безброј примера. Напр. предлози *над, под, пред, за, међу* и сл. данас стоје са инструменталом, а значе место (*Над кућом су лешели голуби, Под орахом су седели сшарци и причали* и сл.). Откуда то? Предлози типа *под, над* итд. значили су некад за колико је што ниже или више од чега или сл., дакле *над брдом* — „за брдо више“ (исп. *виши главом*), али су у исто време значили и место које је од чега за толико *више, ниже, испред, иза* и сл. На значење места ти су се предлози у току времена и свели, али су и даље остали са падежом инструментала иако је у језику постајао и локатив са својим наставком. А сам локатив? Он се задовољио локативним значењем предлога (*на, у, о* и сл.) образујући само општи локативни оквир за њих; међутим када се у језику у синтагмама других падежа стварало локативно значење (исп. сем наведених примера инструментала за локативно значење и значење генитива уз *ниже, више, близу* и сл.: *Он сшанује ниже брега, Више облака види се авион* итд.), ти падежи нису добијали локативне наставке, већ су остајали са наставцима који су били у синтагмама са раније другим значењем. Шта то за нас значи? Значи да је данас са падежних наставака раније значење прешло на синтагме и у њима остало када су се та значења изменила у њима. Данас су наставци постали у многим случајевима оквирни формалистички знаци синтагме, па се у језицима због тога и тако лако мењају (исп. у српскохрватском језику једначење у множини датива, инструментала и локатива и слична једначења у једнини) пошто нарочито значење за њих није више везано. Зато је и немогућно дати данас према наставцима увек једну дефиницију за сваки зависни падеж.

Па ипак је данас поуздано да су некадашњи наставци који су се утопили у облике падежне флексије морали имати извесно диференцијално значење које је у првобитним простим односима помагало да се разликују различни зависни падежи. Дакле је и ту првобитни однос потпуно измењен. Хтети и данас само на основу разлике у падежним настав-

цима и односа међу њима објаснити њихов каснији развитак, без учешћа синтагме, не може дати поуздане резултате. Дакле, и код падежа смо констатовали разлику у њихову значају у току времена. Та разлика упућује нас да разумемо зашто су се тако лако синкретизмом и другим процесима губили падежни наставци већ од најранијих времена развитка индоевропских језика а није се нигде изгубило њихово значење пошто је прешло на синтагму (исп. у лат. 4 зависна падежа, у грчком 3, у германском 3 итд.).

Наравно, мора се претпоставити да су првобитни наставци били засебни знаци (речи, речце или што сл.) који су се у флексивним језицима слили са речима на које су се односили; али доцније, када су се језици развили, њихова су се значења губила у новим значењима која су сада била причвршћена за однос и значење засебних речи у синтагми; а стари падежни облици имали су оквирну функцију често за врло различна падежна значења.

После овога није тешко разумети како је могуће да у многим језицима и нема нарочитог формалног разликовања падежа, а, с друге стране, када су и зашто су поникли нарочити начини да се диференцијално значењско обележје падежа развије. Међутим у свима поменутих језицима синтаксичко-семантички разликујемо добро све поменуте падеже. Центар разликовања падежа пренесен је на стварне односе међу деловима синтагме. Овде се у развоју језика дошло тамо откуда се пошло: падежна значења која су се јављала као резултат значењских односа у реченици и која су добијала потребу обележавања само у случајевима када су се односи међу деловима синтагме могли разумети на различне начине, па су та обележја пренесена и на друге случајеве образујући целу систему. Када се после тог општег нивелисања диференцијално значење пренело на синтагматске делове, изгубио се некадашњи смисао старих наставака и они су постајали општи оквири за синтагме подвргавајући се законима семиолошким (тј. онима које открива дисциплина о знацима најразличније врсте).

Шта би из тога следовало за наше практичке циљеве? Сасвим је природно да се и у нашим језицима који су сачу-

вали још доста старих падежних обележја, падежи морају посматрати, на првом месту, на основу семантичко-синтаксичких односа, а тек после тога обличких који имају, углавном, оквирно значење одвајање целе групе нових синтагматских падежних значења од осталих.

Или да узмемо други случај. Наше предлоге. Предлози се узимају као главне диференцијалне речи за одређивање различних варијаната једног општег зависног падежа или за обележје самог општег значења некога падежа. Један од крупних претставника савремене лингвистике извео је да би теориски могло бити 216 падежа јер би толико предлошких значења теориски могло бити. Он полази од кавкаских језика у којима се предлози додају именичкој основи (они тако од „пред-лога“ постају „после-лози“, као што их напр. руски лингвисти и називају кад говоре о тим језицима), а у којима може бити и нешто преко 50 таквих „падежних“ односа. Уствари, ту је по среди неспоразум извесне врсте.

Узмимо неколико наших предлога са генитивом, напр. *из, од, са* (с). Сви су они аблативног значења, тј. значе увек одвајање; али они не значе само то. Они уносе и извесну модификацију у то одвајање: *од* — одвајање, почевши од неког места, предмета и сл.; *из* — одвајање полазећи из унутрашњости нечега, *са* (исп. *Па повиче са града девојка*) — одвајање полазећи од вишег места. Одавде се види да ова три предлога у нашем језику значе: а) чисто падежно значење, у овом случају аблатива (*од*) и б) модификовано аблативно значење у извесном правцу (јесте одвајање, али увек друкчије: *из, са*). Из овог излази да предлози имају увек опште значење једног зависног падежа, а, сем тога, у већини случајева и једно специфично којим се опште значење модификује: предлог *из* значи одвајање, али полазећи из унутрашњости нечега (ја узимам само најглавнија значења). Ја сам ово закључио на основу поменути три примера. Али ако узмемо и све друге предлоге са аблативним значењем, видећемо да имамо то исто: *без* (аблат. са искључивањем, изузимањем), *ван*, (*изван* — исто то), *кроме* (окром — слично значење), *осим* (искључивање), *разма*. Ако узмемо друге аблативне предлоге, видећемо да они имају компаративно значење, а њиме се

увек одваја нешто што је више или уопште друкчије по месту или квалитету од нечег другог (исп. *после, пре, преко, сред, близу, више, до, иза, ниже* и сл.). И сви остали предлози имају или значење правца (*к, према, прошив, проћу*) или циља (са акузативом *за. мимо, уз*), правца и циља са акузативом (*кроз, међу, на, над, низ, о, по, под, пред, проз, с, у*), заједнице (*с*), места са локативом (*на, о, при, у* и сл.; са инструменталом: *међу, над, под, пред, за*) — што све заједно претставља опште зависне падеже, а сем тога, у границама тих општих падежа, често и оно специфично значење којим се опште падежно значење на извештан начин модификује. На основу овога, како је значење аблатива у нашем језику — генитивно, правца — дативно, циља и правца — акузативно, заједнице — социјативно, места — локативно, могло би се и помислити да су некадашњи предлози који су претходили данашњим и који су, вероватно, и друкчије гласили и били до извесне мере у основици некадашњих падежа. Али и сами предлози нашег језика показују да их је било доста који јасно показују да је основно значење њихово било *шицања* или *односа*, а да је замо значење тих предлога зависило од стварног значења оних речи које су и дале те падежне односе. Да је њихово основно значење *тицања*, показује генитив који се уз њих употребљавао *врх, дно, дуж, крај, полаг, поред, пуш, чело, уочи, надомак, наизмак, место* и сл. Истина је да многи од ових предлога значе место (*врх, дно, дуж, крај, чело* итд.), али сам генитив показује да су се у синтагми са именицом које су се *тицали*, а затим значењским односом на који се у њиховој детерминативној служби целокупно њихово значење могло свести (исп. *крај, дно, место* и сл.), — они су добијали различна значења, а првобитни генитив се у њима одржао (исп. *Он је сео на место Петра* — кад је почело да значи „*заменујући Петра*“ или „*заменивши Петра*“, свело се и само на „*место Петра*“, пошто је реч „*место*“ било носилац значења „*заменујући*“, „*заменивши*“ у односу према именици).

Како се при проучавању падежа мора водити рачуна и о падежним значењима без предлога као што је значење *шицања, посесивно, предметско* и сл. која се не могу свести

на предлошка значења, то је јасно да се развитак падежа не може свести искључиво на употребу предлога.

Из овог излагања јасно се види да се и само на основу нашег језика могу учинити овакви закључци о односу предлога и падежа, тј. предлога и именице:

1) да се предлози слажу са извесним падежима на основу свога општег значења које они често и модификују у извесном правцу не мењајући њиховог општег значења (исп. однос *од* и *из*, *на* и *у* и сл.);

2) да предлози у синтагмама мењају своје значење али остају и даље у вези са старим падежом именице (исп. *више куће, над брдом* — са локат. значењем, а са именицом у генит. или инструм.);

3) да је читав низ нових предлога у српскохрват. језику посталих од именица (*место, крај, врх, поред, њуш, чело, очи, надомак* и сл. које су се свеле на однос који се садржавао у њиховом значењу и помоћу ког су односа почеле ближе одређивати онај падеж који је првобитно од њих зависно (*Он је дошао на место брата* даје: *Он је дошао место брата*, тј. „заменејући брата“).

Ово треће и само по себи показује троје:

а) упућује на пут којим су могли постајати многи предлози;

б) показује и то да су значења предлога могла бити врло разноврсна, не само локална (*место* = „заменејући“, *очи* = „дан раније“, дијалекатско *пошом тога* = „после тога“ и сл.), као што то уосталом и други језици показују;

в) да су односи на које су се такви предлози сводили у вези са значењем именице — у апстрактном или каквом другом правцу (*врх* = „више“, *чело* = „више“, *њуш* = „у правцу“, *дно* = „ниже“, *дуж* = „поред“, *очи* = „непосредно“, увече пред“ напр. сутрашњим даном итд.). Мислим да није потребно нарочито тумачити да именице *чело, врх* и сл. употребљене у синтагми, на основу својих значења „највиши део на лицу“ или сл., „највиши део дрвета“ — могу дати уопштавањем односа по висини значење „више“ или сл. По себи се разуме да су неки од ових предлога у крајњој анализи и глаголског или придевског порекла, напр. *полаг* (пољгъ), *дуж, надомак,*

наизмак и сл. Али, наравно, и они су овде прошли кроз именичко-прилошке процесе, исп. именицу *дуж*: *дужи* од *придева дуг* и сл. Напослетку, и цела синтагма *пошом* у значењу „после“, као и многи други прилози, постала је предлог у покрајинским говорима. Одавде се види да предлози лако постају од именица и других речи када у синтагми те речи једним од општих својих значења пређу на ближе одређивање оне именице која је првобитно од њих зависила (*врх куће* даје: *више куће, место Петра* — замењујући Петра итд.).

Њихово значење може бити места, а може бити и каквог другог односа.

Наш језик својим новим предлозима, посталим од именица које су се свеле на обележавање односа који истичу из примене њихових значења у вези са другим речима, показује како су могли постати стари предлози чију етимологију не знамо или којих везу са пуним речима не можемо више реконструисати. Тако је исто и у другим случајевима. Чини се као да су речи измениле своју природу, а уствари оне су само продужиле и свој живот и свој развитак, будући само у новијим случајевима прозачније него у старим. Па и оно што смо напред говорили о реченици или о падежима, уствари је враћање ономе што је могућно према природи речи употребљених у вези, а што је већ било у извесном правцу остварено у језику раније.

А. Белић

СЛОЖЕНИ ГЛАГОЛСКИ ОБЛИК ИЛИ СЛОЖЕНИЦА

У граматикама српскохрватског језика футур I се убраја у сложене глаголске облике. За њ се каже да се гради од инфинитива и енклитичког презента глагола *хшећи*. И ово је сасвим тачно. У састав футура I доиста свагда улазе два означена облика. Али то још не значи да је он увек сложено глаголско време.

У савременом српскохрватском језику он је ово свагда само од глагола с инфинитивом на *-ћи* (*Ја ћу рећи* и *Рећи ћу*, *Одмах ће доћи* и *Доћи ће*), док је футур I глагола с инфинитивом на *-ћи* сложен глаголски облик једино ако не долази на почетку реченице, па помоћни глагол стоји испред инфинитива, као у примерима: *Он ће говорићи* и *Одмах ће говорићи*, *Ми ћемо ти враћићи* и *Сутра ћемо ти враћићи*. Међутим, кад глаголска енклитика стоји на своме правој месту, тј. непосредно иза инфинитива, у коме се случају и јавља проблем о коме ћемо овде говорити, — футур I глагола на *ћи* употребљава се и као прост и као сложен облик. У оба ова вида он се употребљавао и у књижевном језику ранијих векова. Али се тада није много пазило на то да ли ће се свака посебна реч написати одвојено или заједно с којом другом речју. У савременом књижевном језику, тј. у језику нашем скоро од почетка рада Вука Караџића до данас, футур I је код многих писаца само сложена реч — сложеница, а не сложен глаголски облик. Он се такав, као сложеница, дакле, употребљава више од једног века код свих српских, а и код неких хрватских писаца. Али код ових последњих ретко кад доследно. За хрватске писце се може рећи да га, и то нарочито за ово време, употребљавају углавном као сложен глаголски облик. Према томе је сасвим природно што су и граматичари код Срба, почев од Вука Караџића до последњих,

футур глагола с инфинитивом на *ћи* када помоћни глагол долази иза њега (тј. иза инфинитива) давали једино у облику сложене речи, док су га Хрвати у граматицама које су писали на своме матерњем језику већином узимали као сложен глаголски облик. Али је и код неких хрватских граматичара футур I глагола на *ћи* у означеном положају и у показаном реду његових делова сложеница, а не облик од две речи. Од ових је први П. Будмани, у својој врло познатој и за оно време одличној књизи *Grammatica della lingua serbo-croata* (1866/67), футур о коме говоримо дао као једночлан облик. А такав је овај облик и у неким школским граматицама писаним на матерњем језику за школе у Хрватској. Између осталих и у Граматици Мирка Дивковића. У I издању ове књиге од 1890 налазимо футур: *хвалићу, хвалићеш...* (в. стр. 84).

У ово време, мислим крајем 80-их и почетком 90-их година прошлога века Хрвати дефинитивно прихватају правопис и граматички облик књижевног језика В. Караџића и Ђ. Даничића. У то време, боље рећи — нешто пред тим, и други су хрватски писци, између осталих познати и много заслужни хрватски филолози: Марцел Кушар, Армин Павић, М. Ваљавец, И Милчетић, Ђ. Шурмин, Иван Броз и Томо Маретић, како нам на то за неке од њих указује А. Стојићевећ у својој расправи: *О писању сложеница у српскохрватском језику* (Гласник Југословенског проф. друштва, књ. XV, св. 7, Београд 1935) и како је то, уосталом, лако проверити у њиховим делима из онога времена, — футур писали као једну реч. Код првог од њих, у његовим делима објављеним за последње две деценије XIX века, где год их отворимо, налазимо облике футура типа: *биће, гледаће, веселиће се, увидећемо, осћаће* (ови су забележени на првих неколико страна Кушареве *Повијести развишка нашега језика хрватскога или српскога*, Дубровник 1884) и сл. Кушар је, рекло би се, овде био доследнији од осталих. У својој књизи *Наука о правопису језика хрватскога или српскога* (Дубровник 1889) он се изрично залаже за овакав облик футура речима: „пиши по фонетичком правопису заједно футур I код глагола, н. п. чућу мјесто чуши ћу или чушћу, али: ја' ћу чуши итд., погинућу, видјећу, молићу, казаћу, вјеровачу (стр. 80). А и остали сад поменути

писци су у овоме времену футур глагола с инфинитивом на *-ши* писали као једну реч. Примера ради указујем на овај облик код Ваљавца, Милчетића и Шурмина какав налазимо у Раду 121 Ј. Ак. из 1895, у коме смо забележили: *Требаће, биће, додаћу* (стр. 207) — код Ђ. Шурмина; *биће* (стр. 94) — код Милчетића; *имаће* (стр. 181) — код Ваљавца; а ту нисмо нашли ни једног примера футура ових глагола као сложеног облика. Последња двојица, И. Броз и Т. Маретић, највећи иначе и најзаслужнији вуковци код Хрвата, који су свакако највише учинили за коначно изједначење књижевнога језика и правописа Хрвата и Срба и који су се, по речима А. Стојићевећа, осамдесетих година колебали између простог и сложеног облика футура, већ у својим делима (Броз у Правопису од 1882, а Маретић у Граматици од 1899) којима су стекли сад поменуте заслуге определили су се за употребу футура I глагола на *-ши*, као сложеног глаголског облика од крњег инфинитива на првом и енклитичког презента глагола *хшеши* на другом месту. И то је, несумњиво, више него ишта друго учинило да код Хрвата овај облик иза тога добије тако рећи општу употребу. Отада су се хрватски писци, између осталих и граматичари, без обзира на то што су се разлике у језику и стилу код Срба и Хрвата иначе постепено умањивале, држали овога облика футура. И ово је до данас остала најдоследнија разлика у правопису између српских и хрватских писаца.

Т. Маретић је, истина, последњих година живота опет писао и у II-ом издању велике своје *Граматице и стилистике хрватскога или српскога језика*, од 1931 г., дао футур глагола с инфинитивом на *ши* кад помоћни глагол долази непосредно иза њега у облику једне, дакако, сложене речи — вероватно зато што се сматрао обавезним да се држи Правописних упутстава што их је 1929 г. израдила правописна комисија чији је члан и он сам био. Али је теориски и овде остао доследан своме схватању које је дао већ у I-ом издању своје *Граматице* (од 1899) и према коме овај футур треба писати у облику: *говориш ћу, кућоваш ћеш, плесћ ћемо* зато што се, по његову мишљењу, на једној страни, „енклитике растављено пишу од ријечи с којима их акценат веже“, а на другој су фонетици „одмјерене гравике у којима се креће:

она биљежи само оне промјене гласова, које настају у ријечима, а не међу ријечима“ (в. тач. 34 б).

И остали су хрватски граматичари за последње неколике деценије били истог гледишта. Један од њих, Д. Боранић, рецимо, у Правопису изричито наглашава да се праскави дентали када се нађу непосредно испред африката, у којима се неким својим елементима садрже, мењају само у речима а не и „између ријечи“ и да зато „ваља писати у футуру: *чувашћу, видјешћемо, дашћешће*“ (в. IV издање Брозова Правописа у Боранићевој припреми). Али је за осветљење проблема о коме говоримо врло значајно што Боранић већ у првом издању свога Правописа, од 1921 г., овој напмени додаје да се говори: *чуваћу, видјећемо, даћешће* и што се и другим хрватским граматичарима пре Боранића као обавезна наметала потреба да истакну како се футур изговара као једна реч. Тако већ споменути Мирко Дивковић, писац познате школске граматике која је доживела врло велики број издања — у XVI њеном издању, од 1917 г., тамо где даје облик футура: *хвалишћу, мишћу* одмах за овим додаје да се изговара *хвалићу* и да тако неки и пишу (в. стр. 118). А у *Грамашници хрвајскога језика за женски лицеј* (Загреб 1916) Ј. Флоршиц поред обрасца футура као сложеног облика с примерима *шресћћу* и *бишћћу* констатује да гдекоји пишу: *бићу, бићеш...*

Прихватању двочланог облика футура глагола с инфинитивом на *ши*, разуме се — у његову окрњену облику, ишла је на руку и чињеница што је у другим случајевима, тј. кад помоћни глагол дође испред инфинитива код свих глагола, то сложени глаголски облик и што је од глагола с инфинитивом на *-ћи* у новијем књижевном језику он само такав без обзира на то којим редом иду његови саставни делови. Али да је ово недовољно оправдан разлог, — нешто ћемо касније видети. Даље, што се хрватски и српски писци и граматичари међусобно разилазе у овоме питању (а они се ту већином разилазе) за то такође постоји један чињенички разлог, на коме ћемо се баш овде задржати и покушати да оценимо у коликој мери он оправдава разлику о којој је реч.

Ми смо горе рекли да и у нашем књижевном језику прошлости налазимо примера футура I у облику једне речи. Али би он у првим вековима развитка наше књижевности на народном језику, допуштамо, био врло редак да су се писци онога времена држали савремених принципа о одвојеном и састављеном писању речи. Ако у Јудити М. Марулића, рецимо, и налазимо облике футура редовно написане у облику једне речи (*послашћу* — I 55, *служићемо* — II 67, *умрићће* II 75, *пришиснућће* II 88, *умићће* II 196, II 325, *зидићће* III 22, *живићћеш* III 25, *сјасићћеш* III 26), — то још није доказ да је ово онда била сложеница у ономе смислу како ми данас оцењујемо сложенице, јер Марулић, као и многи други писци његова времена, па и каснији, и друге енклитике обично пише заједно с речима на које се оне наслањају. Али примере футура са изгубљеним *ш* испред *ћ* од облика помоћног глагола можемо сматрати сложеницама. А таквих је примера тушта и тма код наших писаца који су од краја XV до краја XVIII века писали на народним дијалектима својих крајева. Њих је дао Т. Маретић у *Историји хрватског правописа* (Загреб 1889), у којој у закључку (на стр. 394) о облику футура глагола с инфинитивом на *ши* каже да га писци означеног времена пишу са *ћ* и са *шћ*, и то само са *ћ* 19, а са неупрошћеном групом *шћ* — 14, док је код 27 њих нашао и једне и друге облике. Најстарији примери таквог футура у Рјечнику Југославенске академије (а старијих нема ни према Маретићевој Историји хрватског правописа) јесу из Рукописа Дубровчанина Н. Рањине с почетка XVI века. Одатле су узети: Он истином спасен *учиниће* пуок свој; *Знаће* да пророк јест у Израелу; *Говор' ти нам и слишаћемо* (в. под *хошјеши* стр. 668/II). А остали примери које П. Будмани (обрађивач глагола *хошјеши*) тамо (у Рј. Ак.) даје из XVII и XVIII века су из језика (опет Дубровчанина) И. Гундулића: (Скоро очи тве *видјеће* свијетле мире од Атене), Бокеља Ј. Матовића (*Шест дана шрудићеш*), из славонских писаца А. Канижлића (*Видићемо* послѣје, *Даће* ти мој отац) и В. Дошена (*Видићеш* му онда дицу) и из народних песама (*Насред горе саградићу* цркву; *Мирисаћу* жуту дуњу на море, . . . а *поићу* виту лозу винову, а *љубићу* младу мому

скоро вјерену; *Биће* тебе вина изобила ако цару неће ни достати; *Одвешћу* га двору на вечеру; *износићу* трегодишње вино, *ојојићу* Наода Момира, *однећу* га у царева дворе; *Изгореће* слама, али ће и миши сјести ђе не ваља). Оваквих примера је могло бити и пре XVI века. Али се ипак може тврдити да је наш данашњи футур I по пореклу своје сложен глаголски облик. А осим тога код писаца који су у времену од XV до почетка XIX века писали на народном језику свога краја облик инфинитива у футуру је врло често био без крајњег *и* и када је помоћни глагол стајао испред њега. Ово није потребно потврђивати никаквим примерима ни из речника ни било одакле, јер је књижевност наша из тога времена, уколико је писана на народном језику, како је одвећ познато, сва била на локалним дијалектима крајева у којима се развијала. А сви ти дијалекти и данас (а не само у време писања књижевности на њима) познају инфинитив без крајњег *и*, како у футуру тако и у свим другим функцијама у којима се овај облик употребљава. То ће рећи да је у језику којим је у прошлости писана наша књижевност на више локалних дијалеката било основа за употребу оваквог крајњег инфинитива и у савременом књижевном језику. Али Вук Караџић није прихватио ни ову као ни ма коју другу особину из језика ранијих књижевности, уколико је није било у народним говорима оних крајева који чине најужу основицу данашњег нашег књижевног језика. Хрватски писци препородитељи с Људевитом Гајем на челу су се, међутим, нешто друкчије односили према књижевном језику прошлости.

За нас је подједнако сватљиво и Вуково гледиште и гледиште хрватских језичких реформатора. Иако су и једни и други узели савремени народни језик најновијег штокавског типа и језик на њему испеваних народних умотворина, Вук, природно, полазећи од језика на коме је до њега писана књижевност код Срба, а који је народу био туђ, — није могао из њега ништа прихватити. Хрвати су, међутим, већ неколико векова имали књижевност на више дијалеката народног језика, па и на дијалектима блиским онима што су у основици савременог књижевног језика — на дубровачком, например. И исто је тако природно што су хрватски

препородитељски писци и језички реформатори сматрали да из језика познатих писаца ранијих векова могу узимати поједине речи, њихове облике, и целе обрте који данас звуче као архаизми. На тај начин се и наш облик футура од крњег инфинитива, без крајњег *и*, и енклитичког облика презента глагола *хшеши*, као две посебне речи, очувао у књижевном језику код Хрвата до данашњег дана, мада су гдекоји хрватски писци последњих десетина XIX века, како смо горе изнели, овај футур употребљавали и као прост глаголски облик. Али иако овакав однос Хрвата према књижевном језику природно проистиче из дуже историје његова развитка, ми не налазимо оправдања за коначно усвајање сложеног футура с обликом крњег инфинитива не само са уско лингвистичког гледишта већ ни кад узмемо у обзир све оне услове и појаве које на промену језика у целини и на промену појединих његових особина утичу. Ако се овакав облик инфинитива допушта у футуру, не може се разумети зашто се он такав не би употребљавао и у другим службама, јер уколико га је раније било у народноме језику и језику покрајинских књижевности, и уколико за њега данас знају народни говори у футуру, исто се толико употребљавао и употребљава се и у свим другим службама, ван футура. А осим тога, ако се проблем посматра из овог аспекта, сигурно нема никаквог оправдања да се друкчије гледа на облик футура од глагола с инфинитивом на *-ћи*, јер се инфинитив без крајњег *и* и ових глагола употребљава, и употребљавао се, дакако и у футуру, у многим дијалектима нашег језика, па и у покрајинским књижевностима које су на тим дијалектима писане. Ово нам поред осталих потврђују примери које налазимо у Рј. ЈАк. (на стр. 669): *Доћ ћу и видјеш ћу...*; *Ти изаћ ћеш краљ могући*; *За тој рећ ћу дјела вридних*; *Доћ ћеш с нама на небеса* (из Ј. Кавањина); *Наћ' ћеш тајка*, *наћ' ћеш мајку*; *Ошић' ћемо Богу на диване*; *Осјех' ћу јој руке до лаката*; *Дић' ћу на вас Србље и Мађаре*; *Одврћ' ћу се у равно приморје* (из нар. песама). А ову вредност свакако имају и примери футура: *ѿомоћће* (стр. 144), *наћће*, *сшећће*, *доћће* (182), *дићће*, *изаћће*, *ѿроћће*, *ѿоћће* (из Дубровачких писаца XVII и XVIII века Аквилинија, Ђорђића и Росе), које

Т. Маретић у овоме облику даје у својој Историји хрватског правописа.

А ако бисмо, најзад, као књижевне могли узимати све језичке особине којих има код познатих писаца из прошлости, ми не бисмо имали разлога одбацити ни прост облик футура глагола на *-ћи*, какви су данас познати у многим народним говорима и каквих је било у језику наше књижевности и у ранијим вековима њеног развика на народном језику, о чему довољно потврде налазимо опет у Рј. ЈАК. (стр. 668/II и 669/I), где нам Будмани за то даје примере: *Устаћу* и *поћу* к отцу мому; *Доће* ноћ када ниткор не узможе дјеловати; *Убозијех* кијем добра *моћеше* учинит свакоја; *Поћемо* к Пилату; *Поћу* ја ријети нека се надају; *Наћеш* дуб кигоди; *Рећу* т', би' ме али кари; *Наћемо*, да људи не само, ну звири...; Мним, да милос *моћу* имат међу њими; Мним, да змије свим милосне, када мој плач слишат' стану, *врће* чемер свој на страну; Страх ме, да опет брзо оди сасма тужна са мном *доћеш* (из дубровачких писаца: Н. Рањине, Н. Наљешковића, А. Чубрановића, С. Бобаљевића и И. Гундулића) и нарочито у Маретићевој Историји хрватског правописа у којој су овакви примери, — нађени код 20 штокавских писаца — наведени на странама које ћемо ниже навести.

Могло би се онда, и то са још више права, поставити питање зашто облик инфинитива без крајњег *и* и глагола на *ши* и глагола на *ћи* није и уопште остао обликом књижевног језика кад је његова употреба јако распрострањена и у данашњим говорима нашег језика, а код старијих наших писаца се исто тако врло много употребљавао, како у облику футура тако и у другим службама његовим. Одговор на ово питање ипак није тешко дати. Ако се понекад у књижевном језику могу, па и морају, допустити и по два непосредна облика у истој служби — шаренила у њему ипак не треба да буде.

И ми се питамо зашто су поред осталих и хрватски граматичари И. Броз и Т. Маретић, који су својим делима о језику (први Правописом од 1892, а други Граматиком од 1899) раскрстили с претераним традиционализмом, учинили крај многим колебањима и уклонили све друге разлике у

облицима и правопису књижевног језика између Срба и Хрвата, — коначно ипак задржали ову једину у облику футура с краћим инфинитивом глагола на *-ши*, мада су једно време пре тога овај футур писали као прост глаголски облик, тј. као једну сложену реч. Претпостављамо да су и они свакако знали да се овакво питање намеће. Маретић га, штавише, сам поставља и сам на њ даје одговор у образложењу које износи у Граматици у прилог сложеног облика футура с инфинитивом без крајњег *и*. Али се ми одговором његовим не можемо задовољити.

Слушајући да се футур глагола с инфинитивом на *-ши* када овај облик дође непосредно испред енклитичног презента глагола *хшеши* изговара искључиво као једна реч, што су сви хрватски граматичари обавезно истицали (исп. горе), — Маретић је као и остали мислио да су ова два члана који улазе у састав тога футура само у изговору једна целина, као што су и друге акценатске целине од по две речи између којих је само једна акцентована а друга се акценатски на њу наслања. А и за њега су то две посебне речи као: *говорио сам, купио си, чудим се* или још верније као што су синтагме: *оћеш ћу, двајуш ћеш, кад ћемо, сад ћемо*, које ипак то остају иако се изговарају као по једна реч (као: *оћећу, двајућеш, каћемо* и *саћемо*), зато што се упрошћавање сугласника до кога у изговору и овде долази — у писму верно претставља само када су сугласници који се у додиру не трпе један до другог у истој речи. Међутим, ако ти сугласници припадају двома узастопним речима, ма налазили се они и непосредно један за другим, словни знаци њихови се обавезно пишу. Али се ово тумачење, које прихватају све присталице сложеног футура од скраћеног облика инфинитива, без крајњег *и*, не може прихватити, јер су и двочлани глаголски облици и двочлани изрази, па и они с губљењем сугласника у изговору, које по Маретићу овде наведосмо, како ћемо то ниже показати, једно, а наш футур је сасвим друго. Ово, очевидно, и Маретић некако осећа кад настоји да докаже исправност писања футура какви су: *мислиш ћу, чувашћеш* и сл. тврдећи за њих да нису противни „фонетичком правопису... особито што се облици *мислиш, чувашћеш*

често налазе у народним пјесмама свих штокавских говора“ (в. Граматику и стилистику, II изд. тач. 35 с).

Наш велики граматичар овде сам себи противуречи, јер на свега неколико редака пред тим, образлажући зашто је Вук писао *мислићу, чуваћеш, њлешћемо* итд., каже да „он никад није писао *мислиш, чуваш, њлешћ*, држећи да су то дијалектизми, а право књижевно да је: *мислиши, чуваши, њлешћи* итд.“ Маретићу су једанпут инфинитиви без крајњег и дијалектизми и зато се не употребљавају у књижевном језику, а одмах затим се у футуру могу употребљавати, јер се често „налазе у народним пјесмама свих штокавских говора“. Када би било друкчије, тј. када би се крњи инфинитив употребљавао у свим штокавским говорима и ван народних песама, онда би и његова употреба у футуру свакако била на своме месту, али пошто га у штокавским говорима који чине ужу основицу књижевног језика нема, ни у овој ни у другим службама, — њему сигурно нема места ни у књижевном језику, тим пре што судећи и по изговору футура инфинитив у њему није такав ни у народним говорима у којима се и ван овог положаја крњи инфинитив једино употребљава. А када би његова употреба у народним песмама облику инфинитива без крајњег и у футуру давала ранг књижевнојезичке особине, он би и у другим позицијама и у свим другим службама био књижевни облик, јер се у стиховима народних песама свих штокавских крајева овакав инфинитив среће на сваком кораку, и иза облика помоћног глагола *хшешћи* (као у стиховима: Од Србије нико доћ му неће IV, 194; Што ћеш *градити* дворе на Загорје I, 381; Ако хоћеш *браш* босиљак дођи у подне, ако хоћеш *љубити* Мару дођи довече I, 294; Нећу *служити* на срамоту Турке) и у вези са свим другим глаголима и изразима (исп. стихове: А пјешци га ни *чуш* не могаху IV, 23; Више Кулин *пушоваш* не смије IV, 194; Ал' се Србљи *дигнуш* не смједоше IV, 132; Ја ћу ићи ка Стамболу граду/*служити* цара девет годињ дана I, 298; Сву ноћ мени *заспаш* не дадоше I, 482 и многе друге). Ни на овој метричкој, колико ни на ма којој другој поетској лиценцији не могу се заснивати никакви искључиво лингвистички закони, нити се пак може сматрати особином књи-

жевног језика све што је ма колико распрострањено у стиховима било народних, било уметничких, индивидуално написаних песама.

Још мање се можемо сложити с Маретићем у томе што он облик футура типа: *мислиш ћу, чуваш ћеш* изједначава са: *говорио сам, купила си, чудим се* и са *оћеш ћу, дваћуш ћеш, кад ћу, сад ћу* (исп. горе), пошто су ово двочлани облици и изрази. Они су то били у прошлости, и то су остали зато што није било и нема услова да дође до њихова срastaња у једну сложену реч (на начин како су срасла два глаголска облика који улазе у састав футура I глагола с инфинитивом на *ћи* када непосредно за њим долазе презентске енклитике *ћу, ћеш*), јер посебни облици у њима чувају и свој облик и своје значење. Да је до промене којег од ових елемената дошло, онда би и у тим облицима могло доћи до срastaња њихових чланова у сложеницу какво се извршило и у некадашњем двочланом пољском перфекту, рецимо, у коме је од ранијег: *miał jeśm, miał jeś, mieli jeśmy, mieli jeście* добивено: *miałem, miałeś, mieliśmy, mieliście*; исп.: „W życiu językowym polskiem ogólnem dążeniem przechodzenie od dwuczłonowości do jednoczłonowości, т. ј. gdy jakieś pojęcie oznacza grupa dwu wyrazów i gdy takie wyrażenie powtórza się w mowie bardzo często, to oba te wyrazy niejako zrastają się z sobą w jeden wyraz, przyczem w pozycji enklitycznej najczęściej następują różne dźwiękowe uproszczenia“ (Jan Łoś, Gramatyka polska, część III odmienności (fleksja) historyczna, Lwów-Warszawa-Kraków, 1927, 294—295). Маретић на горе означеном месту изрично тврди да се енклитике никада не срastaју с речима на које се акценатски наслањају. У својој критици тога схватања А. Стојићевих у овде већ навођеној расправи о писању сложеница примером *регби* обеснажује горњу тврдњу. Ми овоме додајемо да групе речи с једном акцентованом и другом енклитичном речју у томе погледу не претстављају ништа посебно, него се понашају као и све друге групе речи које се у истом реченичном реду дуго употребљавају једна уз другу. И ако обе те речи у таквој реду чувају у потпуности и своје значење и свој облик, оне као такве, тј. као посебне речи остају једна поред друге све док не дође до

промене ових њихових елемената, или оба или бар једног од њих. Међутим, ако до те промене дође, онда долази и до њихова стапања у једну сложену реч. А у облицима футура типа: *чуваш ћу, мислиш ћеш, куповаш ћемо, чекаш ће* саставни делови су изменили унеколико елементе чија промена условљава стварање сложеница. Први од тих делова, крњи инфинитив, наиме, за осећање претставника књижевног језика (а овде се и ради о књижевном језику а не његовим дијалектима), оних, дакле, који овог облика не познају, више није оно што треба да буде јер је за њих инфинитив само облик с вокалом *и* на крају. Он је то у толико пре што се и у футуру кад је друкчији распоред његових делова, а код глагола на *-ћи* свагда, употребљава једино овај пуни облик инфинитива. У књижевном језику, дакле, крњи инфинитив претставља измењен овај облик, макар да он посматран из дијалекатске перспективе никада није ни био друкчији. И то је већ само собом довољан услов да доведе до његова стапања с енклитичним облицима презента помоћу којих се у нашем језику гради футур. А шта је, уосталом, и футур у другим неким индоевропским језицима, у француском, на пример. Иако је до сливања презента помоћног глагола и инфинитива у једну реч дошло пре првих писаних споменика, у: (је) *parlerai*, (ту) *parleras*, ... (је) *finirai*, (ту) *finiras* и свим правилним футурима лако је познати његове саставне делове макар да се помоћни глагол у њему више и не осећа друкчије него као наставак за овај облик. За: *ћу, ћеш, ће, ћемо* ... у саставу футура као простог глаголског облика ово се не може рећи ма да се овде и у нашем језику несумњиво извршило осетно померање значења глагола *хшешти* (хотјети), који се „разликује од *жељешти, жудјешти* тијем што субјекат може „хотјети“ само оно што мисли да може бити и не само вољом него и дјелом ради да оно буде чега свега може не бити код жељења“ (П. Будмани у Рј. ЈАК. под *хшјешти*, стр. 655/II) — јер он у футуру „у нашем језику мијења ... значење тако да показује само будућност без обзира на вољу субјекта“ (ibid. стр. 667/I). И заиста, између основног значења хтења, жеље, жудње, намере и настојања да нешто буде до онога што се енклитичким презентским

обликом истог глагола у футуру казује разлика је врло осетна. У свим другим функцијама значење глагола *хшеши* друкчије је од онога које он има у футуру. А може се рећи да се он у енклитичком облику и не употребљава ван ове функције његове. Што је у савременом језику врло честа употреба реченица само с енклитичним презентским облицима глагола *хшеши*, каква је уосталом била и у прошлости, као у примерима: Умри, драга, доцкан у суботу, ја ћу јунак рано у недјељу; Шта ћеш у том леду и снијегу?; Сутра ћемо у коло; Тере нам осуди кому ће ова вил; Али ћемо од овога обилније у својих мистих и др., које Будмани из народних песама и старијих писаца наводи на стр. 669 и 670 Рј. ЈАк., — то саму суштину ствари не мења јер у њима, како и сам Будмани тамо каже, имамо просто изостављања инфинитива глагола који је употребљен у непосредно претходној реченици, па га је сувишно употребљавати, или се и без тога одмах може погодити.

Али будући да се из разумљивих разлога о којима ћемо ниже говорити облици помоћнога глагола не срastaју с потпуним инфинитивом глагола на *ћи*, већ се и поред у свему истог значења чувају као посебне речи, јасно је да је одлучујући услов за стварање футурске сложенице, дакако тамо где се она ствара, крњи, тј. измењени облик инфинитива глагола на *ши*, с којим се једино: *ћу*, *ћеш*, *ће*, *ћемо*, *ћеше*, *ће* срastaју у једну сложену реч, као што је само измењен облик условио и стварање данас већ застарелих сложеница: *могбудем*, *смедбудем* и *хшједбудем* (в. у нав. распр. А. Стојићевића), у којима је само значење првога дела измењено, а значење саставних делова је остало исто. Што није дошло до срastaња делова у *говорио сам*, *кућила си* и сл. облицима — то не треба ни доказивати. И одвећ је јасно да је идентификовање оваквих облика у којима посебни чланови потпуно чувају и своје значење и свој облик са онима у којима су оба дела променила по један од ових елемената потпуно неосновано.

С обзиром на све ово што смо досад утврдили и што је још познато о стварању сложеница сасвим је разумљиво зашто футур није постао прост глаголски облик и у слу-

чајевима када је друкчији распоред његових саставних делова. Па свакако у првоме реду зато што ти делови, и један и други, имају неизмењен свој облик (инфинитив је, да се потсетимо, у таквом положају увек пун, неокрњен облик, с вокалом *и* на крају). За ово и иначе није било услова, јер ти делови сада често и не стоје један уз други, а помоћни глагол се, као енклитика обично наслања на реч испред себе. А није тачно да је, како Маретић и др. истичу, енклитични карактер једне речи сметња њеном срastaњу с речју на коју се акценатски наслања, него би то пре могло условити стварање сложенице (та одвећ је познато да је један од услова за стварање сложенца и једноакценатност њихова), као што ни проклитички положај, сам за себе, не може бити довољан да доведе до њеног срastaња с акценатованом речју на коју се наслања. Битни услов и у једном случају остаје промена значења и промена облика или бар промена једног од њих, оно, дакле, што је од глаголских облика *ваља* и *може* у вези са свезицом да довело до стварања сложених модалних речца *ваљда* и *можда*.

Ми не налазимо никаквог разлога, нити има оправдања за различите облике футура глагола с инфинитивом на *-ћи* и оних на *-ши* уколико се он и од једних и од других употребљава као сложен облик. Ако прихватимо гледиште да је футур глагола с инфинитивом на *-ши* када енклитика долази непосредно за њим сложен глаголски облик, као у примерима типа *чуваш ћу*, ми смо самим тим усвојили и начин његова писања у томе облику. У овоме случају нема оправдања ни да се од глагола с инфинитивом на *ћи* футур употребљава у друкчијем облику. Ми смо напред већ навели примере употребе футура с крњим инфинитивом и ових глагола: *Доћ ћу* и *видјетћу*, *Осјећ ћу* јој руке до лаката, *Наћ ћеш* тајка *наћ ћеш* мајку и др. И мада за њих можемо рећи да они нису слика народног изговора него вештачка конструкција више или мање учених људи — књижевника и скупљача народних песама који су их у овоме облику писали (али зар то нису и такви футури с инфинитивом на *ш*?) — према често понављаном правилу о сугласничким променама у границама појединих речи а не и у

сандхију, и глас *ћ* с краја крњег инфинитива би морало остати у положају испред енклитичких облика глагола *хтеши*, као што стоји на крају других речи које завршавају тим сугласником, напр.: Целу *ноћ ће* причати; И тај *младић ће* доћи; Обећану *помоћ ће* свакако добити, сасвим као у свим сличним случајевима (исп.: *поред дрва, од дасака, испод дрвећа, због главобоље* итд.). И нема разлога у овоме случају поступати друкчије него с обликом футура глагола на *ши*, јер се ни *ш*, колико ни *ћ*, с краја крњег инфинитива испред *ћ* не чује у изговору. Што се нашег футура тиче, *ћ* се у њему на крају облика крњег инфинитива у положају у коме се ту налази не може ни изговарати ни писати, јер би се и с обликом овога инфинитива уколико би он био крњ помоћни глагол морао срести у једну реч. Да се такав процес и у овоме случају заиста и вршио то нам поред горе наведених из Рј. ЈАк. сведоче и примери из Маретићеве Историје хрватског правописа наведени на странама: 16 (*моћу, моћеше, доћеш, наћемо, поћу*), 44 (*наћу, наћеш*), 47 (*доће, поћу*), 66 (*наћемо, моћемо, моћеш, моће, разврће*), 121 (*поћу, поће, доће, наћеш*), 132, 137, 141, 144, 172, 182, 201, 222, 238, 246, 266, 277, 304, 317, 320 и 338. Маретић је прост облик футура и глагола с инфинитивом на *ћи* (односно на *ћ*) нашао, даље, код знатног броја штокавских писаца до краја XVIII века (в. и стр. 376 нав. дела). Па ипак је овакав футур тих глагола и поред тога, као и поред његове врло обичне такве употребе и у данашњем народном језику, с правом одбачен. Он није био примљен у књижевни језик јер се губљењем сугласника *ћ* руши општи део глагола који је носилац његовог основног значења, што се не дешава код глагола с инфинитивом на *ши* (или се, и то у мањој мери, дешава код малог броја њих). Кад од простог футура типа: *рећу, сећу, наћеш, примаћеш* (*примаћи ће*), *доће, рећемо* и сл. одбацимо други његов део, који је уствари помоћни глагол, — преостали делови: *ре-, се-, на-, прима-, до-, ре-*, не значе ништа, па је зато од више облика (*рећ ћу, рећу и рећи ћу*) који су се за футур раније напореда употребљавали за књижевни узет онај који је с те тачке гледишта једино могућ, а, наиме — сложени облик од пуног облика инфинитива.

нитива и презентских енклитика: *ћу, ћеш, ће, ћемо, ћеше* и *ће*, мада је он у многим народним говорима, понекад и у овима што чине бар ширу основицу књижевног језика, у знатно ређој употреби од дефектног облика футура о којем смо досад говорили (исп. из примера које из језика Кочићевих јунака даје А. Стојићевих у својој више пута овде цитираној расправи). Међутим, и сама основа простог облика футура глагола на *-ши* обично је кадра да обележи основно значење (*зна-*, например, или *да-* или *чу-*, или *мле-*) дотичног глагола. Са ове стране, дакле, није било сметње за најширу употребу футура I глагола на *ши* као простог глаголског облика, па му се зато с правом даје првенство над осталим облицима футура о којима је овде било речи. Ово преимућство му дају сви српски као и неки хрватски граматичари. Он је прихваћен и у светској науци о нашем језику. Познати страни граматичари српскохрватског језика А. Лескин, рецимо, Стј. Куљбакин, па А. Меје и А. Вајан — у својим грама-тикама овога језика дају баш овај а не сложен облик, којег употребу оправдава још једино нешто дужа традиција код хрватских писаца као и код већег броја хрватских грама-тичара. Али при одабирању који од ова два облика футура да се унесе у заједнички јединствени правопис српскохрватског књижевног језика, — после свега што смо овде о њима досада изнели, — неће мислим никоме бити тешко да се определи за једночлани облик футура глагола на *ши*.

М. Сћевановић

О ОБЛИКУ ЈЕДНОГ ГЛАГОЛА У ЕКАВСКОМ ИЗГОВОРУ

Граматику нас учи да су сложени глаголи у нашем језику најчешће постали спајањем каквог предметка (префикса) и простог или изведеног глагола; тако је, на пример, *изучиши* састављено од *из* и *учиши*, *доштраши* од *до* и *штраши*, *свршиши* од *с* и *вршиши*, *залушиши* од *за* и *лушиши*, *разиграши се* од *раз* и *играши се*, *пошписаши* од *по* и *писаши*, *исушиши* од *из* и *сушиши* (*изсушити* > *иссушити* > *исушити*), *поћи* од *по* и старог *иши* (*поити* > *појти* > *појти* > *поћи*). Тако сложених глагола има огроман број. „Готово сваки глагол, био он прост или сложен, примаран или секундаран, можемо сложити с приједлогом“¹. И такве две речи, које чине саставне делове многобројних глаголских сложеница, везане су непосредно једна за другу у неизмењеном облику, тј. у облику који оне имају кад су употребљене као засебне речи (опште гласовне промене које се при том врше, као једначење сугласника по звучности или по месту изговора, свођење удвојеног сугласника на један, или промене које су некада извршене — не узимају се у обзир). Али има један глагол о чијој структури може нешто више да се каже.

У Вуковом Српском рјечнику (1852) уз гл. *изјесџи* и *изјесџи се* стоји скраћеница за јужно наречје; а затим су на немачком и латинском дата њихова главна значења с примерима из нашег језика. У њему налазимо и гл. *изесџи (се)* и *изисџи (се)*, уз које је скраћеница за источно одн. за западно наречје, а онда се одмах упућују на *изјесџи (се)*. Овај глагол је тако гласио у Вуковом херцеговачком говору, и Рјечник је, као што се зна, састављен првенствено и углавном из на-

¹ Брабец-Храсте-Живковић, Граматика хрватскога или српског језика, Загреб 1952, стр. 160.

родних речи тога говора. Зато је разумљиво што Вук речи у екавском и икавском изговору упућује на њихов (и)јекавски облик, као што је учинио и овде. А одавде се, дакле, види да разлика у облицима овога глагола — *изесџи* (*се*), *изјесџи* (*се*) и *изисџи* (*се*) — претставља уствари разлику у замени старог гласа *јаџа*. Кад се сада узме да у источном и јужном говору прост глагол гласи *јесџи*, а у западном *јисџи*, онда излази очигледно да је његова веза с префиксом из времена пре појаве почетнога *ј*. Јер у склопу сложених глагола који су настали после тога прост глагол је заступљен целим својим обликом, тј. и са *ј* на почетку. Тако, на пример, у словеначком језику, који место некадашњег *јаџа* (џ) има *е*, овај исти глагол постоји у облику *изјесџи-јем*, *изједен* (Slovenski pravopis, 1950); или у нашем — глаголи сложени с другим префиксом садрже такође *-јесџи*: *разјесџи* (*се*), *одјесџи* (*се*) и сл.¹

Међутим оно што је овде привукло моју пажњу јесте баш чињеница да се овај глагол појављује у екавском изговору и у таквој вези.² У Рјечнику Југославенске академије о гл. *изјесџи* вели се у почетку: „*је-* стоји у јужном говору, у источном гласи *је* или *е* (изјести, изести)...“ Ово друго се не потврђује примерима и зато као гола констатација свакако треба да се односи на савремени језик. Још је важније што то исто има и у речнику Белићевог Правописа (1950). У њему су речи које се данас разликују у замени старог *јаџа* дате у оба књижевна изговора, и за источни изговор проф. Белић наводи двојаке облике овога глагола, са *-е-* и са *-је-* иза префикса: *изесџи*, *изедем...* и *изјесџи*, *-једем...*; за јужни је наравно само *изјесџи*, *-дем...* — На основу овога могло би се рећи да се код претставника екавскога или источног (књижевног) изговора и једни и други облици употребљавају напореда, јер ничим није назна-

¹ Да је некада био иза префикса тај глас, потврђују и други словенски језици: старословенски има *изџсти* -џма -џси (Фр. Миклошич, *Lexicon paleosl.-gr.-lat.* 1862—1865), а у руском је *изџсть* (Толковый словарь... Вл. Даля, т. II, 1881).

² У јекавском се то не разликује, а икавски остављам као некњижевни изговор.

чено да није тако. А да ли је тако? Одговор на то питање, и не само на то, треба тражити у самом језичком материјалу.

Видели смо да Вук у свом Рјечнику даје само *изести* као облик овог глагола у источном изговору. Он је ту реч као такву могао узети из својих српских народних песама које су испеване на екавском (исп. примере у Рј. ЈАк.: Не би л' мене *изело* звериње; Ни ми ј' мало *изест* ни попити; У мало ме Грче не *изеде* и др.), а могао ју је чути и у народном језику на пространом подручју источнога говора. А да за њега овај глагол има *e* иза префикса у том говору, показује и то што га је и сам тако употребљавао. У историском спису *Милош Обреновић* који је Вук написао екавским наречјем налази се овај пример: „... ту су за седамнаест дана такову ватру *изели* и муку поднели, какова ни на једноме крају Србије није била“ (Скупљени ист. и етн. списи, књ. I, Београд 1898, 134—5). Затим други — у предговору *Народним српским пјесмама* (књ. IV, у Бечу 1833, XVIII), који је такође на екавском: „... убио неку бабу, за коју је мислио, да му је, као вештица, дете *изела*“.

За ово су још значајнија друга два наша речника. То су: Српскохрватско-немачки речник Ристића и Кангрге (1928) и Речник српскохрватског књижевног језика од Л. Бакотића (1936). У првом, за који је речено да је „тип савременог књижевног језика с екавизмом у основи“,¹ стоји: *изести, изем, изедем, изеден, изео*. У другом, чије је обележје такође обрада у источном изговору, стоји то исто, тј. само *изести, -едем*. Онај други облик овог глагола, са *-је-* иза префикса, у њима се не налази, што значи да га састављачи нису признавали.

О овом питању драгоцен је материјал из дела писаца. Најпре да поменем три примера које доноси Академијин историски речник (s. v. *изјести*). Најстарија писмена потврда за ову реч нађена је у Душановом Законику (половина XIV века) у реченици: Кому буде коњ умрљ или вљкъ *изеде* (= „... коме буде коњ мањкао или га вук *изеде*...“ —

¹ Др Миливој Павловић, ЈФ књ. VIII, 212.

у преводу Н. Радојчића¹). Зна се да је овај наш средње-вековни споменик значајан и по томе што у њему има више примеса из народног језика неголи и у једном писменом документу тога доба. И глаголски облик *изеде*, нема сумње, написан је према народном изговору те речи. Други пример је из једног писма с почетка XVIII в. (писано 1716 год. у Даљу, Срем) које садржи многе речи у облику из народног језика: Зашто је туђе аманете *изео* и разметнуо (Гласник Срп. уч. др. II од. књ. III, 1873, 200). Трећи је из Доситејевих Басана (1788, 35): Курјак хођаше којекуда тражећи што да *изе*. Данас је ово дијалекатски облик презента, и Доситеј га је употребио у жељи и настојању да своја дела пише језиком којим се говори у народу. — Изнео сам ове примере зато што потичу из нашег народног језика са екавским изговором гласа *јаџа*, као што је то свуда и наглашавано, а припадају времену када се на том језику још није писало.

У лексикографској грађи Института за српски језик САН има велики број примера за употребу овог глагола у таквом облику, тј. са *-е-*, код разноврсних писаца наших од самог почетка XIX века до данашњих дана. Наравно, овде долазе у обзир само они који су екавци у чија су дела на екавском, а и такви, ако их има, код којих је само ово друго. Било би и сувишно и непотребно наводити, на овом месту, све те примере. Зато сам се ја ограничио само на оне који су из дела познатијих и већих писаца на целој временској линији — од почетка прошлога века до данас.

— *Изедено* э (говоритъ) дѣте. Кога э *изео*? Вештица (Фска Анаст Стоиковича трета часть, въ Будимѣ 1803, 242); — Ко себе овцом оучини, кѣрѣцы га изедѣ (Іванъ Мшкатировичъ, Причте илити пословице, въ Бѣдинѣ градѣ 1807, 72); — ...Ако буде и *изесѣ* науmio, ако Богъ да, лако пробавити не ће... (Протоколъ писама проте Матѣ Ненадовића, Београд 1861); — Авет. Пуштај ме, јуначе, нисам ја твога друга *изела* (Јован Ст. Поповић, Драм. списи

¹ Душанов Законик 1349—1354, Нови Сад 1950, 29. Овај пример наводи и Ђ. Даничић у свом Рјечнику из књижевних старина српских (1863) s. v. изѣсти.

књ. I СКЗ 73, Београд 1902, 71), — Јања. Ди је толику лебу? Јуца. *Изео се* (Цел. дела књ. I, 84); — ... Али рђа напослетку *изеде* гвожђе, а моје срце је цело... (Богобој Атанацковић, Цел. дела, 268); — ... А Христина да се *изеде* жива (Јаков Игњатовић, Увео листак, Н. Сад 1878, 110); — ... А што га [писмо] мрак *изео*, јесам ли ја за то крив? (Писма Илије Гарашанина Јовану Мариновићу, књ. II, Београд 1931, 269); — Па ем лепа да не скинеш ока, ем се некако ђаволасто намести да је *изедеш* (Милорад П. Шапчанин, Приповетке књ. II, Панчево 1879, 12); — Прича се да је тај пут градила некаква краљица, и да је *изедено* 70 крава јаловица, докле је начињен (М. Ђ. Милићевић, Краљевина Србија, Београд 1884, 284), — Стеван се, тада, уплаши да и њега не *изеде* помрчина... (Поменик I, Београд 1888, 143); — ... Ту је живело девојче, што ми срце *изеде*... (Ђура Јакшић, Дела књ. VII, Београд 1883, 237), — Снаха Николина... клела се да је [вештица] до сада већ петорици срце *изела*... (Дела књ. V, Б. 1883, 89); — ... *Изеден* чемером и бригама умрѐо је 21 јула 1796 у Демфрису (Др. Јов. Шера, Општа историја књижевности књ. II, Београд 1874, 114, превео Стојан Новаковић), — Сјајна војничка организација првих султана... *изела се* унутрашњим нередом... (Турско царство, СКЗ 94, 109); — То беше туп, промукао, загушен, подеран, глас каквог старог човека *изеден* ракијом (В. Иго, Јадници IX, Београд 1879, 32, превео Мита Ракић); — Свет се *изеде* од муке што не могаше ништа у тој кући пореметити (Јанко М. Веселиновић, Цел. дела VIII, 364), — За ону годину *изео* је Вук више батина него што има косе на глави (Сељанка, Београд 1893, 96), — Ала и те врачаре и картаре, баш човеку крст *изедоше!*... рече попа (исто, стр. 177); — Не помињи ми то, молим те. Хтео сам се после *изесџи* од муке (Светолик П. Ранковић, Горски цар, СКЗ 38, Београд 1897, 91); — Многима је већ због рђавих зуба стомак оболео... што се продукти трулежи из *изедених* зуба гутају са пљу-

вачком... (Васа Пелагић, Стварни народни учитељ, Београд 1903, 190); — ...Лице му тако намрштено као да је сабаиле *изео* зелену оскорушу (Милован Ђ. Глишић, Цел. дела II, 36); — Драга: ... Она ће се жива *изесШи* од муке! (Подвала, 1), — Кенда. Али неће он то бити, него он ти *се* лепо *изеде* што је Вукоман кмет (Цел. дела II, 98); — ... па и по нека млада *изеде* грдне батине ради њега (Стеван Сремац, Вукадин, Загреб 1903, 23), — Радозналост је морила; да *се* *изеде* жива (Поп Ђира и поп Спира, СКЗ 136, Б. 1911, 50); — Ох, шта га не шаље? ... Па бар да јаве ... *Изедоше* ме! (Борисав Станковић, Нечиста крв, СКЗ 241, Б. 1933, 117); — [Капетан] А ви немојте слушати, јер ће да вас *изеде* ђаво (Бранислав Нушић, Сабрана дела VII, Београд 1931, 366), — ... За Јању се зна да је због једне лоше речи *изео* двадесет и пет батина у сред вароши... (Општинско дете, Београд 1924, 4); — Како ли се само држе, те плесниве даске, та *изедена* дрвенарија? — опет ће онај први (Исидора Секулић, Записи, Београд 1941, 85), — Лишће сунцокрета, *изедено* у мекоти својој до задње трунке,... виси око стабла (исто, стр. 53); — ... Да их ја не скинем кадгод, да се освежим, *изела* би их прашина (Вељко Петровић, Буња и други у Раванграду, Панчево 1921, 94); — ... Дуги и некада лепи прсти били су збрчкани и *изедени* од рада (Бранимир Ћосић, Покошено поље, Београд 1947, 333); — ... Богорадили, бусали се у груди, па *изео* вук магаре! — наставио Милета (Душан Радић, Село, СКЗ 271, 58); — Јордан је... изашао страшно, као туберкулозни мртац на одру, којег је *изела* и унаказила та ужасна болест (Душан Ђуровић, Пре олује, Сарајево 1946, 212).

Ови примери, као и многи други који овде нису узети, очито показују колико је код писаца који су писали источним наречјем жива и разноврсна употреба овог сложеног глагола са вокалом *-е-* после префикса *из*. Ти писци воде порекло из разних крајева екавске језичке области и, као што се види, међу њима има доста и таквих који су по књижевној

вредности својих дела постали класични. И то треба посебно истаћи. Јер се у књижевном језику различите црте језичке оцењују, у првом реду, према том мерилу, тј. према ширини њихове употребе код истакнутих писаца. Затим видимо да се гл. *изећи* (*се*) релативно ретко налази у свом основном значењу које се у Рјечнику ЈАк. описује синтагмом „све појести“; а код Бакотића глаголским радњама: „жвакати и прогутати“; најчешће је употребљен у пренесеном смислу и тада има више различних значења: мрак *изео* писмо (= нестало не зна се на који начин), девојче ми срце *изеде* (= потпуно освоји), *изеден* чемером и бригама умро је (= измучен, сатрт...), глас *изеден* ракијом (= упропашћен, уништен), *изео* је батина (= добио батина), *изедоше* ме (= много ме насекираше, намучише својим поступцима), *изела* га је болест (= довела га у безизлазно здравствено стање, нарушила му потпуно здравље) и сл., поред других значења која има кад је употребљен пасивно и у рефлексивном облику. На први поглед изгледа да су ови и овакви примери бројнији зато што они с лексичке стране увек више привлаче. Уствари, пре ће бити да се место овог глагола, кад значи *aufessen*, радије и све више употребљава глагол с префиксом *по* — *појести*, *поједем*.

Што се тиче примера са *-је-* иза префикса, код писаца екаваца, одн. у делима написаним источним наречјем, навешћу све које сам у поменутој грађи нашао и неке које сам имам.

— Шест ће пута мјесец *изјести се* | Док вас опет видѣт' узмогнемо... (Јован Суботић, Дѣла књ. VII, Н. Сад 1871, 286); — Зграда стара и *изједена*, капци црвени, дрвена ћерчива... (Милорад, Од Шапца до Троноше, Матица год. II, Н. Сад 1867, 569); — По бази биљни орган може бити..., по ободу... *изједен* (Др Јосиф Панчић, Ботаника, Београд 1873, 27), — У последње спадају сви они минерали, који су се било којом силом смањили, раздробили, истрли или *изјели*, као облутак... (Минералогичка и геологичка, Београд 1867, 28); — Зајажена је и одвраћена вода тако да се видело поцрнело, *изједено* камење (Иво Андрић, На Дрини ћуприја, III изд., Сарајево, 226); — Ту и вода клокоће и

из разваљеног, рђом *изједеног* олука, шкропи по гвозденом степеништу... (Ерих Кош, На осиаку, Наша књижевност II 1946, 578); — ... Свакако има боре, седам година рата, глад, *изједене* руке... (Миодраг Ђурђевић, Мој брат, Наша књижевност I 1946, 246); — Позлату на њиховим крилима сву је *изјела* нека рђа (Ана Каравајева, Стругара, Београд 1950, 89, превео Радивоје Максимовић); — Човек у црном капуту *изједеном* од киселине држао је у руци танку стаклену цев (Н. Полак, Трагом атома, Борба 1, 2 и 3 мај 1955 г., 5); — Још чудноватије је то, да су ... променили гвоздене решетке, пошто су биле *изједене* од ових гасова (Политика, 25 април 1955, 6); — Али стакло је било пожутело и тамно, *изједено* изнутра... (у једном студентском преводном тексту).

Оно што треба одмах нагласити јесте чињеница да су ови примери, са *-је-* иза префикса, упадљиво малобројни према онима из прве групе, са *-е-* на том месту. Њихов је број толико ограничен да се слободно може рећи да у књижевном језику на територији екавскога говора постоје у главном ови други. Шта онда претставља облик овог глагола са *-је-*?

Наведени примери, најпре, показују да се, у текстовима и делима штампаним на источном наречју, такав његов облик појављује највише у наше дане. Тај појав је и иначе новијег датума, што се такође види из њих. Али од свега тога важније је ово. Свуда у горњим примерима гл. *изјести* (*се*) има значење „изгристи (*се*)“, „нагристи (*се*)“ и сл. или се у крајњој линији своди на то значење. Тако видимо: *изједена* зграда, *изједене* руке, стакло *изједено* изнутра, биљни орган *изједен* по ободу, *изједено* камење; олак *изједен* рђом, капут — од киселине, гвоздене решетке *изједене* од гасова, позлату *изјела* рђа, минерали су *се* „било којом силом“ *изјели*; месец ће *се изјести* (= „једењем“, сопственим нагризањем знатно ће се смањити). За сличне примере каже се у Академијном Рјечнику да су употребљени у значењу „кад што све то мање постаје“. Међутим степен „смањивања“ предмета зависи од саме његове природе у вези са радњом која је на њему

извршена; например: минерали су *се изјели* — могућно је да их каква спољна сила толико „нагризе“, „истре“ да они најзад добију облик са изразито умањеним димензијама; исто то може бити и кад се вели да је камење *изједено*. Али кад рђа *изједе* олуку којим пролази вода, киселина — капут, кад гасови *изједу* гвоздене решетке, кад рђа *изједе* позлату (можда је „изједе“ толико да је од ње једва остало трага) — онда се тада обично констатује само стање „нагризености“ или „изгризености“ предмета као резултат вршења извесне радње; тако је и у другим примерима, где се не означава њен извор. Нема никаквог значаја што је овде глагол, у облику трпног придева, већином употребљен у функцији придева; реч је о томе да ли он у том облику има *-е-* или *-је-* иза префикса.

То што се гл. *изесџи* у значењу „изгристи“, „нагристи“ и сл. јавља каткад у новије време и на екавском терену и у облику са *-је-*, у облику који претставља префикс *из* и прост глагол *јесџи*, као што је и код осталих сложених глагола, ја доводим у везу с глаголом *разјесџи*, *разједен*. Ова два глагола, *изесџи (се)* и *разјесџи (се)*, срела су се на семантичком пољу. У Рјечнику ЈАК. значење перфективног глагола *разјесџи* одређује се глаголима: *изјесџи*, *изгристи*, *разгристи*, а код Бакотића стоји такође као прво његово значење: *нагристи (се)*. Како *разјесџи* има само такав облик (*раз+јести*), то се и код гл. *изесџи* кад значи „изгристи“, „нагристи“ и сл. почело вршити везивање префикса с простим глаголом *јесџи*. Та веза је, дакле, накнадна и, као што је већ речено, релативно доста нова. Она је успостављена снагом једног психолошког момента који је изазван тиме што су се два сродна и слична глагола једним својим значењем наша на истој линији. А затим и безбројни други глаголи, у првом реду они који су овима најближи или блиски, као што су, например, *одјесџи*, *сјесџи се* и др., много доприносе својим склопом да се таква веза стално одржава у језичком осећању. И облици овог глагола са *-е-* иза префикса добијају тада призвук архаичности, рекао бих више у говорном него у писаном књижевном језику. Ја не сумњам у то да ће се веза *из+јесџи* с временом све више ширити и развијати на

рачун старијег облика *изесџи* у одређеном значењу, и не само у њему, јер нови појави у језику крију у себи више животне динамике него они који стоје за њима и који самим тим, природно, постепено застаревају. Утолико је, мислим, оправдано, што је проф. Белић за источни говор унео у свој правописни речник и једне и друге облике овог глагола, и старе са *-e-* и нове са *-je-*, и што је П. Будмани, као обрађивач ове речи у Академијином речнику, написао да у том говору стоји такође и *-je-* и *-e-*. А оправдано је и због тога што се по градовима из екавских крајева овај глагол данас доста често чује баш у значењу које му допушта и нови облик, са *-je-* иза префикса; с друге стране, изрази као: *изеде се жива*, *изела га помрчина*, *изеде се од муке*, *изедоше ме*, *изео вук магаре* и многи други слични потичу највише из живог говорног језика сеоског становништва који, као што је познато, на сваком кораку обилује разноврсним врло слободним и врло сликовитим језичким фигурама. Али исто тако сматрам да се за горе изложени материјал може рећи да претставља, ако не у потпуности а оно бар приближно, стање код писаца у савременом нашем језику, као и то — да нам показује јасно шта је најпре условило употребу овог глагола у облику са *-je-* иза префикса. А потврду за све ово добијамо још с једне стране.

Ако глагол *изесџи* има у екавском изговору и облик *изјесџи*, као што је то овде изнесено, онда би се могло претпоставити да и именица која је саграђена од његовог радног придева и именичког суфикса *-ица* има такође двојаки облик, тј. и *-e-* и *-je-* у свом глаголском делу. Међутим у примерима из исте грађе та именица нема такво обличко двојство; она у њима гласи: *изелица*, и — само тако. Њих има у приличном броју. Ја ћу навести ове.

— ... Пошто је Фасилис ... прилична *изелица*, а такву импресију прави и његов рапорт (Писма Јована Ристића Филипу Христићу, Београд 1931, 156); — Србљи нису *изелице*, али изузетака има доста ... (Јаша Игњатовић, Јело, пиће, пијанство, Јавор, Н. Сад 1875, 1127), — Њен је фишкар Мачковић, наша кога ће, права *изелица*, није наша другога... (Патница II књ., Н. Сад 1888, 423); — За то су његови кметови и сукме-

тице *изелице* и силеције... (Свет. Вуловић, Ђура Јакшић, предговор, Дела Ђуре Јакшића књ. I, Београд 1882, 97); — Сада баше и јаничари, и све друге народне *изелице* поврвеше у Србију, и стадоше чинити зла већа него пре рата (М. Ђ. Милићевић, Завет, Земун 1894, 18); — ... Па зар да ме којекакве *изелице* из мог добра истерају? (Л. К. Лазаревић, Приповетке св. I, СКЗ 46, 1898, 75); — ... Народ је писао лесковачком паши да је устао само против зулумћара и *изелица*... (Др Мих. Гавриловић, Милош Обреновић књ. III, Београд 1912, 423); — Тај општи квареж је од јањи-чарске ... војске начинио гомилу самовољника и *изелица*... (Стојан Новаковић, Васкрс државе српске, СКЗ 87, 1904, 6); — Није требало много духа и вештине да се... социјалисти [претставе] као... *изелице* који једу шаране... (Јован Скерлић, Јаков Игњатовић, Београд 1904, 121); — Он је у њих често уносио многу „тајну појединост” ужагрених очију као искусна *изелица*... (Х. Тен, Балзак (предговор), Хоноре де Балзак, Евгенија Гранде, СКЗ Забавник XV, Београд 1923, XII, превео Богдан Поповић); — Он застаде и читаше расејано: данас... те црне тичурине реакције, пљачкаши, *изелице*, грабљивци... (Драгиша Васић, Црвене магле, СКЗ 166, 1922, 103); — ... Нас је прегрдни зулум *изелица* поново дигао на ноге... (Стојан Живадиновић, Вујица Вулићевић, Београд 1933, 114); — ... Није био човек *изелица*, од малог је живео... (Десанка Максимовић, Како они живе, Београд 1935, 118); — И зато смо ти ми стари велики себичњаци и оштрозубе *изелице* (Добрица Ћосић, Корени II изд., Београд 1954, 11), — Повероваће брату, душманин, злотвор, *изелица!* (исто, стр. 71).

Да у језичком осећању наших писаца екаваца двојаки облик ове именице, *изелица* и *изјелица*, претставља стару разлику која је настала заменом *јаша*, види се из ова два примера. Код Лазе Костића, Војвођанина, она има *-е-*, као и код других екавских писаца: Исус Христос није никад изриком порицао да тужба фарисеја, који га називаху *изелицом* и пијаницом, има основа... (О јунацима и женама, Матица

год. II, Н. Сад 1867,823); а у Илијади коју је преводио у народним стиховима и јужним, јекавским говором њен је облик са *-је-*: »... Људоморо, *изјелица* краљу, | а царујеш никоговићима...« (Песме, Н. Сад 1909,27). Други пример: у „Лимунацији“ на селу Стевана Сремца учитељ вели: Ту ја не идем! Нећу да будем *изелица* народна... (Београд 1896,82), а у Вукадину, главни јунак, који говори јужним наречјем, каже: ... Служио три године дана *изјелицу*... (Загреб 1903,114). А то, дакле, значи да је у састав ове именице ушао некадашњи гл. *изѣсти* у екавском и јекавском изговору; и писци је тако употребљавају у зависности од тога коме изговору припадају. Ослањајући се на свој материјал, чини ми се да бих могао рећи да у екавским текстовима ту још није продро нови облик тога глагола, који садржи *из* и *јести* и с којим би она гласила *изјелица*, што би се, као што видимо, подударало с њеним обликом у јужном говору.

Према Рјечнику Југ. академије ова се именица појављује у нашем писаном језику тек половином XVIII века, и њоме се означаје „чељаде (мушко и женско) које много једе, које много хоће и може да изеде...“, тј. њоме се казује негативна особина лица стечена стварним и прекомерним вршењем радње основног глагола, као и сталним „хтењем“ или жељом за таквим њеним извршењем. А глагол је ту са својим реалним конкретним значењем, у коме он, као што је показано, има у екавском изговору, код писаца, *-е-* иза префикса. Тако је и кад је ова именичка реч употребљена у преносном значењу, кад обележава чељаде „које хара своје и туђе добро“; а треба рећи да је она у тој употреби врло обична и честа, као што је и глагол од којег је изведена обичан и врло чест кад је са фигуративним смислом. И тада је њен облик *изелица*, а не *изјелица*, што и примери сведоче без изузетка. У текстовима писаним екавским књижевним изговором другог облика, са *-је-*, засад нема или је толико редак да се на њега тешко може наићи. И по моме мишљењу нема га зато што у целокупној семантици ове именице није уопште присутан онај елеменат који глаголу у основи такав облик каткад намеће.

Б. Милановић

О ВИДУ ГЛАГОЛСКОГ ОБЛИКА БУДЕМ

I

Наша традиционална граматика сматрала је презентске облике *будем, будеш, буде, будемо, будеше, буду* перфективнима и сводила њихову разлику према низу *јесам, јеси, јесџ(е)* или *је, јесмо, јесџе, јесу* на разлику у виду. Овакво гледиште заступљено је напр. у граматикама Ђуре Даничића¹, Петра Будманија², Томислава Маретића³, Аугустина Лескина⁴ и Антоана Мејеа и Андре Вајана⁵ и у речнику Југославенске академије знаности и умјетности⁶, а такође и у Броз-Ивековићевом⁷.

У Белићевом зборнику 1937 год.⁸ устао је Јован Вуковић против укореењеног схватања и изнео мишљење да је облик *будем* уствари имперфективан, поткрепљујући то анализом основаном на свом језичком осећању. Вуковићев чланак значио је пробијање леда и упућивање проблема у сасвим новом правцу. Доцније се Вуковић још једном вратио на

¹ Облици српскога језика, III издање, у Београду 1863, стр. 83.

² Pietro Budmani, Grammatica della lingua serbo-croata (illirica), Vienna 1867, str. 101.

³ Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Drugo popravljeno izdanje, U Zagrebu 1931, str. 242.

⁴ Grammatik der serbo-kroatischen Sprache, Heidelberg 1914, str. 462.

⁵ Grammaire de la langue serbo-croate, I изд. Paris 1924, стр. 249.

⁶ Под *biti* (*būdēm*). Овај део Рјечника ЈАЗУ обрађивао је Даничић. Интересантно је да је и он осетио у једном тренутку слабост гледишта које заступа и на стр. 355 (I стубац) приметио: „Прем да је у praes. glagol perfektivan, opet (kao da bi mu se perfektivnost slabo osjećala) nalazi mu se suviše dodano sprijeda uz, које се додаје imperfektivnim а кад треба да су perfektivni.“ Ипак Даничић није повукао потребне консеквенце из своје тачне опаске.

⁷ Под *biti*, *būdēm*.

⁸ Стр. 231—232, под насловом „Питање глаголског вида облика *будем*“.

ову тему у одговору на питање једног читаоца часописа „Питања савременог књижевног језика“¹. Ту је Вуковић поновио своје схватање не развијајући аргументацију и помињући успут неке друге особине облика *будем*.

У делу Ђура Грубора „Аспектна значења“ (Загреб, 1953) додирнуто је и питање вида облика *будем*², у осврту на Вуковићев чланак. Вуковићево излагање Грубор није примио повољно. Начин прилажења проблему у том чланку он је назвао „методом затварања очију пред противним разлозима“, а за Вуковићеве примере он је нашао да је вид у њима погрешно оцењен. Ипак је после тога изненада изјавио, не наводећи примере, да „данашње наше осјећање“ аспекта облика *будем* није „ексклузивно перфективно“ и чак истакао да „много, много има право г. Вуковић“, додуше — „не све“. Не треба се чудити томе што Груборов текст није без противречности: таквих појединости има доста у његовој књизи, уствари посмртном издању коме недостаје ауторова контрола и аутокритика. Нас овде, међутим, интересује шта је од свега тога тачно.

II

Пре свега не одговара стварности Груборово тврђење да се „будеш може увијек схватити перфективно као и останеш“. Иако се можда неки од Вуковићевих примера могу, са мање или више натезања, тумачити и друкчије него што то чини Вуковић, то не значи да нема примера за несумњиву имперфективну употребу *будем*. Никаквом аргументацијом не може се *будем* у реченицама као *Прешао је да буде иншересантан* или *Желим да даше које ће ши се родиши буде целог свог века здраво и снажно свести на „остати“ или „постати“*.

Грубор је изгубио из вида да се у нашем језику инфинитив *биши*, који он сматра претежно имперфективним по правилу може заменити конструкцијом *да + будем* која му је еквивалентна по значењу, па наравно и по виду: *Немој биши луд = Немој да будеш луд*. У овом последњем примеру *немој*

¹ ПСКЈ I 142—144.

² Стр. 321—325.

да *будеш* је заменљиво и са *не буди* — дакле са негираним императивом који се и сам може градити само од имперфективних глагола.

Исто тако Грубор није опазио ни да се сваки футур II (предбудуће време) глагола *бићи* може заменити простим *будем*: *ако будеш био добар целе идуће школске године = ако будеш добар...* Наравно, радни придев *био* је облик коме нико неће спорити да може имати имперфективни вид, и да га има врло често, а познато је да вид облика предбудућег времена зависи од вида радног придева. То значи да је *будем* у низу примера потпуни еквивалент за имперфективно *будем био*.

Даље је Грубору промакло и то да има глагола који значе жељу, намеру или слично и које могу допуњавати подједнако и свршени и несвршени глаголи. (*Намеравам да радим што што си ми предложио и Намеравам да урадим што што...*), а уз које долази само *будем*, а никад *јесам*. То значи да *будем* ту заузима и место које припада имперфективним глаголима. Потпуно је нетачно, дакле, Маретићево тврђење да "*будем* према *јесам* стоји у истом одношају, у којем стоји на пр. *речем* према *говорим*." Може се рећи *Намеравао је да му говори* исто као и *Намеравао је да му рече*, али се не може рећи *Намеравао је да јесте*, већ само *Намеравао је да буде*.

Један значајан аргумент навео је, међутим, сам Грубор у оном пасусу где о Вуковићу говори с више признања: „Да г. В(уковић) нема сасвим криво, свједочи и то што се гдјегод осјећала потреба нове перфектизације са уз-: ако узбудеш“.

Јасно је из свега да *будем* може имати имперфективну видску вредност, и то не само на тај начин да се поједини примери могу схватити и као перфективни и као имперфективни, већ и тако да се у низу случајева *будем* може схватити само имперфективно. Ову чињеницу никако не умањује околност да један од Вуковићевих аргумената, постојање несвршеног партиципа презента *будући*, употребљеног „у придевском и глаголском значењу“, не значи много за наш данашњи језик. Данас придев *будући* није члан глаголског

система, а прилог времена садашњег *будући* стоји у семантичкој вези са *јесам*: *Ви зли будући. умијеште добре дариваши* (Вуков Нови завјет, Лука 11, 13) = *ви пошто јесте зли...*, а не *пошто бидете зли*. Веза прилога времена садашњег са презентским обликом *будем* данас се своди на блискост по образовању, а не обухвата корелацију по значењу.

III

Остаје нам да се обазремо на једно друго питање: има ли перфективне употребе облика *будем*? То је оно што Вуковић пориче, а што Грубор није успео да докаже у потпуности. Примери с којима је он оперисао у најбољем случају могу се протумачити и као перфективни, али примера где би имперфективност била искључена он није дао.

Уствари, такви се примери могу наћи, иако нису чести. Ако се каже *Сви су захтевали да почешак бала буде раније него што је он предложио или Извршење смртне казне треба да буде сушра у шест саћи*, облик *буде* овде свакако значи „догоди се“, а не „догађа се“. Слично томе и *да буде* у реченици *То што ти хоћеш неће моћи да буде* има значење „да се догоди“, „да се оствари“, „да се изврши“, а не „да се догађа“, „да се остварује“, „да се извршује“. У примеру *А он не буде лењ, већ седне на воз и ошћушује да расправи ствар* облик *буде* употребљен је у причању, у контексту који допушта само перфективни презент. Исто важи и за реченице *Девојка ће бићи онога ко буде први на циљу* или *Чим будеш у Београду посећи Мирка и предај му моје писмо*. Ту се *будем* може заменити само перфективним презентима: *Девојка ће бићи онога ко се нађе први на циљу, ко стигне први на циљ*, одн. *Чим стигнеш у Београд, чим се нађеш у Београду...* Замена имперфективним презентом је немогућа. Једном речју *будем* се употребљава без икаквих тешкоћа у оним временским, односним и сличним реченицама које, значећи будућу радњу, стриктно захтевају презент перфективних, а не имперфективних глагола.

Наведени примери приближавају нас једном видском својству облика *будем*. Чињеница је, наиме, да је узајамна заменљивост презента и предбудућег времена много већа

код свршених него код несвршених глагола. Тако се презент свршеног глагола у вези са свезама *ако, кад, пошто, чим*, и сл. може обично¹ заменити предбудућим временом истог глагола без разлике у значењу, што није могућно и код несвршених глагола. Место *Чим будеш долазио* не може се рећи *Чим долазиш* итд., а синтагма *кад желиш* није исто што и *кад будеш желео*. Међутим, *чим дођеш* је по правилу исто што и *чим будеш дошао*, а такав однос постоји и између *кад пожелеш* и *кад будеш пожелео*. На исти начин *чим будеш у Београду значи чим будеш био у Београду*, а *кад будеш био жељан једнако је са кад будеш жељан*.

Поред самог језичког осећања за видско значење, и овакве спољашње, објективне манифестације вида дају нам доказе да презент *будем* може бити и перфективан. У истом смислу сведоче и друге чињенице:

1) У неким нашим говорима где презент свршених глагола може имати вредност футура, и *будем* се понаша на исти начин. Исп. напр. *Не биде више шоб шакб* у говору села Крушчице у југоисточном Банату² или *Mislil si je: ne bude za te dobro* у Ваљавчевим кајкавским приповеткама.³

2) У народним говорима облик *будем* (и *бидем*) често добива проширење *-н-* (јавља се, дакле, *буднем, биднем*) које се иначе шири код свих глагола I врсте који су у непрефиксираном облику перфективни:

дѣдѣм : дѣднѣм
лѣжѣм : лѣгнѣм
пѣдѣм : пѣднѣм
рѣчѣм (рѣчѣм) : рѣкнѣм
сѣдѣм : сѣднѣм
срѣшѣм : срѣшнѣм,

исп. и

пѣбежѣм : пѣбегнѣм
зѣлежѣ : зѣлегнѣ

¹ Овде није место за набрајање оних посебних случајева који чине изузетке од овог правила.

² П. Ивић, ЈФ XVIII 153.

³ Luka Zima, Nekoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine 249.

слѣзѣм : слѣзнѣм

пѣдоможѣм : пѣдомогнѣм

ушѣчѣм : ушѣкнѣм

ушѣчѣм : ушѣкнѣм

Овај процес показује да се презентско *-не-* све више схвата као обележје перфективности на супрот простом *-е-* или *-је-* које се све јаче осећа као спољни знак имперфективности. Чињеница да се *-не-* јавља и код *будем*, а притом облици типа *буднем* или *биднем* по правилу немају значења која не би имала *будем* у књижевном језику, даје још један доказ за то да се *будем* у народним говорима влада као перфективан глагол.

3) Постоји у нашем језику изван број глагола, са значењем мисаоног става извесне врсте, уз које као допуна не може доћи презент несвршених глагола, већ само свршених: *Тврдио сам да наши пријатељи раде добро (а не ураде добро) или Смајрам да не желе да дођу (а не да не зајеле да дођу)*. Изузетак чини понављана радња квалитативно схваћена: *Тврдим да они одмах дођу сваки љуш кад им се нареди*. На исти начин не може се рећи *Смајрам да он буде тамо*, већ само *Смајрам да је он тамо*, али вишекратно остварење глаголског значења допушта и употребу *будем*: *Тврдим да на тим приредбама понекад буде тако лепо да се сви присушни одушеве*.

4) Ограниченост употребе облика *будем* уз глаголе као *шврдим* у вези је с једном чињеницом од битног значаја за сам облик *будем* коју је већ Грубор употребио као аргумент:

„— Међу главним је својствима имперфективних гл. да им презенти значе садашњост, а *будем* тога значења никада нема нити га може имати.

Друго је да је међу главним обиљежјима пф. глагола, да им презент не може значити садашњост, а *будем* доиста не може.

То својство, дакле, да облик *будем* не може значити садашњости, двосјекли је мач, који га не само одјељује од импф. гл. него га и увршћује међу пф. гл.

Да је *будем* имф. през., значио би садашњост; а да значи садашњост био би по значењу једнак са презентом *јесам*, па би био сувишан, не би било разлога ни да постане — не би га ни било”.¹

Вредност овог доказа умањена је, међутим, тиме што се уз *будем* употребљава — баш за значење праве садашњости — презент *јесам*, а семантичка граница између ова два облика не поклапа се са границом између значења перфективних и имперфективних глагола. Тако смо већ помињали да као допуна уз глаголе жеље и намере долази само *будем*, а никад *јесам*, иако у таквим контекстима *будем* одговара и презенту несвршених глагола. Употреба облика *јесам* ограничава се на праву садашњост, затим на свевременост која је обухвата и на поједине ситуације које су непосредна транспозиција праве садашњости (као што је потпуна напредност са неким прошлим или будућим тренутком у конструкцији са *verba dicendi et cogitandi*: *Мислила је да је најлејша*; *Рећи ће да није шако*).

IV

Однос који постоји између *будем* и *јесам* од битног је значаја за дефиницију видске вредности облика *будем*. Истина је да *будем* може имати оба вида, али га, с друге стране, не можемо изједначити са такозваним двовидским глаголима као *видеши*, *ручаши*, *шелефонираши*, итд. Видска формула облика *будем* не би била

сврш. + несврш.

већ

сврш. + (несврш. минус *јесам*).

Или, другим речима, *будем* долази мањевише свуда тамо где се јавља перфективни презент, али не и свуда тамо где је место имперфективном презенту, пошто у великом делу таквих случајева његово место заузима *јесам*.

Још се једном цртом *будем* разликује од обичних двовидских глагола: необично је висок проценат случајева у којима се видска вредност облика *будем* може протумачити

¹ Аспектна значења 321.

на два начина. У реченици *Жели да буде лепа* облик *буде* значи и „има особину“ и „стекне особину“. Ако покушамо да у низу датих примера с употребљеним *будем* одредимо глаголски вид тога облика, свакако ће нам се догодити да појединим примерима на први поглед придамо један или други вид, а да доцније, накнадно размишљајући, опазимо да није искључено ни друкчије тумачење. Нарочито је тешко одвојити значења „почети бити“ од „бити“, одн. „почети имати неко својство“ од „имати то својство“. Кад се цела ситуација пројигира у будућност — што је најобичнији случај код употребе *будем* — граница између ове две значењске нијансе истире се готово потпуно.

У вези с видом облика *будем* Јован Вуковић је истакао да се он у многим примерима поклапа са видом осталих облика глагола *бићи*: „Нема стварне разлике у моме језичком осећању — а оно ће овде бити исправно — у погледу глаголског вида код облика глагола *бићи* у реченицама: Кад *будеш* у Београду, владаћеш се како треба — и : Кад *си био* у Београду, владао си се добро, или: Кад *бејаш* у Београду, владах се добро“. Вуковић је несумњиво у праву кад сматра да *будеш* може бити имперфективно као и *био* и *бејаш*, али треба додати да и радни придев *био*, *била* итд. и аорист *бих*, *би* итд. и инфинитив *бићи* могу и сами имати оба вида.¹

V

Да закључимо: *бићи*, *будем* је глагол који може имати оба вида у свим својим облицима с изузетком оних који су у нашем језику обавезно имперфективни (имперфект, прилог времена садашњег). Међу осталим облицима издваја се презентски облик *будем* који је комплементаран са презентом *јесам* и то тако да облику *будем* припада цела област перфективне употребе и одређени део имперфективне области, а облику *јесам* само остатак имперфективне.

¹ В. напр. у РЈА под *biti* (*büdem*).

Проф. Јовану Вуковићу припада заслуга да је разбио једну од оних заблуда које живе у науци освештане дугим понављањем. Његова новаторска смелост била је оправдана језичким чињеницама. С друге стране, извесна искључивост неких навода у његовом чланку изазвала је потребу да се укаже и на другу страну медаље и да се покуша одредити тачан домет корекције коју је он унео у схватање вида облика *будем*.

др Павле Ивић

О ЈЕДНОМ ВОКАТИВУ

Наши преводиоци врло често морају много да се муче при преношењу страних имена у наш језик. Обично се каже да треба транскрибовати имена. То је лако рећи, али је тешко и учинити, јер ће много пута бити тешко нашим знацима преносити гласове којих нема у нашем језику. Тада се служимо приближним транскрибовањима. А још веће тешкоће настају кад почну страна имена у тексту да се употребљавају у разним падежима. У тим случајевима увек може доћи до неспоразума. Мислимо да то питање још нисмо решили, јер га није лако ни решити. Бар не потпуно. Али има случајева када правила нашега језика могу да отклоне сумњу или колебање. Ево једног таквог случаја.

У Шекспирову Јулију Цезару, у преводу Б. Недића и В. Живојиновића (издање Просвете, 1948), наишли смо на један облик који нас је натерао да се њиме позабавимо. Ствар изгледа наоко сасвим једноставна, али је ипак изазвала извесна неслагања и неспоразуме.

У 1. сцени II чина Шекспирове трагедије Брут се овако обраћа својој пријатељу Касију:

Одвех би крвав изгледао цео чин наш,
Каје Касије...

А мало даље и у истом монологу Брутову читамо овакав текст:

Жреци
Будимо, дакле, што приносе жртву,
Не касипи, мој Каје.

Слично начињен вокатив од имена Кај налазимо и даље у неколиким случајевима. Тако ће у истој сцени Брут рећи и ово:

Какав час изабра, врли
Каје, да паднеш у постељу!

А мало даље исто тако:

А шта је то, мој Каје, чунеш
Успут...

И Марко Антоније говори овако Кају Касију:

Каје Касије, опрости! (III, 1).

А Цезар ће се овим речима обратити Кају Лигарију:

Ни близу
Цезар ти такав, Каје Лигарије, душман не беше...
(II, 3).

У први мах смо помислили да је тако начињен вокатив случајна омашка. Касније смо се уверили, као што показују и наведени примери, а то су сви примери вокатива од имена Кај у овоме делу, да је у овоме преводу од имена Кај увек грађен вокатив на тај начин.

Прегледали смо онда и старији превод Светислава Стефановића. И код њега је на исти начин грађен вокатив од овог имена у свима случајевима које смо малочас навели. Значи да су такав вокатив и први и каснији преводиоци сматрали за правилан. Што се тиче Стефановића, он се колебао и у другим преводима када је требало да гради вокатив од страних имена на *j*. Тако ће у Антонију и Клеопатри овако написати једну реченицу: „Твој отац, Помпеје, не би никад био направио овај уговор“ (II, 6). Али ће зато у многим другим случајевима начинити вокатив овако: Помпеју, Тиреју и сл. Б. Недић и В. Живојиновић увек граде вокатив од оваквих имена на -у, сем наведеног имена Кај.

Познато је како се гради вокатив у нашем језику од именица мушкога рода: наставак може бити *e* или *y*, и то *e* је код именица које се завршавају на такозвани тврд сугласник, а *y* код именица на било који предњонепчани, а поготову мек сугласник. Сугласник *j* је мек сугласник, па према томе у вокативу мора бити наставак *y*. Тако ће од *змај* и *крај* вокатив бити *змају* и *крају*. Па по истом том правилу и од имена Кај мора се начинити вокатив Кају, а не Каје. Онако исто као што је од Помпеј — Помпеју, од Тиреј — Тиреју, од Егеј — Егеју, од Менелај — Менелају и сл. Па тако и од Попај вокатив мора бити Попају, а ми смо више пута у Политикином забавнику прочитали Попаје, што није свакако исправно.

Б. Живановић

ИПАК, QUIETA NON MOVERE

У књизи VI, свесци 1—2 Нашег језика објавио је професор д-р Александар Ђ. Костић чланак „О потребама стручних терминологија”, који је уствари одговор на мој чланак у књ. V, свесци 1—2 овог часописа. У свом чланку професор Костић углавном понавља само оно што је већ рекао у свом првом чланку и што сам ја већ побрио. Ново је само то што је поновио више пута да само он зна како треба решавати питања терминологије. Уместо личних напада, ја ћу се задржати само на стварним разлозима: уместо да наводим своје мишљење, мораћу да поновим само оно што су рекли људи који су те ствари знали боље и од њега и од мене.

Пре него што се, ма и најкраће, осврнемо на појединости, морам да исправим мишљење професора Костића да тек треба да се стварају правила за творбу придева од латинских и грчких придева. То је питање расправила дугогодишња употреба, тај значајни законодавац у језичким питањима, — кога професор Костић не признаје. Утолико горе по њега. Та употреба поставила је закон да од латинских и грчких придева правимо придеве узимајући њине придеве са наставком за основу, и по одбитку њиховог наставка за облик додајемо наш наставак за основу. На пример: *morbid-us* — морбид — морбидан; *letal-is* — лешал — лешалан; *πρακτικ-ος* — практик — практичан; *διαγνωστικ-ος* — дијагностик — дијагностички.

Професор Костић не признаје то правило, него се одушевљава облицима: *парадоксан*, *панкреасни*, *сифилисни*, којима треба да се замене досадашњи облици *парадоксалан*, *сифилишчан*, *дијагностичан*. Ако је то правило професора Костића добро за придеве које је он у свом чланку навео, онда мора

бити добро и за све друге придеве, те ћемо имаги: уместо *аналишички* — *анализни*; уместо *паралишичан* — *парализан*; уместо *профилактичан* — *профилактисан*; уместо *анемичан* — *анеман*; уместо *флегмашичан* — *флегман*; уместо *вишалан* — *вишан*; уместо *синтешичан* — *синтезан*; и тако даље.

Нико не брани лекарима да тако праве придеве, али сваки треба да зна да ће се тиме огрешити о општу употребу према којој ће сваки појединац, па ма био и највећи ауторитет, увек бити слабији.

Зато сматрамо да је мудро држати се и другог правила које је навео Богдан Поповић (*Quieta non movere*) и *без велике невоље не мењати оно што је дошло било у употреби*.

Професор Костић не признаје ни то правило, него сматра да треба мењати што год се некоме учини рђаво, те се одушевљава речима као *диференцовање*, *испрејарован*, *парадоксан*, *зайаљенски*.

Диференцовање је смешна кованица кад имамо међународну одавно примљену реч *диференцијација*. Из речи *диференцовање* не видимо од које је речи начињена, јер реч *диференцоваши* не постоји као глагол и ниједан Србин је не зна. — *Испрејарован* је такође ружна кованица која треба да замени реч *прејариран*, која нам је свима позната. Излишно је давати јој предметак *из-* да би се начинио свршен глагол, јер глагол *прејарирати* спада у глаголе који имају и свршени и несвршени вид, као *чуши*, *ручати*, *вечерати*, *телеграфирати* и сл. Непотребно је писати *прејароваши* кад тако нико не говори. За стране речи може се задржати и стран завршетак, као у *шелефонирати*, *ревидирати*, *екстирпирати* итд. А *зайаљенски*? Досада се од глаголских именица нису правили придеви. Хоће ли се професор Костић зауставити на томе или ће продужити тим путем и дати нам и *обољењски*, *узбуђењски*, *варењски*, *ојорављењски* итд.?

Потребно је још осврнути се на поједине случајеве које је поменуо професор Костић. На првом месту рећи ћемо неколико речи о несрећном придеву *бронхијални*. Најновије издање *The Concise Oxford Dictionary* од 1954 има ове облике: *bronchi*, *bronchia*; — *bronchial*, *bronchio-*, *broncho-* за комбинације. *Bronchal* нема.

Али поред тога треба напоменути да је и један од најближих сарадника професора Костића на медицинском терминолошком речнику у једном малом популарно медицинском чланку у „Политици“ од 30 јануара 1955 године неколико пута употребио реч *бронхијални*, уместо *бронхални*, као што је употребљена и неколико пута у чланцима у лекарском стручном часопису.

На једном месту професор Костић каже да „у изградњи медицинске терминологије не могу одлучивати ни Ларус, ни Роџет, ни лингвисти, него искључиво стручњаци, лекари...“. Професор Костић не зна да је писац енглеског речника синонима Роџет био лекар и члан неких седам академија; лекар је био и његов син, који је после његове смрти наставио да издаје речник синонима.

Није тачно тврђење професора Костића да проф. Белић чини разлику у значењу између *практичан* и *практички*, јер правописни речник каже само како коју реч треба писати, а не даје значење речи.

И на завршетку још ово. Супротно тврђењу професора Костића да је медицинска терминологија ствар која се тиче самих медицинских стручњака, професор Белић у прошлом броју овог часописа каже: „Али ја сматрам да улога језичких стручњака управо треба да претходи коначном стварању стручних терминологија, а не да се језички стручњак јави на крају као арбитар који нешто прима, а нешто одбацује“. То је тачно супротно начелу које поставља професор Костић да је медицинска терминологија ствар која се тиче само медицинских стручњака. То је близу онога што сам и ја тврдио: да се медицинска терминологија може изграђивати само по правилима нашег језика о грађењу речи и, у овом случају, о грађењу придева од латинских и грчких придева. Сваки други начин претставља самовољу, која може језику нанети само штете, као наведене кованице из школе професора Костића.

Св. Пређић

О АКЦЕНТУ ПРЕЗИМЕНА КАО ИЛИЋ, ПАНТЕЛИЋ И СЛ.

У нашем језику има знатан број презимена образованих од именица на *-ија*, обично личних имена или назива занимања. Овамо долазе напр. *Икџић* (од *Икџија*), *Илић* (од *Илија*), *Јерџић* (од *Јерџија*), *Кујунџић* (и *Кулунџић*; од *кујунџија* одн. *кулунџија*), *Панџелић* (од *Панџелија*), *Појадџић* (од *појадџија*), *Самарџић* (од *самарџија*), *Серџић* (од *серџија*), *Синџелић* (од *синџелија*), *Сувџић* (од *сувџија*), *Тадџић* (од *Тадџија*), *Тџџић* (од *тџџија*), *Тушунџић* (од *тушунџија*), *Туфџић* (од *туфџија*), *Ћурџић* (од *ћурџија*), *Хаџић* (од *хаџија*). Свакако су оваквог порекла и презимена типа *Јерџић*, *Тимџић*, начињена од *Јерџија*, *Тимџија*. На први поглед могло би изгледати да су она образована од именица као *Јерџије*, *Тимџије*. Међутим, та се презимена говоре у крајевима где се од мушких имена на *-ије* (и уопште од свих мушких имена осим оних на *-а*) презимена на *-ић* могу градити само помоћу двоструког проширења, *-(е)в* или *-(о)в + -ић*. То значи да од *Јерџије*, *Тимџије* могу потицати само постојећа презимена *Јерџијевић*, *Тимџијевић*, док *Јерџић* и *Тимџић* долазе од облика *Јерџија* и *Тимџија* који су са гледишта данашњег књижевног језика ређи, али су били обични у Вуковом језику (в. напр. Т. Маретића, *Gramatika i stilistika*² 114), тако да за њих знају речници као Вуков (*Тимџија* поред *Тимџије*) и Југославенске академије (*Јерџија* поред *Јерџије*). Сам тај тип имена, на *-ија* тамо где је данас у књижевном језику обичније *-ије*, врло је раширен у народним говорима. Има га у тако различитим дијалекатским областима као што су напр. источна Црна Гора (М. Стевановић, ЈФ XIII 61-62) и кикиндски крај у северном Банату (Б. Милетић, *Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића VII* 24).

Начин на који се изменио гласовни лик ових презимена потпуно је јасан. Глас *ј* у примерима као *Илијић* налазио се

између два *и*, а управо у том положају његов је изговор најпасивнији. Тако је дошло до испадања *ј* које је омогућило да се изврши сажимање два *и*: од *Илић* је постало *Илћ*. Слична се промена извршила и у презименима као *Тёрзѝн* (од *Тёрзијин*) и *Ћурчѝн* (од *Ћурчијин*).

Из свега што смо изложили јасно је да је изворни акценат оваквих презимена кратки узлазни на слогу испред слога са *ѝ* посталим од *и(ј)и*. Међутим, у пракси долази и друкчија акцентуација која све више осваја, а код млађих генерација у нашим источним крајевима већ и преовлађује. Та акцентуација обухвата типове *Илић*, *Тѡдић*, *Тѡрзић*, *Хѡцић* код двосложних презимена, *Иконић*, *Пѡнѡтелић*, *Пѡѡдић*, *Сѡнѡхелић* код тросложних презимена и најзад *Кујѡнцић*, *Сѡмѡрѡцић*, *Сѡвѡјѡцић* код тросложних презимена чији се други слог завршава сонантом. Знатно је ређи, али се ипак чује од разних појединаца, изговор са акцентом на претпоследњем слогу а без дужине на последњем: *Тѡрзић*, *Јерѡмић*, *Тушѡнцић*. Не може бити никакве сумње у то да су се ови типови појавили накнадно; поставља се само питање: откуда они? Шта је било узрок да се акценти целе једне групе речи, саграђених на сличан начин, почну одреда мењати?

Ако анализирамо акценатски тип *Илћ*, ген.-ак. *Илћа*, дат.-лок. *Илћу*, вок. *Илћу*, INSTR. *Илћем* (или рецимо, *Пѡѡдѡћ*, ген.-ак. *Пѡѡдѡћа* итд. који се одликује само тиме што има један слог више), констатоваћемо необичан однос између акцента номинатива и акцента осталих облика: номинатив има кратак узлазни акценат на претпоследњем слогу и дужину иза њега, а коси падежи имају исте елементе на истим слоговима. Ово последње је у оштрој супротности с општим принципима наше акцентуације по којима именице са ` акцентом на претпоследњем, а са дужином на последњем слогу имају у зависним падежима по правилу ' акценат на последњем слогу основе: *војнѝк*, ген. *војнѝка*, *јѡнѝк*, ген. *јѡнѝка*, *барѡкѡѡѡр*, ген. *барѡкѡѡѡра*. Насупрот огромном броју именица с оваквим акценатским односом стоји, сразмерно усамљена, група презимена с непроменљивим односом ` — кроз целу промену. Та је аномалија створила потребу да се овај однос уклони из језика. Има појединаца који изговарају *Ћурчѝн*, ген. *Ћур-*

чи́на, поводећи се за типом *војни́к*, ген. *војни́ка*. Али општи правац развоја је био други. Главни узрок угледања били су акценатски типови који већ постоје код самих презимена. Код двосложних презимена обична су два типа, један с непроменљивим ' кроз све падеже (*Ка́шић*, *Ма́рић* итд.) и други с непроменљивим " (*Кџџи́ћ*, *Кџчи́ћ* итд.). Према овом другом типу начињен је и акценат *Илић*, *Тџдић*, *Тџрзић*. Тросложни примери типа *Појадић* дошли су под утицај веома обичног обрасца *Пџовић*, *Пџшровић* (исп. и чест изговор *Крџалић* мада је према *Крџалија* требало очекивати *Крџалић*), а они са сонантом на крају другог слога преузели су акценат презимена као *Раџџић*, *Миљџић*, где је вокал испред сонанта продужен по гласовним законима нашег језика. Што се тиче изговора као *Тџрзић*, *Јерџић*, он претставља резултат тежње да се првобитни акценат са што мање измена прилагоди једном од постојећих акценатских типова. Уклањање дужине било је довољно да се акценат ових презимена прилагоди обрасцу *пџшок*, ген. *пџшока* одн. *Бџград*, ген. *Бџграда*.

У великом делу случајева процес измене акцента био је потпомогнут постепеним ишчезавањем основних речи из употребе. Те речи обично нису нашег порекла (највећим делом су позајмљене из турског или грчког) и претстављају нанос везан за једну одређену, сада већ прошлу, историску епоху и за друштвене односе у њој. Све се мање говоре речи као *џџџија*, *сувајџија*, *џуџџија*. Исто тако и имена као *Јерџија*, *Тимџија* све се ређе дају деци. Услед тога све више бледи у свести говорних претставника сазнање да је напр. *Сувајџић* постало од *Сувајџијић*. Немајући тако подршке ни у систему акценатских типова у деклинацији ни у језичком осећању говорних претставника, стари акценатски ликови ових презимена губе се постепено. Приликом анкете коју сам водио код својих познаника, углавном људи од око тридесет година који живе у Београду и Новом Саду, већина одговора давала је новије акценте. Код ређих презимена чак су само такви акценти долазили у одговорима. — Треба поменути да има презимена саграђених од имена на *-ија* код којих акцента ' — уопште нема. Према *Ма́рија* очекивали бисмо *Ма́рић*, према *Пџшрија* - *Пџшрић*, а према *Сџџнија* - *Сџџнић*.

Међутим, уколико су овакви облици и били негде саграђени, њихови акценги свакако су били брзо потиснути акцентима паралелних образовања *Мáрић* (од *Мáра*), *Пéтрић* (од *Пéтра*), *Стáнић* (од *Стáна*).

Какав став треба да заузме наша нормативна граматика, управо наша ортоепија, у погледу акцента презимена као *Илић* или *Поџадић*? — Пре свега, изворни акценатски тип још увек није мртав и њега свакако треба препоручивати позоришту, радију и филму. С друге стране, бесмислено би било покушавати да се стане на пут природном процесу развитка који се не може зауставити никаквим забранама. Било би напр. Сизифов посао доследно изгонити изговор као *Тѣрзић* или *Поџадић* код ученика у школама. То значи да се и овакав изговор мора толерисати као допуштен, иако мање правилан.

П. Ивић

ПОДВАЉАК

У роману Александра Вуча Распуст прочитали смо и овакву реченицу: „И кравату своју зелену, најлепшу коју сам јутрос изабрао, завезану у мали чвор испод подваљка, на коме су сигурно остали трагови пудера од јутрошњег бријања” (стр. 208). Подвлачимо овде реч *подваљак*. Исту ту реч нашли смо и у драми В. Шекспира Краљ Хенри Четврти у преводу Ж. Симића и С. Пандуровића (издање Новог поколења, 1952). Ту Врховни судија говори ово Фалстафу: „Није ли вам глас промукао? дах испрекидан? подваљак отомбољен?” (II део, II чин, II сцена, стр. 187). Дајемо само ова два примера и мислимо да је то довољно, јер је реч *подваљак* у доста честој употреби код нас, како у свакидашњем говорном језику, тако и у књижевности.

Кад је Шекспирова „драмска хроника“ Краљ Хенри Четврти почела да се спрема у Народном позоришту у Београду и ми предложили да се *подваљак* замени речју *подвољак*, неки су се глумци мало зачудили зашто је то потребно чинити. Њима је био разумљив и облик речи *подваљак* и њен постанак: *подваљак* је, по њиховом мишљењу, постало од речи ваљак, па како се тај некакав ваљак налази испод браде, онда је то изражено помоћу префикса *под*. Тумачење је изгледало јасно. Међутим, ту је народска етимологија искренула једну чисту и лепу народну реч, јер се изгубила веза између те речи и оне с којом је у вези њен постанак.

Како стоји реч *подваљак* у нашим речницима? Код Вука је нема. Ни код Броз-Ивековића. Рјечник ЈА је има и уз њу даје и мало објашњење. Ево шта ту пише под речју *подваљак*, и то под 2: „isto što *podvoljak*. Jovanović-Batut (ne kaže, otkle mu to), a od njega uzeo i unio u svoj rječnik Popović (interes Kinn). Sasma nepouzđano“. Не знамо шта је хтео Маретић да каже оним „Сасма непоуздано“: да ли му је Батут непоуздан

извор, или није веровао да се ова реч оваква употребљава, иако је нашао у једном речнику. Ово нас упућује на Српско-немачки речник Ђорђа Поповића (1886). Ту те речи доиста има. Шта више, под речју *подвољак* писац упућује на реч *подваљак*, што треба тумачити тако да је правилнија и боља реч *подваљак*, а неправилнија или неоправданија реч *подвољак*. У најбољем случају могу се сматрати за подједнако оправдане обе, па писац упућује на ону која се по азбучном реду налази на првоме месту, јер је уз њу дато значење, а та је реч *подваљак*. Ми смо ову реч нашли још у неким речницима: има је у Ђисаловићеву српско-мађарском речнику (1921), у којем се са истим значењем налази и реч *подвољак*; има је и у српско-немачком речнику Ђисаловића и Милера (1922), где је *подваљак* преведено са *das Unterkinn*, а *подвољак* са *das Doppelkinn*. Па је и Јован Кангрга у свом школском немачко-српском речнику (1924 и више издања касније) реч *das Doppelkinn* превео са: „подваљак, подбрадак“. У великом српско-немачком и немачко-српском речнику од Јована Кангрге и Светомира Ристића ове речи нема.

Ово неколико примера наведосмо зато да покажемо да се реч *подваљак* почела у нашем језику употребљавати доста често уместо старије али још увек живе речи *подвољак*. Реч *подвољак* се налази у свима нашим речницима, од Вука па до најновијих. Она је по постанку сасвим јасна и чини нам се да само њу треба задржати у књижевном језику. Постала је од речи *воље*, или *воља*, или *вољка*, у значењу: гуша. То је наша врло стара реч. Има је и у свима словенским језицима. Има је код Стулића и Микаље, и то у облику *воље*, како се обично чује у нашим западним крајевима. Вук је има у облику *воља* и каже да то значи: „гуша у кокоши или у тице, *der Kropf der Henne, des Vogels, guttur*“.¹ У томе облику употребио ју је и Ђ. Даничић у преводу Старога завета, у III књизи Мојсијевој: „И нека јој извади вољу с нечистотом и баци крај олтара према истоку гђе је престо“ (I, 16). Нама је ова реч позната једино у облику *вољка*. Њу даје Ј. Кангрга у малом немачко-српском речнику, њоме преводи реч *der Kropf*.

¹ О етимологији ове речи писао је исцрпно Ђуро Грубор у ЈФ, 1929, VIII, 13—17.

А налази се и у великом речнику Кангрге-Ристића. У Вука је нема, па је нема ни у Броз-Ивековића.

Од истог корена начињена је и сложеница *жушвољка*, коју је забележио Вук, а има је и у свима нашим каснијим речницима. Од тог истог корена начињена је и реч *подвољак*. Она се, како рекосмо, налази у свима нашим речницима, а и у многим нашим говорима још увек се само она употребљава, па је зато треба сачувати, а не допустити да једна касно и вештачки начињена реч, и то начињена по сасвим наопакој етимологији, остане у употреби. Ово кажемо зато што је реч *подваљак* почела све више да се шири захваљујући погрешном етимологисању лаика. Проф. А. Белић у своме речнику уз последње издање правописа навео је додуше поред речи *подвољак* и реч *Подваљак*, али је последњу ставио у заграду, што би свакако требало тумачити да су обе речи у употреби, али да првенство треба дати речи *подвољак*.

Ђ. Живановић

ПРВАК „БОЉШОГ ТЕАТРА“

Овај текст могао се ових дана прочитати на репертоарској листи Народног позоришта у Београду. Скоро исти текст могао се наћи и у нашим дневним листовима, само што је уместо облика *Бољшог* стајало *Бољшој* или *Баљшој*.

Овде се ради о неколиким грешкама, а највећа је, несумњиво, у облику *Бољшој* или *Баљшој*, односно *Бољшог*. Реч је, дакле, о транскрибовању руског назива једне уметничке институције, или, тачније речено, о преношењу придевског облика руске речи у српскохрватски генитив једнине. Очевидно да онај ко је састављао поменути текст није знао какав ће српскохрватски придевски наставак дати руском придеву *большой*. Због тога је, у примеру на *-ој*, оставио тај придев у номинативу са руским наставком. Ништа срећније решење није дато ни на репертоарској листи Народног позоришта. Тамо је учињен покушај исправљања и давања придева у генитиву једнине, наиме, било је отштампано *Бољшој Театра*, па је исправљено на *Бољшог Театра*.

А због чега не ваља ни једно ни друго? Први случај. Придев, који је овде саставни део назива, такође треба да је транскрибован нашим генитивом, као што је то случај код транскрибовања назива институција истог типа: првак Московског художественног театра (...Московского Художественного театра); првак Малог театра (...Малого театра) итд.

Други случај. Приликом употребе нашег придевског наставка за генитив једнине мушког рода (тј. наставак *-ог*) код руских придева који се у номинативу једнине мушког рода завршавају наставком *-ой*, у транскрипцији *-ој*, треба имати у виду чињеницу да за тај руски наставак, који је увек наглашен, не постоји еквивалент у нашем језику, као што је то случај код руских придевских наставака *-ий*, *-ий*, којима

одговара код нас наставак *-и* у одређеном виду. Ту у свим падежима једине постоји пуни паралелизам између руских и наших придевских наставака. Руски наставак *-ој* мора се транскрибовати код нас као *-ој* — како је то и учињено у презименима типа *Толстој*, *Пољевој* и сл., која су по пореклу придеви — пре свега зато што тај наставак, као што је већ речено, нема код нас одговарајућу замену и што, самим тим, у нашем језику не постоји претстава о наставку *-ој* као о придевском наставку. То се види из промене поменутих презимена у нашем језику: она добијају код нас наставке именица мушког рода на сугласник, зато што су то властите именице код којих се не осећа њихово придевско порекло баш због специфичности руског наставка *-ој* у односу на наш наставак *-и*.

У називу *Бољшој театр* не ради се о именичкој, самосталној употреби облика „бољшој“, већ о његовој придевско-атрибутској функцији, о потреби да се томе придеву да наш придевски наставак за генитив једине. Због тога се не може говорити о аналогiji у погледу парадигме са презименима на *-ој*.

Наш наставак *-ог* не може бити употребљен овде у својству наставка за генитив зато што *-о-* у овој позицији не може да стоји после *-ш-*. Упореди наше облике: *лепшег*, *мекшег*, *лакшег*. У случају евентуалне употребе облика *бољшег* посрбљени номинатив би требало да гласи *бољши*, што би одговарало руском номинативу *больший*. А тај облик је компаратив придева *большой*. Значи, кида се и граматичка и семантичка веза између генитива и номинатива.

Из свега овога излази да је транскрибовани придевски номинатив *бољшој* неподесан за мењање и по именичкој и по сложеној придевској промени. То значи да треба избећи његову употребу у зависним падежима. А на неки начин, ипак, треба дати назив поменути институције у генитиву. То се може учинити додавањем именице позориште испред овог назива и она ће означити генитивску ситуацију целог назива. Значи, треба рећи: *првак позоришта Бољшој театр А. П.* При томе се овај руски обрт граматички неће деформисати.

Према овоме, горњи текст треба да гласи:

Госћовање првака позоришта Бољшој театр А. П.

Ако се употребљава метод транскрибовања, онда је ово најприхватљивије решење. Међутим, постоји и други метод који се, истина, ређе практикује, а који се састоји у превођењу назива, што може са успехом да замени транскрибовање. *Московско уметничко позориште* је посрбљени назив за *Московски художествени театар*. Према томе, *Бољшој театар* може да има верну и добру замену у преведеном називу *Велико позориште*.

Треба истаћи и једну одлику превођења страних назива у чисто практичној употреби. Шири слојеви народа ће из преведеног назива пре схватити суштину и карактер институције него из транскрибованог страног текста.

Друга варијанта би, дакле, гласила:

Гостовање првака Великог позоришта А. П.

Што се тиче преношења коренског вокала у речи *бољшој*, среће се писање и са *о* и са *а*, дакле: и *бољшој* — према руском правопису, и *баљшој* — према руском изговору. Што се тиче руских назива и имена уобичајеније је да се овакви вокали транскрибују према руском правопису (види Правопис проф. Белића: *Козма* (рус. Козьма), *Кољцов* (рус. Кољцов)). Руско *Толстој* транскрибује се код нас са *Толшој*, иако се у руском изговара *Талстој*, руско *Полевој* транскрибује се код нас са *Пољевој*, иако се изговара у руском *Паљевој*. Према томе, и у *бољшој* остаћемо при *о*.

Ако се узму у обзир и остале неправилности у наведеном тексту, а то су:

а) писање *Т* уместо правилног *т* у речи *Театра*,

б) израз народног *артисте* уместо тачнијег народног *уметника*,

в) *СССР* уместо *СССР-а*,

онда би он у целини требало овако да гласи:

Гостовање првака Позоришта Бољшој театар (или: *првака Великог позоришта*) *Александра Пирогова*, народног *уметника СССР-а*.

Б. Терзић

О ПОВЕЗИВАЊУ НАСТАВЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ У ВИШИМ РАЗРЕДИМА СРЕДЊЕ ШКОЛЕ

Питање повезивања наставе матерњег језика и књижевности у средњој школи, нарочито у њеним вишим разредима, све чешће се поставља у круговима наставника српскохрватског језика и књижевности. И док се то питање некако решава, додуше веома формално, у нижим разредима средње школе просто вршењем граматичке анализе на књижевно-уметничким текстовима, поглавито прозним, а понекад и стихованим, дотле оно у настави језика и књижевности у вишим разредима претставља проблем који се у пракси такорећи и не решава или се решава истим поступком као и у нижим разредима. Међутим, то повезивање је могуће и потребно остваривати баш у вишим разредима средње школе, када су ученици дорасли за схватање језичке материје као средства за уобличавање и конкретизовање људских духовних садржаја. Потребно је само применити у том раду ону дисциплину из области науке о језику и науке о књижевности која претставља мост између те две науке и која је у крајњој линији и један од главних васпитних и образовних циљева саме наставе језика и књижевности. Та дисциплина јесте *стилистика*, а форма рада на том повезивању — *стилска анализа књижевноуметничких текстова*.

Не улазећи овом приликом у различита тумачења појма стилистике као научне дисциплине, рећи ћемо само толико да је једна широко формулисана дефиниција стилистике ова: стилистика је наука која испитује конкретна језичка остваривања на основи општих језичких могућности, другим речима — она је само један вид, један аспект целокупне науке о језику. Она обухвата и лингвистику, и фонетику, и морфологију, и лексику, и синтаксу, — и показује колико је један конкретан

језички израз саобразан с циљевима и потребама онога што је писац хтео да нам саопшти, као и колико тај израз одговара општим законитостима језика. „Данашња стилистика — вели један немачки теоретичар — то је учење о добром стилу или, боље речено, о саобразној употреби језика“ (В. Кајзер).

С друге стране многи теоретичари књижевности, почевши од Крочеа па све до данашњих дана, тумаче књижевно дело све више као *језичко* уметничко дело, тј. све више се у тумачењу књижевног дела ослањају на резултате до којих је дошла лингвистика и уопште наука о језику. Тако, напр., малопре поменути Кајзер користи се лингвистичким испитивањима Е. Касирера и Х. Јункера о трима ступњевима или функцијама језика (функција испољавања, функција побуђивања, функција саопштавања или приказивања) да би показао како се подела књижевности на три књижевна рода заснива уствари на овим трима функцијама језика. Схематично претстављена, та подела изгледа овако (по Јункеру):

Функција језика	Правац	Личност	Доживљајна сфера	Група	Књиж. род
Испољавање	експреси- ван	ја	емоцио- нална	расположе- ње, осе- ћање	лирска по- езија
Побуђивање	импреси- ван	ти	интенцио- нална	заповест, жеља, пита- ње, сумња, тежња	драмска по- езија
Прикази- вање	фактичан (демонстра- тиван)	он, она, оно	рационална	претстава, мишљење	епска по- езија

Навели смо само овај један пример да би се видело колика тесна зависност постоји између књижевног дела и језика којим је оно оваплоћено и колико се јединство језика и књижевног дела нужно намеће као основни елеменат који треба открити да би се што дубље и потпуније разумела садржина и вредност једног књижевног дела. Откривање тог јединства може се постићи само пажљивом стилском анализом,

која нам доноси двоструку корист: што боље разумевање књижевног дела и што шире и дубље упознавање језика.

Разуме се, овде се намећу неке практичне тешкоће када је реч о примени такве стилске анализе у средњој школи. Пре свега, стилистика као посебна научна дисциплина није такорећи ни начета код нас. Откуда ће се наставници упознати са проблемима и решењима те науке, и нарочито — где ће наћи практичну примену такве стилске анализе на нашим текстовима? А затим, колико је једна таква дисциплина као што је стилистика, заснована умногоме на чисто лингвистичким проучавањима, доступна ученицима?

Међутим, стилска анализа књижевних дела веома је погодно средство за остваривање повезаности између наставе језика и наставе књижевности у средњој школи чак и онда када се појам стилистике узме у једном много скромнијем и ограниченијем обиму. Постоји, наиме, и један много ужи и популарнији појам стилистике, који је додуше већ научно застарео, али који се са извесним исправкама може веома корисно применити и данас у средњој школи. У основи тога ужег појма стилистике лежи оно старо тумачење поетике по коме уметник „украшава“ свој језик одређеним језичким средствима, тј. стилским фигурама. Стилска анализа у смислу овог схватања појма стилистике састојала би се у анализи тих стилских фигура. Ако се данас ученицима каже (и то би била једна од главних исправки у томе тумачењу) да стилске фигуре нису никакви „украси“, већ елементи песничког сликовитог и емоционалног језика, онда се стилска анализа може углавном свести на ту анализу фигура. Али, ако се томе дода и анализа версификације у песмама, анализа реда речи у реченици, тумачење употребе дијалекатских речи и облика, жаргонизама, архаизама и неологизама, тумачење интерпункције, — онда бисмо се тиме умногоме приближили једној правој стилској анализи.

Несумњиво је да стилска анализа само стилских фигура не доприноси много дубљем осветљавању самог књижевног дела. Она се у књижевнотеориском погледу веома често своди на формалистичку теорију књижевности, која само констатује и спољашње описује извесне уметничко-књижевне феномене, а не улази у њихову функционалну уметничку

вредност, не показује или бар не показује у довољној мери тесну зависност између језичког израза и карактера осећања или мисли који се тим изразом казују, склад и јединство између садржине и форме. Али уколико један наставник више улази у питања стилистике, уколико и сам има живог осећања за смисао, лепоту и значај језичког израза, уколико се потруди да у том раду избегава формализам и шаблон, утолико ће се и таква стилска анализа све више, макар и спонтано, приближавати правој стилској анализи и утолико ће више доприносити бољем учениковом разумевању књижевног дела.

Таква стилска анализа књижевноуметничког текста има непроцењивих користи за језичко образовање ученика. Она не само што нагони ученика да научи граматику свога матерњег језика (фонетику, морфологију, синтаксу, акценат, интерпункцију итд.) него развија у њему интерес за језик, љубав за неговање чистоте, правилности, језгровитости, лепоте и богатства свога матерњег језика и свога говорног и писменог израза. Оно што он често чује од свога наставника како је језик жива материја, гипка и савитљива, потенцијално богата и разноврсна, која се стално метаморфозира и прелива, која кључа или пршти као ватромет, — то нигде боље, очигледније и приступачније неће сагледати и разумети него приликом језичко-стилске анализе књижевних текстова. Понесен богатством звукова и боја, динамиком и пуноћом песничког језика, он неће моћи а да не заволи и језик као такав и да се не осети постиђеним ако не зна правилности тога језика.

Разуме се, *одушевљење* није исто што и *знање*, и не треба се платонски надати да ће стилска анализа учинити чуда: после ње сви се лаћају граматике и сви са задовољством констатују да је правилно рећи *украден* а не *украђен!* *Систематско учење граматике у вишим разредима исто је тако пошребно као и у нижим разредима*, и кади се говори о повезивању наставе језика и наставе књижевности, онда се и не мисли на аритметички збир: *историја књижевности + граматика*. То су две посебне научне дисциплине, које се систематски изучавају свака за себе, као што се посебно изучавају *физика* и *математика*. Али јединство језика и књижевности најбоље се огледа у практичном примењивању тих двеју дисциплина у конкретној анализи књижевних дела.

Како та анализа може да изгледа и како се знање језика испољава ту као предуслов за њено успешно вршење, покажемо на неколиким примерима.

Почећемо од *фонетике*. Такозване звучне фигуре (алитерација, асонанца, ономотопеја) емоционално делују баш гласовном структуром својом: звуком, бојом и висином својих гласова; док разне врсте гласовног понављања (анафора и епифора, симплоха, рима, рефрен) имају, поред свог звучног деловања, и мисаоно-емоционално дејство. Гласовне фигуре најчешће су ономотопеичне, па било да се ономотопеја још и данас јасно осећа (*хујање* ветра, *звижање* кошаве, *жуборење* потока) било да је она остатак оних далеких времена у постанку језика када су поједини гласови имали одређену мисаоно-емоционалну функцију. Познато је да и данас код неких црначких племена у Африци све речи са самогласником у означавају нешто страшно, опасно, болно, непријатно, а све речи са самогласником *e* или *u* — нешто радосно, мило, лепо, пријатно. Та емоционално-мисаона категорија појединих гласова осећа се и данас у свим језицима, па и у нашем, и зато ћемо на њу обратити пажњу када, напр., у првој строфи Луковићеве *Јесење кишне песме* наиђемо на веома честу асонанцу са гласом *y*:

Тужно... Једнолик, дуг и влажан
 јесењи дан се тмури;
 плаче без краја, болно плаче
 суморан бескрај сури.
 У мртви сутон што се хвата
 једначи, јеца весма
 — по трулом лишћу, преко блата —
 стара, болна и полагаана,
 убогих, мутних, штурих дана
 јесења кишна песма.

Зашто овде толико преовлађује глас *y*, а после њега и глас *o*? Зашто овом тужном осећању одговарају ти гласови? Да бисмо одговорили на то питање, ми се морамо обратити фонетици и знаги да су ти гласови — самогласници задњег реда, високог и средњег положаја, али по тону најнижи и

најдубљи самогласници у језику. А ниским тоновима се и у музици исказују слична расположења. Порекло те повезаности лежи несумњиво у дубокој прошлости и вероватно се заснива на ономотопеичном подражавању природних појава које су претиле човеку уништењем: олује, грома, муње итд.

Функција пак осталих асонанца у овој песми унеколико је друкчија. Понављање гласа *a* — прилично неутралног у емоционалном смислу — придаје песми извесну *моношонију*, која се слаже с ритмичко-мелодиозном структуром песме и, даље, са основном сликом сивог, досадног и чамотног јесењег дана; док су асонанце с гласом *e* нека врста звуковног контраста основној звуковној интонацији песме, али су и оне употребљене у речима које су у складу с тужном емоционалном тоналношћу песме: плаче без краја, болно плаче, суморан бескрај, једначи, јеца весма... јесења кишна песма.

Слично овоме вршиће се и анализа алитерација, ономотопеја, лирских паралелизама итд., а у основи такве анализе мора лежати добро познавање физиологије гласова.

Још веће могућности пружа нам *лексичка* анализа књижевног текста. Ђ. Костић је у својој веома интересантној језичко-стилистичкој студији *Песма и речи* („Нова мисао“, 1953, бр. 6, 7, 9), вршећи анализу лексичке структуре четири песме: *Јаме* Г. Ковачића, *Ђачког расшанка* Б. Радичевића, *Смрти Смаил-аге* И. Мажуранића и поеме *Зрењанин* О. Давича, показао како се на основу честе употребе одређених речи у песми може реконструисати основна емоционално-мисаона структура песме. Своје испитивање он своди на ову схему најчешће употребљених речи у тим песмама: „мртав — јама — светлост (*Јама*), брат — збогом — коло (*Ђачки расшанак*), ага — раја — Турчин (*Смаил-ага*), друг — човек — живот — смрт — слобода (*Зрењанин*)”. Ако бисмо пак у *Јами* речи са истим или сличним емоционално-мисаоним значењем спојили, видели бисмо да се речи *свијешло*, *бљесак*, *бијел*, које симболизују очни вид, јављају 20 пута, а речи с правим или симболичним значењем слепоте (*слијепац*, *слепића*, *јама*, *бездан*, *шама*) јављају се 32 пута, што ће рећи десет до петнаест пута чешће него све остале речи у песми, које се јављају два до три пута. А то даље

значи да је основна емоционално-мисаона тоналност ове песме изграђена на снажном контрасту: *свешлост* — *шама* (вид — *слепоћа*) и да је у том контрасту, којим и почиње сама поема („Крв је моје свијетло и моја тама“), тежиште кроз целу поему постављено на овај други део (*шама*), да би се у последњој, X песми, снажно пребацило на први део (*свешлост*), што је изражено и у задњим стиховима поеме: „Ваша ми пјесма враћа *свијешло* ока, ко народ силна, ко *сунце* висока.“

У исто време речи које се после овог контрастног споја појмова *свешлост* — *шама* најчешће јављају: *леш* (11 пута), *крв* (9), *плакаши* (8), *бол* (7), *крвник* (7), *жртва* (7), *шруило* (6), *грозан* (6), *страшан* (6), *мука* (6), *луд* (6), *страх* (5), *смрт* (5), *рана* (5), *нож* (5) — омогућују рељефну реконструкцију не само основног емоционалног расположења песниковог него и карактера и врсте саме песничке слике преко које уметник исказује то своје расположење. То је амбијент ножа, клања, крви, смрти; то су језиве слике пред којима се крв у жилама леди и памет помрачује; то су пакленске сцене грозота и ужаса. Језик се ту стопио са емоцијом у нераздељиво јединство, и тумачећи једно не можемо а да у исто време не тумачимо и друго.

Али овим нисмо ни издалека исцрпли лексичку анализу текста. Сада тек приступамо обради појединих речи у тексту тражећи онај пресек значења које поједина реч уопште има у нашој свести и онога које та реч добија у песничком тексту. За оно прво значење потребни су нам понекад речници савременог књижевног језика или чак и историски речник, како бисмо могли да утврдимо преко кога је значења та реч добила одговарајуће значење у књижевном тексту. Тек из такве анализе откривамо богатство песничког језика, ширину појмова које књижевник обележава тим речима, многострукост асоцијација којима он повезује те појмове с другим појмовима.

„А силно свијетло, ко *штошине* звона
са *звоника* бијелих, у памети
лудој сијевне: *свјетлост* са Сиона,
дивна *свјетлост*, *свјетлост* која *свијети*!

*Свијетла птицо! Свијетло дрво! Ријeko!
Мјесече! Свијетло ко мајчино млијeko!*"

У овим компарацијама, епитетима, апострофама, у некој врсти градијације и хиперболе откривамо нова, само за ову ситуацију и за овај емоционални смисао добијена значења речи *свешлост*, која за песника има неслућен број потенцијалних значења. За њега је та светлост „ко стотине звона са звоника бијелих”. Метонимији *звона* (слушна претстава), удруженој са сликом белих звоника који трепте на сунцу (визуелна претстава), дато је овде визуелно значење које се емоционално снажно доживљава. Ми ту претставу (као и уопште све синестезиске претставе) не можемо рационално замислити (светлост која сева као звоњава стотине звона!), али ирационална визија те претставе у песниковом доживљавању узбуђује нас снажније него икакво рационално поређење. То је *успомена на свешлост* док су очи још постојале, и та успомена на виђене и уопште перципиране предмете у овом трагично језивом моменту тако је жива, комплексна и јаког електричног напона да се све појаве у животу доживљавају у *дивној* белини залепљујуће светлости: „Свијетла птицо! Свијетло дрво! Ријeko! Мјесече!” И на крају најпотреснији детаљ: светле слике које су живеле негде дубоко испод прага свести и које сада искрсавају све одједном у потресу читавог живчаног система протежу се и на онај период из живота који се ваљда може видети само у халуцинацији: „Свијетло ко мајчино млијeko”. То и јесте најтрагичнији детаљ, који говори да у овом моменту зликовци не ослепљују и не убијају само човека од двадесет или тридесет година, него у том једном човеку убијају безброј људских бића: убијају одојче, дете, дечарца, дечка, младића, момка, мужа; убијају све радосне и срећне моменте из његова живота; убијају *свешлост* његова живота, у коју му се у овом тренутку претопио и стопио сав живот!

Има ли све ово какве везе са граматиком? Има, — са семантиком речи! Откуда је могуће да једна именица добије метонимиско или метафорично значење? Отуда што она у себи садржи низ потенцијалних особина и што се у метонимиској и метафоричној употреби сведе на значење те једне своје особине. Звono је предмет таквог и таквог облика, састављено

од тих и тих делова, саграђено од тога и тога метала, и њиме се *производи* такав и такав звук. Та резултантна његова особина испуњава овде читав појам те речи. Однос који постоји између значења тог предмета у целини и значења које му се овде даје јесте *однос по узрочности*. Код метафоре је то *однос по сличности*. Када песник (Дучић) каже:

„Пут прашљив, куд се мрава вуче
за четом црна чета;
гвоздену жицу цврчак суче,
најдужу овог лета“, —

онда је он метафорично употребљен појам *гвоздена жица* добио поређењем по сличности. Метални звук гласа који производи цврчак потсетио га је на *гвоздену жицу* (рецимо жицу *e* од виолине или гитаре). И онда је појам те жице свео на особину звука који та жица производи. Али је тај метафоричан појам материјализовао довођењем у нову метафоричну везу са глаголом *сукашти*, и тиме постигао живи интензитет појма цврчковог цврчања.

Морфологија се такође мора знати ако се хоће да се врши стилска анализа текста. Грађење нових речи, изведених и сложених, разни падежи и глаголски облици — све то улази у област језичког знања које служи као предуслов за правилну стилску анализу. Разуме се да се ту морфологија повезује са синтаксом падежних и глаголских облика. Узмимо напр., Мажуранићеве стихове:

„Мисли ага свакојаке мисли,
од балчака и од дјевојака...”

Овде морамо знати и то да је ово *од балчака* и *од дјевојака* генитив, и то да је глагол *мислишти*, који захтева овакву допуну у локативу (о балчацима), употребљен овде у једној архаичној фразеолошкој вези с генитивом (Рј. Ј. А., дио VI, стр. 763^a—^c, s. v. мислити), који добија аблативно значење: мисли почињу од балчака, тичу се балчака, — па тек после тога да стилски протумачимо значење ове метонимије и њену уметничку изразитост и комплексност.

Дијалектологија и *историја језика* такође имају своју примену у стилској анализи. Како ћемо тумачити Његоша,

Љубишу, С. Сремца, Б. Станковића, П. Кочића (да и не помињемо писце из старијих периода наше историје књижевности) ако не познајемо и те две језичке дисциплине? Како ћемо, код Сремца напр., објаснити појаву неких *јекавизама* у говору Србијанаца, нарочито Србијанки? У *Вукадину* госпођица Дара пита Вукадина пошто је отпевала песму „Тјело моје сараните, у гробље га спровађајте“:

„— Господине Вукадине, јесте л' чули ову песму?

— Вала, слуша сам је ка исту керувику — вели Вукадин.

— Па јесте л' примјетили што? Знате л' на кога сам мислила кад сам је певала?“

У *Мици* и *Микици* „танцерка“ такође вели „танцеру“: „Ја сам вас одавно примјетила...“ На другим местима у сличним ситуацијама Сремац има: *дјева*, *ушјеха*, *посјеша*, *пјесма*, *шјело* итд. Откуда ти *јекавизми*?

Отуда што је на говор тих паланачких србијанских госпођица утицао језик многобројних *лира* и *песмарица*, у којима су се ређале песме типа:

„Красна дјево, збогом остај,
рају мога живота;
моја бити ти не престај,
јер те краси дивота“ или

Збогом ви лепе чарне очи,
ваше вас не смем љубити!
Уста гди слатки нектар точи,
За вам' ћу навјек тужити.”

А те песме нису ништа друго него наставак оне наше познате *грађанске лирике* из XVIII века, која је негована међу нашим занатлиским и трговачким калфама у градовима у Аустро-Угарској и која баш у најновије време привлачи све више пажњу наших књижевних историографа. У досад објављеним збиркама те лирике покупљене су песме из XVIII и прве половине XIX века, али било би од крупног интереса пропратити живот те лирике и у даљим деценијама, њен прелазак у србијанске градове и њену метаморфозу и развитак у њима и у новим условима, њену контаминацију с песмама наших романтичара (Ј. Илића напр.) и с песмама многобројних мање

познатих песника (В. Живковића, напр.: „Ти плавиш, зоро златна“, „Ах, кад тебе љубит не смем...“, „Лепа Маца“, коју тако често срећемо у Сремчевим приповеткама). Са том војвођанском грађанском лириком прешао је у Србију и велики број лексијских словенизама: *љубов, љубве чувство, сјјешити, сушшество, обајање, ангел, мечшање* итд. као и црквенословенски изговор гласа *јаш* (Ѣ): *је*. Да су те песме стварно прелазиле из Војводине у Србију, сведочи нам сам Сремац на доста места. Ево, баш у *Вукадину*, званичник Икица, пошто је отпевао једну такву песму, одговара на питање Вукадиново где је научио тако лепу песму:

„То је *старинска* песма. Врло жалостива. Научио сам је од моје тетке, а она је из *Прека*. Кад год се пева та песма, она мора да плаче.“

Да је пак изговор гласа *јаш* у тим песмама црквенословенски, види се по томе што је замена тога гласа и у дугим слоговима *је*: *шјело, навјек, сјјешити* итд. Остатака тих словенских јекавица имамо и данас у Војводини код појединих претставника старијих генерација, који ће у мало свечанијем стилу рећи: „Идем у посјету“.

Ти црквенословенски јекавизми сусрећу се код Сремца махом у говору девојака и махом у њиховим сентиментално-љубавним разговорима. Ту је и утицај језика песама из *лира* био најприкладнији и најчешћи, и њихова појава у тим разговорима била је као неки прећутно уговорени знак да флертовање отпочиње. Србијанска госпођица у разговору с момком према коме не би имала љубавних претензија сигурно не би употребила те јекавизме.

И све остале области науке о језику: ред речи у реченици, реченичка интонација, акценат, интерпункција и дикција итд, улазе у обим рада на стилској анализи текста. Наставник који с ученицима ради ту анализу никада не долази у положај да се запита како ће повезати наставу језика с наставом књижевности, већ је напротив у ситуацији обиља могућности за то повезивање, и једини проблем који му се при томе појављује јесте у томе како ће методски решити питање *пдвајања* тих двеју настава за систематско обрађивање и једне и друге. Несумњиво је да ту треба бирати књижевно-

уметничке текстове који отварају проблематику неког одређеног језичког питања и који на тај начин природно доводе до јачег интересовања ученика за то питање, па самим тим и до потребе за систематску обраду његову. Напр. питања из фонетике, акцентуације, реда речи у реченици најпре ће се поставити приликом стилске анализе песама; питања из морфологије и синтаксе — приликом анализе прозних текстова (рецимо, употреба аориста код Љубише, честа напоредна употреба аориста и презента код Матавуља); питања из дијалектологије (код писаца који дају локални колорит личности и средине употребом дијалекатског говора у дијалозима); питања из лексике (значења речи, богатство језика) — приликом анализе било ког текста итд. С друге стране, стална стилска анализа свих писаца који се обрађују у настави књижевности доводи до општег интересовања ученика за сва језичка питања и до потребе за њихово изучавање. Оваквим радом несумњиво се најлакше и најплодотворније остварује јединство општег језичко-књижевног образовања ученика.

Драгиша Живковић

ОБРАДА СУБЈЕКТА

Обрада субјекта у својој основи не може се одвајати од предиката. Али је немогуће у једној јединици обрадити оба члана. С друге стране, и о једном и о другом се члану стварају појмови у исто време, при обради самог појма реченице и њених основних, главних чланова. Треба да је прво самом наставнику, а потом и ученику, сасвим јасно да су та два основна члана тесно везана до те мере да се не може говорити о једном члану или појму независно и одвојено од другог члана или појма. Јер, при правилној, логичној и природној анализи, која се огледа и у поступности, — ученику ће и најмлађих разреда бити јасно да се вредност, значај, значење и карактер субјекта јавља у вези с предикатом. Као што су узрочно везани међу собом у природи процеса суђења, тако су и својом формом, својим обликом узрочно везани.

Кад узмемо оделито именицу *пас*, јасно је да је то само именовање, именица, име једне животиње, реч. И кад узмемо реч *лајаши*, јасно је да је то само реч која казује дејство, акцију, радњу, да је то само глагол, реч. Али ту немамо ни субјекта ни предиката, јер нема везе тих двају појмова, нема суђења. Да од те две речи направимо реченицу, треба претпоставити пса у лајању, који лаје, дакле животињу која нешто ради, па ћемо из природног *процеса* који је у вези с псом имати *израз* који зовемо реченицом *Пас лаје* и која има основне елементе неопходне реченици и везу тих појмова, суђење, које зовемо субјекат и предикат. Они условљавају реченицу. Ово, опет, не значи, да нема места да ученицима објаснимо какав претпостављени облик реченице који можемо узети као *Пас лајаши*. И ту, у таквој вези, ма колико нам то сад изгледало неприродно и неправилно, и у томе сад, и тек сад, имамо ипак неку везу та два члана ма и у тако још неразвијеној, неусклађеној

форми реченице. Детету треба објаснити да је постојало време кад није било промене речи, кад су речи само својим номиналним, називним обликом означавале само један појам, један садржај, једну вредност, особину, стање, однос и сл. Кад се изражајна способност друштва или једне групе која се служи једним језиком или једним начином изражавања развила, разумљиво је да се с развитком општег стања те јединице развијао и развио до извесног ступња и језик, па смо почели мењати речи да би се што потпуније изразили различни односи, различне околности и различни услови тих збивања, радњи, стања.

Посматрајмо сад пример: *Милан копа*. — Ту имамо већ формирану реченицу. Субјекат *Милан* је у истом облику који се може претпостављати и у дофлексивно време, кад није било промене речи. Значи, — овде имамо номинални облик, називни облик. Он је био и остао назив, именовање, а назван је стога и номинативом, обликом именовања. *Милан* је и као одређени појам и као члан реченице исто: један је облик. Али оделито узета, та именица је само именовање, номинатив, о њему се не суди, он још није члан реченице. Тек у вези *Милан копа* имамо везу која је изражена, изречена реченицом, везом двају појмова, субјекта и предиката. У тој реченици *Милан* већ није само уопште именовање него је *именовање радника*, онога који копа. То је, дакле, *субјекат*, *име радника*.

Ако бисмо претпоставили облик реченице дофлексивног времена, имали бисмо: *Милан копаши*. Упоредимо *копаши* у тој вези и оделито *копаши*, самостално узето. Видимо да *копаши* у вези *Милан копаши* има значење предиката, израз је о субјекту *Милан*. Видимо, дакле, да ни *копаши* није у истој служби и исте вредности у оба случаја, самостално узето и у реченици. Кад је том везом или том реченицом требало одредити, рецимо, Миланово копање у различна времена, та реч којом се изриче радња, дејство, деловање морала је добити различне облике за обележавање времена. Исто тако, ако се та радња везивала за самога говорника, за говорно лице, односно за саговорника или за лице које не узима учешћа у говору (III лице), настала је потреба и за диференцирањем облика лица. Тако смо, дакле, добили облик лица,

па облик времена и сл. Развијање је облика ишло и даље: род, број, начин и сл.

Али ако посматрамо однос чланова претпостављене реченице *Милан копаши*, односно данашњег облика *Милан копа*, запазићемо да је именица *Милан* тек у тој вези субјекат, јер казује именовање радника. Исто тако, глагол *копаши* је тек у тој вези предикат исто као и у вези *Милан копа* што је облик *копа*. — Дете лако запажа тесну везу радника и радње, онога што дејствује, дѣла и самога дејства, деловања. Оно запажа да радње, дејства, стања, деловања, збивања не може бити без онога што изводи то дејство, с ким је у вези то стање и сл. Не може бити деловања без делатеља, радње без радника, стања без онога ко је (или: што је) у том стању и сл. Нема, дакле, предиката без субјекта, јер нема радње без радника. Глагол постаје предикатом тек кад именица не означава само именовање лица или предмета него кад именује радника, онога који производи оно што се изриче глаголом, сад већ предикатом. У томе се огледа та тесна веза ових чланова реченице. Именица је, дакле, већ самим тиме предодређена да именујући лице или предмет, дакле одређен садржај, појам, исто тако именује и радника, делатеља. Већ ту видимо њихову тесну везу, узајамну условљеност. Глагол постаје предикатом у вези с именицом која је постала субјектом. У тој се вези слика збивање, радња, дејство, стање из природе, из природних односа у животу. Тако именица постаје не само именовање предмета него и именовање радника, тј. субјекта у реченици, а глагол постаје изразом дејства, стања, збивања, радње која потиче од радника, која је у самом раднику, коју сам радник производи или се јавља с њим, тј. постаје предикатом.

Ученици треба из таквог поступка у објашњавању да запазе да су именице и глаголи основни фонд језика, основни елементи изражавања, говора. Вештим указивањем и анализом различних одабраних реченица подесних за то они успевају да сазнају да се реченица може изразити и само тим двома категоријама речи, именицама и глаголима. Како одабрати примере? — Треба узети реченице у којима ће сем субјекта и предиката, који су изражени именицом и глаголом, бити и

других додатака изражених различним облицима именица и глагола. Треба, рецимо, узети примере: Милан копа — Милан копа могицом — Милан копа мотицом башту — Милан копа зором мотицом башту и сл.; Павле сече — Дрвосеча Павле сече — Дрвосеча Павле сече стабло — Дрвосеча Павле сече секиром стабло — Дрвосеча Павле зором сече секиром стабло и сл.; Милица шије — Другарица Милица шије певајући — Другарица Милица дању шије певајући песму и сл.; Марковић забавља децу — Учитељ Марковић забавља децу — Учитељ Марковић свршивши посао забавља децу — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе забавља децу — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе забавља децу шумом, пољаном, ливадам, — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе певајући забавља децу шумом, пољаном, ливадам — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе певајући песме забавља децу шумом, пољаном, ливадам — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе певајући песме јутром, вечером забавља децу шумом, пољаном, ливадам — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе певајући песме Срба, Хрвата, Словенаца јутром, вечером забавља децу шумом, пољаном, ливадам — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе певајући песме Срба, Хрвата, Словенаца јутром, вечером забавља децу пријатеља јутром шумом, пољаном, ливадам — Учитељ Марковић свршивши посао старешине школе певајући песме Срба, Хрвата, Словенаца јутром, вечером забавља децу пријатеља шумом, пољаном, ливадам Србије и сл. — Како се види, овде су примери каткад натегнути, тражени, комбиновани тако намерно да се узму само именице и глаголи. Ништа не смета што имамо од именица и такве облике који делимично или у свему преузимају функцију прилога. Ученици ће прикладним објашњењем наставниковим сазнати да је тако одиста и настајало прилошко значење многих облика падежних. Они ће и овде увидети како се из фонда једне категорије речи лако преливају у фонд друге категорије. И то све бива кроз функцију речи. Наставник се може само узгредно на томе задржати, остављајући то за посебну лекцију кад ће се обрађивати прелаз из једне категорије у другу. Иако овде имамо каткад

натегнуте примере, и то се може узети као повод да се ученицима објасни да је и баш из тих разлога и настала потреба за другим речима, за помоћним речима, којим ће се изграђивати реченица и изрицати суђење што потпуније и што еластичније, прикладније и дотераније: да не буде оне натрпаности једноликих облика исте врсте речи (инструментала, генитива, глаголских прилога и сл.). Разноврсност и богатство израза и огледа се у томе да се нађу најподесније речи и да се те речи, уколико су променљиве, употребе у одговарајућим облицима који најприродније и најприкладније изражавају оно што се жели изрећи, а да се потом употребе и друге помоћне речи којима ће се што потпуније и што тачније определити и све оно што се није могло изразити само променљивим речима.

Разуме се, наставник ће према узрасту ученика употребљавати одговарајуће примере — који ће бити најједноставнији да се постигне оно што се жели: сазнање да је то веза речи ради постизања потпуног изражавања садржаја који жели говорно лице да саопшти свом саговорнику.

Већ из наведених (или сличних, и бољих, подеснијих) примера ученик сазнаје да се у реченици све усмерава, да све стреми субјекту и предикату, основним, главним члановима реченице, њиховој вези, јединству, суђењу. Свим се другим наведеним одредбама, различним облицима глаголским и именичким, већ овде објашњава или име радника, или сама радња, субјекат односно предикат, или суђење. А како су они нераздвојно везани, јер су то што су, дакле: субјекат и предикат, тек у вези једно с другим, то ће бити јасно да ће се и сви други чланови реченице, додаци, усмеравати према том неразлучном јединству субјекта и предиката, реченици. Јер, види се да субјекат и предикат чине јединство већ као веза, а да је све друго додаток, одредба те везе, тога јединства.

Може се овде споменути, дакле, јединство субјекта и предиката у реченици, али ће детаљнија обрада те саме везе бити на посебном часу, у посебној јединици. Ученик ће осетити с малко напора да јединство субјекта и предиката постоји и још пре него је реченица изречена, изражена речима. Оно што нам је у свести пре него смо изрекли мисао, то је једин-

ствено, неodelито, неodeljeno: једно, субјекат и предикат у једноме. Тек кад тај садржај изразимо, имамо оделите чланове — субјекат и предикат, који су и такви, тако издвојени као речи, опет исто тако тесно везани један с другим да се не могу одвајати а да и даље остану субјекат и предикат. Наведимо примере: Пас лаје, Коњ трчи, Дан је ведар, Ја сам уморан, Она је весела и сл. — Зар се може издвојити лајање од пса, трчање од коња, ведрина од дана, уморност од мене, веселост од ње и сл.? — Не може: то је једно, заједно. Не постоји лајања одвојено од пса, трчања од коња, ведрина од дана и сл. Ту свуда имамо пса у лајању, пса „лајућег“, коња у трчању, „трчећег“, ведар дан, ја уморан, она весела и сл. Само, свуда је веза изречена тако да је она израз суђења у тренутку самог изражавања, говора, а не само веза као синтагма, као веза која је као таква дата отпре. Упоредити: *стар човек: Човек је стар; хладан дан: Дан је хладан* и сл. У првом случају имамо синтагме, у другом — реченице. И није то реченица само стога што формално има глаголски облик *је* и сл., него стога што је то израз настао у тренутку говора, суђење је изречено онда кад је изговорено, те је тада и настала реченица, док су синтагме и њихов садржај у свести говорног лица биле или могле бити отпре, пре изражавања, пре изрицања, пре и формалног склапања реченице, и то стога што су и та два појма, садржаја која чине синтагму у тој вези отпре, као једно.

Из досадашњег се разлагања може запазити да се истиче реченица од два члана, двочлана реченица. Треба развити и утврдити свест о томе да је реченица увек састављена од два члана. Само, ти чланови не морају увек бити и изражени. Може се једним чланом изразити читав садржај реченице. То може бити субјекат, предикат, какав додатак. — Како то бива? — Зависи од ситуације. У одређеној ситуацији је сам субјекат довољан да изрази садржај читаве везе, суђења, реченице. Исто тако и сам предикат. Потом — и објекат, као и други додаци. То се обрађује опет као и увек — на примерима. Узимамо у претрес одређену ситуацију: говоре два лица. Једно пита: *Ко је шо куцнуо?* — Друго одговара: *Павле.* Ту се према првој упитној реченици одговара самим субјектом:

Павле. Мисли се: *Павле је куцнуо*. — Зашто није казан и предикат? — Зато што се претпоставља, схвата, разуме — казан је у питању, у претходној реченици. И сад — овде је непотребан, подразумева се, јасна је веза и садржај реченице. Ту је, дакле, реченица само: *Павле*. Предикат се подразумева, обухваћен је у тој ситуацији субјектом. — Исто је тако и с предикатом. Једно лице пита: *Шта ради Павле?* — Друго одговара: *Чиша*. — Ту је самим предикатом изречен и субјекат, он је био означен и личним наставком *-ш* (наставак за III лице једине), али је тај наставак изгубљен, отпао (а сачуван је само у помоћном глаголу јесам — *јесш!*). Ту, како видимо, спомињемо и друге ствари које нису у непосредној вези с методском јединицом, додирујемо оно што је у вези по предмету материје језичке. Сад то надовезујемо на лични наставак за I и II лице презента: *-м, -ш*, у којима се и обе-лежава лице-радник, субјекат. Тако је и у другим случајевима.

Узимамо чак и такве случајеве где је садржај читаве реченице кондензован, садржан и у којем другом, споредном члану реченице. Али опет претпостављајући одређену ситуацију у којој ће такав израз и таква реченица бити у облику који који је сам за себе јасан. — Једно лице пита. Субјекат и предикат су познати и њему као говорном лицу и саговорнику као другом лицу. То је: *Милан чиша*. Али је говорном лицу непознат објекат читања: зна и радника и радњу, они су изречени наведеном реченицом. Сад треба знати и објекат читања. Пита се: *Шта чиша Милан?* — *Роман*. — Ту је *роман* објекат — акузатив, на њему се реализује радња читања. Сад је тежиште читаве реченице, садржаја реченичког на самом објекту, а не више ни на субјекту ни на предикату, не ни на раднику ни на самој радњи него на објекту на коме се реализује радња. Стога се за објекат и пита. Сад је опет све јасно: субјекат и предикат су јасни из констатације која је истакнута у питању, питањем *Шта чиша Милан?* Нов је само објекат, и то је *роман*. Ту је опет читава реченица с главним члановима казаним у питању, у претходној реченици. Реченица казана самим објектом претпоставља и главне чланове који се могу увести јер су познати из предње реченице: *Роман* — Милан чита роман.

Тако се поступа и с другим случајевима: *Где си била? — У вршу.* — То је опет додаток предикату, прилошка одредба за место, али су и субјекат и предикат обухваћени тим додатком предикату, претпостављају се, познати су из предње реченице, из питања, дакле; Ја сам била у врту. — Сад је већ лако схватити да и у таквом самом додатку, одредби, имамо читаву реченицу. Само што главни чланови нису и формално изречени у њој самој него се лако реконструишу, установљавају, наново уводе у реченицу.

Посебно је питање одређивање субјекта у тзв. бесубјектним реченицама. — Ако су ученици схватили, свесно овладали сазнањем да нема радње ни дејства без радника, јасно ће бити да ће и за те бесубјектне реченице морати одредити или претпоставити радника, произвођача радње, дејства, стања и сл. Ево прилике да се уз објашњавање о субјекту и само привидној бесубјектности у реченици *Грми, Свиће, Јуџри се* и сл. проговори и о старим временима кад је народ из свог незнања и непросвећености све што му је било непознато, па отуд непојамно, везивао за фиктивне, замишљене, претпостављене, натприродне силе. Али ће у исто време сазнати да су природни, материјални услови који производе различне појаве и у природи. Увидеће да ту није никаква натприродна него баш природна сила, законитост у природи која условљава природне појаве. А што та сила није и речју обележена, означена, него се само претпоставља, то ће бити јасно кад се опрезно и еластично објасни да је према негдашњем: Бог грми, Бог пушта кишу, Бог ствара севање и сл. настало доцније изостављање његова имена из страха, из бојазни, из сујеверја, табу, па је остало само *Грми, Сева, Свиће* и сл., што се везало особито за природне појаве. — У старијим разредима, особито у онима где се учи латински, може се развити и према латинском *Deus tonat*: Бог грми, *Deus pluit*: Бог дажди и сл., које је исто што и код нас, а после сведено на сам глагол, на саму радњу, процес, збивање, јер се у свим тим случајевима претпоставља и радник. — Сад се установљава да уствари и нема бесубјектних реченица, него тако зовемо оне реченице које немају *формално изреченог субјекта*. Треба, потом, утврдити разлику између

реченица с *изостављеним* субјектом и тзв. *бесубјектних* реченица (пр. Пишем, Чита — Грми, Свиће). У реченицама с *изостављеним* субјектом субјекат је сакривен, али га можемо открити, вратити у реченицу; а у тзв. *бесубјектним* ми га формално не можемо одредити него га претпостављамо да је он у самом процесу онога што се изриче предикатом такве реченице.

Али у обради субјекта не треба сметнути с ума и субјекат изражен синтагмом. Јединство субјекта, његова садржаја је увек у реченици без обзира како је он изражен — једном речју, двома речима, читавим низом, скупом речи. То је све субјекатска синтаagma. Све речи које чине јединство појмовно, садржајно, уствари су исто као кад би се тај садржај могао изразити једном речју. Речи чине по томе једно цело у садржају, у предмету. Кад кажемо *слепо око*, то је један појам изражен двома речима. Кад кажемо *лакашна кост*, и то је један појам јер је један предмет. И у једном и у другом случају имамо не ма какво и ма које *око* него само *слепо око*, *слепоочница*, односно не ма коју и ма какву *кост* него само *лакашну кост*, *лакашњачу*. Запажамо да *слепо око* значи исто што и *слепоочница*, а *лакашна кост* што и *лакашњача*. Тога у нашем језику има доста. — Сад можемо те синтагме или те сложенице узети у функцији субјекта: *Слепо око* је чисто, прљаво, узано и сл.; *Лакашна кост* је порозна, дугачка и сл. Можемо рећи и: *Слепоочница* је чиста, *Лакашњача* је порозна. — Ништа се није изменило у садржају реченице. Промена је само у облику субјекта: он је једном изречен синтагмом, другипут — сложеницом. Лако ће и ученици најмлађих разреда запазити да нису исте по садржају, а ни по облику, реченице: *Око* је чисто и *Слепо око* је чисто, али исто ће тако запазити да је исто: *Слепо око* је чисто и *Слепоочница* је чиста. Тако и: *Кост* је дугачка — *Лакашна кост* је дугачка — *Лакашњача* је дугачка и сл.

Сад ћемо само навести више примера субјеката изречених синтагмама. Наставник према њима ствара и сам, тражи подесније за одређену прилику и узраст ученика. Пр.: *Претседник Српске академије наука* говори; *Заменик разредног старешине* чита; *Заменик председника Извршног одбора* до-

лази; *Управник* *Огледне станице* пише; *Чланови Друштва за проучавање народног блага* су отпутовали; *Помоћник управника Института за проучавање рака* ће доћи; и сл. Свуда имамо синтагме. Ако сад те субјекатске синтагме узмемо посебно, издвојено из реченице и извршимо анализу онога што је у њима основно, што је управно, главно, запазићемо да је то оно што је *носилац субјекатског садржаја* и да је казано обликом субјекта, тј. номинативом. Тако имамо: *председник Српске академије наука* — *председник* је номинатив, падеж субјекта, управна реч у синтагми, а све друго је одредбеница, додатак, оно што објашњава управну, главну реч у синтагми — *Српске академије наука*. Тако је и у другим случајевима: *заменик* — *разредног старешине*, *чланови* — *Друштва за проучавање народног блага*, *помоћник* — *управника Института за проучавање рака* и сл. — Свуда је јединство субјекта одређено, опредељено. У тој целој синтагми је јединствен садржај, а у њему је у основи оно што је казано номинативом, јер је то падеж субјекта. Ниуколико се не мења ствар што можемо у тим синтагмама одређивати оно што је основно, а потом и оно што је одредбено, дакле у служби атрибутској, као атрибут, одредба, додатак.

И све друго што иступи у реченици као основно, као онај елемент о коме се суди, о коме се изриче суђење, што је у темељу, у основи реченице, — и све је друго тако узето уствари субјекат. Узмимо реченицу: *Писати* је глагол. Ту се суди, закључује о садржају речи *писати*. То је инфинитив, — у старијим се разредима то лепо може објаснити: то је глаголска именица која је изгубила промену, а значи исто што и друге глаголске именице: *читати* — *читање*, *писати* — *писање* и сл. (Уп. *Читати* је потребно — *Читање* је потребно; *Певати* је пријатно — *Певање* је пријатно и сл.). Како је то инфинитив, дакле независна, самостална реч, тј. именовање глаголске радње, то је овде субјекат, јер се о њему нешто изриче везом која је овде у облику реченице. — Или узимамо реченицу: *Пишем* је лични глаголски облик. — Ту се говори о речи, облику њеном *пишем*: за њу се установљава да је лични облик. Основ је те реченице баш то *пишем*. То је субјекат. — Ади, рећи ће вам дете: — то је глагол. — Да, то

је глагол, али је то оно о чему судимо, о чему смо склопили реченицу као потпун израз, потпуно суђење, закључивање. — Ту је, дакле, субјекат *пишем*. И даље: У је самогласник, У је предлог, У је први слог речи *улица*. Свуда је ту у субјекат. Само у свакој реченици има тај субјекат различне вредности, али исту функцију. — Такође анализујемо реченице: *Субошом* је именица; *Субошом* је падеж; *Субошом* је реч... — Свуда је *субошом* субјекат; о томе облику, о тој речи и сл. ми овде судимо, закључујемо, изричемо реченицу.

Како се из овога види, све о чему се суди, о чему се изриче суђење, о чему се изводи реченица — све је то субјекат. — На овај смо начин извели одељење из формалистичког тумачења да је субјекат само номинатив, само именица и сл. Али, особито у старијим разредима, ученици почињу лакше, спорије или брже, схватати да и у свим тима случајевима кад је субјекат изречен ма којом другом речју сем именице или именичке заменице у номинативу, уствари увек имамо субјекат у облику који одговара нормалном облику који је предодређен да буде субјекат, тј. у номинативу. У старијим разредима већ можемо успети да објаснимо да је у горњим реченицама и *пишем*, и у, и *субошом* третирано као субјекат, па отуд и као облик који је нормалан, обичан за субјекат — *номинатив*. Јасно је да се у таквим случајевима у свести ученичкој не одваја лако глаголски облик и преноси у номинатив или облик инструментала у облик номинатива, али се може указивати и другим аналогијама на ту црту. Узима се тачка и забележи на табли: . је тачка. Овај је знак сад субјекат, а субјекат је у номинативу, па дакле и тај цртеж, та шара, тај знак овде се третира као номинативски облик. Или узимамо цртеж пећи, табле, листа. Нацртамо пећ и за цртежом наставимо реченицу: ... (цртеж пећи, куће и сл.)... је пећ, кућа и сл. Сад је сам цртеж субјекат, оно што је основно, што је темељ реченице, израза суђења. — Из таквих се примера уснеда лакше прећи на случајеве који су само наоко контрадикторни: *Коњем* је именица, где је *коњем* додуше именица у инструменталу, али се овде третира као номинални облик за ту реченицу, у тој реченици: ту се говори о том облику, о њему се суди, он се узима као основ реченице,

дакле као номинални, номинатив. Тако ће бити и кад кажемо: *Коњем* је инструментал, где изразом „је инструментал“ опредељујемо оно што је основ суђења, реченице, дакле — овде је субјекат, а субјекат као основ реченице је у номинативу. Иако је, дакле, овде тај облик у инструменталу, он се овде третира као номинални облик о коме се суди, као што смо пре судили о оном пртежу, или о инфинитиву, или о гласу, о слогу и сл.

Природно је што овде треба обухватити и оне случајеве кад је и читава реченица субјекат другој реченици. У томе, рекло би се, као да има парадоксалнога. Али није тако. Кад кажемо: *Ко рано рани* две среће граби, — запажамо да је то сложена реченица: *Ко рано рани* — две среће граби. Ако посматрамо њихов однос, запажамо да је главна „две среће граби“. — Ко две среће граби? — *Ко рано рани*. — Дакле, субјекат је „ко рано рани“, тј. *раноранилац*: *Раноранилац* две среће граби. Јасно је из овога да је *раноранилац* исто што и „ко рано рани“, „који рано рани“ и сл. Како видимо, подређена је односна реченица овде субјекат својој главној реченици. Такви су и примери: *Ко другоге јаму која сам у њу пада*; *Десило се* да и он погоди (Шта се десило? — Да и он погоди.); На улазу је писало: *За отаџбину се радо умире* (Шта је писало на улазу? — За отаџбину се радо умире.) и сл.

Треба обрадити и логички субјекат. — Јасно је да је граматички субјекат већ одређен и граматичким обликом — номинативом. Али то не значи да он није и по логици, логички субјекат. Сваки је граматички субјекат нормално и логички. Од овога отступају случајеви укрштања логичког и граматичког субјекта и објекта. О томе се може говорити или уза субјекат или уз објекат. Ми ћемо и о томе овде говорити иза логичког субјекта. — Узимамо примере реченица: *Неста блага, неста пријашеља*; *Још има великих јунака*; *Да има брашна* као што нема *масла*... — Покушавамо да по досадашњем установимо шта је субјекат. Запажамо да нема номинатива, формалног, граматичког субјекта. Али исто тако запажамо да је у првој сложеној реченици суђење о *благу* и о *пријашељу*, у другој о *великим јунацима*, у трећој о *брашну* и *маслу*... Стога је јасно да су то субјекти. Ми можемо те

реченице и прерушити, преформирати у реченице с граматичким субјектом у номинативу. Именице *блага*, *пријатеља*, *великих јунака*, *брашна*, *масла* су у генитиву. Овде смо по логици, тј. по смислу, установили да је субјекат тих реченица казан тим генитивима. Али све те генитиве можемо пренети у облик граматичког субјекта — номинатив, а да се смисао не измени: Неста *благо*, нестане *пријатељ* (одн. пријатељи, множина); Још постоје *велики јунаци*; Да постоји *брашно* као што не постоји *масло*... Сад имамо субјекте у номинативу, и то су граматички субјекти, док је онај у генитиву био по смислу, логички субјекат.

Наводимо примере логичког субјекта у дативу: *Жао ми је*, *Њему се спава*, *Милану се једе*. Анализујемо чланове реченице: основно је оно о чему се овде суди — *ми*, *њему*, *Милану*. То је датив. Дакле — логички субјекат. Узимамо те облике и преносимо их у номинатив: *Ја* жалим, *Он* би спавао, *Милан* би јео. Смисао се није изменио, али се облик променио. Сад имамо граматичке субјекте.

И у примерима: *Девојку је било стид*, *Мене је срам*, логички су субјекти *девојку*, *мене*. О њима се овде суди, они су у основи реченице. То је акузатив. Дакле — логички субјекат. И овде преносимо садржај у нов облик у коме ће субјекат бити у граматичкој форми која је за граматички субјекат: *Девојка се стидела*, *Ја се срашим*. Смисао је исти. само што једанпут имамо субјекат у акузативу, и то је логички субјекат, другипут у номинативу, и то је граматички субјекат.

Али има и формалног укрштања између граматичког и логичког субјекта. То ће показати ученицима колико у језику има гипкости, тананости, прелива. Наводимо примере: *Мука ми је*, *Жеља нам је*, *Боли ме глава*. Све те примере можемо довести у облик са граматичким субјектом у номинативу. Али запажамо да ту одиста већ и имамо граматичке субјекте у номинативу: *мука*, *жеља*, *глава*. Исто тако запажамо да је ипак у тим реченицама субјекат по смислу, по унутрашњем односу *ми*, *нам*, *ме*; дакле — логички субјекти. Свуда се у тим реченицама суђење односи на значење тих речи, али је формални субјекат казан именицама *мука*, *жеља*, *глава*. А то су

номинативи, дакле — граматички субјекти. Ми такве реченице и не преносимо у други облик, само запажамо да је једно граматички, друго логички субјекат. И то у истој реченици.

Исто се тако укрштају и субјекат и објекат. — Наводимо примере и анализујемо их: *Књига* је прочитана од *другова*; *Ученици* су испитани од *наставника* и сл. Ако питамо ко врши радње тих реченица, запазићемо да у првој реченици читање врше *другови*, у другој реченици испитивање врше *наставници*. Према томе, то су стварни радници, дакле — субјекти: *другова*, *наставника* (генитив множине). Али је формално у тим реченицама субјекат казан облицима номинатива *књига*, *ученици*. То је формални, граматички облик субјекта, а стварни је, истински, логички субјекат — *другова*, *наставника*. Сад запажамо: оно што је граматички субјекат, то је логички објекат. Ту је потпуно укрштање онога што је логичко с оним што је граматичко: садржај с обликом.

На овим и сличним примера ученици стичу више слободе и самостално могу понирати у садржај реченице. Они тако могу сами покушавати да продиру у финесе израза и прелива у значењима. На тај се начин све више увиђа да форма и садржај иду заједно, али и да се не морају у свим односима поклапати: форма је утврђена, устаљена, смисао је еластичан, не може се увек свести на утврђене шаблоне и калупе. А то особито важи за реченицу и за њене чланове. Никакве крутости не сме бити. Свуда треба трагати за оним што је основно, што је главно, од чега потиче оно што служи као управни члан, што се тумачи, чије се околности износе у реченици као вези, суђењу.

М: С. Лалевић

ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ

1. „Књижевно-историски“, „научно-аналистички“ ...

У једном нашем књижевном листу, у непотписаном чланку где се говори о историји књижевности, читамо реченицу: ... није у стању да објасни садашњу ситуацију на пољу књижевно-историског изучавања нашег литерарног наслеђа. У другом једном чланку, сада познатог писца, у истом листу опет су у облику полусложеница написани придеви: научно-аналистички, ведичанствено-разборити, средњовековно-уштаљени, гошско-шарински, језиво-грошески... А ни у једном од њих осим, можда, последњег њихово значење не допушта овакав облик.

Нама је у првом случају, са примером књижевно-историски, јасно шта значи наведена полусложеница. Јасно је, наиме, да се она односи на књижевну историју (тј. на историју књижевности). И баш зато што нам је ово јасно, са сигурношћу можемо рећи да је тај сложени придев, у облику са цртицом између два саставна дела његова, погрешно написан. Ко год је упућен у принципе грађења сложеница нашег језика, тај зна да се за означавање било чега што се односи на књижевну историју употребљава сложени (а не полусложени) придев — књижевноисториски, јер се од сваке двочлане одредбене синтагме, тј. групе синтаксички неодвојивих речи, која именује један појам, за означавање онога што припада томе појму или га се на било који начин тиче, увек гради права сложеница. Све што припада Новом Саду, рецимо, или се односи на овај град каже се да је новосадско; што припада средњој школи или је било како с њом у вези, то је средњошколско (средњошколско образовање, рецимо, средњошколски програм); што припада Западној Ев-

ропи — *западноевропейско*; што се односи на на физичку хемију као једну науку то је *физичкохемиско* (физичкохемиски институт је институт у коме се ради на овој науци) за разлику од онога што се физике и хемије као посебних наука истовремено тиче и што је онда *физичко-хемиско* (каже се, на пример, да *физичко-хемиску* групу предмета студирају они кандидати који први предмет (физику) уче као главни, рецимо, а други (хемију) као помоћни предмет); испор. са овим и назив Природно-математичког факултета, једног заједничког факултета природних наука и математике. На исти је начин све што се тиче *књижевне историје* — *књижевно-историско*; *књижевноисториско* је, дакле, и изучавање књижевне историје (одн. историје књижевности), о коме се говори у напред наведеној реченици. Полусложенички облик овога придева, тј. облик с цртицом између оба саставна дела његова, о чијој погрешности говоримо, значи нешто друго; он значи оно што се односи на књижевност и историју као два посебна појма. *Књижевно-историско* изучавање било би на неки начин заједнички узето изучавање књижевности и историје.

Од осталих горе наведених полусложеница — *научно-аналитички* је по значењу потпуно истог карактера. „*Научно-аналитички елеменат овога романа даје му исцрпа есејистичку ношу* — лако је закључити да је *научно-аналитички елеменат* — елеменат који се тиче *научне анализе*, који се односи на научну анализу као на један, а не на науку и анализу — као на два појма. И зато је и овај придев требало дати у облику праве сложенице и написати: *[научноаналитички елеменат овога романа даје му* итд. Остали примери су друкчије природе, и о њима ћемо говорити другом приликом.

С.

2. *Наш фоторепортер* снимео је групу *студенткиња* на једној од својих свакодневних *проба*.

Ко је био на свакодневној проби? Како треба разумети овај текст, и шта је његов писац желео да каже? Онај ко је ово писао свакако је хтео рећи да је фоторепортер видео једну од свакодневних проба тих студенткиња и снимео је.

Међутим по овоме тексту излази да је фоторепортер на једној од својих свакодневних проба снимео студенткиње. Погрешно је овде употребљена присвојна заменица *свој* и зато је реченица рђаво написана. Познато је да заменица *свој* може да се употреби онда када означава припадање подмету. У овој реченици подмет је фоторепортер, па само њему може припасти оно што је исказано заменицом *свој*. Ова реченица би правилно гласила: Наш фоторепортер снимео је групу студенткиња на једној од *њихових* свакодневних проба.

3. Говори се о једноме псу: „ужасно је режао и покушавао да се исине на ограду на којој се начештила једна црна мачка, сва грба и очи“. (Ц. Голзворди, Модерна комедија, стр 43).

Глагол *начешити се* није овде употребљен како ваља. Он значи неко скупљање, окупљање, и то увек у групи, у гомили. Вук га овако објашњава: *sich drängen zu etwas, concurre (ad videndum quid)*. И даје уз њега овај пример: Сви се Турци онђе *начештили*, те гледају светитеља Саву. За значење овога глагола потребна је увек група, гомила, а сама једна мачка свакако се није могла *начешити*. У наведеноме тексту је требало узети неки други глагол као: *намештила се*, или *наоштрешила се*, можда.

4. Не, сешћу, остаћу да над краљем *бдем*. (Шекспир, Краљ Хенри Четврти, Б. 1952, стр. 295).

Од глагола *бдешти* садашње време гласи *бдим*, *бдиш*, *бди* итд. Па ће зато и на овоме месту правилно бити: *бдим*. Дакле: Не, сешћу, остаћу да над краљем *бдим*.

Б. Ж.

5. Машина има изглед шкољке. У њеној унутрашњости један електронски апарат производи шрејерења која делују умирујуће на мозак, уљуљукујући га и усјављујући.

Замоллио ме је да му додам *шаблеше* за смиривање, које делују и усјављујуће.

Врло пријатно, гошћово освежавајуће, делују описи.

Погрешна употреба прилога садашњег постаје правило код извесних писаца. Ови сматрају глаголски прилог као

придев, те га употребљавају у средњем роду. Међутим цели тај заобилазни поступак потпуно је излишан, јер *умирујући*, *успављујући* и *освежавајући* већ су прилози и као такви могу се употребити уз глагол. И у наведеним реченицама је требало написати:

... која делују *умирујући*

... која делују и *успављујући*

... *гошово освежавајући* делују *описи*.

6. Мали оцар први се пуш у живошу успузао кроз камин од оцара, промолио главицу у гаравој капуљачи кроз оцар, и сагледао Коинхагн.

Варка малог оцара суво је злато у смислу философске вредности.

Од именице *оцар* изводи се назив онога који нешто око њега ради наставком *-јар*, не *-ар*, и зато се врши јотовање претходног сугласника, дакле *оцар*, како цео свет и говори и пише. На исти начин изведене су и именице: *ојанчар*, *лончар*, *књижар*, *прејеличар*, *гушчар*.

Поред тога, погрешно је писати Коинхагн. То је противно и нашем језику, и изговору. Треба и даље писати *Коинхаген*.

7. А зајим, мајка из разгребаних груди има крвљу да нахрани сух шрн.

Трпни придев од глагола *разгрепти* гласи *разгребених*, пошто инфинитив гласи *разгрејшти*, а не *разгребашти*.

8. Мени се чини да руководни принципи у раду овог позоришта проистичу из једног схватања према коме би најчистија позоришна могућност била даша у класичној драми.

Облик компаратива од придева *чист* гласи, по граматици и по правописним реченицама, *чистији*, а не *чишти*. Овај се последњи облик у свим правописним реченицама наводи као погрешан.

Можда неће бити наодмет потсетити оне који пишу да:

а) једносложни придеви с дугим самогласником граде компаратив наставком *-ји*: *бели*, *чешти*, *блџи*;

б) једнослужни придеви с кратким самогласником, изузев придеве *дуг*, *сирог* и *ших*, граде компаратив наставком *-ији*: *мркији*, *па*, *дакако*, и *чистији*.

9. ... од којих свако жуди хлеб и срећу.

Жудети (*жудити*) непрелазан је глагол, те не може имати објект у акузативу, него има допуну у инструменталу с предлогом *за*. И треба рећи:

... свако жуди за хлебом и срећом.

10. ... што се може уграбити пред зимом.

Предлог *пред* у временском значењу је боље употребљавати с акузативом него с инструменталом. И исправније је казати:

... што се може уграбити пред зиму.

11. ... јер је ум људски спуштан условима свог бићисања.

... *прошестирајући* *прошив* небеске илуминације *људског бићисања*.

По који пут већ мора нашим људима да се довикне: „Ама, људи божји, *бићисаши* не значи *постојаши*, него *проћи*, *несаши*!“ Ко год погледа у Вуков Рјечник, тај ће видети израз *Било* и *бићисало*, *шј. било* *па* *прошло* (од турске речи *бићис*, која значи *проћи*).

12. ... можемо сасвим јасно видети Бодлерова схваћања и луцидна *запажања*.

Ово његово луцидно *запажање*...

Они се исто тако одликују луцидним *запажањима*.

Е, много је. На две стране часописа трипут израз *луцидно запажање*. Придев *луцидан* био је доскора у нашем језику непознат; а у последње време га све чешће срећемо. *Луцидан* је код овог писца постао украсни епитет уз именицу *запажање*, тако да је поделио судбину свих украсних епитета: да више не значи ништа. Зар писац није могао да нађе српски придев да значи *запажање*. У малом латинско-српском речнику за *lucidus* дата су значења: *свећао*, *сјајан*, *бистар*, *јасан*, *разговешан*, а могао је рећи и *оштро*, *оштроумно*. — Сваку

од тих српских речи просечан српски читалац разумео би боље него овом писцу омиљену реч *луцидан*.

13. *Изабравши за предмет романа овако деликатан моштив, чишалац очекује да се он уверљиво прикаже.*

Тако пише критичар у једном врло угледном часопису и не слутећи какву је бесмислицу написао. Реченица значи:

Пошто је за предмет романа изабран овако деликатан моштив, чишалац очекује да се он уверљиво и прикаже.

И садашњи и прошли глаголски прилог односе се на субјект реченице, а то је у овом случају *чишалац*, а читалац није бирао предмет романа него писац, те је јасно што овде временску реченицу не може заменити глаголски прилог.

14. *Међушим, иако су ови концерти требало... да по свему претстављају једну озбиљну манифестацију ове врсте музике — велики део публике отишао је мучног ушиска.*

Сваком читаоцу пашће одмах у очи немогућна конструкција: ... *иако су ови концерти требало... да* итд. Очеvidно је писац био написао глагол *требаћи* у личном облику *требали*, па му је, ваљда, неко поправио на безлично *требало*, али је заборавио да преправи и остали део реченице. Заиста је некипут тешко написати реченицу с глаголом *требаћи* као безличним, али, ако ће он временом и постати лични глагол и у овом значењу, данас још није, те је требало написати:

Иако је требало да ови концерти претстављају итд.

Али још нисмо готови. Писац каже да је велики део публике отишао *мучног ушиска*. *Мучног ушиска* је овде или додатак предикату за начин или квалитативни генитив. Ово последње тешко се може узети кад се зна природа квалитативног генитива: *мучног ушиска* не означава никакву особину публике. Остаје једино да буде додатак предикату за начин да покаже како је публика отишла, дакле *мучног ушиска*. Ни то не може да се прими: *мучног ушиска* не квалификује никакву субјектову радњу, него каже да је публика имала мучан утисак. Једино би могао да се употреби инструментал с предлогом *са*: *с мучним ушиском*, ако нећемо да употребимо неку реченицу или неку другу препозиционалну одредбу.

15. *Могућношћ сарадње између ове две групације је немогућа.*

Није немогућа могућност сарадње, него сама сарадња. Требало је, дакле, рећи:

Сарадња између ове две групације је немогућа.

16. *Тако је дуж Тисе на извесним пошезима дно коришта више од прибрежног земљишта.*

Тешко је разазнати шта је писац разумео под речју *пошез*. Свакако је мислио на *пошес*, која реч по Вукову Рјечнику значи:

„више њива или ливада које нека општина или више људи заграда“, али данас значи уопште неки део сеоског хатара.

17. *Вега са Босном у њој је само у личности фра Петра чија смрт ревоцира његов боравак у Проклетој авлији.*

Опет исти критичар употребљава реч *ревоцира* уместо *евоцира*. Као што је већ у једној ранијој поуци речено, *евоцира* значи *изазива*, *буди*; *ревоцира* пак значи *повлачи*, *ошћушта*, *ошозива*. Ово значење она не може имати у наведеној реченици.

18. *Његова фина, продуховљена силуета оставља емошван ушисак на фону мрачне, дивље и пусће Проклетје авлије.*

Зар се место *емошван* није могло рећи *узбудљив*, *дирљив*? И, нарочито, колико ће читалаца знати шта значи реч *фон*? Зар не би српски читалац боље разумео да је написано:

Његов фини, продуховљени лик оставља узбудљив ушисак на позадини мрачне итд.

19. *Да се у њима не осећа прелид за веће дело, не би заслужила пажњу.*

Колико опет читалаца зна шта значи *прелид*? Писац, ваљда, не пише само за читаоце који знају француски и музику, него за најшири круг читалаца.

20. Обично се сматра да је критичарев посао да читаоца јасно и поштено обавести о врлинама и недостацима неког

дела, те да му олакша разумевање и стицање правилног суда. Данас се, међутим, често може стећи утисак као да писци пишу само зато да би критичари могли показати своју духовитост. Ево како изгледају неки ставови из једног приказа песама једног младог песника.

Извесна стилска раскошност помножена са свежим моштивским предиспонираностима.

... непосредност сугестије која је (чини ми се) дошла да покаже самосвојан профил свога интензивитета.

Узнемирење не постоје као формалан квалитет, већ продубљавање лирског доживљаја — његова суштинско-асоцијативна заснованост.

Па ипак, унутарња атмосфера наговештава се флуидом, она није никада сведена на нултни степен, не оставља се инертно при своје ошкривању.

Цела та лепота је написана, сложена, штампана, на њој је утروшена хартија која се могла паметније употребити, и на крају: понеком је читаоцу украла мало од његовог скупог времена. А онда се чудимо кад се све више читалаца одбија од књижевности.

21. *Глас уопште није свештенички смион или нежан, он је чак прештеће оштар.*

Цео допис писан је екавским говором, те човек мора да се пита: откуд дописнику облик *смион*, кад у источном говору постоји придев *смеон*. Даље, опет један случај погрешне употребе глаголског прилога *прештеће оштар* уместо *прештећи оштар*.

22. *Међу тим људима једно од најважнијих места заузимају, да их тако назовемо, проагандистима.*

У главну реченицу уметнута је реченица да их тако назовемо, која не утиче на склоп главне реченице. Зато човек мора да се чуди писцу како му је пало на памет да напише *проагандистима*.

23. *Наш фоторепортер снимео је групу студенкиња на једној од својих свакодневних проба.*

То је ваљда најсрећнији фоторепортер, кад на својим свакодневним пробама има групу лепих студенткиња спортисткиња. Осим ако није погрешно написано уместо *на једној од њихових свакодневних проба*.

24. *Болесник се у то време подвргао прегледу, због болова и слабости ногу у Загребу, где је итд.*

Неки срећан болесник који пати од ногу само у Загребу; лек је прост: нека не иде у Загреб. Нажалост, ствар није тако проста, јер је писац свакако хтео да напише:

Болесник се у то време у Загребу подвргао прегледу због болова и слабости ногу, где је итд.

25. *Победа наших фудбалера у Торину није био једини успех нашега спорта у овом италијанском граду.*

У реченицама као што је ова ми смо заиста често у недоумици: шта је субјект а шта предикат. Писац се ту мора помоћи кратким резонувањем о упрошћеној реченици, на пример: Шта је била победа нашег спорта? Успех нашег спорта. Дакле субјекат је *победа*, те предикат има да се стави у женски род:

Победа наших фудбалера у Торину није била једини успех нашег спорта итд.

26. *Нигде шеже се хладноћа не подноси као у возу.*

Као у возу је погрешно, јер означава једнакост и било би правилно да је писац написао:

Нигде се хладноћа не подноси шако шешко као у возу.

Али овде је била намера да се истакне баш неједнакост, и зато је требало написати:

Нигде се хладноћа не подноси шеже него у возу.

Св. П.

РЕГИСТАР

VI књиге НАШЕГ ЈЕЗИКА (нова серија)

Скраћенице: акуз. = акузатив; акц. = акценат; арх. = архаизам, архаичан; вок. = вокатив; ген. = генитив; глаг. = глагол, глаголски; гов. = говор; грам. = граматички; дијал. = дијалекатски; дуж. = дужина; екав. = екавизам, екавски; енкл. = енклитика, енклитички; знач. = значење; звуч. = звучни; инф. = инфинитив; јез. = језик, језички; кајкав. = кајкавски; књиж. = књижевност, књижевни; констр. = конструкција; м. = место; мн. = множина; муш. = мушки; нар. = народни; некњ. = некњижевно; неправ. = неправиан; непрел. = непрелазан; обл. = облик; пад. = падеж; през. = презент; прид. = придев; прил. = прилог; погр. = погрешан; пром. = промена; рус. = руски; словен. = словеначки; слож. = сложеница; стсл. = старословенски; тр. = треба; трп. = трпни; уп. = употреба.

А

агроном, знач. 152

адипозан, уп. 30

азбука — потреба да се за лј, пј и дж нађу прости знаци 68; увођење само једног писма на читавом српскохрватском језичком подручју 80—81; употреба обе азбуке код Срба и Хрвата 60—69, 81

ајде, некњ. (тр. хајде) 55

ајдемо, некњ. (тр. хајдемо) 55

академик, знач. 152

акт, пром. и знач. 186—188

акта, ном. мн. (значење) 186—188

акти, ном. мн. (значење) 186—188

актови, ном. мн. (значење) 186—188

акузатив — употреба уз непрел. глаг. бити-будем 42

акценат — као носилац разлике у значењу речи 10—11; примена у стилској анализи 271—272

акценат инфинитива у трпном придеву 8

акценат презента у трпном придеву 8

акценат презимена као Илић, Пантелић и сл. 251—254

акценат трпног придева 7—19

— слагање са инфинитивом 7

— слагање са презентом 7

— сродност са акцентом радног глаголског придева 7

— у дубровачком говору 18

— у односу на акценат других глаголских облика 7

— у озринићком говору 18

— у пивско-дробњачком говору 18

— у поцерском говору 18

— у прчањском говору 18
 акценат старог имперфекта у трпном
 придеву 8
 алитерацаја, звучна фигура 265
 ачалаза књижевног текста
 — лексичка 266—269
 — морфолошка 269
 — фонетичка 265—266
 анализи, обл. 249
 аналитички, обл. 249
 анафора, стил. фигура 265
 анафорска заменица — изостављање у
 реченици са што 5
 — употреба у реченици са што
 5—6
 анеман, обл. 249
 анемичан, обл. 249
 Аничин (према Аница), обл. 124
 Анкета Летописа Матице српске
 74—90
 — поводом ње и Састанка у Но-
 вом Саду 65—73
 анкета о књижевном језику и право-
 пису — поводом ње и Састанка у
 Новом Саду 65—73
 апс, некъ. 177
 аратос га било, безлич. констр. 44
 артиста (боље: уметник) 260
 асистенткиња, обл. 149
 асованца, звуч. фигура 165

Б

баздио, некъ. 177
 Бања Лука, пром. 64
 Бањалука, пром. 64
 Бањска, пром. 126
 барјактар-барјактара, акц. 252
 баталим-баталити, акц. 12
 батаљен-батаљена, акц. трп. прид. 12
 бачвански, постанак 122
 бачвара, значење 182
 Бачка, промена 126
 бачки, грађење 121
 баца, значење 183
 бдети, облик презента 289

без, значење 205
 без да, германизам 195
 белоцрквански, сложеница 155
 бељи, облик компаратива 290
 Београд-Београда, акц. 253
 београдски, грађење 121
 бесубјектне реченице 280—281
 беуљица, значење 182
 Бечлија, грађење 122
 бидем, дијалекатски 241
 биднем, дијалекатски 241
 бије га баксуз, значење 42
 бије га свако зло, значење 42
 бијен-бијена, акц. трп. прид. 17
 бију га (је, нас, их итд.) јади, значе-
 117—118
 Билећа, грам. род и промена 60—61
 Билеће, неправилно 60—61
 био, глаг. вид 239
 бити, замена констр. да+будем 238
 бити-бијем, акценат 17; значење 41
 бити-будем — у значењу имати 43
 — употреба акузатива га, вас 42
 — глаголски вид 244
 битисати, значење 291
 бит ће, неправилно 55
 бит ћу: бићу, писање футура I 212
 благајница, облик 149
 благословен-благословена, акц. трп.
 прид. 18
 благословим-благословити, акценат 13
 благословљен-благословљена, акц. трп.
 прид. 13
 блажи, облик компаратива 290
 близу, предлог (значење) 206
 богаљом, некъ. 177
 богаташ-богаташица, облик 148
 боден-бодена, акц. трп. прид. 17
 божићњар, значење 182
 божич, неправилно 55
 болесник-болесница, обл. и знач. 148
 бољшој театр, транскр. и пром. 258—260
 болети, у прелазној функцији 44
 борац, облик 152
 босги-бодем, акценат 17
 бран-брана, акц. трп. прид. 13, 14

брат, крњи инф. у нар. песмама 218
 брига, уп. с акузативом 43
 Брисел, промена 58
 Брисла, неправилно 58
 бројеви збирни, употреба 59—60
 бронхални, облик 30—31, 250
 бронхијални, облик 30—31, 250
 бронхус, порекло 29
 Брчко, промена 126
 будем, глагол, вид 237—245
 будем: јесам, однос 243
 буднем, облик 241
 будући, значење 240

В

валога 176, 182
 ваљда, постанак 222
 ван, значење 205
 ваоне, значење 177, 182
 варав (боље: варљив) 57
 варењски (!), облик 249
 вас, уп. уз глагол бити-будем 42
 васдуги, некњ. 177
 Василькин (не: Васильчин) 124
 васпитање, акценат 193
 вежем-везати, акценат 11
 везан-везана, акц. трп. прид. 11
 везолавка, значење 182
 велеиздаја, облик и значење 156
 велеиздајник, сложеница 157
 велепосједник, слож. 157
 велесиља, слож. 156
 великопродаја, слож. 158
 веселиће се, облик фут. I 210
 (важнијих) вести, акценат 193
 већера, неправ. 55
 вечерати, уп. са дативом као пасивним
 објектом 24; глагол, вид 249
 вешалица, значење 182
 видети, акценат 9; глагол, вид 243
 види му се, значење 22; синтаксичка
 конструкција 20—25
 види се, значење 22; порекло 21; знач.
 и уп. у кајавском 22; у новоча-
 кавском 22

видићемо, видићеш, писање фут. I (у
 старом језику) 213
 видло се (њој), употреба и значење 22
 видјети се, значење 20, 22
 видјет ћемо, видјет ћу, писање фут. I
 (Боранић) 212
 видјеће, писање фут. I (у стар. јез.) 213
 видјећемо, изговор фут. I 212
 видјећу, писање фут. I (Кушар) 210
 виђен-виђена, акц. трп. прид. 9
 вијавица, некњ. 177
 викати-вичем, акценат 11
 виле, промена 190
 вируленција, облик 58
 висораван, облик и значење 156
 виталан, облик 249
 витан (!), облик 249
 више, значење 206
 више куће, значење 207
 вјероваћу, писање фут. I (Кушар) 210
 владавши, употреба 110
 војник-војника, акценат 252
 волитивни смисао реченице 201
 врата, промена 190
 вратит ћемо се, неправ. 55
 вратит ћу, неправ. 55
 врбован-врбована, акц. трп. прид. 15
 врбовати-врбујем, акценат 15
 вржен-вржена, акц. трп. прид. 8
 вређам-вређати, акценат 11
 вређан-вређана, акц. трп. прид. 11
 врће, облик фут. I код стар. писаца
 216
 врћи, акценат 8
 врх, предлог (значење) 296; (порекло)
 207
 врхањ 55
 врхње 55
 вук-вучица, облик 148
 вући-вучем, акценат 10
 вучен-вучена, акц. трп. прид. 10

Г

га, уп. уз глагол бити-будем 42
 гажен-гажена, акц. трп. прид. 9

газити, акценат 9
 Гацко, промена 125—127
 Гачанин 125
 где, употреба 6
 генитив, уп. с предлогом код 63
 генитивне синтагме, значења 202
 гица, значење 182
 глаголски прилог прошли — значење
 и употреба 109—115
 — употреба у реченици 292
 глаголски прилог садашњи, употреба
 у реченици 292
 глаголска радни придев, акценат 7
 глаголски трпни придев, акценат 7—19
 гламња, некњ. 177
 гласова, акценат 193
 гледаће, облик фут. I (код Кушара)
 210
 глодан-глодана, акц. трп. прид. 15
 глодати-глођем, акценат 15
 говедар-говедарица-говедарка, обл. 148
 говоривши, употреба 110
 говорит ћу, писање фут. I (Маретић)
 211
 гадити се, уп. са дативом као пасив-
 ним објектом 24
 гојен-гојена, акц. трп. прид. 13
 гојити-гојим, акценат 13
 голокотра, значење 182
 голуб-голубица, облик 148
 горен-горена, акц. трп. прид. 18
 горети-горим, акценат 17
 госпођа професор, облик 149
 градит, облик 218
 градова (ген. мн.), акценат 193
 граматички субјекат 284—285
 граматички : стварни субјекат, несла-
 гање 201
 грбачити 176
 гребен-гребена, акц. трп. прид. 17
 грижење, некњ. 177
 гризен-гризена, акц. трп. прид. 8
 гристи, акценат 8
 губљење дужина у облику трпног при-
 дева 19

гусле, промена 190
 гутица, значење 182
 гушчар, облик 290

Д

да, употреба м. што 57
 да + будем, замена за бити 238
 Даничин (према: Даница) 124
 да + презент: инфинитив, разлика у
 значењу 33
 дат — дата, акц. трп. прид. 13, 14.
 датив као пасивни субјекат 23
 дативна конструкција 21
 дат ћете, писање фут. I (Боранић)
 212
 дат ћу, неправ. 55
 даће, писање фут. I у стар. језику
 213
 даћете, изговор фут. I 212
 двапут ћеш: двапућеш, изговор и пи-
 сање 217
 двоје, употреба 59—60
 двочланост реченице 278
 девојчицин, облик 123—124
 девојчичин, облик 123—124
 деднем: дедем, облик 241
 деклинација именице подне 91—108
 деран: подеран, акц. трп. прид. 16
 десеткован-десеткована, акц. трп. прид.
 10
 десетковати-десеткујем, акценат 10
 дечја лекарка, облик 149
 дивизма, значење 158
 дивокоза, облик и значење 156
 дигнут-дигнута, акц. трп. прид. 19
 дигнут, облик крњег инф. 218
 дигнут-дигнута, акц. и дуж. трп.
 прид. 19
 дижен-дижена, акц. трп. прид. 8
 дијагноза, облик и порекло 29
 дијагнозни, облик 29
 дијагностичан, облик 248
 дијагностички, облик 29, 248
 дијалектологија — примена у стилској
 анализи 269—271

- дикција — примена у стилској анализи 271—272
- дирнем-дирнути, акценат 11
- дирнут-дирнута, акц. трп. прид. 11
- дискусија, акценат 193
- дићи, акценат 8
- диће, облик фут. I код Дубровачких писаца XVII и XVIII века 215
- дић ћу, облик фут. I у нар. песмама 215
- диферентовање, облик 30,249
- диференцијација, облик 249
- дно, предлог (значање) 206
- до, значење 206
- добивен-добивена, акц. трп. прид. 17
- довести-доведем, акц. трп. прид. 17
- Договор новосадски, према олзивима на њ 137—147
- долатак предикату, читава реченица 280
- додаћу, облик фут. I (код Шурмина) 211
- документ, промена и значење 186
- докторица, облик 149
- докторка, облик 149
- доктор наука, облик 152
- дометнем-дометнути, акценат 12
- дометнут-дометнута, акц. трп. прид. 14
- допасти, у прелазној функцији 44
- допунска реченица, употреба 201
- дотакнем-дотакнути, акценат 12
- дотакнут-дотакнута, акц. трп. прид. 12
- дотрчати, облик 225
- доћ, облик крњег инф. у нар. песмама 218
- доће, облик фут. I (код старих писаца) 216
- доћеш, облик фут. I (код старих писаца) 216
- доћи, у прелазној функцији 44
- доћи код . . . , некњ. 177
- доћће, обл. фут. I (код Дубровачких писаца 17 и 18 века) 215
- доћ ћеш, доћ ћу, обл. фут. I (код Ј. Кавањина) 215
- драматски, облик 28
- драмски, облик 28
- државни језик (Riksmål) у Норвешкој 46
- другарица благајник, облик 148
- другарица капетан, облик 150
- дрхтио, неправ. (тр. дрхтао) 55
- дуж, предлог (значање) 205; порекло 207
- дужине — губљење у облику трпног придева 19
- чување у облику трпног придева 19
- дулек, значење 183
- дупке, значење 182
- душник, облик 31
- душнице облик 31
- Ђ**
- ђавољев, некњ. 177
- Е**
- евенка, значење 182
- евотиван, туђица 293
- евоцирати, значење 195,293
- Егеју, вок. једн. 247
- експеримент, облик и порекло 29
- експерименталан, облик и значење 28
- експериментална животиња, значење 28
- експериментални, облик и значење 27
- експериментан, облик и значење 28
- експериментни, облик 27
- екстирпирати, облик 249
- енклитика заменичка — положај у ве-зи са напоредном употребом инф. и през. са свезицом да 33—40
- епифора, стил. фигура 265
- ергативна реченица — примена у нашим језицима 201
- Ж**
- жао, уп. с акуз. 43
- желети-желим, акценат 17
- жеља, употреба с акуз. 43

жељен-жељена, акц. трп. прид. 18
 жељети, значење 220
 женим-женити, акценат 13
 жењен-жењена, акц. трп. прид. 13
 живећи, неправ. употреба 56
 живитиш, писање фут. I (у старом језику) 213
 жигосати-жигошем, акценат 10
 жигосан-жигосана, акц. трп. прид. 10
 жмурио, неправ. 177
 жуборење, ономатоп. реч 265
 жудети, прелазност 291
 жудити, прелазност 291
 жудјети, значење 220
 жутњикав, облик 176

З

за, значење 206; слагање 203
 забаталим-забаталити, акц. 12
 забатаљен-забатаљена, акц. трп. прид. 12
 забезекнути-забезекнем, акц. 9
 забележен-забележена, акц. трп. прид. 9
 забележити-забележим, акц. 9
 забоден-забодена, акц. трп. прид. 17
 забости-забодем, акц. 17
 заборавити-заборавим, акц. 9
 заборављен-заборављена, акц. трп. прид. 9
 завидио, нескњ. 177
 заврекасти 177
 Загоркин (не: Загорчин) 124
 Загорчин, неправ. 124
 загрнем-загрнути, акц. 11
 загрнут-загрнута, акц. трп. прид. 11
 задахнем-задахнути, акц. 12
 задахнут-задахнута, акц. трп. прид. 12
 задитиш, писање фут. I (у старом језику) 213
 задремати, уп. са дативом као пасив. објектом 24
 зажуљати, нескњ. 177
 закалуђерен-закалуђерена, акц. трп. прид. 9
 закалуђерити-закалуђерим, акц. 9
 закапетаним-закапетанити, акц. 12

закапетањен-закапетањена, акц. трп. прид. 12
 закључци са Новосадског договора 87—90
 залегне, облик 241
 залудети-залудим, акц. 10
 залуђен-залуђена, акц. трп. прид. 10
 залупити, облик 225
 замахњивати, нескњ. 177
 заменичка енклитика — положај у вези са напоредном употребом инфинитива и презента са свезицом да 33—40
 замржен-замржена, акц. трп. прид. 10
 замрзети-замрзим, акц. 10
 западноевропски, обл. и знач. 288
 запаљенски, облик 30, 249
 запарложен-запарложена, акц. трп. прид. 10
 запарложити-запарложим, акц. 10
 запасти, у прелаз. функцији 44
 запертлати, обл. и знач. 177
 запет-запета, акц. трп. прид. 13
 запета — о једном случају стављања 160—168
 запиткиван-запиткивана, акц. трп. прид. 11
 запиткујем-запиткивати, акц. 11
 заподевен-заподевена, акц. трп. прид. 17
 заподести-заподенем, акц. 17
 запретан : претан, акц. трп. прид. 16
 запућак, неправ. 55
 запучак, облик 55
 заробљен-заробљена, акц. трп. прид. 13
 заспат, обл. крњег инф. у нар. песмама 218
 зачињен-зачињена, акц. трп. прид. 18
 зашта, нескњ. 177
 збирни бројеви, употреба 59—60
 зван-звана, акц. трп. прид. 13
 зват ће те, неправ. 55
 звиждање, ономатоп. реч 265
 зготовити-зготовим, акц. 9
 зготовљен-зготовљена, акц. трп. прид. 9
 зди се, знач. и уп. у кајкав. 22
 здружен-здружена, акц. трп. прид. 12

здружим-здружити, акц. 11
 зепсти, у прелаз. функцији 44
 зец: зечица, облик 148
 злочинити, значење 176
 змају, обл. вок. једн. 247
 знан-знана, акц. трп. прид. 13, 14
 знат-зната, акц. трп. прид. 14
 знаће, писање фут. I (у стар. јез.) 213
 значај посматрања властитог језика за
 познавање језика уопште 197—208
 значење образлагавања, развитак из
 општег узрочног значења 3
 значење падежних наставака 201—205
 зобају, неск. 177
 зобан-зобана, акц. трп. прид. 15
 зобати-зобљем, акц. 15
 Зоркин (не: Зорчин) 124
 Зорчин, неправ. 124
 Зрењанац, облик 120, 122
 Зрењанинац, облик 120, 122
 зрењанински, облик 119, 120
 зрењански, облик 119, 120

И

из, значење 206, 207
 иза, значење 206
 игран-играна, акц. трп. прид. 15
 играти-играма, акц. 15
 игроказ 55
 изасут-изасута, акц. трп. прид. 14
 изаћће, обл. фут. I (код Дубровачких
 писаца 17 и 18 века) 215
 изаћ ћеш, обл. фут. I (у покрајин.
 књижев.) 215
 избијен-избијена, акц. трп. прид. 17
 избити-избијем, акц. 17
 избројен-избројена, акц. трп. прид. 13
 изван, значење 205
 извикан-извикана, акц. трп. прид. 11
 извичем, акц. през. 11
 извређам-извређати, акц. 11
 извређан-извређана, акц. трп. прид. 11
 изговори књижевни -- равноправност
 оба изговора 140—142

изгореће, писање фут. I (у нар. пе-
 смама) 214
 изгорјен-изгорјена, акц. трп. прид. (у
 Дубровачком и Озринићком гово-
 ру) 18
 изгубљен-изгубљена, акц. трп. прид.
 18
 изеде, облик 227
 изеде ми срце, знач. 231
 изеден ракијом, знач. 231
 изеден чемером, знач. 231
 изеде се жива, знач. 234
 изеде се од муке, знач. 234
 изедоше ме, знач. 231, 234
 изела га је болест, знач. 231
 изела га помрчина, знач. 234
 изелица, обл. и знач. 234—235
 изело, обл. у нар. песмама 227
 изео вук магаре, знач. 234
 изео је батина, знач. 231
 изео мрак писмо, знач. 231
 изест, у нар. песмама 227
 изести — акценат 8; потискивање од
 новијег обл. изјести 233—234; об-
 лик 225, 226
 изести: изјести, уп. у екавском 226
 изести се, знач. 231
 изести (се): разјести (се), семант. ве-
 за 233
 изиди, покр. 56
 изисти (се), облик 225, 226
 изједен-изједена, акц. трп. прид. 8, 9
 изједена зграда, знач. 232
 (решетке) изједене од гасова, знач.
 232—233
 изједене руке, знач. 232
 (стакло) изједено изнутра, знач. 232
 изједено камење, знач. 232, 233
 изједен киселином, знач. 232, 233
 изједен по ободу, знач. 232
 изједен рђом, знач. 233
 изједначен-изједначена, акц. трп. прид.
 12
 изједначим-изједначити, акц. 11
 изјела рђа, знач. 232

- изјелица, обл. и знач. 235—236
 изјести, ширење на рачун обл. изе-
 сти 233—234; облик 225,226; упо-
 треба у екав. 226
 изјести-јем, изједен, словен. 226
 изјести се, облик 225,226; значење 232
 изливен-изливена, акц. трп. прид. 17
 излити-излијем, акц. 17
 између двоја врата, некњ. 177
 износићу, обл. фут. I (у нар. песма-
 ма) 214
 изударан-изударана, акц. трп. прид. 10
 изударати-изударам, акц. 10
 изучити, облик 225
 изџсти — џиџ — џси, стсл. 226
 изџџсти, рус. 226
 Иконић, порекло и акц. 251, 252
 Илић, постанак и акц. 251, 252, 253
 имавши, употреба 110
 имаће, обл. фут. I 211
 имена на -ија и -ије у нар. говорима
 251
 име нашег књижевног језика 67
 Имотски, облик 125
 Имотско, облик 125
 имперфекатски акценат у трп. прид. 8
 инжењерка, обл. и знач. 150
 интелигенца, облик 58—59
 интелигенција, облик 58—59
 интерпункција, примена у стилској
 анализи 271—272
 интонација реченичка, примена у стил-
 ској анализи 271—272
 инфинитив — као субјекат у рече-
 ници 282
 — потискивање од конструкције
 да+презент 33
 инфинитив: конструкција да+презент,
 разлика у значењу 33
 инфинитив крњи, саставни део футура
 215
 инфинитивни акценат у трп. прид. 8
 иселим-иселити, акц. 12
 исељен-исељена, акц. трп. прид. 12
 исклепан : клепан, акц. трп. прид. 16
 искореним-искоренити, акц. 12
 искорењен-искорењена, акц. трп. прид.
 12
 испијен-испијена, акц. трп. прид. 17
 испити-испијем, акц. 17
 испреметан-испреметана, акц. трп.
 прид. 15
 испреметати-испремећем, акц. 15
 испрепарован, облик 30, 249
 испричати се, знач. 55—56
 испросим-испросити, акц. 12
 испрошен-испрошена, акц. трп. прид.
 12
 историја језика, примена у стилској
 анализи 269—271
 исушити, облик 225
 исфугован, некњ. 183
 исцурети, некњ. 183
 ишанчан, значење 181
- Ј**
- јавит ћу, неправ. 55
 јади га били, изговор 41
 јади га не били, изговор 41
 јарција, знач. 182
 јасле, промена 190
 јахан-јахана, акц. трп. прид. 8
 јахати, акц. 8
 јашио, некњ. 177
 јашио сам, некњ. 53
 је, енкл. (место у реченици) 194, 196
 једен-једена, акц. трп. прид. 8, 9
 јединство књижевног језика 66—67,
 83
 једначен-једначена, акц. трп. прид. 12
 једначим-једначити, акц. 12
 језик — у Коренима Д. Ћосића
 169—185
 — настава у вишим разредима
 средње школе 261—272
 — повезивање са наставом књи-
 жевности 261—272
 — у преводу два страна филма
 51—57
 језик и књижевно дело, јединство 262

језичка ситуација у Норвешкој 46—50
 језичке особине опште 198
 језичко осећање појединаца 197—198
 јекавизми у делима С. Сремца 270
 Јеремић, постанак и акц. 251
 Јеротија, акц. 253
 Јеротијевић, постанак и акц. 251
 Јеротић, постанак и акц. 251
 јесам, употреба 243
 јесам : будем, видски однос 243
 јести, акц. 8, 9; облик 226
 јисти, облик 226
 Јовичин, облик 124

К

к, значење 206
 када, употреба 6
 каденца 58
 кад ћемо : каћемо, изговор и писање 217
 кажем-казати, акц. 11
 казан-казана, акц. трп. прид. 11
 казиван-казивана, акц. трп. прид. 11
 казујем-казивати, акц. 11
 Каје, вок. једн. (неправ.) 246—247
 Кају, вок. једн. 246—247
 калајисан-калајисана, акц. трп. прид. 11
 калајисати-калајишем, акц. 10
 калдрмисан-калдрмисана, акц. трп. прид. 10
 калдрмисати-калдрмишем, акц. 10
 каљогажа, 176
 канате, знач. 182
 капетаница, облик 150
 Катић, акц. 253
 каштигован-каштигована, акц. трп. прид. 10
 каштиговати-каштигујем, акц. 10
 квркорити 176
 клепан : исклепан, акц. трп. прид. 16
 клет-клета, акц. трп. прид. 13
 клешта, грам. род и промена 190
 књиџар, облик 290
 књижевни изговор — увођење јединственог књиж. изговора 81—2, 83—4

— потреба уклањања разлика у јужном изговору 69
 — оправдање двојаког књиж. изговора 69, 83—4
 књижевни језик — анкета Летописа Матице српске, Новосадски договор и његови закључци 74—90
 — поводом анкете о књижевном језику и правопису и састанка у Новом Саду 65—73
 књижевно дело и језик, јединство 262
 књижевноисториски, обл. и знач. 155, 287
 књижевно-историски, обл. и знач. 287—8
 књижевнојезички, обл. и знач. 155
 књижевност — повезивање са наставом језика у виш. разр. средње школе 261—272
 кован-кована, акц. трп. прид. 15
 ковати-кујем, акц. 15
 код, предлог (уп. с генит.) 63
 (доћи) код . . . , некъ. 177
 (опрезан) код пића, неправ. 53—4
 који, уп. м. кога 58
 који, која, које: што + анафорска заменица 6
 кола, промена 190
 колесар, значење 183
 комишан-комишана, акц. трп. прид. 16
 комишати-комишам, акц. 15
 конјунктивни смисао реченице 201
 конопље, некъ. обл. 177
 консеквенција, облик 58
 конструкција да + презент: инфинитив, разлика у знач. 33
 конструкција синтаксичка са свезицом што 1—6
 Копенхаген, облик 290
 копита (једн.), некъ. 177
 Копнхагн, неправ. 290
 Корощца, неправ. (тр. Корощеца) 58
 коруба, значење 183
 косачица, обл. и знач. 150
 косим-косити, акц. 13
 Косово, промена 126

Костић, акц. 253
 Кочић, акц. 253
 кошен-кошена, акц. трп. прид. 12
 краден-крадена, акц. трп. прид. 8
 крај, предлог (значење и постанак)
 206,207
 крају, облик вок. једн. 247
 Крањца, неправ. (тр. Крањца) 58
 красти, акц. 8
 кренем-кренути, акц. 11
 кренут-кренута, акц. трп. прид. 11, 19
 кресан:укресан, акц. трп. прид. 16
 крњи инфинитив, саставни део футу-
 ра 215
 кроз, знач. 206
 кројач-кројачица, облик 148
 кроме, знач. 205
 крстити-крстим, акц. 13
 крунисан-крунисана, акц. трп. прид. 10
 крунисати-крунишем, акц. 10
 Крцалија, акц. 253
 Крцалић, акц. 253
 крштен-крштена, акценат трп. прид.
 13,18
 Кујунџић, постанак и акц. 251,252
 Кулунџић, постанак и акц. 251
 куповањ-купована, акц. трп. прид. 15
 куповати-купујем, акц. 15
 куповат неш, обл. фут. I 211
 куражен-куражена, акц. трп. прид. 12
 куражити-куражим, акц. 12
 кућна помоћница, облик 150

Л

лакатна кост, обл. и знач. 281
 лакатњача, обл. и знач. 281
 лаконошање 176
 langue 198
 „латинизам“ конструкције „види му
 се“ 24
 лежем: легнем, облик 241
 лекарка, облик 149
 лексичка анализа књиж. текста 266—9
 леталан, порекло и облик 248
 ливен-ливена, акц. трп. прид. 17

ливено гвожђе, акц. 18
 лингвистички правци — логистички
 179
 — структуралистички 197
 — фоголошки 197
 лити-лијем, акц. 17
 логички субјекат, 284—285
 логистички правац у лингвистици 197
 локан-локана, акц. трп. прид. 15
 локати-лочем, акц. 15
 ломити веђе, знач. 176
 ломити-ломим, акц. 13
 ломљен-ломљенив, акц. трп. прид. 13,18
 лончар, облик 290
 луцидав, туђица 291

Љ

љаскати, некњ. 177
 људи мога лишћа, знач. 176
 љубит, облик крњег инф. (у нар. пес-
 мама) 218
 љубићу, обл. фут. I (у нар. песма-
 ма) 213

М

магистер фармације, облик 152
 макнут-макнута, акц. трп. прид. 12
 малопродаја, обл. и знач. 158
 Марија, акц. и постанак 254
 мачвански, облик 122
 медијална конструкција с дативом 24
 међу, слагање 203; знач. 206
 Менелају, обл. вок. једн. 247
 мести-метем, акц. 17
 место, предлог (знач.) 206; постанак
 207
 метен-метена, акц. трп. прид. 15
 метати-мећем, акц. 15
 метафоричко значење, настанак 268
 метнем-метнути, акц. 12
 метнут-метнута, акц. трп. прид. 12
 метонимиско значење, настанак 268
 милина, уп. с акуз. 43
 Миличин, облик 124

- Милојчић, акц. 253
 мимо, знач. 206
 министарка, обл. и знач. 150
 мисли се, знач. у чакавском 22
 мислит, обл. крњ. инф. 217
 мислити, уп. са дативом као пасивним објектом 23—24
 мислит ћу, писање фут. I 217,219
 мит ћу, писање фут. I 212
 млади месеци, знач. 176
 млевен-млевна, акц. трп. прид. 17
 млети-мељем, акц. 17
 млечити 176
 мнети, уп. са дативом као пасивним објектом 23—24
 мни ми се, значење 22
 многи војсковође, неправ. 54
 могућем, арх. 221
 модална реченица, употреба 201
 модални облици, замењивање модалном реченицом 201
 можда, постанак 222
 морбидан, постанак и облик 248
 морфолошка анализа књижевног текста 269
 мотан-мотана, акц. трп. прид. 16
 мотати-мотам, акц. 15
 моће-моћемо-моћете-моћеш, облик фут. I (у стар. језику) 223
 моћи, уп. са дативом као пасивним објектом 24
 мрзети, у прелаз. функцији 44
 мрзивши, употреба 110
 мркији, обл. компаратива 291
 мутњикав, знач. 176
- Н**
- на, знач. и уп. 206, 207
 нагажен-нагажена, акц. трп. прид. 9
 нагазити, акц. 9
 над, слагање 203; значење 206
 над брдом, значење 207
 надживети-надживим, акц. 10
 надживењен-надживењена, акц. трп. прид. 10
 надамак, предлог (значење) 206; (по-рекло) 207
 надут-надута, акц. трп. прид. 14.
 на здравље, знач. и уп. 54
 назив заједничког језика Срба и Хрвата 87
 наизмак, предлог (постанак) 207; (значење) 206
 накострешити се, знач. 289
 на кратко, некњ. 177
 наместити се, знач. 289
 намотан-намотана, акц. трп. прид. 16
 намотати-намотам, акц. 15
 наоружан-наоружана, акц. трп. прид. 16
 наоружати-наоружам, акц. 15
 наочари, промена 190
 написан-написана, акц. трп. прид. 11
 напишем-написати, акц. 11
 напужа 177
 народни републиканац, облик 155
 народно републиканац, облик 156
 народнорепубликанац, облик 155
 народнорепубликански, слож. 155
 настава језика у вишим разр. средње школе — повезивање са наставом књижевности 261—272
 настава књижевности у вишим разр. сред. школе — повезивање са наставом језика 261—272
 наставци падежни — губљење старе функције 202
 — губитак унутрашњег диференцијалног значења 202
 — значење у саврем. српскохрв. језику 201—205
 — порекло 204
 на ствари (боље: у питању) 56
 наћемо-наћеш-наћу, облик фут. I (код старих писаца) 216, 223
 наћће, обл. фут. I (код Дубровачких писаца 17 и 18 века) 215
 наћ ћеш, обл. фут. I (у нар. песм.) 215
 научен-научена, акц. трп. прид. 13
 научим, акц. през. 13
 научноаналитички, облик 288
 научно-аналитички, облик 287, 288

начетити се, знач. 289
 начињен-начињена, акц. трп. прид. 18
 независни републиканац, обл. 154—156
 независно-републиканац, неправ. 155
 независно републиканац, неправ. 155
 независнорепубликански, слож. 155
 необићно, неправ. 55
 непрактичан, знач. 28
 непча, множ. од: непце 191
 непце, промена 191
 непци, неправ. множ. 191
 не ћемо, неправ. 55
 не ћу, неправ. 55
 не хтеи, уп. са дативом као пасив.
 објектом 23 - 24
 нешта, неправ. уп. 53
 ниже, предлог (значење) 206
 низ, предлог (значење) 206
 Нишлија, облик 122
 Нови, промена 125
 новине, промена 190
 новонорвешки језик 48—49
 новосадски, облик 121, 287
 Новосадски договор о књижевном језику и правопису и његови закључци 74—90
 Новосадски договор према одзивима на њ 138—147
 новски, облик 121
 номинативна реченица 201
 норвежинација 48
 Норвешка, језичка ситуација 46—59
 ноћива, некъ. 177

Њ

њиме (њим), изостављање у говору 1, 5
 њихам-њихати, акц. 11
 њихан-њихана, акц. трп. прид. 11
 њишем-њихати, акц. 11
 њишкати се, дем. 176
 њоме (њом), изостављање у говору 1, 5

О

о, предлог (значење) 206
 обамрео, некъ. 177

обасут-обасута, акц. трп. прид. 14
 обдан, прилог 103
 објекат — укрштање са субјектом у реченици 286
 — читава реченица 279
 облик футура I, разлика између српских и хрватских писаца 211
 облици модални, замењивање модалном реченицом 201
 обмане, 3 л. мн. през. (неправ.) 53
 обноћ, прилог 103
 обогатити-обогатим, акц. 9
 обобањен-обобањена, акц. трп. прид. 9
 обоје (за муш. род), некъ. 177
 оболевати, облик 60
 оболење, неправ. 60
 оболети, облик 60
 обољењски (!), облик 249
 обрада субјекта, методска јединица у школи 273—286
 обувен-обувена, акц. трп. прид. 17
 обувеним, 3 пад. мн. (акц.) 18
 обути-обујем, акц. 17
 обући-обучем, акц. 10
 обучен-обучена, акц. трп. прид. 10
 ово, прил. значења 2; слагање с бројем 2; употреба 2
 оглодан-оглодана, акц. трп. прид. 15
 оглодати-оглођем, акц. 15
 огребен-огребена, акц. трп. прид. 17
 огрепсти-огребем, акц. 17
 од, предлог (значење) 205, 207
 одвест ћемо, неправ. 55
 одвешћу, писање фут. I (у нар. песм.) 214
 одврћ ћу се, облик фут. I (у нар. песмама) 215
 одгризен-одгризена, акц. трп. прид. 8
 одгрести, акц. инф. 8
 одевеним. акц. у 3 пад. мн. 18
 одјести, облик 233
 одликован-одликована, акц. трп. прид. 10
 одликовати-одликујем, акц. 10
 одњихам-одњихати, акц. 11
 одњихан-одњихана, акц. трп. прид. 11

- одобровољен-одобровољена, акц. трп. прид. 9
- одобровољити-одобровољим, акц. 9
- одредба, као цела реченица 280
- одуговлачен-одуговлачена, акц. трп. прид. 12
- одуговлачим-одуговлачити, акц. 12
- оженим-оженити, акц. 13
- оженити дјевојку, неправ. 56
- ожењен-ожењена, акц. трп. прид. 13
- оживети, знач. 59
- оживити, знач. 59
- оказати 177
- окалајисан-окалајисана, акц. трп. прид. 10
- окалајисати-окалајишем, акц. 10
- окламиш, значење 182
- окламиштити 176
- окомишан, — окомишана, акц. трп. прид. 16
- окомишати-окомишам, акц. 16
- окопнио (је), некъ. 177, 183
- окром, значење 205
- окуражен-окуражена, акц. трп. прид. 12
- окуражим, акц. през. 12
- онесвеснут-онесвеснута, акц. трп. прид. 9
- онесвеснути-онесвеснем, акц. 9
- оно, употреба 2
- ономатопеја 265
- опаметити-опаметим, акц. 12
- опамећен-опамећена, акц. трп. прид. 12
- опанчар, облик 290
- опет ћу: опећу, изговор и писање 217
- оплељен-оплељена, акц. трп. прид. 10
- опорављенски (I), облик 249
- оправдан-оправдава, акц. трп. прид. 9
- оправдати, акц. инф. 9
- опран-опрана, акц. 13
- опредеи-опредеи, акц. трп. прид. 8, 9
- опрести, акц. инф. 8
- опсован-опсована, акц. трп. прид. 15
- опсовати-опсујем, акц. 15
- оптативни облик 201
- оптативни смисао реченице 201
- оптужен-оптужена, акц. трп. прид. 11
- оптужим-оптужити, акц. 12
- опште језичке особине 198
- опште узрочно значење, развитак у значење образложавања 3
- оран-орана, акц. трп. прид. 15
- орати-орем, акц. 15
- оружан-оружана, акц. трп. прид. 16
- оружати-оружам, акц. 16
- осакатити-осакатим, акц. 9
- осакаћен-осакаћена, акц. трп. прид. 9
- освежавајући, употреба 290
- осећање језичко појединачно 197—8
- осим, абл. значење 205
- осиромашен-осиромашена, акц. трп. прид. 9
- осиромашити-осиромашим, акц. 9
- осјећ ћу, обл. фут. I (у нар. песм.) 215
- оскрнавим-оскрнавити, акц. 12
- оскрнављен-оскрнављена, акц. 12
- основан-основана, акц. трп. прид. 15
- основати-оснујем, акц. 15
- остарио, некъ. 177
- остат могу, неправ. 54
- отесан-отесана, акц. трп. прид. 15
- отесати-отешем, акц. 15
- отет-отета, акц. трп. прид. 14
- отићи, некъ. 56
- отпочет-отпочета, акц. трп. прид. 13
- отпразнован-отпразнована, акц. трп. прид. 9
- отпразновати, акц. инф. 9
- отресен-отресена, акц. трп. прид. 10
- отрешен, некъ. 177
- отрован-отрована, акц. трп. прид. 15
- отровати-отрујем, акц. 15
- отсвиран-отсвирана, акц. трп. прид. 11
- отсвирам-отсвирати, акц. 11
- отслушан-отслушана, акц. трп. прид. 9
- отслушати, акц. инф. 9
- отшкринем-отшкринутити, акц. 11
- отшкринут-отшкринута, акц. трп. прид. 11
- официрка, облик и знач. 150
- очешљан-очешљана, акц. трп. прид. 15

очешљати-очешљам, акц. инф. 15
оџакар, неправ. облик 280

П

падеж — субјект у реченици 283
— број падежа у латинском 204;
у грчком 204; у германском 204
падежи, теориски број 205
падежна значења, преношење са на-
ставака на синтагме 203
падежни наставци — губљење старе
функције 202
— значење у саврем. српскохрв.
језику 201—205
— порекло 204
падем-паднем, облик 241
памтити, акц. инф. 9
памћен-памћена, акц. трп. прид. 9
панкреасни, облик 30,248
Пантелић, постанак и акц. 251,252
панчевачки, облик 121
пар, туђица 124—125
парадоксалан, облик 248
парадоксан, облик 30, 249
парализан (!), обл. 249
паралитичан, облик 249
пастир-пастирка-пастирица, облик 148
паша, грам. род. 62
педесете године, значење 189
пејсаж, неправ. 60
пељати 177,182
перфекат, облик и постанак у поль-
ском језику 219
пескав 177
Петрија, акц. 253
Петрић, акц. 253,254
Петровић, акц. 253
пијен-пијена, акц. трп. прид. 17
писан-писана, акц. трп. прид. 11
писац, облик 152
писмо, в. азбука
Пиротско, постанак 126
питањ-питати, акц. 11
питан-питана, акц. трп. прид. 11
пити-пијем, акц. 17

пишем-писати, акц. 11
пластичан, облик 28
пластички, облик 27, 28
пластични, облик 27
плевљен-плевљена, акц. трп. прид. 10
плесан, грам. род. 60
плести-плетем, акц. 9, 17
плетен-плетена, акц. трп. прид. 17
плетене чарапе, акц. 18
по, значење 206
побегнем-побежем, облик 241
повезивање наставе језика и књижев-
ности у вишим разредима средње
школе 261—272
повучен-повучена, акц. трп. прид. 10
под, слагање 203; значење 206
подеран: деран, акц. трп. прид. 16
подигнут-подигнута, акц. и дуж. трп.
прид. 19
подижен-подижена, акц. трп. прид. 8
подићи, акц. инф. 8
подложен-подложена, акц. трп. прид.
13
подне, деklinација 91—108
подупрт-пудупрта, акц. трп. прид. 13
познат-позната, акц. трп. прид. 13
позобан-позобана, акц. трп. прид. 15
позобати-позобљем, акц. 15
појести-поједем, уп. и знач. 231
појити-појим, акц. 13
показиван-показивана, акц. трп. прид.
11
показујем-показивати, акц. 11
покосим-покосити, акц. 13
покошен-покошена, акценат трп. прид.
12,13
покренем-покремути, акц. 11
покренут-покренута, акц. трп. прид. 11
покрстим, акц. през. 13
покрштен-покрштена, акц. трп. прид.
13,18
покупован-покупована, акц. трп. прид.
15
покуповати-покупујем, акц. 15
полаг, постанак 207; значење 206
полокан-полокана, акц. 15

- полокати-полочем, акц. 15
 помолим, акц. през. 13
 поломљен-поломљена, акц. трп. прид.
 13
 Пољевој, транскрибовање 259
 помакнем-помакнути, акц. 12
 помакнут-помакнута, акц. трп. прид. 12
 помести-пометем, акц. 17
 пометен-пометена, акц. трп. прид. 17
 помогнем : поможем, облик 241
 помоћница, облик 150
 помоћне, обл. фут. I (код Дубровачких
 писаца 17 и 18 века) 215
 Помпеју, обл. вок. једн. 247
 Попадић, постанак и акц. 251,252
 Попаје, неправ. обл. вок. једн. 247
 Попају, обл. вок. једн. 247
 поплавити, акц. 193
 Поповић, акц. 253
 по подне, облик 107—108
 поподне, облик 107—108
 поред, постанак 202; значење 206
 порећи-поречем, акц. 17
 поречен-поречена, акц. 17
 посећи, акц. инф. 8
 посечен-посечена, акц. трп. прид. 8,9
 посланик, облик 152
 послатћу, обл. фут. I (у стар. језику) 213
 после, значење 206
 „после-лози“ 205
 послеподне, облик 91,107—08
 после подне, облик 107—108
 посматрање властитог језика, значај
 за познавање језика уопште 197—
 208
 постивши, уп. 110.
 потез, знач. 293
 потенцијални смисао реченице 201
 потес, знач. 293
 поткован-поткована, акц. трп. прид. 15
 потковати-поткујем, акц. 15
 поткорућен, знач. 182
 поток-потока, акц. 253
 потом, знач. 208; порекло 208
 потопљен-потопљена, акц. трп. прид.
 13
 потписати, облик 225
 потргован-потргована, акц. трп. прид.
 15
 потрговати-потргујем, акц. 15
 потреба стручних терминологија 27—32
 потрошен-потрошена, акц. трп. прид.
 13
 поће-поћемо-поћу, облик фут. I (код
 старих писаца) 216,223
 поћи, облик 225
 похвалим-похвалити, акц. 17
 похвањен-похваљена, акц. трп. прид. 12
 правопис — Новосадски договор о књи-
 жевном језику и правопису и ње-
 гови закључци 74—90
 — поводом анкете о књижевном
 језику и правопису и састанка у
 Новом Саду 65—73
 — разлике у правопису код Срба
 и Хрвата и њихово уклањање
 86—87
 — разлика између српских и хр-
 ватских писаца у писању фу-
 тура 211
 правдан-правдана, акц. трп. прид. 9
 правдати, акц. инф. 9
 правци у лингвистици — логистички 197
 — структуралистички 197
 — фонолошки 197
 празнован-празнована, акц. трп. прид. 8
 празновати, акц. инф. 9
 практичан, облик 248; знач. 27
 практички, облик 250; знач. 28
 практичке вежбе, знач. 28
 практични : практички, знач. 27
 пран-прана, акц. трп. прид. 13
 пран-прана, акц. трп. прид. 14
 пре, значење 206
 преводилац, облик 152
 преврћи, акц. инф. 8
 превидети, акц. инф. 9
 превиђен-превиђена, акц. трп. прид. 9
 преводи — језик у преводима стра-
 них филмова 51—57
 превржен-превржена, акц. трп. прид. 8

- преврћи, акц. инф. 8
 пред, знач. 206; слагање 203; уп. с ин-
 стр. 291; уп. с акуз. 291
 преден-предена, акц. трп. прид. 8, 9
 предикат, изостављање у реченици
 278—279
 предлог, као субјекат у реченици 283
 предлози — дефиниција 205
 — пут настајања 207
 — разноврсност значења 207
 — теоретски број значења 205
 презентски акценат у трпном приде-
 ву 8
 (да+) презент: инфинитив, разлика у
 значењу 33
 презимена, акценат презимена као
 Илић, Пантелић и сл. 251—254
 преко, значење 206
 прекодан, прилог 103
 преконоћ, прилог 103
 прекрштен-прекрштена, акц. трп. прид.
 18
 прелид, туђица 293
 према, значење 206
 преотет-преотега, акц. трп. прид. 14
 препарирани: препарован, облик 249
 препарирати, глаг. вид 249
 препаровати: препарирати, облик 249
 препеличар, облик 290
 преподне, облик 91, 107—108
 препородим-препородити, акц. 13
 препорођен-препорођена, акц. трп.
 прид. 13
 препрека, акц. 193
 пререзан-пререзана, акц. трп. прид. 8
 пререзати, акц. инф. 8
 прести, акц. инф. 8, 9
 прести-предем, акц. 9
 претан: запретан, акц. трп. прид. 16
 претестерисан-претестерисана, акц.
 трп. прид. 10
 претестерисати-претестеришем, акц. 10
 претећи, глаг. прил. 294
 претрпети-претрпим, акц. 10
 претрпљен-претрпљена, акц. трп. прид.
 10
 при, значење 206
 привежем-привезати, акц. 11
 привезан-привезана, акц. трп. прид. 11
 придев трпни, акценат 7—19
 признат-призната, акц. трп. прид. 13
 прикажем-приказати, акц. 11
 приказан-приказана, акц. трп. прид. 11
 приказиват ће, неправ. 55
 прилог, као замена за управни глагол
 201
 прилог прошли глаголски, значење и
 употреба 109—115
 прилошка одредба, као читава рече-
 ница 280
 (од) причеста, неправ. (тр. од причести)
 183
 продат-продата, акц. трп. прид. 13
 проз, значење 206
 прозван-прозвана, акц. трп. прид. 13
 проигран-проиграна, акц. трп. прид. 15
 проиграти-проиграјем, акц. 15
 прокријумчарен-прокријумчарена, акц.
 трп. прид. 12
 прокријумчарити-прокријумчарим, акц.
 12
 Прокупачко, постанак 126
 промилиити, некъ. 177
 просити-просим, акц. 12
 прострт-прострта, акц. трп. прид. 13
 присут-пресута, акц. трп. прид. 14
 против, значење 206
 проћу, значење 206
 профилаксан, облик 249
 профилактичан, облик 249
 прочитан-прочитана, акц. трп. прид. 15
 прочитати-прочитам, акц. 15
 прошен-прошена, акц. трп. прид. 12
 прошли глаголски прилог, употреба у
 реченици 292
 прошли глаголски прилог, значење и
 употреба 109—115
 прптати 176
 психолог, облик 152
 психолошки субјекат, изражавање 201
 псован-псована, акц. трп. прид. 15
 псовати-псујем, акц. 15

пустоклас, значење 158
 пут, предлог (значење) 206; (порекло)
 207
 путоват, облик крџег инф. (у нар.
 песмама) 218

Р

радикалсоцијалисти, облик 158
 радикал-социјалисти, облик 158
 ради се о ... (боље : у питању су ...) 56
 радни придев глаголски — акценат
 инфинитива 7
 — двојакост акцента 7
 радница, облик 150
 Радојичин, облик и порекло 124
 Радојчић, акц. 253
 радује ме, германизам 53
 разапет-разапета, акц. трп. прид. 14
 разастрт-разастрта, акц. трп. прид. 13
 развилапљена уста 176
 разгребан, неправ. (треба: разгребен)
 290
 разиграти се, облик 225
 разједен, облик 233
 разјести (се), значење 233; облик 226,
 233
 разјести (се): изести (се), семантичка
 веза 233
 разуми!, некњ. 177
 рапав, некњ. 177
 раседљавати, некњ. 177
 расканурати се, значење 181
 раскриж 176
 распитавши, употреба 110
 ревидирати, облик 249
 ревоцирати, значење 195, 293
 регби 219
 ред речи у реченици, примена у стил-
 ској анализи 271—272
 резан-резана, акц. трп. прид. 8
 резати, акц. инф. 8
 реуматичан, обл. и знач. 28
 реуматичан болесник, знач. 28
 реуматичка појава, знач. 28

реуматички, обл. и знач. 27—28
 реуматични, обл. и знач. 27—28
 рећи-речем, акц. 17
 рећ ћу, обл. фут. I (у покрајин. књиж.)
 215
 рећу, обл. фут. I (код старих писаца)
 216
 рефрен 265
 речем: рекнем, облик 241
 речен-речена, акц. трп. прид. 17
 реченица — двочланост 278
 — без субјекта 280—281
 — волитивни смисао реченице 201
 — временско обележје 198
 — допунска 201
 — ергативна 201
 — изостављање субјекта 280—281
 — испуштање главних чланова
 278—280
 — као субјекат другој реченици
 284
 — конјунктивни смисао реченице
 201
 — модална 201
 — модални смисао реченице 201
 — номинативна 201
 — потенцијални смисао реченице
 201
 — са дативом као субјектом 201
 — са акуз. као субјектом 201
 реченица: синтагма, однос 278
 реченична интонација, примена у стил-
 ској анализи 271—272
 речник књижевног језика — инфор-
 мативни 70, 84
 — нормативни 70, 84
 — састављање у духу јединства
 нашег књижевног језика 69—71
 риљевина, знач. 182
 рима 265
 родим-родити, акц. 13
 (однос) родитеља, акц. 193
 рођен-рођена, акц. трп. прид. 13
 рскавица, некњ. 177
 рударити, знач. 176, 181
 рујати, погр. уп. 54

руководилац, облик 152
ручака (2 пад. мн.), неправ. (тр. руч-
кова) 55
ручати, глаг. вид. 245, 249

С

с (са), значење 205, 206
садашњи глаг. прилог, употреба у ре-
ченици 292
сад ћемо: саћемо, изговор и писање 217
Самаритић, акц. и постанак 251, 252
самлевен-самлевена, акц. трп. прид. 17
самлевена кафа, акц. 18
самлети-самељем, акц. 17
самостални демократа, обл. и знач. 155
самостални радикал, обл. и знач. 155
самосталнодемократски, облик 155
самосталнорадикалски, облик 155
Сарајлија, облик 122‡
Састанак у Новом Саду — поводом
анкете о књижевном језику и пра-
вопису 65—73
сашивен-сашивена, акц. трп. прид. 17
сашити-сашижем, акц. 17
свезица, као замена за управни гла-
гол 201
свезица што, синтаксичка конструкција
са њом 1—6
свидети се, уп. са дативом као пасив,
објектом 23—24
свирам-свирати, акц. 11
свиран-свирана, акц. трп. прид. 11
свој, употреба 283, 295
сврбети, уп. у прелазној функцији 44
свршити, облик 225
седам телади, неправ. (треба: седморо
телади) 191
седем:седнем, облик 241
секвенца 59
секретар-секретарица-секретарка,
облик 148
селим-селити, акц. 12
сељен-сељена, акц. трп. прид. 12
семиологија 204
семиолошки закони 204

сењански, облик 121
„сеоски“ језик у Норвешкој 46
Сератлић, акц. и постанак 251
сећи, акц. инф. 8, 9
сећи-сечем, акц. 9
сечен-сечена, акц. трп. прид. 8, 9
си, арх. 56
си, спона у реченици 200
симплоха 265
Синђелић, акц. и постанак 251, 252
синкретизам падежа 204
сивтагма, преузимање унутрашњег
диференцијалног значења падежних
наставака 202
сивтагма са генитивом, значење 202
сивтагма : реченица, однос 278
синтаксичка конструкција са свезицом
што 1—6
синтезан (I), облик 249
сивтетичан, облик 249
синхронична лингвистика 197
систематски : системски, облик 28
ситуација језичка у Норвешкој 46—50
сифилисни : сифилитичан, облик 30, 248
слушан-слушана, акц. трп. прид. 9
слушати, акц. инф. 9
сјести се, облик и знач. 233
скобаљ, значење 183
скопски, облик 121
скрнавим-скрнавити, акц. 12
скрнављен-скрнављена, акц. трп. прид.
12
сладити-сладим, акценат и разлика у
значењу 10
слеба, значење 183—184
слезем : слезнем, облик 241
слепо око, облик 281
слепочница, облик 281
сложен глаголски облик или сложени-
ца, проблем футура I 209—224
сложенице типа „народнорепублика-
нац“ 153—159
смедбудем, арх. 221
смоница, значење 182
смуљити се, значење 183

снити се, уп. са дативом као пасив.
 објектом 24
 снован-снована, акц. трп. прид. 15
 сновати-снужем, акц. 15
 социјалдемократи, обл. и знач. 158
 социјал-демократи, обл. и знач. 158
 спона — временски карактер 200
 — безвременски карактер 200
 срам, уп. с акуз. 43
 срам га било, безл. констр. 44
 срамота, уп. с акуз. 43
 сред, значење 206
 средњошколски, обл. и знач. 287
 сретан : срећан, облик 57
 сретем : сретнем, облик 241
 СССР, скраћеница (пром.) 260
 Станица, акц. 253
 Станић, акц. 253
 старац-старица, облик 148
 старобановачки, облик 155
 старобечејски, облик 121
 старопазовски, облик 155
 стати, у знач. почети 44
 (на) ствари, боље : у питању 56
 стид, уп. с акузативом 43
 стил, белешке о језику и стилу у Ко-
 ренима Д. Ђосића 169—185
 стилистика, дефиниција 261
 стилска анализа — примена акцента
 271—272
 — примена дијалектологије
 269—271
 — примена дикције 271—272
 — примена интерпункције 271—272
 — примена историје језика 269—271
 — примена реда речи у реченици
 271—272
 — примена реченичне интонације
 271—272
 — средство са повезивање наставе
 језика и књижевности 263
 стилске фигуре 263
 стотињајка, значење 282
 страдавши, употреба 110
 страживши, употреба 110
 страх, уп. са акузативом 43

строжији, неправ. (тр. строжи) 196
 структуралистички правац у лингви-
 стички 197
 стварни: граматички субјекат 201
 стручне терминологије — потреба
 27—32
 — принципи стварања 133—137
 су, енкл. (место у реченици) 194
 субјекат — изражавање синтагмом
 281—282
 — изостављање у реченици
 278—279
 — логички 284—285
 — граматички 284—285
 — неслагање граматичког и ствар-
 ног субјекта 201
 — обрада у школи 273—286
 — укрштање граматичког и логич-
 ког субјекта 285
 — укрштање са објектом 286
 сувајдија, акц. 253
 Сувајдић, акц. 251, 252
 судивши, употреба 110
 суфикси — ија и — ије, уп. у народ.
 говорима 251

Т

Тадих, акц. и порекло 251,252,253
 тајати-тајим, акц. и знач. 11
 тајити-тајим, акц. и знач. 11
 такнем-такнути, акц. 12
 такнут-такнута, акц. трп. прид. 12
 такнути-такнем, акц. 12
 талпа, значење 188
 тамњан, 177
 тарење, некњ. 177
 те, дијалек. употреба 6
 телаци 177
 телеграфирати, глаг. вид. 249
 телефонирати, глаг. вид. 243
 тенденца, облик 58—59
 тенденција, облик 58—59
 терзија, акц. 253
 Терзин, постанак и акц. 252
 Терзић, постанак и акц. 251,252,253

терминологија, потреба израде заједничких термилошких речника за Србе и Хрвате 71—72, 84
 терминологије стручне — потреба и принципи стварања 27—32, 133—137
 тесан-тесана, акц. трп. прид. 15
 тесати-тешем, акц. 15
 тестерисан-тестерисана, акц. трп. прид. 10
 тестерисати-тестеришем, акц. 10
 Тимотије, акц. 253
 Тимотијевић, акц. и постанак 251
 Тимотић, акц. и постанак 251
 Тиреју, облик вок. једн. 247
 тјеравши, глаг. прил. пр. (употреба) 110
 тмушав 181
 токе, промена 190
 Толстој, транскрибовање 259
 топољак 176
 топуски, придев (облик) 121
 траживши, глаг. прид. прошли 110
 транскрибовање, облик 28
 транскрипција, облик 28
 тргован-тргована, акц. трп. прид. 15
 трговати-тргујем, акц. 15
 трговац-трговка-трговкиња, обл. 148
 требати, знач. и употреба 59, 292
 тресен-тресена, акц. трп. прид. 10
 трести-тресем, акц. 10
 тридесете године, значење 189
 трован-трована, акц. трп. прид. 15
 тровати-трујем, акц. 15
 трпиви придев — акценат 7—19
 — грађење од основе инфинитива 7
 — са имперфекатским акцентом 8
 — са инфинитивним акцентом 8
 — са презентатским акцентом 7
 — утицај прастарог имперфекта 8
 туга, уп. са акузативом 43
 тужен-тужена, акц. трп. прид. 11
 тужим-тужити, акц. 11
 тутунџија, акц. 253
 Тутунџић, акц. и постанак 251

тући-тучем, акц. 10
 Туфегџић, акц. и порекло 251
 тучен-тучена, ак. 10

Ђ

ђумрукџија, некњ. 177
 Ђурчин, акц. и порекло 252
 Ђурчић, акц. и порекло 251

У

у, значење 206, 207
 убран-убрана, акц. 13
 угињавају, некњ. 183
 угојен-угојена, акц. трп. прид. 13
 угојим, акц. през. 13
 удружен-удружена, акц. трп. прид. 12
 удружим-удружити, акц. 12
 ужељен-ужељена, акц. трп. прид. 18
 уз, значење 206
 узбуђењски (!), облик 249
 узгојен-узгојена, акц. трп. прид. 18
 уздахивати 177
 у здравље, знач. и уп. 54
 узет-узета, акц. трп. прид. 13
 узјахан-узјахана, акц. трп. прид. 8
 узјахати, акц. инф. 8
 узнавидети-узнавидим, акц. 10
 узнавиђен-узнавиђена, акц. трп. прид. 10
 узоран-узорана, акц. трп. прид. 15
 узорати-узором, акц. 15
 узрочно значење, развитак и значење образложевања 3
 укалупити, акц. инф. 9
 укалупљен-укалупљена, акц. трп. прид. 9
 уклет-уклета, акц. трп. прид. 13
 у кљуса (ухваћен), некњ. 177
 укорео, некњ. 196
 украден-украдена, акц. трп. прид. 8
 украћен, неправ. 127—128
 украсти, акц. инф. 8
 украсан : кресан, акц. трп. прид. 16

укрштање субјекта и објекта у реченици 286
 укрштање логичког и граматичког субјекта 285
 уловљен-уловљена, акц. трп. прид. 13
 уљуљшкан-уљуљшкана, акц. трп. прид. 9
 уљуљшкати, акц. инф. 10
 умирујући, гл. прил. сад. 290
 унаказивање, неправ. 62—63
 унаказивати, неправ. 63
 уортачен-уортачена, акц. трп. прид. 9
 уортачити-уортачим, акц. 9
 уочи, предлог (знач.) 206, 207
 упамтити, акц. инф. 9
 упамћен-упамћена, акц. трп. прид. 9
 упитам-упитати, акц. 11
 упитан-упитана, акц. трп. прид. 11
 упознат-упозната, акц. трп. прид. 13
 управни глагол, замена прилогом или свезицом 201
 управница, облик 149
 упрегнем-упрегнути, акц. 11
 упрегнут-упрегнута, акц. трп. прид. 11
 упутство, акц. 193
 уронуше, некъ. 177
 успети, знач. и уп. 128
 утајати-утајим, акц. 11
 утајен-утајена, акц. трп. прид. 11
 утајити-утајим, акц. 11
 утечем : утекнем, облик 241
 ући код..., некъ. 177
 учен-учена, акц. трп. прид. 13
 учитељица, облик 150
 учити-учим, акц. 13
 учињен-учињена, акц. трп. прид. 18
 уштедети-уштедим, акц. 10
 уштеђен-уштеђена, акц. трп. прид. 10

Ф

факат, промена 186—187
 физикохемиски, облик и знач. 288
 физичко-хемиски, обл. и знач. 288
 филм, језик у преводима страних филмова 51—57

филолог, облик 152
 флегман (I), придев (облик) 249
 флегматичан, облик 249
 фон, туђица 293
 фонетска анализа књижевног текста 265—266
 фонолошки правац у лингвистици 197
 футур I — облик сложене речи или сложенице 209—224
 — разлика у писању између српских и хрватских писаца 211

Х

Хаџић, акц. и постанак 251, 252
 хвалим-хвалити, акц. 12
 хваљен-хваљена, акц. трп. прид. 12
 хотјети, обрада у Рј. ЈАк. (језик стар. писаца) 213; значење 220
 хтети, уп. са дативом као пасив. објектом 23—24; саставни део футура I 209; померање значења 220, 221
 хтједбудем, арх. 221
 хујање, ономатоп. 265

Ц

цилење, некъ. 177
 цволеника, значење 182
 цокла, некъ. 183
 црногорскохерцеговачки, обл. и знач. 155
 црногорско-херцеговачки, обл. и значење 155

Ч

чамивши, гл. прил. прошли 110
 чапкалица, знач. 177
 чачански, облик 121
 чекавши, гл. прил. прошли 110
 чело, предлог (значење) 206; постанак 207
 черга, значење 183
 четири клешта, непр. 190

четвора клешта, обл. 190
 четрдесете године, значење 189
 чешљаи-чешљана, акц. трп. прид. 15
 чешљати-чешљам, акц. 15
 чешњи, обл. компар. 290
 чинити се, значење 22
 чињен-чињена, акц. трп. прид. 18
 чишњи, компар. неправ. 290
 читан-читана, акц. трп. прид. 15
 читати-читам, акц. 15
 чување дужина у трп. придеву 19
 чувен-чувена, акц. трп. прид. 17
 чувена уметница, акц. 18
 чувени јунак, акц. 18
 Чудна попа, јади га не били, тумачење 41—44, 116—118
 чут, обл. крњег инф. (у нар. песмама) 218
 чути, глаг. вид 249
 чути-чујем, акц. 17

Ц

цикљаст, некњ. 177
 цикљати, некњ. 177

Ш

шаренила се, некњ. 177
 Шарици, неправ. 122

Шаричи, прид. од Шарица 124
 шездесете године, значење 188—189
 шема, неправ. (треба: схема) 195
 шест прасади, неправ. (треба: шесторо прасади) 191
 шивен-шивена, акц. трп. прид. 17
 шити-шијем, акц. 17
 штедио, неправ. уп. 53
 што — значење намене или образложења 6
 — уп. место који, која, које 1
 — свеziца за образложење 3
 — синтаксичка конструкција са свеziцом што 1—6
 — употреба као општа свеziца за образложвање 5
 — употреба у значењу акузатива 3
 — употреба уз номинатив једн. или множине 3
 што+анафорска заменица, као замена за релативну реченицу 4
 што+анафорска заменица: који, која, које, паралелне конструкције 6
 шуљак, значење 183
 шуљчив, значење 176

Св. Н.

ИСПРАВКЕ

страна	ред	стоји	треба
211	4 озго	Ј. Ак.	ЈАк.
211	14 озго	1882	1892
211	18 озго	несумљиво	несумњиво
213	8 оздо	Рј. Ак.	Рј. ЈАк.
216	8 оздо	непосредна	напоредна
220	8 озго	не његовим	не о његовим
224	5 озго	исп. из примера	исп. примере
227	13 оздо	да је	да даје

СА Д Р Ж А Ј

VI КЊИГЕ НАШЕГ ЈЕЗИКА

	Страна
<i>Белић А.</i> : О синтаксичкој конструкцији са свезицом <i>што</i> . . .	1— 6
Поводом анкете о књижевном језику и правопису и са- станка у Новом Саду	65— 73
О стручним терминологијама	133—137
О значају посматрања властитог језика за познавање је- зика уопште	197—208
<i>Георгијевић Св.</i> : О конструкцији <i>види му се</i>	20— 25
Белешке о језику и стилу у Коренима Д. Ђосића (II) . . .	179—185
<i>Дражић Милимир</i> : Језичка ситуација у Норвешкој	46— 50
<i>Живановић Ђ.</i> : О једном вокативу	246—247
Подваљак	255—257
<i>Живковић Драгиша</i> : О повезивању наставе језика и књижев- ности у вишим разредима средње школе	261—272
<i>Ивић др Павле</i> : О виду глаголског облика <i>будем</i>	239—245
О акценту презимена као <i>Илић, Паншелић</i> и сл.	251—254
<i>Косћић Ђ. Александар</i> : Потребне стручних терминологија . . .	26— 32
<i>Лалевић С. М.</i> : О језику у преводу два страна филма	51— 57
Белешке о језику и стилу у Коренима Д. Ђосића (I) . . .	169—179
Обрада субјекта	273—286
<i>Марковић Св.</i> : Положај замјеничке енклитике у вези са напо- редном употребом инфинитива и презента са свезицом <i>да</i>	33— 40
<i>Милановић Б.</i> : О декинацији именице <i>подне</i>	91—108
О облику једног глагола у екавском изговору	225—238
<i>Московљевић С. Милош</i> : Како треба изговорити и разумети Ње- гошев стих „Чудна попа, јади га не били*“?	41— 45
<i>Николић Св.</i> : Одговор на стављена питања	120—122
Облици имена: звања, занимања, дужности и титула жен- ских лица	148—152
<i>Пецо А.</i> : О једном случају стављања запете	160—168
<i>Предић Св.</i> : Ипак, <i>quieta non movere</i>	248—250

IV

<i>Станић Милија</i> : Још о Његошевом стиху „Чудна попа, јади га не били!“	116—118
<i>Штевановић М.</i> : Акцент трпног придева	7— 19
Анкета Летописа Матице српске, Новосадски договор о књижевном језику и правопису и његови закључци	74— 87
Поводом необичне употребе једног облика	109—115
Новосадски договор према одзивима на њ	138—147
О сложеницама типа „народнорепубликанац“ и поводом њих	153—159
Сложени глаголски облик или сложеница	209—224
<i>Терзић Б.</i> : Првак „Болшога театра“	258—260
<i>Ђук Душан</i> : Редакцији нашег језика	119
Закључци Новосадског састанка	87— 90
Језичке поуке	58—64, 123—131, 186—196, 287—295
Регистар речи	296—318

Наш језик излази једанпут у два месеца у свескама од 4 до 6 шабака; пет свезака чине једну књигу. Јула и августа часопис не излази. Годишња претплата износи 300 дин.; цена поједином броју је 60 дин. Претплату слаш Научној књизи (Кнез Михаилова 40/IV) на чек: рачун бр. 101-Т-297. Рукописе слаш Уређивачком одбору или Браниславу Милановићу, секретару Одбора, Семинар за лингвистику, Фил. факултет, Београд. — Рукописи се не враћају.
